

Universitetet
i Stavanger

**FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG
HUMANIORA**

MASTEROPPGAVE

Studieprogram:

Master i nordisk og lesevitenskap

Vårsemesteret, 2021

Åpen

Forfatter: Susanne Sandslett Ramsdal

.....
(signatur forfatter)

Veileder: Marte Blikstad-Balas

Tittel på masteroppgaven: Kritisk literacy i norskfaget. Hvordan kan kritisk literacy bli en større del av elevenes skriving i norskfaget? En studie som undersøker hvordan 78 elever i en Vg1-klasse posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen i sine redesignede tekster.

Engelsk tittel: Critical literacy in Norwegian classrooms. How can critical literacy become a bigger part of students critical writing? A study that examines how 78 students in Upper secondary level position themselves within the sociopolitical discourse in their redesigned texts.

Emneord: Kritisk literacy, kritisk skriving, skrivediskurser, den sosiopolitiske skrivediskursen, norskdidaktikk, Fagfornyelsen, LK20, Bakhtin, Freire, Gee, Janks, Luke, Ivanič, Vygotsky

Antall sider: 92
+ vedlegg/annet: 264

Stavanger, 31. august 2021

Susanne Sandslett Ramsdal

Kritisk literacy i norskfaget

Så er spørsmålet; med den nye læreplanen, hvordan kan kritisk literacy bli en større del av elevenes skriving i norskfaget?

En studie som undersøker hvordan 78 elever i en Vg1-klasse posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske skivediskursen i sine redesignede tekster.

Forord

Først og fremst ønsker jeg å takke veilederen min, Marte Blikstad-Balas. Tusen takk for at du har vært oppmuntrende og for at du har trodd på forskningsprosjektet mitt gjennom hele prosessen. Jeg er takknemlig for all veiledning og tankeutveksling, og ikke minst alle de gode rådene jeg har fått av deg underveis.

Deretter vil jeg takke arbeidsstedet mitt og alle de involverte deltakerne. Takk for at jeg fikk gjennomføre opplegget mitt på eget arbeidssted, og med hele seks uker til rådighet. Takk til dere tre faglærere i norsk, for at dere ble med og gjennomførte opplegget akkurat slik jeg hadde sett det for meg. Takk til alle de 84 elevene som har bidratt med å skape masteroppgavens datamateriale. Og til den eleven som ga alle i klasserommet bakoversveis når vi diskuterte kritisk tenkning: Jeg håper du endelig har klart å overbevise bestefaren din om at jorden faktisk er rund, og ikke flat!

Videre vil jeg takke Maya. Du har vært en fantastisk støttespiller og motivator for meg det siste året. Jeg er ikke så flink i matematikk, men jeg vil påstå at vi har tilbrakt hundrevis av timer sammen på grupperom 123 i Hulda Garborgs hus. Jeg setter stor pris på deg og det vennskapet vi har sammen. Du skal ha all ære for å ha skrevet og fullført en masteroppgave, og attpåtil som gravid. Jeg er stolt av deg, og jeg gleder meg sånn til «bønnå» kommer.

Billy, tusen takk for at du er verdens mest tålmodige kjæreste og samboer. Takk for at du har latt meg forsvinne inn i masterboblen de siste månedene.

Til slutt ønsker jeg å takke alle dere som har lest og gitt tilbakemeldinger på masteroppgaven min. Dere har påpekt ting jeg aldri hadde lagt merke til selv. Jeg er enig i at det virker litt spesielt å ha 84 elver i en klasse.

Stavanger, august 2021

Susanne Sandslett Ramsdal

Sammendrag

Skolen skal gjøre elevene i stand til å tenke kritisk og selvstendig. [...] Opplæringen skal sette elevene i stand til å tenke selv, søke kunnskap og reflektere over og vurdere vedtatte sannheter, som ikke alltid er allmenngyldige. Det krever oppøvelse av kritisk sans og evne til å se en sak fra flere sider.

(Kunnskapsdepartementet, 2016, s. 21-22)

Denne masteroppgaven handler om hvordan kritisk skriving kan operasjonaliseres i norskfaget, i forbindelse med den nye læreplanen i norsk (LK20). Det overordnede temaet er kritisk literacy – et politisk og sosialt fenomen som handler om å kunne lese og skrive kritisk. Målet med kritisk literacy er å skape endringer i samfunnet gjennom språklige handlinger i tekster, og som kompetanse er kritisk literacy ulike måter å være kritisk på i møte med tekster.

Den sosiopolitiske diskursen har mye til felles med kritisk literacy, og den innebærer å skrive kritiske tekster som adresserer politikk, makt, ideologier og sosiale forhold. I denne masteroppgaven har jeg undersøkt den lovende koblingen mellom kritisk literacy og den sosiopolitiske diskursen, med mål om å svare på følgende problemstilling: *Hvordan posisjonerer elever seg innenfor den sosiopolitiske skrive-diskursen i sine redesignede tekster?*

Den nye læreplanen i norsk har innført *kritisk tilnærming til tekst* som et kjerneelement, og i denne masteroppgaven har jeg undersøkt om kritisk skriving innenfor den sosiopolitiske diskursen er en god metode for *kritisk tilnærming til tekst*. Fram til nå har det aldri blitt forsket på hvordan norske elever posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske diskursen, og studien i denne masteroppgaven har for første gang undersøkt hvordan elever posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske diskursen. Jeg har prøvd ut et undervisningsopplegg der elevene har redesignet en saktekst og skrevet den nye teksten innenfor den sosiopolitiske diskursen.

Resultatene fra studien viser at elevene får til å skrive innenfor den sosiopolitiske diskursen, og det ser ut til at innholdet i elevtekstene svarer til de kritiske perspektivene i den nye læreplanen i norsk. Elevene inntar fortellerroller med makt, de adresserer lesere, oppfordrer til handling og belyser ulike sosiopolitiske forhold. Men, jeg måler at dette gjennomføres i en svak til middels grad. Poenget er uansett at den sosiopolitiske diskursen er til stede i elevenes tekster, men det må arbeides ytterligere med å konkretisere diskursen.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	1
1 Innledning	5
1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål	7
1.2 Formålet med masteroppgaven	9
1.3 Norskdidaktisk relevans	10
1.4 Masteroppgavens struktur	10
2 Bakgrunn	12
2.1 Tidligere forskning	12
2.1.1 Forskning på kritisk literacy	12
2.1.2 Forskning på kritisk skriving	14
2.1.3 Masteroppgaver om kritisk literacy og skrive diskurser	16
2.2 Det kritiske perspektivet i den nye læreplanen i norsk	18
2.3 Kritisk literacy i et historisk perspektiv	20
2.4 Skolens autentisitet	22
2.5 Relevante begreper	23
2.6 Den ekspansive lærings sirkelen	26
3 Teori	29
3.1 Det sosiokulturelle synet på læring	29
3.2 Grunnleggende skriveperspektiver	30
3.2.1 Det sosiokulturelle perspektivet på skriving	30
3.2.2 Skrivekultur	30
3.2.3 Bakhtins dialogiske aspekt	31
3.2.4 Alle tekster er i dialog med hverandre	31
3.2.5 Simulering	32
3.2.6 Posisjonering	33
3.2.7 Diskursiv posisjonering	33
3.2.8 Kritisk skriving	34
3.3 Kritisk literacy	37
3.3.1 Allan Luke om kritisk literacy	37
3.3.2 «The Four Resources Model» av Freebody og Luke	39
3.3.3 Hilary Janks om kritisk literacy	40
3.3.4 Janks didaktiske modell for arbeid med kritisk literacy	40
3.4 Den sosiopolitiske skrive diskursen	44
3.5 Adressering og oppfordring i kommunikasjon	47
4 Metode og datamateriale	50
4.1 Forskningsdesign og tilnæringsmåte	50
4.1.1 Masteroppgavens forskningsdesign	50
4.1.2 Metodiske valg og tilnæringer i forskningsprosjektet	51
4.1.3 Personvern	52
4.2 Analytiske tilnæringer	52
4.2.1 Den kvalitative metoden	52
4.2.2 Analysen	53
4.2.3 Den kvalitative innholdsanalysen	53
4.2.4 Hermeneutikk	53

4.2.5 Konvensjonell og summativ innholdsanalyse	54
4.3 Undervisningsopplegget i forskningsprosjektet	55
4.3.1 Sirkelen for undervisning og læring	56
4.4 Tekstutvalget i undervisningsopplegget	58
4.4.1 Kriterier for tekstutvalget	60
4.4.2 Informasjon om «Møllen som endret 100 år med kaffe»	62
4.5 Masteroppgavens datamateriale	65
4.5.1 Planleggingen for innsamlingen av datamaterialet	65
4.5.2 Valg av deltakere	67
4.5.3 Elevenes skrivesituasjon	68
4.5.4 Gjennomføringen av datainnsamlingen	69
4.5.5 Bearbeiding av datamaterialet	69
4.6 Gyldighet og pålitelighet	70
5 Analyse og resultat	72
5.1 Analysekategorier	72
5.1.1 Fjerning av to elevtekster	74
5.2 Analysetrinn 1: Fortellerroller	75
5.2.1 Definisjon av analysekategorien «Fortellerroller»	75
5.2.2 Hvilken fortellerrolle inntar elevene i tekstene sine?	76
5.2.3 Hvor mange biroller inntar elevene i tekstene sine?	77
5.2.4 Hvilke biroller inntar elevene?	77
5.2.5 Definisjoner av fortellerrollene som er kodet	78
5.2.6 Eksempler på fortellerroller og biroller i elevenes tekster	80
5.2.7 Oppsummering og drøfting av funn fra analysetrinn 1: Fortellerroller	81
5.3 Analysetrinn 2: Adressering	84
5.3.1 Definisjon av analysekategorien «Adressering»	84
5.3.2 Hvem velger elevene å adressere i tekstene sine?	84
5.3.3 Oppfordres leserne til handling i elevenes tekster?	85
5.3.4 Definisjoner av hvem som adresseres	86
5.3.5 Eksempler på adressering i elevenes tekster	87
5.3.6 Oppsummering og drøfting av funn fra analysetrinn 2: Adressering	87
5.4 Analysetrinn 3: Sosiopolitiske forhold	89
5.4.1 Definisjon av analysekategorien «Sosiopolitiske forhold»	89
5.4.2 Hvilke sosiopolitiske forhold belyses i elevenes tekster?	89
5.4.3 Elevtekster som eksplisitt tar i bruk de sosiopolitiske underbegrepene	91
5.4.4 Definisjoner av de sosiopolitiske forholdene elevene belyser i tekstene sine	92
5.4.5 Eksempler på sosiopolitiske forhold i elevenes tekster	93
5.4.6 Oppsummering og drøfting av funn fra analysetrinn 3: Sosiopolitiske forhold	94
6 Konklusjon og avsluttende refleksjoner	95
7 Litteratur	97
8 Vedlegg	101
Vedlegg 1: Oversikt over undervisningsopplegget	102
Vedlegg 2: Klassekart	108
Vedlegg 3: Øvelse: Rammenotat for kritisk tekstanalyse	109
Vedlegg 4: Oppgave 1 i undervisningsopplegget	110
Vedlegg 5: Tekster til oppgave 1 i undervisningsopplegget	111
Vedlegg 6: Oppgave 2 i undervisningsopplegget	112
Vedlegg 7: Tekst til oppgave 2 i undervisningsopplegget	113

<i>Vedlegg 8: Oppgave 3 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>114</i>
<i>Vedlegg 9: Tekst til oppgave 3 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>116</i>
<i>Vedlegg 10: Oppgave 4 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>120</i>
<i>Vedlegg 11: Tekst til oppgave 4 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>122</i>
<i>Vedlegg 12: Oppgave 5 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>126</i>
<i>Vedlegg 13: Oppgave 6 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>127</i>
<i>Vedlegg 14: Tekster til oppgave 6 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>128</i>
<i>Vedlegg 15: Oppgave 7 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>130</i>
<i>Vedlegg 16: Tekst til oppgave 7 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>134</i>
<i>Vedlegg 17: Kildehefte til oppgave 7 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>135</i>
<i>Vedlegg 18: Øvelse: Fire spørsmål til den kritiske leseren.....</i>	<i>145</i>
<i>Vedlegg 19: Lysbilder fra uke 1 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>146</i>
<i>Vedlegg 20: Lysbilder fra uke 2 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>155</i>
<i>Vedlegg 21: Lysbilder fra uke 3 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>160</i>
<i>Vedlegg 22: Lysbilder fra uke 4 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>163</i>
<i>Vedlegg 23: Lysbilder fra uke 5 i undervisningsopplegget.....</i>	<i>165</i>
<i>Vedlegg 24: Informasjonsskriv til faglærerne i norsk.....</i>	<i>173</i>
<i>Vedlegg 25: Informasjonsskriv til elever og foresatte.....</i>	<i>175</i>
<i>Vedlegg 26: Godkjenning fra NSD.....</i>	<i>177</i>
<i>Vedlegg 27: Tillatelse til gjennomføring av prosjektet.....</i>	<i>179</i>
<i>Vedlegg 28: Skjema til analysekategori 1.....</i>	<i>180</i>
<i>Vedlegg 29: Skjema til analysekategori 2.....</i>	<i>183</i>
<i>Vedlegg 30: Skjema til analysekategori 3.....</i>	<i>186</i>
<i>Vedlegg 31: Kildehenvisning til tekstutvalget i undervisningsopplegget.....</i>	<i>189</i>
<i>Vedlegg 32: Masteroppgavens datamateriale: Elevtekstene (tekst 1-78).....</i>	<i>190</i>

1 Innledning

«Elevene skal kunne reflektere kritisk over hva slags påvirkningskraft og troverdighet tekster har. De skal kunne bruke og variere språklige og retoriske virkemidler hensiktsmessig i egne muntlige og skriftlige tekster.» (Utdanningsdirektoratet, 2019)

Utdraget over er en del av kjerneelementet *Kritisk tilnærming til tekst*, som går under norskfaget i den nye læreplanen som treddet i kraft høsten 2020. Den nye læreplanen i norskfaget har løftet kritisk literacy til et overordnet nivå, og norskfaget har behov for gode strategier som gjør elevene til kritiske tenkere, lesere og skrivere. Siden norskfaget er et danningsfag, skal elevenes kritiske kompetanse også praktiseres utenfor skolen. Skolen bør ha et overordnet mål om at elevene skal kunne bruke sine kritiske evner både i og utenfor klasserommet. De kritiske perspektivene i den nye læreplanen signaliserer at framtidens skole tar på alvor at vi lever i et komplekst tekstmangfold hvor det florerer av alternative fakta, fravær av redaksjonelt ansvar og uklare grenser mellom informative og kommersielle tekster (Ormestad, 2019, s. 9). Som en følge av dette, vil det også oppstå behov for å strukturere, operasjonalisere og konkretisere hva arbeid med kritisk literacy i skolen kan og bør innebære (Skovholt & Veum, 2020).

Kritisk literacy er koblet til lese- og skriveferdigheter ved at det handler om ulike måter å være kritisk på, i møte med ulike tekster. Med andre ord fanger kritisk literacy opp de literacyhandlingene som analyserer, kritiserer og endrer de ulike tekstenes virkelighetsframstillinger og underliggende ideologier. Opplæringen av kritisk literacy i skolen går ut på at elevene skal bruke sine lese- og skriveferdigheter til å analysere, kritisere, stille spørsmål, yte motstand og å handle i møte med tekster. Kritisk literacy befinner seg i en politisk diskurs, og i en skolesammenheng retter den politiske diskursen seg mot pedagogikk og didaktikk i skolens kulturelle, ideologiske og sosiolingvistiske innhold (Luke, 2012a). Og det er her norskfaget kommer inn: Kritisk literacy handler om å møte tekster med motstand, og elevene skal være i stand til å gjenkjenne underliggende holdninger og virkelighetsframstillinger i tekstene de møter (Blikstad-Balas, 2016). Tekstene som elevene leser og skriver i norskfaget, kan gjennom arbeid med kritisk literacy bidra til å kritisere og transformere dominerende systemer i og utenfor klasserommet. Men hvordan skal kritisk literacy arbeides med i norskfaget? I denne oppgaven ønsker jeg å undersøke om en av norskfagets skrivediskurser lar elevene skrive kritisk.

Skrivediskurser kan defineres som ulike måter å tenke og snakke om skriving på, og som ulike syn på hva skriving på skolen dreier seg om, og hva god skriveundervisning bør legge vekt på (Smidt, 2009). I denne masteroppgaven har jeg valgt å bruke Ivanič sin tilnærming til skrivediskurser, der skriving knyttes til ferdigheter, kreativitet, prosess, sjanger, sosial praksis eller sosiopolitiske praksis (Ivanič, 2004). Den sosiopolitiske skrivediskursen innebærer at elevene skal skrive tekster som adresserer politikk, maktforhold, ideologier og sosial endring (Ivanič, 2004). I det norske klasserommet er elevene mest kjent med sjangerdiskursen og prosessdiskursen i skriveordre, og den sosiopolitiske skrivediskursen blir sjelden praktisert i norskfaget (Blikstad-Balas, 2018). Skriving innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen kan bidra til å utvikle elevenes kritiske tekstkompetanse, og den har mye til felles med kritisk literacy (Ivanič, 1998). Skrivediskursen inviterer kritisk literacy inn i klasserommet, og lar elevene øve seg i å skrive kritisk. Sammenhengen mellom kritisk literacy og den sosiopolitiske skrivediskursen er at de begge dreier seg om å møte tekster med motstand, og å stille spørsmål ved etablerte sannheter som formidles gjennom tekst (Blikstad-Balas, 2018).

Jeg blir stadig mer oppmerksom på kritisk literacy når jeg leser, og en opplevelse fra tidligere i år understreker behovet for at vi bør ha en kritisk tilnærming til tekst. Jeg leste et innlegg på Facebook skrevet av en lokal politiker som beskrev den daværende smittesituasjonen på grunn av koronaviruset i sin kommune. Innlegget handlet om smittesporing og vaksinerings mot koronaviruset, og jeg husker godt denne formuleringen: «For en stund siden var det somaliere som var smittet, men nå er det oss nordmenn som er mest smittet i byen.» Jeg la igjen en kommentar om at somaliere *er* nordmenn, og påpekte farligheten ved å bidra til et økt skille mellom «oss og dem», spesielt i en tid der folk har vært opptatt av å skylde smittespredningen på noen. Politikeren beklaget seg og endret språket i innlegget sitt, og det er nettopp dette som er kritisk literacy: Det handler om å møte tekster med motstand og kritikk, som igjen kan bidra til positive og nødvendige forandringer i samfunnet.

Erfaringene mine etter tre år som norsklærer i den videregående skolen er at det er en mangel på vektlegging av kritisk literacy i norskfaget. Elevene stiller sjelden kritiske spørsmål til tekstene de får utdelt av meg, samt de tekstene elevene henter selv fra nettet og i lærebøkene. Elevene stoler på tekstens avsendere som troverdige, og de utøver en bekymringsverdig tillit til tekstene de møter i skolen. Og hva tilsier at denne praksisen er annerledes utenfor skolekonteksten? Erfaringene mine støttes av forskningen som er utført de siste årene, og norsk

forskning er i gang med å oppdage gode strategier og verktøy som kan brukes i opplæringen av kritisk literacy i skolen (se kapittel 2.1.2). Jeg håper denne oppgaven kan bidra til det samme, og oppgaven har følgende holdning: Å lese og skrive kritisk er ikke en selvfølge, men alle kan lære seg å gjøre det!

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

Denne oppgaven har som mål å undersøke om sammenhengen mellom kritisk literacy og den sosiopolitiske skrivediskursen kan innlemme og styrke kritisk skriving i norskfaget. Dette kommer til syne gjennom oppgavens forskningsprosjekt, som lar 78 elever ved Vg1 studieforbereende utdanningsprogram operasjonalisere den sosiopolitiske skrivediskursen i sine egne tekster. Elevene deltar i et seks ukers undervisningsopplegg med kritisk literacy som et overordnet og gjennomgående tema. Mot slutten av undervisningsopplegget får elevene en skriveoppgave der de skal redesigne en annonse, og skrive den nye teksten innenfor en sosiopolitisk diskurs (se vedlegg 15). Undervisningsopplegget er en praksisrettet og formativ intervensjon med intensjonen om å fremme en endring, som er å innlemme og styrke kritisk skriving i norskfaget. Elevenes praktiske arbeid med kritisk skriving er planlagt gjennom et aksjonsforskningsdesign (se tabell 4), med mål om å svare på følgende problemstilling:

Hvordan posisjonerer elever seg innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen i sine redesignede tekster?

Problemstillingen belyser et tema det finnes lite kunnskap om i norskfaget. Fram til nå har det aldri blitt eksplisitt forsket på den sosiopolitiske skrivediskursen i norskfaget, og andre studier viser i tillegg at den sosiopolitiske skrivediskursen ikke kommer til uttrykk i skriveordrene elevene får i norskfaget (Blikstad-Balas, 2018). Målet med problemstillingen er å undersøke hvordan elevene posisjonerer seg innenfor diskursen i sine egne tekster, slik at det blir tydeligere å si noe om hvilke kriterier og kjennetegn diskursen har. Et annet mål med problemstillingen er å kunne bekrefte den lovende koblingen mellom kritisk literacy og den sosiopolitiske skrivediskursen. Dette vil forhåpentligvis føre til at det blir enklere å lage skriveordre som lar elevene skrive kritisk, med tanke på at den sosiopolitiske skrivediskursen ikke er utprøvd eller praktisert i norskfaget.

Oppgavens problemstilling besvares ved å ta i bruk en innholdsanalyse av datamaterialet, som utgjør 78 redesignede elevtekster. Målet med å undersøke elevenes posisjonering innenfor den sosiopolitiske diskursen i sine egne tekster, er å kunne lage en oversikt over kjennetegn og kriterier til den sosiopolitiske skruvediskursen. Dette kan bidra til at det blir tydeligere hva kritisk skriving innebærer, slik at kritisk literacy kan styrkes i norskfaget. For å besvare problemstillingen har jeg utviklet tre underliggende forskningsspørsmål til det innsamlede datamaterialet:

1. *Hvilken fortellerrolle velger elevene å innta i tekstene sine?*
2. *Hvem velger elevene å adressere i tekstene sine?*
3. *Hvilke sosiopolitiske forhold velger elevene å belyse i tekstene sine?*

Forskningsspørsmålene er basert på målet om å oppdage tydeligere kjennetegn og kriterier til den sosiopolitiske skruvediskursen, og derfor er det interessant å undersøke hvilke fortellerroller elevene inntar, hvem de adresserer, og hvilke sosiopolitiske forhold de velger å belyse i tekstene sine. Jeg har bevisst formulert de tre forskningsspørsmålene med verbet «velger», for å understreke at elevene avgjør sine egne tekstuelle valg i tekstene sine. Skriveoppgaven ber elevene om å redesigne en annonse og å skrive den nye teksten innenfor den sosiopolitiske diskursen, og ellers er det ingen andre kommandoer eller føringer elevene får beskjed om at de *må* gjøre i tekstene sine. I analysearbeidet har jeg vært opptatt av å se hvordan elevene har valgt å svare på skriveoppgaven, slik at det blir tydeligere om elevene har skrevet innenfor den sosiopolitiske diskursen eller ikke.

Det første forskningsspørsmålet undersøker hvilken fortellerrolle, og eventuelt hvilke andre fortellerroller elevene velger å innta i tekstene sine for å bli hørt. Forskningsspørsmålet er basert på Janks (2010) sin didaktiske modell om kritisk literacy og makt, og det blir interessant å se hvilke fortellerroller elevene mener det er verdt å skrive fra i tekstene sine. I skriveordren er det ikke et krav at elevene skal innta en fortellerrolle, de kan forfatte teksten med seg selv i fortellerrollen dersom de ønsker det. I undervisningsopplegget blir det gjort et poeng ut av at elevenes stemmer er like mye verdt som alle andres i en samfunnsdebatt, mens forskjellen er hvor mye makt de ulike stemmene i samfunnet har.

Det andre forskningsspørsmålet har som funksjon å undersøke hvem elevene adresserer og «snakker til» i tekstene sine, og om de eventuelt ikke gjør dette i det hele tatt. Bakgrunnen for

valget av dette forskningsspørsmålet, kan sees i sammenheng med Ivanič (2004) sin teori om skrivediskurser, hvor det kommer fram at den sosiopolitiske skrivediskursen handler om å oppfordre til handling og endring i samfunnet (Ivanič, 2004, s. 238). Derfor er det relevant å undersøke om elevene adresserer noen i tekstene sine, hvem de adresserer, og om det kommer tydelig fram hvem de adresserer. Forskningsspørsmålet undersøker også hvorfor elevene adresserer noen i tekstene sine, er det fordi den eller de som adresseres blir oppfordret til å gjøre noe? Den sosiopolitiske diskursen handler blant annet om å skrive for å endre noe, og for at forandring skal skje må elevene oppfordre en utvalgt målgruppe til å utføre en bestemt handling (Moser & Dilling, 2011, s. 168).

Det tredje forskningsspørsmålet undersøker hvilke sosiopolitiske forhold elevene velger å belyse i tekstene sine. Dette forskningsspørsmålet er også basert på Ivanič (2004) sin teori om skrivediskurser, som sier at den sosiopolitiske skrivediskursen skal adressere maktforhold, politiske forhold, ideologiske forhold, og sosiale forhold (Ivanič, 2004, s. 239). Jeg har valgt å kalle disse forholdene for sosiopolitiske forhold, men i analysearbeidet deles forholdene opp i mer spesifikke kategorier. Dette forskningsspørsmålet undersøker også maktspørsmålet (Janks, 2010), siden elevene skal vise et sannhetsbilde av hvordan forholdene i kaffeproduksjonen i Sør-Amerika egentlig er, når de redesigner annonsen fra Nespresso.

1.2 Formålet med masteroppgaven

Det finnes per i dag ingen etablert og sammenhengende tradisjon for arbeid med kritisk literacy i norskfaget, og med den nye læreplanen er dette noe som må realiseres så snart som mulig. Kritisk literacy har stort sett vært et oversett norskdidaktisk felt, og det behøver forskning og utprøving som er tilpasset de norske klasserommene. Den nye læreplanen i norsk har gitt langt mer plass til kritisk literacy enn noen gang tidligere. Kritisk literacy er relevant både i og utenfor skolen, på grunn av det tekstliggjorte samfunnet vi befinner oss i. Å kunne utøve kritisk literacy er en ferdighet som alle må øve seg på, og med den nye læreplanen inviteres kritisk literacy inn i klasserommet. Norskfaget skal lære elevene å ha en kritisk tilnærming til tekst, og det er et behov for gode strategier og verktøy, siden kritisk literacy er lite forsket på i den norske skolen. Hensikten med denne masteroppgaven er å bidra med noen strategier og verktøy som kan fremme kritisk skriving i norskfaget. Den sosiopolitiske skrivediskursen og kritisk literacy står i en sterk sammenheng med hverandre, og ved å studere problemstillingen gjennom elevenes tekster, rettes fokuset mot hvordan elevene skriver kritisk innenfor den sosiopolitiske diskursen.

1.3 Norskdidaktisk relevans

Med utgangspunkt i den nye læreplanen kan denne masteroppgaven sies å befinne seg i spenningsfeltet mellom kritisk tilnærming til tekster, skriving som *grunnleggende ferdighet*, og *kompetansemål* i norskfaget. Jeg skal nå vise hva som gjør forskningsprosjektet til en norskdidaktisk oppgave. I innledningen har det kommet fram at det er en mangel på kritisk literacy i norskfaget, med andre ord er det et oversett norskdidaktisk felt med behov for forskning og utprøving. Med den nye læreplanen så skal kritisk literacy utøves langt mer enn før, både i andre fag enn norsk, og utenfor klasserommet. Likevel er det norskfaget som har et særlig ansvar for å lære elevene å forholde seg kritisk til tekster. Det er vanskelig å motsi at norskfaget er et tekstfag, med tanke på at fagets studieobjekt er tekster. Norskfaget skiller seg fra andre fag ved at det krever arbeid med tekster som ikke først og fremst formidler et innhold som skal læres (Skraftun, 2015). Tekstutvalget som elevene skal arbeide med i undervisningsopplegget kunne i prinsippet handlet om hvilket som helst tema. Det er måten elevene forholder seg kritisk til tekstene på som er det sentrale.

1.4 Masteroppgavens struktur

Denne masteroppgaven er delt inn i seks kapitler. I **første kapittel** har masteroppgavens problemstilling og de tilhørende forskningsspørsmålene blitt introdusert og plassert innenfor fagfeltet. Jeg har introdusert masteroppgavens tema og engasjement, og innledet problematikken – som handler om hvordan kritisk literacy skal utøves i klasserommet i sammenheng med den nye læreplanen i norsk. Innledningen avsluttes med en kort redegjørelse av den norskdidaktiske relevansen. I **andre kapittel** aktualiserer jeg problemstillingen og forskningsspørsmålene ved å framheve tidligere forskning og bakgrunn. I dette kapitlet presenteres forskning på kritisk literacy og kritisk skriving i skolen generelt, og den sosiopolitiske skrivediskursen spesielt. Videre ser jeg nærmere på hvordan kritisk literacy inkluderes i den nye læreplanen, kritisk literacy i et historisk perspektiv, skolens autentisitet og til slutt en rekke begreper som er relevante for denne masteroppgaven. I **tredje kapittel** gjør jeg rede for masteroppgavens teoretiske grunnlag, og framstillingen av teorien går fra det generelle til det spesielle. Jeg presenterer først de læringsteoretiske og skrivedidaktiske perspektivene som forskningsprosjektet er basert på. Deretter ser jeg nærmere på ulike tilnærminger til kritisk literacy, og jeg gjør rede for den sosiopolitiske skrivediskursen. Til slutt

i kapitlet viser jeg kort til noen teorier om kommunikasjon i tekster. I **fjerde kapittel** legger jeg fram den metodiske tilnærmingen til forskningsprosjektet. Jeg presenterer forskningsdesignet og gjør rede for de metodiske valgene og personvern. Deretter framstiller jeg de analytiske tilnærmingene, undervisningsopplegget, og tekstutvalget som er en del av undervisningsopplegget jeg har gjennomført. Videre i kapitlet går jeg gjennom planleggingen av forskningsprosjektet, gjennomføringen av datainnsamlingen og behandlingen av materialet. Til slutt diskuterer jeg forskningsprosjektets gyldighet og pålitelighet. I **femte kapittel** presenterer jeg analysene av datamaterialet. Analysen er strukturert etter oppgavens tre forskningsspørsmål. Etterfulgt av analysen, diskuterer jeg studiens hovedfunn i lys av tidligere forskning og det teoretiske grunnlaget. I **sjette kapittel** blir masteroppgavens konklusjon presentert, og jeg avrunder med noen avsluttende refleksjoner.

2 Bakgrunn

Forskningsprosjektet i denne masteroppgaven bygger på tidligere forskning både når det gjelder kritisk literacy og kritisk skriving i skolen generelt, og når det gjelder den sosiopolitiske skrivediskursen spesielt. En annen viktig bakgrunn for forskningsprosjektet mitt er innholdet i den nye læreplanen i norsk. I dette kapitlet vil jeg se nærmere på et utvalg tidligere studier som er relevante for denne masteroppgaven, det kritiske perspektivet i den nye læreplanen i norsk, kritisk literacy i et historisk perspektiv, skolens autentisitet og til slutt en rekke begreper som er relevante i denne masteroppgaven.

2.1 Tidligere forskning

Formålet med å fremstille tidligere forskning er for å vise hvilken forskningstradisjon denne masteroppgaven bygger på.

2.1.1 Forskning på kritisk literacy

Generelt om forskning på kritisk literacy i skolen

Til nå har det kommet fram at kritisk literacy stadig etterlyses i skolen, noe som kan bekreftes av forskningen som er utført hittil. Forskningen som kommer fram i denne delen er basert på funn fra nasjonale prøver, PISA, eksamensoppgaver i norsk, samt noen mindre studier, og omhandler hovedsakelig kritisk lesing.

Forskningen i Norge viser at elever har stor tillit til tekster som framstår som saksorienterte spesielt, og tekster de møter i lærebøker, i sosiale og trykte medier, og på ulike nettsider generelt. Mange av elevene har vanskeligheter med å gjenkjenne og vurdere argumentasjon i en tekst, og det er vanskelig å skille markedsføring fra informasjon (Veum, 2020). Et annet typisk funn fra forskningen viser at elevene anser forfatterens presentasjon av virkeligheten som gyldig, og aksepterer de måtene forfatteren formidler informasjon på (Veum, 2020). Elevene er generelt lite opptatt av hvem avsenderen er, og de legger mer vekt på tall og informasjon som fremstilles som fakta (Blikstad-Balas, 2016).

Oppgavene i norske lærebøker oppfordrer elevene hovedsakelig til å finne de rette svarene i teksten, framfor å oppfordre elevene til kritisk lesing. Dette signaliserer at lærebøkene gir et

feilaktig inntrykk av at saktekster gir nøytrale og ensformige framstillinger av verden (Blikstad-Balas, 2016). Elevene presterer også svakere på oppgaver knyttet til sjangre innenfor saktekster, enn til skjønnlitteratur. Elevene vurderer sjelden tekstenes troverdighet, fordi de er mer opptatt av at innholdet de finner skal ha mest mulig informasjon de kan bruke (Veum, 2020). Dette viser at elevene jakter på det riktige svaret, fremfor å ha en kritisk tilnærming til tekstene.

Forskningsresultatene antyder at elevene verken er spesielt opptatt av, eller har en særlig kompetanse i å ha en kritisk tilnærming til tekster. Samtidig som resultatene viser hva elevene *ikke* gjør for å styrke sine kritiske kompetanser, er det ikke elevene som er skyld i mangelen som forskningen viser. Problemet skyldes at skolen ikke utøver og lærer bort nok kritisk literacy, noe som forhåpentligvis vil styrkes med den nye læreplanen.

CritLit

CritLit er et pågående forskningsprosjekt med kritisk literacy i en digital og global tekstverden som tema. Forskningsprosjektet skal foregå over tre år, og så langt foreligger det ingen resultater fra prosjektet (USN, 2020). Det er allikevel relevant å si noe om hva prosjektet går ut på, med tanke på sammenhengen mellom CritLit og forskningsprosjektet i denne masteroppgaven. Bakgrunnen for prosjektet er det økende behovet for at elevene trenger en kritisk bevissthet rundt tekster, kunnskap om hvordan tekster skaper virkelighetsbilder, og om kildebruk og uklare grenser mellom kommersielle og ikke-kommersielle tekster.

Prosjektet går ut på at praksislærere, lærerstudenter og forskere skal finne ut hvordan en gjennom norskfaget best kan ruste elever til å bli kritiske lesere og skrivere. Målet med CritLit er å kartlegge og utvikle arbeidsmåter og læringsverktøy som kan styrke den kritiske tekstkompetansen til elevene. Prosjektet er delt inn i tre faser, der den første fasen skal kartlegge hvordan arbeidet med kritisk lesing og tekstsaking foregår i skolen i dag, og hvordan elevene praktiserer kritiske tilnærminger som en del av skolearbeidet. Den andre fasen handler om å utvikle og prøve ut nye arbeidsmåter og læringsverktøy, og i den siste fasen skal læringsutbyttet til elevene vurderes. Resultatene fra CritLit kan gi et sterkere forskningsbasert grunnlag for å utvikle arbeidet med kritisk literacy i skolen. Resultatene av forskningen vil kunne gi et grunnlag for å utvikle systematisk arbeid med kritisk literacy i norskfaget, noe som er relevant med tanke på den nye læreplanen (USN, 2020).

Et globalt perspektiv på kritisk literacy-forskning

Internasjonalt er kritisk literacy et forskningsfelt og en pedagogisk retning med lange tradisjoner, som går tilbake til Paulo Freire og hans frigjøringspedagogikk på 1970-tallet i Brasil. På verdensbasis er forskning og systematisk arbeid med kritisk literacy utprøvd og etablert i både skoler og lærerutdannelser. To anerkjente forskere som har arbeidet med kritisk literacy i skolen siden 1990-tallet er Allan Luke i Australia og Hilary Janks i Sør-Afrika.

Selv om forskning og erfaringer fra andre land kan være nyttige for den norske skolen, er det allikevel nødvendig å utvikle læringsverktøy og pedagogiske måter å arbeide kritisk på som er tilpasset den norske skolen (Veum, 2020).

2.1.2 Forskning på kritisk skriving

Generelt om forskning på kritisk skriving i skolen

I den tidligste forskningen på kritisk literacy la arbeidet vekt på kritisk lesing, og kritisk skriving har i lang tid vært et oversett forskningsfelt, til tross for viktigheten av å kunne gi motstand til og å skrive tilbake til tekster med mye makt. Evnen til å lese kritisk er viktig, men kritisk skriving er trolig av enda større betydning (Janks, 2010). I nyere tid har blant annet språkforskere som Janks (2009, 2010, 2014), Kamler (2017), Clark (1997) og Ivanič (1997, 1998, 2004) bidratt med forskning og kunnskap om kritisk skriving. Det finnes lite forskning om kritisk skriving i den norske skolen.

Janks (2010) beskriver forskningen på kritisk skriving som et viktig trekk innenfor kritisk literacy, fordi forskningen kan si mye om hvor og hvordan en skal gå videre etter å ha lest en tekst kritisk. Med tanke på at tekster er konstruert ord for ord, bilde for bilde, så kan de også bli dekonstruert og plukkes fra hverandre. Oppbyggingen som er satt sammen for leseren kan også rives ned, og disse formene for tekstarbeid er noe som bidrar til at de ulike posisjonene i tekstene kan avsløres. Denne aktiviteten er utgangspunktet for elevenes arbeid med redesign i dette forskningsprosjektet. Redesign er en metode innen kritisk skriving, men det finnes ingen eksplisitt forskning på redesign i norskfaget.

Jørgensen og Domaas (2010) har sett nærmere på kritisk skriving i faget RLE. De har undersøkt to skriveoppgaver og et utvalg av elevtekster for å vise hvordan oppgaveformuleringer kan

påvirke elevens utvikling av kritisk skriving. Studien viser at elevene har vanskeligheter med å utvikle kritisk literacy, fordi skriveoppgavene ikke er eksplisitte nok med tanke på hva elevene skal skrive. Et forslag som legges fram er at elevene kan bruke andre kilder til kunnskap i tillegg til læreboka, fordi kildene utfordrer hverandre og kan utvikle elevenes kompetanse i kritisk literacy. Studien oppfordrer til at skriveoppgaver bør formuleres slik at elevene blir i stand til kritisk refleksjon.

Forskning på skrivediskurser i norskfaget

Blikstad-Balas (2018) har gjennomført en omfattende klasseromsstudie som undersøker hvordan konkrete skriveordre formidles muntlig, og hvordan forståelser om skriving blir vektlagt i klasserommet. I studien sees det etter seks spesifikke skrivediskurser, definert av Ivanič (2004). Funnene i studien viser at ingen av skriveordrene som ble analysert når elevene selv skulle skrive kan tolkes som uttrykk for en sosiopolitisk skrivediskurs, og diskursen er heller ikke åpenbar andre steder i skriveforløpene. Med andre ord viser funnene at den sosiopolitiske skrivediskursen ikke er en del av skriveordrene i norskfaget.

I skriveordrene ble det aldri gitt noen overordnede sosiopolitiske formål med skrivingen, og dette funnet er ikke overraskende fordi kritisk literacy er noe som stadig etterlyses i skolen (Blikstad-Balas, 2018, s. 56). I studien pekes det på at selve skolekonteksten er en nærliggende del av forklaringen for at den sosiopolitiske skrivediskursen ikke finnes i skriveordrene: Det er lite trolig at elevene innenfor skolens rammer har en reell mulighet til å skrive tekster som påvirker politikk, maktforhold, ideologi, og sosial endring. Lærere kan heller ikke alltid konstruere alternative, fiktive formål av typen «tenk deg at du er journalist og skal skrive en fagartikkel om gruppepress blant ungdommer». Det kan også være en stor utfordring å lage gode og tydelige skriveoppgaver der formålet er tydelig kommunisert til elevene (Blikstad-Balas, 2018, s. 57).

Blikstad-Balas poengterer at en tekst som er skrevet som en del av norskopplæringen alltid har minst en leser, nemlig læreren, og gjerne en tiltenkt leser som elevene ser for seg når de skriver. Dette kan åpne opp for en sosiopolitisk skriveordre som er tydelig på formålet med skrivingen, ikke bare innenfor norskfagets sjangerdiskurser, men også i sammenheng med samfunnsaktuelle og globale spørsmål.

Forskning på den sosiopolitiske skrivediskursen

Det finnes ingen eksplisitt forskning på elevens skriving innenfor den sosiopolitiske diskursen i norskfaget. Dette er nok fordi skrivediskursen ikke er spesielt utbredt i praksis, noe som kommer fram i studien til Blikstad-Balas (2018) ovenfor.

2.1.3 Masteroppgaver om kritisk literacy og skrivediskurser

I denne delen presenterer jeg fem masteroppgaver som er norskdidaktiske og som har kritisk literacy eller skrivediskurser som tema. Masteroppgavene bruker kritisk lesing som en inngang til kritisk literacy, og kritisk skriving inkluderes ikke som en tilnærming til kritisk literacy. Dette gjenspeiler store deler av den tidligere forskningen på kritisk literacy, som også har lagt mest vekt på kritisk lesing.

Kritisk literacy

Songe-Møller (2016) har sett på om en eksamensoppgave for elever i Vg3 utfordrer elevenes evne til kritisk literacy. Studien viser at elevene har dårlige forutsetninger for å kunne lese og analysere sakprosaetekster kritisk. De tolv eksamensbesvarelsene som analyseres indikerer at elevene i generelt liten grad får til å lese tekstene kritisk fordi de for det første vektlegger sakprosaetekstens innhold, med andre ord sak, i langt større grad enn hvordan teksten blir språklig framstilt. For det andre viser analysen av eksamensbesvarelsene en tendens til at elevene analyserer sakprosaeteksten hovedsakelig på et overordnet tekstnivå, og at deres retoriske analyser til en viss grad framstår som instrumentelle og formalistiske.

Eilertsen (2017) sin masteroppgave handler om hvordan elever viser kritisk literacy i forståelsen av en historisk saktekst, og hvilke utfordringer de har. Studien i den kritiske diskursanalysen som gjennomføres viser at den historiske sakteksten utfordrer elevenes evne til kritisk literacy ved de ideologiske og kontekstuelle sammenhengene som preger forfatterens konstruksjoner. I analysen av intervjuene som gjennomføres i forskningsprosjektet, kommer det fram at elevene er motvillige til å definere den historiske teksten som sakprosa. For det andre har elevene store utfordringer knyttet til metaforer som et virkemiddel innenfor sakprosa. For det tredje oppfatter de lesere som mer kunnskapsrike og kritiske i dag enn i tekstens samtid. Studien indikerer noen sentrale utfordringer knyttet til kritisk literacy, også hos elever med høy norskfaglig kompetanse.

Fosby (2019) har i sin masteroppgave undersøkt kritisk literacy i læreverk på videregående skole, og studien viser at kritisk literacy som et fagbegrep ikke beskrives direkte verken i kunnskapsstoffet eller i oppgavene. Kritisk literacy blir ikke presentert som et eksplisitt, faglig tema, men kun indirekte og fragmentarisk gjennom andre faglige emner i læreverkene. Flere av oppgavene i læreverkene kan muligens være et utgangspunkt for å arbeide med kritisk literacy, men elementer av kritisk literacy er kun representert indirekte. Studien viser at læreverkene kan markere temaet kritisk literacy i en sterkere grad for å gjøre fagstoffet mer tilgjengelig for elevene.

Ormestad (2019) sin studie handler om hvordan lærere kan tilrettelegge undervisning som styrker elevenes kompetanse i kritisk lesing. Ormestad prøvde ut et rammeverk for kritisk lesing i klasserommet, der elevene først ble eksplisitt introdusert for relevante faguttrykk knyttet til den sakteksten som skulle leses. Deretter nærleste elevene den samme teksten på fire ulike måter. Hovedfunnene er at begrepsapparatet fra kritisk tekstanalyse kombinert med nærlesingsmodellens rammer og støtte, styrker elevenes kritiske lesekompetanse. Studien indikerer at kritisk lesing ikke kan forbeholdes de beste leserne, men at alle elever, uavhengig av faglig nivå, kan utvikle kompetansen i kritisk literacy. Resultatene viser at elevenes grunnleggende ferdigheter i lesing og kritisk tekstkompetanse bør gå parallelt, og at det er lærerens ansvar å finne tekster som passer til elevenes nivå og mål med lesingen.

Skrivediskurser

Elvestrand (2020) har i sin masteroppgave undersøkt hvilke skriveopplæringsdiskurser som representeres i læreplanene fra perioden 1885-2020. Studien viser at skriveopplæring med vektlegging av sjanger og det å skrive riktig, er mest representert i læreplanene i norsk for videregående skole. Analysen viser at tenkning om at skriving bør foregå i faser, og omfatte veiledning og revidering av tekst, er en diskurs som holder seg stabil. Denne diskursen finnes i alle læreplanene fra perioden 1885 til 2020.

I masteroppgaven til Elvestrand (2020) viser studien at den sosiopolitiske diskursen finnes i norskfagets planer fra 1950. Det ble gitt samfunnsaktuelle oppgaver til eksamen allerede fra 1930-tallet, men det er altså den første gangen det er inkludert i læreplanen. I læreplanene fra 1976, 2003 og 2013 er det i elevenes språkbruksanalyse og den retoriske analysen at tenkningen fra den sosiopolitiske diskursen gjenkjennes. Studien viser også at læreplanene ikke setter den sosiopolitiske diskursen i sammenheng med samfunnskonteksten, og fordi verken

språkbruksanalyse eller en retorisk analyse er tekster som har som formål å endre forhold i samfunnet, vurderes koblingen til den sosiopolitiske diskursen som svak.

2.2 Det kritiske perspektivet i den nye læreplanen i norsk

I Kunnskapsløftet fra 2006 har det i utgangspunktet blitt lagt vekt på at elevene skal kunne vurdere tekster kritisk, men skolen har fått en del kritikk for å fremme gjengivelse av informasjon i tekstene fremfor å fremme evnen til kritisk tenkning gjennom tekstarbeid (Blikstad-Balas, 2016). I det nye Kunnskapsløftet derimot, er kritisk literacy løftet til et nytt nivå. Bakgrunnen for denne masteroppgavens problemstillingen er å undersøke om skriving innenfor den sosiopolitiske diskursen lar elevene skrive kritisk, og hvilke kjennetegn og kriterier som skrivediskursen består av. Jeg ønsker derfor å se nærmere på det kritiske perspektivet i den nye læreplanen.

Begrepet *kritisk* er innført flere steder i læreplanen i norsk, og *Kritisk tilnærming til tekst* er et eget kjerneelement i læreplanen i norsk. Et utdrag fra kjerneelementet sier at «elevene skal kunne reflektere kritisk over hva slags påvirkningskraft og troverdighet tekster har» (Utdanningsdirektoratet, 2019). Utdraget fanger essensen av hva kritisk literacy innebærer, og kjerneelementet er utgangspunktet for skriveordren elevene får i dette forskningsprosjektet. I den gradvis utgående læreplanen i norsk er begrepet *kritisk* nevnt fem ganger, mens begrepet nevnes 20 ganger i den nye læreplanen i norsk. Tabellen nedenfor viser en fullstendig oversikt over hvordan begrepet *kritisk* kommer til syne i den nye læreplanen i norsk. Den ser på forekomsten av begrepet i læreplanen i norsk, og gjelder trinnene for Vg1, Vg2 og Vg3 (både yrkesfaglige og studieforbereende utdanningsprogram):

TABELL 1 Begrepet *kritisk* i den nye læreplanen i norsk (LK20).

Begrepet <i>kritisk</i> i den nye læreplanen i norsk – LK20		
Ferdigheter	Eksempler	Henvisning
Kritisk tenkning	Faget skal styrke elevenes evne til kritisk tenkning	Fagets relevans og sentrale verdier (s. 2)
	Gjennom kritisk arbeid med tekster og ytringer over elevene opp evnen til kritisk tenkning	Demokrati og medborgerskap (s. 3)
	Elevene skal vise kompetansen sin på måter som inkluderer kritisk tenkning i ulike sammenhenger.	Standpunktvurdering Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram (s. 12), Vg3 studieforbereende utdanningsprogram (s. 15) og Vg3 påbygging til generell studiekompetanse (s. 17)

Kritisk tilnærming	Elevenes evne til kritisk tilnærming til språk og tekst.	Fagets relevans og sentrale verdier (s. 2)
Kritisk refleksjon	Elevene skal kunne reflektere kritisk over hva slags påvirkningskraft og troverdighet tekster har.	Kjerneelementer: Kritisk tilnærming til tekst (s. 2)
	Reflektere kritisk over egne og andres tekster.	Underveisvurdering for Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram (s. 11)
	Reflektere kritisk over egen og andres bruk av virkemidler i tekster.	Underveisvurdering for Vg1 studieforberedende utdanningsprogram (s. 13)
Kritisk arbeid	Kritisk arbeid med tekster og ytringer.	Tverrfaglig temaer: Demokrati og medborgerskap (s. 3)
Kritisk lesing	Å lese kritisk kan utvikle elevenes evne til å forstå og håndtere meningsmotsetninger og interessekonflikter.	Tverrfaglige temaer: Bærekraftig utvikling (s. 4)
Vurdere tekster kritisk	Å kunne lese i norsk innebærer [...] å kunne vurdere tekster kritisk.	Grunnleggende ferdigheter: Å kunne lese (s. 5)
Kritisk bevissthet	Kritisk bevissthet om det å fremstille seg selv og andre digitalt.	Grunnleggende ferdigheter: Digitale ferdigheter (s. 5)
Kritisk bruk av kilder	Utforske faglige emner med kritisk bruk av kilder.	Underveisvurdering for Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram (s. 11), underveisvurdering for Vg1 studieforberedende utdanningsprogram (s. 12) og kompetansemål etter Vg3 påbygging til generell studiekompetanse (s. 16).
	Eleven skal kunne bruke kilder på en kritisk, selvstendig og etterrettelig måte.	Kompetansemål etter Vg2 yrkesfaglige utdanningsprogram (s. 11) og kompetansemål etter Vg1 studieforberedende utdanningsprogram (s. 12)
	Eleven skal kunne vurdere kilder kritisk.	Kompetansemål etter Vg3 studieforberedende utdanningsprogram (s. 15) og kompetansemål etter Vg3 påbygging til generell studiekompetanse (s. 16)

Læreplaner er omfattende styringsdokumenter som forsøker å si mye, fordelt på få sider, om hvordan skolens opplæring skal komme til uttrykk og praktiseres i de ulike fagene. Etter å ha gjort rede for de kritiske perspektivene i den nye læreplanen i norsk (se tabell 1 ovenfor), er det ingen tvil om at elevene skal ha en kritisk tilnærming til språk og tekster, når det gjelder både lesing og skriving. Kritisk literacy har fått en langt større plass i norskfaget enn noen gang tidligere, og norskfaget får i oppgave å gjøre elevene til kritiske samfunnsborgere. Den nye læreplanen i norsk signaliserer at elevene i den videregående skolen skal opplæres i, vurderes i

og utvikle sine kompetanser i totalt åtte ferdigheter der det kritiske perspektivet spiller en stor rolle.

Det blir viktig å konkretisere og ikke minst praktisere de begrepene i læreplanen i norsk som tar for seg kritisk literacy. Hvis ikke, kan begrepene kritisk tilnærming, kritisk tenkning, kritisk refleksjon, kritisk arbeid, kritisk lesing, kritisk vurdering av tekster, kritisk bevissthet, og kritisk bruk av kilder bli stående som ambisiøse, men vage målsettinger (Veum, 2020). Jeg har tatt utgangspunkt i flere av disse begrepene i arbeidet med å designe undervisningsopplegget og skriveordren, for å se til at begrepene settes ut i praksis. Det er viktig at forskningsprosjektet har en gjennomgående tilknytning til læreplanen i norsk, fordi jeg undersøker om skriving innenfor den sosiopolitiske diskursen kan være en metode innen kritisk skriving i norskfaget.

De kritiske perspektivene i den nye læreplanen i norsk tydeliggjør hva kritisk literacy dreier seg om, og det vil bli skolens oppgave å gi elevene strategier og verktøy for å tilegne seg de kritiske ferdighetene som kommer fram i den nye læreplanen. Kompetansemålene i den nye læreplanen kan virke ambisiøse, men gjennom utprøving og gode strategier vil de bli gjennomførbare. Den nye læreplanen har nok ikke alle svarene på hvordan kritisk literacy skal bli en integrert del av norskfaget, men ved å løfte fram og øke det kritiske perspektivet i den nye læreplanen, og ved å ha tillitt til hvordan lærerne anvender og forholder seg til de kritiske perspektivene – har norskfaget aldri før vært nærmere kritisk literacy i klasserommet enn det er nå.

2.3 Kritisk literacy i et historisk perspektiv

Kritisk literacy spores gjerne tilbake til Paulo Freire og hans frigjøringspedagogikk som startet i Brasil på 1970-tallet. Freire definerer kritisk literacy som evnen til å analysere, kritisere og transformere sosiale, kulturelle og politiske tekster og kontekster. Det mest sentrale i hans frigjøringspedagogikk er ideen om at skolen skal fremme kritisk bevissthet, og hans kjente sitat «reading the word and reading the world» har vært betydningsfullt for arbeidet med kritisk literacy (Freire, 2017). Sitatet legger vekt på elever skal ha en kritisk tilnærming til både ordet og verden.

Freire var den første til å utfordre lese- og skriveferdigheter ved å kun lære elevene de mest nødvendige ferdighetene for å kunne lese og skrive. Dette ble gjort for å vise at lesing og skriving ikke handler om å huske og gjenta stavelser og uttrykk, men å reflektere kritisk over

språkets betydning. Freire startet sine arbeider med kritisk literacy i marginaliserte samfunn, og frigjøringspedagogikken baserte seg på marxisme og andre fenomenologiske filosofier. Han argumenterte for at skolesystemet var basert på en «banking model of education», der elevenes liv og kulturer blir oppfattet som irrelevante (Freire, 2000). I modellen blir elever sett på som passive uten å ta stilling til informasjonen de mottar, noe som forutsetter minimal selvstendighet og kritisk tankegang. I modellen er det skolen som eier verdifull kunnskap, noe som i praksis gjør elevene ubrukelige for nyttig informasjon og forståelse. Modellen ser på utdanning som noe som gjøres mot elevene, de går på skolen for å bli utdannet. I denne sammenhengen måles elevenes suksess ut fra hvor godt de følger «skolens bruksanvisninger» (Malott, 2011, s. 52).

Freire så at den ferdigpakkelede kunnskapen representerte verdiene og ideene til den dominerende herskende klassen i samfunnet, og Freires frigjøringspedagogikk er forankret i overbevisningen om at en sann revolusjon kommer fra en opplyst befolkning utstyrt med en kritisk tenkningsevne. Den kritiske tenkningsevnen er nødvendig å inneha for å kunne lese både ordet og verden (Freire, 2000). Freire utviklet en dialogisk tilnærming til literacy basert på prinsipper for gjensidig utveksling. Han ønsket å transformere forholdet mellom den undertrykte og den undertrykkende. Dette ble startet kulturelle sirkler med dialoger for å forstå elevenes problemer, kamper og ambisjoner. Målet med den dialogiske tilnærminger er å forstå elevenes livsverden, med sikte på å løse deres reelle problemer (Janks, 2010).

I nyere tid har kritisk literacy utviklet seg med den generelle samfunnsutviklingen og de nye måtene å kommunisere på, samtidig som kritisk literacy fortsatt har en tilknytning til Freires arbeid på 1970-tallet. Forskergruppen *The New London Group* etablerte begrepet *multiliteracies* på 1990-tallet, fordi tekster kan bestå av mer enn bare verbaltekst (Fosby, 2019). *New Literacies* er også et nytt begrep som uttrykker endringen fra en forankring i en skriftspråklig kontekst med fokus på det verbalspråklige, til et multimodalt skriftsamfunn. *New Literacies* legger også vekt på at literacy har fått nye elementer på grunn av de store samfunnsendringene de siste årene, spesielt internett og nye tekstformer. *New Literacy Studies* er en retning med en ny tilnærming til hvordan emnet blir studert, som sosiologiske og etnografiske tradisjoner med fokus på språk og tekster i bruk (Fosby, 2019). Også Janks må trekkes fram i arbeidet med å utvikle kritisk literacy, på grunn av sin didaktiske modell med fire metoder for å beskrive og analysere kritisk literacy (se kapittel 3.3.4).

2.4 Skolens autentisitet

Opplæringslovens formålsparagraf sier at skolen skal åpne dører mot verden og framtiden til elevene. Elevene skal oppleve at kunnskapen og ferdighetene de tar med seg ut i livet, skal gi muligheten til å delta i arbeid og fellesskap i samfunnet (Utdanningsdirektoratet, 2017). Åpner skolen virkelig døren mot verden hvis den aldri lar elevene møte verden i skolen? Forskningen som presenteres tidligere i dette kapittelet signaliserer at skolen ikke er autentisk nok. Jeg mener skolens autentiske rolle finnes, men den må praktiseres i en tydeligere grad i klasserommet: Det mangler reelle mottakere i skolen, noe som absolutt kan realiseres når elevene skriver kritisk i norskfaget.

Skaftun (2009) har sett nærmere på skolens autentisitet, og skriver at den er en sterk føring for den norske skoledebatten. Dette henger sammen med forventningen som at skolen skal tilpasse seg samfunnets reelle behov. Men skolen er en livsverden som er virkelig nok på sine egne premisser: Læringsutbyttet kan ikke måles etter hver time, og skolen har langsiktige mål som ikke kan reduseres til summen av oppnådde kompetansemål. Tekstene som elevene møter i skolen har sin verdi som nødvendige omveier til slike overordnede mål, og å kunne lese og skrive er en nøkkel til verden, ettersom en stor del av verden gjemmer seg i skrift, tekster og diskurser (Skaftun, 2009).

I arbeidet med sin doktorgrad, forsker Dversnes (2021) på bruken av podkast i skolen, og funnene som er gjort til nå er relevante for mitt forskningsprosjekt. Den ene studien viser at elevene henvender seg til lærerne sine som mottakere. Dette har en sammenheng med at lærerne har en dobbel funksjon som mottakere. På den ene siden skal lærerne være lyttende mottakere på det elevene presenterer, samtidig som lærerne på den andre siden også skal vurdere elevenes prestasjoner. Dersom elevene aldri blir posisjonert innenfor andre kommunikasjonssituasjoner enn det som er beskrevet ovenfor, så kan en lure på om skolen virkelig «opner dører mot verda og framtida» (Dversnes, 2021). Når elevene skriver i norskfaget, uavhengig om tekstene publiseres offentlig eller ikke, posisjoneres elevene i en ny kommunikasjonssituasjon. Kommunikasjonssituasjonen kan bli langt mer autentisk dersom elevene henvender seg til en mottaker (Dversnes, 2021). Selv om elevene forstår at læreren skal lese tekstene, krever likevel skriveordren i mitt forskningsprosjekt at elevene først og fremst henvender seg til en tiltenkt mottaker, og ikke læreren.

I forbindelse med skolens autenticitet er det relevant å se på hvordan en kan arbeide med literacy i en skolesammenheng, og samtidig inkludere samfunnet som er utenfor klasserommet. I sin studie har Bjørkvold (2015) undersøkt om det finnes gode metoder som gjør at elevene skriver med en reell motivasjon, innenfor samfunnskonteksten elevene befinner seg i. Her spiller gyldighet en viktig rolle, og handler om at temaet elevene skriver om må være gjenkjennelig og av betydning for elevene. I norskfaget kan det være en utfordring å lage skriveoppgaver som betyr noe annet for elevene, annet enn å gjøre det som læreren instruerer. Gyldighet motiverer til skriving, og kan samtidig forsterke skolens autenticitet. Innenfor kritisk skriving er det fullt mulig å lage skriveoppgaver med temaer som er gjenkjennelige og betydningsfulle for elevene.

Victoria Purcell-Gates (2007) har definert begrepet autentiske tekster, og hva som ligger i autentisk skriving i en skolesammenheng. Det er to kriterier til autentisk skriving: For det første skal tekstene som skrives tilhøre sjangre som finnes utenfor en skolekontekst. For det andre skal tekstene brukes til de samme formålene som de brukes til utenfor skolen (Purcell-Gates, 2007, s. 14). Det finnes kriterier som ligger til grunn for at skrivingen skal være autentisk, som reelle mottakere, sjangre utenfor skolen, og et definert mål med skrivingen fra forfatteren sin side. Forskningsresultatene viser at dersom elevene skriver med et bevisst formål til en reell mottaker, økes sjangerkompetansen og motivasjonen.

Til slutt om skolens autenticitet ønsker jeg å påpeke en selvmotsigelse i forskningsprosjektet mitt. I skriveordren står det at elevene selv kan velge fortellerrollene i tekstene. Dette strider imot tanken om skolens autenticitet, når poenget er at elevene skal skrive som seg selv, og ikke andre. Imidlertid vil jeg påpeke at innholdet i undervisningsopplegget fokuserer på språk og makt, og at samfunnet består av personer med mer makt enn andre, som har større sjanse for å få tekstene sine og dermed ordene sine hørt. For å gjøre et poeng ut av dette, får elevene selv bestemme hvem som skal være fortellerrollen i tekstene sine. Målet med dette er å undersøke hvilke fortellerroller elevene velger å innta, og hvem de anser har makt og innflytelse. Dette er knyttet til de analytiske dimensjonene til Janks (2010), som er relevante i sammenhengen mellom kritisk literacy og den sosiopolitiske skrivekursen.

2.5 Relevante begreper

Før de teoretiske perspektivene presenteres i det neste kapitlet, ønsker jeg å avklare oppgavens tilnærming til en rekke begreper. I det følgende vil begrepe *kritisk*, *kritisk literacy*, *kritisk*

skrivning, redesign, saktest, og sosiopolitisk diskurs bli definert. Begrepene er valgt ut på bakgrunn av relevansen for denne oppgaven, og for å skille dem fra nærliggende begreper.

Kritisk

Selve ordet *kritikk* kommer fra gresk «*kritike tekhnē*» og forklares av Språkrådet (2021) som «kunsten å bedømme», det å skille, avgjøre og dømme. Innenfor kritisk literacy betyr begrepet *kritisk* noe mer enn hva begrepet innebærer i for eksempel kritisk tenkning. Årsaken til dette er fordi begrepet *kritisk* innenfor kritisk literacy tilhører en annen diskurs enn den som inngår i kritisk tenkning.

Kritisk innenfor kritisk literacy handler om noe mer enn å analysere en tekst basert på undersøkelser, beviser og argumenter. *Kritisk* innenfor kritisk literacy skal i tillegg avdekke sosiale og sosiale interessene som er til stede i tekster, og å finne ut hva som står på spill i tekstlige og sosiale praksiser knyttet til kritisk literacy (Janks, 2010, s. 12).

Kritisk literacy

Som kompetanse kan kritisk literacy forstås som et samlebegrep om ulike måter å være kritisk på, i møte med ulike typer tekster. Allan Luke (2014) definerer kritisk literacy på følgende måte:

The term critical literacy refers to the use of the technologies of print and other media of communication to analyze, critique, and transform the norms, rule systems and practices governing of the social fields of everyday life (Luke, 2014, s. 21).

I Luke sin definisjon av kritisk literacy blir kritisk literacy koblet til en kompetanse der en har innsikt i hvordan språk og tekster konstruerer ulike virkelighetsbilder (Skovholt & Veum, 2020, s. 14). Kritisk literacy handler om å kunne lese og skrive kritisk, for å skape endring gjennom språklige handlinger. Det å forstå forholdet mellom tekst og samfunn, og hvordan disse faktorene påvirker hverandre, er også relevant innenfor kritisk literacy.

Kritisk literacy er et politisk og sosialt fenomen, noe som avspeiles i denne oppgavens tilnærming til begrepet *kritisk*. Dersom begrepet kritisk skal praktiseres på denne måten i skolen, kan kritisk literacy brukes som en praktisk tilnærming til læreplaner, og den sosiale, politiske og kulturelle debatten i skolen (se begrepsforklaring til *kritisk* ovenfor).

Kritisk skriving

Det finnes ingen tydelig eller ensformig definisjon på *kritisk skriving*. Jeg ønsker allikevel å si noe om hvilken tilnærming denne masteroppgaven har til kritisk skriving. Det er naturlig å bruke definisjonen til kritisk literacy og kritisk lesing som en inngang til hva kritisk skriving innebærer.

I denne masteroppgaven handler kritisk skriving om å skrive en tekst som adresserer politikk, maktforhold, ideologi, og/eller sosial endring. Dette kan gjøres på mange måter, og det er nok fullt mulig å skrive kritisk innenfor alle de seks skrivediskursene dersom skriveordren legger opp til det. Det er den sosiopolitiske skrivediskursen som har den sterkeste tilknytningen til kritisk literacy, og å skrive innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen innebærer å skrive kritisk. Derfor innebærer kritisk skriving at skriving er en sosiopolitisk konstruert praksis som bidrar til danning av identitet og kritisk bevissthet.

Redesign

Begrepet *redesign* er basert på den fjerde og siste dimensjonen i Janks (2010) sin didaktiske modell for arbeid med kritisk literacy. Redesign handler om å lage framstillinger som er annerledes enn i den originale teksten, og elevene får en produktiv makt og bevissthet i arbeidet med redesign.

Saktekst

Begrepet *saktekst* inkluderer muntlige, skriftlige og sammensatte tekster som på en eller annen måte fremstiller virkeligheten (Tønnesson, 2019). Saktekster kan være litterære og funksjonelle, og annonsen som elevene skal redesigne befinner mellom en litterær og funksjonell saktekst. Annonsen fremstår som en reportasje med ekte mennesker (altså en litterær saktekst), mens realiteten er at sakteksten egentlig er en reklame (altså en funksjonell saktekst).

Sosiopolitisk skrivediskurs

Det er vanskelig å gi en klar og entydig definisjon av begrepet sosiopolitisk. Begrepet er delvis selvforklarende, i form av at noe som er sosiopolitisk består av faktorer som er sosiale og politiske. Samtidig kan begrepet være uklart, fordi det er så mange faktorer som kan innebære noe sosiopolitisk. Ivanič (2004) skriver at det sosiopolitiske handler om politikk, makt, ideologi

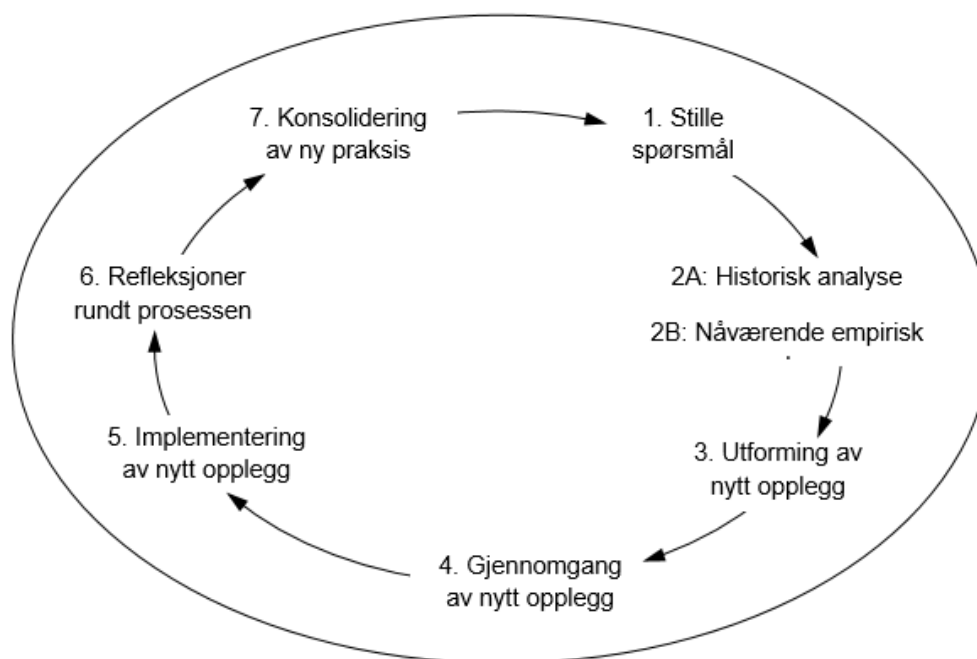
og sosiale forhold. Et eksempel på noe sosiopolitisk er klimasaken: Klimasaken er påvirket av sosial atferd som handler om at folk «blir grønne», samtidig som klimasaken også er et politisk tema på et strukturelt nivå.

Skruvediskurser kan defineres som ulike måter å tenke og snakke om skrijving på, og som ulike syn på hva skrijving på skolen dreier seg om, og hva god skriveundervisning bør legge vekt på (Smidt, 2009).

Den sosiopolitiske skruvediskursen orienterer seg mot en bred kontekst, den overlapper med kritisk literacy, og i praksis uttrykkes den ved skriveoppgaver som har samfunnsaktuelle og kritiske temaer (Veum, 2015). Diskursen forutsetter en skriveopplæring med reelle skrivesituasjoner, og målet er at tekstene skal forandre noe i verden. Det vil si at elevene skal skrive om noe aktuelt til en mottaker som har makt. Tekster som skrives innenfor den sosiopolitiske diskursen adresserer temaer som politikk, maktforhold, ideologier, og/eller sosial endring.

2.6 Den ekspansive lærings sirkelen

Den ekspansive lærings sirkelen handler om å endre praksis, med utgangspunkt i en innsikt i, forståelse av, og refleksjon over egen praksis. Lærings sirkelen bidrar til å synliggjøre utviklings- og endringsprosesser (Engeström, 2001). Jeg har tatt utgangspunkt i lærings sirkelen i prosessen med å utarbeide masteroppgavens forskningsprosjekt. Forskningsprosjektet går ut på å undersøke om den sosiopolitiske skruvediskursen kan bidra til å integrere kritisk skrijving i norskfaget. Jeg gjør dette ved å analysere 78 elevtekster, og et seks ukers undervisningsopplegg ligger til grunn for elevens skrijving. I elevtekstene undersøker jeg hvordan elevene posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske diskursen i sine egne tekster, for å kunne si noe om diskursens kriterier og kjennetegn. Figuren nedenfor viser de ulike fasene av den ekspansive lærings sirkelen:

FIGUR 1 Den ekspansive læringssirkelen med sine ulike faser (Engeström, 2001, s. 24).

Den første fasen i læringssirkelen er at jeg som forsker stiller spørsmål ved dagens praksis. Dagens praksis i norskfaget er at elevene sjelden skriver kritisk, fordi de verken får opplæring i, eller praktisert kritisk literacy og kritisk skriving. Spørsmålet jeg stiller ved dagens praksis er følgende: Hvordan kan dagens praksis endres, slik at norskfaget kan styrke elevenes kritiske tilnærming til tekster? Spørsmålet er i sammenheng med den nye læreplanen i norsk, som har løftet kritisk literacy til et nytt nivå. Det betyr at kritisk literacy på en eller annen måte *må* praktiseres i norskfaget, og kritisk literacy innebærer både lesing og skriving. **Den andre fasen** i læringssirkelen innebærer en dypere analyse av dagens praksis, og om å forstå behovet for endring. Det vil si at jeg som forsker ser på de faktiske forholdene, men også på hva som har blitt gjort tidligere. I denne fasen har jeg sett nærmere på tidligere forskning på kritisk literacy i norskfaget (se kapittel 2.1). Forskingen som er utført hittil bekrefter behovet for endring, siden kritisk literacy etterlyses i norskfaget.

Den tredje fasen i læringssirkelen handler om å finne løsningsforslag og nye modeller som kan endre dagens praksis. I denne fasen utformet jeg et undervisningsopplegg som svarer til de kritiske perspektivene i læreplanen i norsk, med særlig vekt på kritisk tilnærming til tekst og kritisk skriving (se vedlegg 1). Deretter følger **den fjerde fasen** i læringssirkelen, som er at jeg må se nærmere på undervisningsopplegget og granske det kritisk, før det i **den femte fasen** blir prøvd ut i klasserommet. **Den sjette fasen** i læringssirkelen innebærer at jeg reflekterer over erfaringene fra prosessen med å gjennomføre undervisningsopplegget. Jeg må ha med meg

erfaringene i **den syvende og siste fasen i lærings sirkelen**, fordi jeg skal vurdere om undervisningsopplegget er vellykket og hvorvidt det kan bli en del av en varig endring.

3 Teori

I dette kapittelet presenterer jeg de ulike teoretiske perspektivene som er relevant for å kunne undersøke hvordan elever posisjonerer seg innen den sosiopolitiske skrivekursen i sine egne tekster. Teorien har som mål å sette masteroppgavens tematikk i en større kontekst, og å vise sammenhengen mellom problemstillingens teori og empiri. Det teoretiske rammeverket tar utgangspunkt i et sosiokulturelt syn på læring og skriving, der språk og kommunikasjon mellom mennesker er en forutsetning for all læring. Kapittelet formidler teorier om kritisk literacy, den sosiopolitiske skrivekursen og kommunikasjon.

3.1 Det sosiokulturelle synet på læring

I denne masteroppgaven undersøker jeg hvordan 78 elever posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske skrivekursen i sine redesignede tekster, og skriveprosessen til elevene må forstås i lys at et sosiokulturelt perspektiv på læring.

Det sosiokulturelle perspektivet på læring bygger på tre grunnleggende perspektiver: Tanken om at kunnskap kan forandres, elevene lærer når de deltar i kunnskapsprosesser, og elevene er aktive medskapere av kunnskap. Dettet synet har vokst fram som en reaksjon på den individorienterte læringen, og gjenspeiles i kunnskapssynet til Vygotsky. Vygotsky betrakter mennesker som sosiale individer som aktivt deltar i læringsprosesser. Det sosiokulturelle perspektivet på læring handler ikke om at individuell læring er mindre viktig, men understreker at læring rettes både mot individet og den sosiale konteksten læringen foregår i (Manger et al., 2013).

Det pedagogiske fundamentet som er i bakgrunnen av forskningsprosjektet, er basert på språkforskeren Vygotsky, som har bidratt med viktige teoretiske bidrag til forståelsen av hvordan elevene lærer. Elevene utvikler språk og tenkning parallelt, og som en større del av noe sosialt. De lærer i sosiale kontekster, og i samhandling med andre mennesker som gjerne er mer kompetente, som for eksempel lærere og medelever. Vygotsky ser på læring som et verktøy i utviklingen, og at læring kan trekke elevene mot høyere nivåer, samtidig som den sosiale samhandlingen er avgjørende for selve læringen (Woolfolk, 2004). Vygotsky legger også vekt på at læring er en aktiv prosess som ikke venter til elevene er klare, fordi: «Properly organized learning results in mental development and sets in motion a variety of developmental

processes that would be impossible apart from learning» (Vygotsky & Cole, 1978, s. 90). Sitatet viser at læring fører til utvikling, og Vygotsky vektlegger undervisningen sin sentrale rolle i elevenes utvikling, og understreker de sosiale sidene ved læringen.

«*The zone of proximal development*» er et begrep som beskriver avstanden mellom det elevene kan få til uten hjelp, altså deres nåværende faglige nivå, og det elevene kan komme med hjelp (Vygotsky & Cole, 1978, s. 86). Innenfor denne sonen har elevene støtte i kunnskapen de har fra før, og de er på vei mot sitt mulige utviklingsnivå. Dette vil si at muligheten for læring og utvikling ligger i elevenes nærmeste utviklingszone. I denne sonen kan elevene oppleve mestring, om de får støtte fra en kompetent person, som for eksempel en lærer. Vygotsky trekker også fram transformasjon som en viktig del av læringsprosessen, og argumenterer for at tankene blir transformert og mediert gjennom språket (Vygotsky, 1986). Transformasjon kan knyttes til arbeid med redesign, som går ut på at elevene skal rekonstruere tekster.

3.2 Grunnleggende skriveperspektiver

I denne delen gjør jeg rede for en rekke grunnleggende skriveperspektiver som er relevante for å forstå forskningsprosjektet. Skriveperspektivene er sosiokulturelle, og vektlegger det samarbeidende og sosiale aspektet ved skriving. Elevene har ikke redesignet og skrevet tekstene sine i samarbeid med hverandre, men skrivingen er allikevel en del av en større kontekst: Elevenes individuelle skriving påvirker og blir påvirket av den sosiale konteksten den er en del av.

3.2.1 Det sosiokulturelle perspektivet på skriving

Den sosiokulturelle skriveforskningen ser på skriving som en sosial situert praksis (Fjørtoft, 2014). At skriving er en sosial situert praksis, dreier seg om kontekst, og at skriveopplæringen ikke kan forstås uavhengig av den sosiale og kulturelle konteksten den foregår i. Det vil si at skriveopplæringen er noe sosialt, og elevenes læring skjer innenfor et bestemt praksisfellesskap. Båndet som elevene har til andre er derfor alltid til stede i skrivesituasjonen, uavhengig av om elevene arbeider alene eller sammen med andre.

3.2.2 Skrivekultur

Et sentralt sosiokulturelt begrep er skrivekultur, og dette begrepet er knyttet til lærerens ansvar for å legge til rette for og å skape et praksisfellesskap som fremmer elevene sin skriveutvikling.

Fjørtoft (2014) understreker at skrivekultur er de reglene som gjelder for hva som kan skrives, hvordan det skal skrives og ikke minst hvorfor en skriver. Skrivekulturen i den videregående skolen domineres av sakpregede sjangrer, som særlig innebærer analyser (Fjørtoft, 2014). Elevene som deltar i forskningsprosjektet arbeider en del med analyser, både muntlig og skriftlig gjennom undervisningsopplegget. Elevtekstene som utgjør datagrunnlaget er ikke analyser, men artikler med journalistiske preg. Analysearbeidet som elevene gjør i forkant av tekstene de skriver, kan hjelpe elevene å få tilgang til den skrivekulturen som kreves på dette nivået, ved å synliggjøre de relevante skrivemåtene.

3.2.3 Bakhtins dialogiske aspekt

I sin teori legger Bakhtin (2005) vekt på at det finnes et dialogisk aspekt i all kommunikasjon, noe som betyr at skriveren til enhver til må forholde seg til mottaker og til tekster som andre har skrevet før. Dette fører til at tekster kan plasseres innenfor et større kulturelt og sosialt fellesskap. Bakhtin er opptatt av språket sin kommunikative funksjon, og ser på tekster som ytringer i dialog med andre ytringer. I praksis vil det si at alt en elev gjør språklig sett er et svar på noe. En ytring er derfor ikke en isolert størrelse, men noe som påvirkes av sammenhengen den ytres i. Når elevene skriver tekster, går de i dialog med de tekstende som tidligere er skrevet om emnet de skal skrive om. Jeg forventer at dialogen mellom annonsen som skal redesignes og elevene vil vise seg som spor i elevtekstene.

3.2.4 Alle tekster er i dialog med hverandre

I boka *Spørsmålet om talegenrane* (2005) tar Bakhtin utgangspunkt i hverdagsspråket, og forsøker å studere den hverdagslige språkbruken vitenskapelig. Språkbruk kan plasseres innenfor den primære og/eller den sekundære talesjangeren. De sekundære ytringene inngår i komplekse kommunikasjonssituasjoner, mens de primære ytringene finner sted i kommunikasjonssituasjoner med en liten grad av kompleksitet (Bakhtin, 2005). De enkle og uformelle primære ytringene kan plukkes opp av de sekundære. Dermed kan en primær ytring bli omgjort til en sekundær ytring, ettersom den blir plassert innenfor en kompleks kommunikasjonssituasjon. Skillet mellom primære og sekundære ytringer kan settes i sammenheng med skriving. Ettersom det er de primære ytringene som er grunnlaget for all kommunikasjon, vil alle litterære sjangre være en statisk refleksjon av talesjangrene fra hverdagen. De litterære sjangrene setter «de primære talegenrane i scene, og herav oppstår alle dei litterære konvensjonane» (2005).

Enhver skriveprosess er en del av noe større, og ingen ytringer, enten skriftlige eller muntlige, er isolerte ytringer. Alle ytringer er i dialog med hverandre, og de er «fulle av gjenklanger og gjenlydar av andre ytringar» (Bakhtin, 2005). Alle ytringer kan plasseres i et større kulturelt og sosialt fellesskap, de er koblet til fortid og fremtid, og de er uløselig knyttet til andre ytringer. I denne sammenhengen, er det viktig å legge til rette for at elevene skal se seg selv som svarende i dialogen med de tekstene som allerede har blitt skrevet. Dette innebærer at det følger med et ansvar for elevenes egen posisjon og ytring i tekstene sine. Når elevene ytres seg låner de andre sine ord, men idet elevene bruker dem, blir de ansvarlig for dem (Smidt, 2018, s. 73).

Med et dialogisk språksyn er det viktig at elevene lærer å kommunisere gjennom muntlige og skriftlige tekster. For at kommunikasjonen skal være vellykket, må elevene kunne håndtere spørsmål som handler om hensikt og budskap i tekstene, samt kommunikasjonssituasjonen og deltakerne som er involvert i kommunikasjonssituasjonen. I praksis vil dette si at ulike former for språkbruk og sjangre er dominante i ulike kulturelle og sosiale sammenhenger (Nestlog, 2015, s. 99).

3.2.5 Simulering

Simulering er en type støtte som elevene kan benytte seg av når de skriver. James Paul Gee (2002) framhever simulering som en måte å få tilgang til fagets literacy på, og at det er en måte å lære på. Simulering er å forestille seg noe, og å ta en annen sitt perspektiv. I skriveoppgaven elevene får i slutten av undervisningsopplegget, får de muligheten til å innta fortellerroller og andre sine perspektiver. I elevenes arbeid med å redesigne annonsen, kan det være aktuelt for elevene å prøve å skrive slik som forfatteren av annonsen skriver. Gee (1990) forklarer at inngangsbilletten til ulike diskurser er at elevene er villige og motiverte til å gå inn i ulike praksiser og å ta på seg ulike identiteter (Gee, 1990).

Når elever skriver i norskfaget, innebærer det at de simulerer andre sine måter å tenke på. Dette henger også sammen med at alle tekster er i dialog med hverandre (se kapittel 3.2.4). Anne Håland (2013) peker på at elevene er anses som nybegynnere når det er snakk om skriving, og siden elevene er til stede i en lærings situasjon vil det alltid være snakk om simulering. Håland (2016) har derfor innført begrepet *simulert læringsbane* for å beskrive hva som skjer. Den simulerte læringsbanen går ut på at læreren skal legge til rette for at elevene kan etterligne

tenke- og væremåtene til det emnet som skrivingen refererer til. Elevene bruker språket på samme måte som ekspertene, og dette kjennetegner den simulerte læringsbanen.

3.2.6 Posisjonering

Ifølge Bakhtin (2015) er strukturen, stilen og innholdet i en tekst noe som er uløselig bundet til kommunikasjonssfæren som ytringen er en del av. Det vil si at en tekst er bundet til konteksten, altså det sosiale og kulturelle fellesskapet som teksten inngår i: «Ytringa inntek ein bestemt posisjon i den aktuelle kommunikasjonssfæren, i høve til det aktuelle spørsmålet og den aktuelle saka» (Bakhtin, 2005, s. 35). Elevene som ytrer seg kan med andre ord innta ulike posisjoner, og Bakhtin slår fast at ytringen har en posisjon, og at posisjonen får konsekvenser for saken og kommunikasjonssituasjonen.

De ulike skolefagene har ulike skrivekulturer, og elevene arbeider med å posisjonere seg innenfor de ulike skrivekulturene. Posisjonering som begrep kan også brukes for å vise at elevene svært ofte beveger seg eller snakker med flere stemmer i den samme teksten. I tillegg kan elevene plassere seg på flere ulike måter i forbindelse med forventningene til sjanger og situasjon. Posisjoneringen handler også om skiftende plasseringer i relasjon til andres ytringer (Smidt, 2018, s. 63).

Videre bruker Smidt også begrepet roller innenfor posisjonering, og viser at elevene går inn i ulike roller, for eksempel rollen som elev, tekstskaper, fagperson, eller ekspert. Elevene kan også posisjonere seg på ulike måter innenfor disse rollene. De ulike måtene å posisjonere seg på er for eksempel som plikttoppfyllende elev, uerfaren skriver, eller en kompetent fagperson. Smidt anvender begrepet posisjonering om elevenes stadige skiftende plasseringer innenfor de ulike rollene, og i relasjon til andres ytringer og diskurser.

3.2.7 Diskursiv posisjonering

Elevene skriver innenfor en sekundærdiskurs når de skriver i en skolesituasjon, og sekundærdiskursen har ofte sine egne måter å forholde seg til språk og tekst på. For elevene som er med i dette forskningsprosjektet, betyr det at de skal skrive en tekst i norskfaget som de må posisjonere seg innenfor. Gjennom skrivingen er elevene i dialog med forfatteren av annonsen de skal redesigne, og andre lesere av annonsen, fordi elevene selv skal skrive en tekst som skal kommunisere med en mottaker.

Posisjoneringsbegrepet kan ha to sider, som vil si at elevene kan posisjonere seg selv, og bli posisjonert (Smidt, 2018, s. 63). I dette forskningsprosjektet betyr det at elevene blir posisjonert i en bestemt diskurs, som er en norskfaglig diskurs der elevene skal skrive en tekst. Den diskursen de selv skal posisjonere seg innenfor i tekstene sine er den sosiopolitiske skrivediskursen. Posisjoneringen til elevene sier noe om hvordan de forstår den diskursen de er en del av, og at de kan posisjonere seg både relevant og ikke relevant innenfor denne.

Håland (2013) opererer med to kategorier innen posisjonering: bestemt posisjonering og tvungen posisjonering. Disse to kategoriene kan brukes til å forstå skriving. I forskningsprosjektet er det en tvungen posisjonering som legger føringer for elevenes skriving. Det er ikke opp til elevene selv å velge hvordan de vil utforme tekstene sine, fordi sjangerkravene, diskursen, og selve skrivesituasjonen og hensynet til mottaker er styrende for hvordan elevene bør utforme tekstene sine. Ved skriving i skolesammenheng er det et kjennetegn at den alltid på en eller annen måte har en tvungen posisjonering (Håland, 2013, s. 61).

Elevene som deltar i forskningsprosjektet, skal redesigne en annonse og skrive den i en sosiopolitisk diskurs. Annonsen er strukturert og designet som en blanding av en reportasje og en faktabasert artikkel. Når elevene redesigner annonsen, så skal elevenes tekster også befinne seg innenfor samme sjanger som annonsen, og det forventes at de skal skrive en tekst som er en blanding mellom en reportasje og en faktabasert artikkel. Disse to sjangrene har konkrete kriterier og kjennetegn både når det gjelder innhold, språk, stil, struktur og formål. Dersom elevene bryter med sjangernormene vil det regnes som feil. Elevene skal også posisjonere seg innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen i sine egne tekster, samtidig som de skal oppfylle sjangerkravene.

3.2.8 Kritisk skriving

Senere i dette kapitlet vil det bli gjort tydelig at kritisk literacy handler om både lesing og skriving. Den tidligste forskningen på kritisk literacy konsentrerte seg om lesing, og slik var det fram til 1990-tallet. Forskningen, og teorien som en følge av den, vet derfor mer om kritisk lesing enn kritisk skriving. Denne delen tar derfor for seg teori som eksplisitt handler om kritisk skriving, som består av arbeidene til Paulo Freire, Barbara Kamler og Hilary Janks. Kapittel 3.3

handler om kritisk literacy generelt, og teorien som legges fram der er også gjeldende for kritisk skriving.

Freire om kritisk skriving

Språket i seg selv er umulig uten den verdenen som språket henviser til, og det menneskelige ordet er mer enn bare ordforråd. Det menneskelige ordet er ord og handling (Freire, 2000). De sosiokulturelle dimensjonene i lese- og skriveprosesser må inkludere menneskers forhold til verden.

I frigjøringspedagogikken til Freire (2000) legges det vekt på at skriving er mer enn et sett med ferdigheter. Skriving innebærer å «writing the world», og bidrar til å transformere verden. Ifølge Freire må den generelle lese- og skriveopplæringen gjøre mer enn å utdanne gode skribenter i klasserommet. De gode skribentene er de elevene som svarer tydelig og korrekt på skriveoppgaver, og som mestrer struktur og grammatikk med god måloppnåelse. En elev som er en god skribent bør også kunne belyse ulike meninger, og skrive tekster som betyr noe for eleven selv. Innenfor kritisk literacy, bør elevene ha en kritisk sosial bevissthet for å være i stand til å skrive tekster som kan utgjøre en forskjell for de måtene verden blir navngitt og forstått (Freire, 2000).

Kamler om kritisk skriving

Kamler (2017) beskriver fire metoder som særlig egner seg for kritisk skriving, med vekt på elevenes personlige forhold til teksten: Den første er prosesskriving, som fokuserer på elevenes arbeid med utforming og revidering. Den andre er sjangerbaserte tekster, som hjelper med å utvikle tekstens struktur. Den tredje er systematisk arbeid med språket, som bidrar til å tematisere, modalisere, og nominalisere autoriteten i elevenes tekster. Den siste er arbeid med poststrukturalistiske praksiser i tekstene for å se nærmere på makt og måter tekstene produseres på. Kamler (2017) understreker at de fire måtene å skrive kritisk på egner seg best i kombinasjon med hverandre, og at den ene derfor ikke er bedre enn den andre.

Kamler (2017) argumenter for at elevenes skriving aldri er nøytral. Tekstene som elevene skriver, er like ideologiske som tekstene elevene leser, fordi elevene bidrar til å produsere, reproducere og vedlikeholde de ulike maktforholdene i samfunnet. Kamler understreker at dette ikke er elevenes feil, men skolens. For å utvikle elevenes kritiske skriveferdigheter, må lærerne

hjelpe elevene med å oppdage og håndtere de ideologiske dimensjonene av skriving, og fokusere på forholdet mellom språk og makt. I denne settingen kan lærere bli ukomfortable, fordi kritiske tilnærminger til tekster vil på et eller annet tidspunkt gjøre elevene oppmerksomme på at språk og skriving er politisk. Men, å peke på at språket er politisk, er ikke det samme som å selge et politisk synspunkt. At språket er politisk betyr at språket er ideologisk og har påvirkning på både lesere og forfattere, uavhengig om det anerkjennes eller ikke (Kamler, 2017, s. 41).

Janks om kritisk skriving

Kritisk skriving handler om at elevene kan bli mer oppmerksomme på forholdet mellom språk og makt i samfunnet. Kritisk skriving kan bidra til at elevene oppdager hvordan deres egne erfaringer kan relateres til ulike maktforhold i samfunnet, spesielt når det handler om forholdene mellom språk, tilgang, mangfold, og makt. Janks (2010) understreker at elevene har lov til å være til stede i tekstene sine, gjerne med et mål om å endre noe. Kommunikasjonslandskapet endres stadig, og det er viktigere enn noen gang at elevene oppfordres til å produsere tekster som betyr noe for elevene, og at tekstene kan produseres i ulike formater og for forskjellige målgrupper og formål.

For Janks (2010) er kontrollen over og meningen bak elevenes tekstproduksjon relevant innen kritisk literacy av flere grunner: **Den første grunnen** er at evnen til å kunne skrive tekster er en form for frihet som gjør det mulig for elevene å velge hvilke betydninger og meninger som skal komme fram i tekstene de skriver. **Den andre grunnen** er at elevenes skriving gir en dypere forståelse for hvordan andre tekster er konstruert, og at ulike modaliteter gir muligheter og begrensninger. Dette kan gjøre elevene oppmerksomme på hvordan de posisjonerer seg selv og leserne i egne tekster, basert på elevenes språklige og tekstlige valg. **Den tredje grunnen** er at evnen til å skrive tekster gir elevene muligheten til å «act on the world», en handling som har sterke koblinger til Freires frigjøringspedagogikk. **Den fjerde og siste grunnen** er at elevenes evne til å skrive tekster åpner for redesign av egne og andres tekster. Redesign gjør det mulig for elevene å tenke på hvordan de kan endre tekster i form av å «gjenskape verden» (Janks, 2010, s. 156).

3.3 Kritisk literacy

I denne delen presenterer jeg de teoretiske perspektivene innenfor kritisk literacy som danner bakteppet for forskningsprosjektet mitt. Det er hovedsakelig arbeidene til literacyforskerne Allan Luke, Peter Freebody og Hilary Janks som danner grunnlaget for forskningsprosjektets teoretiske tilnærming til kritisk literacy.

Kritisk literacy som et teoretisk felt kan spores tilbake til utdanningsvitenskapen på 1970-tallet. Siden da har det blitt utviklet et spekter av didaktiske metoder for kritisk literacy. Kritisk literacy er et historisk pågående arbeid, og det finnes ingen riktig eller universell modell å følge, og det er mange å velge mellom. De ulike didaktiske modellene og tilnærmingene til kritisk literacy må alltid tilpasses konteksten, landet, skolen, aldersgruppen og det enkelte klasserommet (Veum & Skovholt, 2020, s. 21).

3.3.1 Allan Luke om kritisk literacy

Hva er sannhet? Hvordan blir sannhet presentert og representert? Hvem skal ha tilgang til bilder, ord, tekster og diskurser? Og til hvilke formål? Disse spørsmålene sier noe om hva kritisk literacy er, og de stilles av Luke, som plasserer kritisk literacy innenfor en kulturell og språklig praksis. Kritisk literacy defineres av Luke som muligheten til å analysere, kritisere, endre normer og regler gjennom ulike tekster.

Kritisk literacy handler om mer enn å bare stille seg kritisk til etablerte maktforhold som medieres gjennom tekster: Kritisk literacy har som mål å kritisere og transformere dominerende ideologier, kulturer, økonomier, institusjoner og politiske systemer (Luke, 2012a, s. 5), gjennom kritiske tilnærminger til tekster. Dette innebærer tekster som medieres gjennom alle typer kommunikasjonsformer og publiseringsmedier, fordi alle slags tekster kan manipuleres til å representere og endre verden. Dette er knyttet til et annet formål med kritisk literacy, som er å analysere og kritisere de etablerte praksisene som styrer sosiale felt i hverdagen til mennesker.

Kritisk literacy er en form for politisk orientering, som i en skolesammenheng retter seg mot pedagogikk, didaktikk, og det kulturelle, ideologiske og sosiolingvistiske innholdet i skolens læreplaner. Å praktisere kritisk literacy i norskfaget handler om å se nærmere på hvordan ulike tekster og diskurser fungerer, hvilke konsekvenser de har og hvilke interesser de tjener.

Norsklærerens verktøy, holdninger og kunnskap om kritisk literacy er avgjørende i klasserommet: Det avhenger av elevenes og lærerens maktforhold i hverdagen, deres egne problemer og kamper, og lærerens oppfinnsomhet når det kommer til å navigere i ulike kontekster og diskurser i klasserommet (Luke, 2012b, s. 9).

Som mange andre literacyforskere har også Luke tatt utgangspunkt i Paulo Freire sitt arbeid med kritisk literacy. Luke trekker fram én metode fra Freires frigjøringspedagogikk han anser som avgjørende innen kritisk literacy: I prosessen med å «reading the word and reading the world», altså å navngi og gi nye navn til verden – så skal elevene også se på ulike mønstre og utforminger i tekster. Dette bidrar til å utvikle evnen til å redesigne og omforme tekster. Elevenes lese- og skriveferdigheter, og deres opplevelser med multiliteracies og andre former for literacy har til felles at de krever «å kunne lese verden» i verktøykassene sine. Undervisningen som er knyttet til disse ferdighetene krever en sosial og kulturell beskrivelse av prosessene, praksisene og sammenhengene innen literacy (Freebody & Luke, 1990).

Luke poengterer viktigheten med kritisk literacy i skolen: «Heldigvis er samtalene og ideene i klasserommet gratis. Det er ingen store utgivere som eier samtalene eller ideene, det er ingen vurderingsformer som har funnet ut hvordan samtalene og ideene kan fanges i en vurdering, og ingen læreplaner har forbudt dem, enda ...» (Luke, 2012b, s. 10). Skoler er ikke laboratorier, og den daglige undervisningen og læringen følger ikke lærebøkens utforminger på grunn av vitenskapelige eksperimenter. Det er ikke hensiktsmessig, verken for forskere eller skoleledelser, å si at utfallet vil bli bedre for alle i skolen om de bare gjør som de blir fortalt (Luke, 2012b, s. 10). Det ville i så fall vært å jobbe for å svekke utviklingen av kritisk literacy i klasserommet.

Det eksplisitte målet med kritisk literacy er å kritisere og transformere dominerende systemer i og utenfor klasserommet, som for eksempel ideologier og kulturer. Kritisk literacy legger opp til at elevene skal engasjere seg i og kritisere de tekstene, diskursene og informasjonsformene de møter i og utenfor skolen. Kritisk literacy kan synliggjøre elevenes visjoner om nye verdener, og oppmuntrer dem til å transformere både hverdagstekster og de mer avanserte tekstene. Gjennom kritisk literacy kan det skapes komplekse, kritiske og gjennomtenkte analyser av hendelser, sammenhenger, og verdener som elevene lever og deltar i (Luke, 2014).

3.3.2 «The Four Resources Model» av Freebody og Luke

På 1990-tallet introduserte Freebody og Luke modellen «The Four Resources», som handler om opplæringen innen literacy, altså lese- og skrivekompetanser. Modellen forener ulike metoder ved språket, som er syntetisk metode, semantikk, pragmatikk og kritisk kompetanse (Freebody & Luke, 1990). Modellen følger en naturlig rekkefølge i lese- og skriveopplæringen, og for å bli en fullstendig språkbruker, trenger elevene:

- 1) Å knekke tekstkoden (kodingskompetanse), som vil si evnen til å dekode tekster gjennom en syntetisk lesemetode. Dette er en innledende metode i lese- og skriveopplæringen, og handler om å forbinde bokstaver med bokstavlyder.
- 2) Å ta del i teksten (semantisk kompetanse), som er evnen til å lage mening og forståelse av språket. Opplæringen handler om språkets innhold, sammenhengen mellom ord, fraser og setninger, og deres betydning eller mening.
- 3) Å bruke teksten (pragmatisk kompetanse) som innebærer de hverdagslige og funksjonelle lese- og skriveferdighetene, som for eksempel å lese avisen, lese en tekstmelding, og å skrive en jobbsøknad eller en handleliste.
- 4) Å **analysere teksten (kritisk kompetanse)**, som er evnen til å kritisk analyse og transformere tekster (se mer om kritisk tekstkompetanse nedenfor).

(Listen er basert på Freebody & Luke, 1990)

De fire ressursene ovenfor er ikke tilstrekkelige hver for seg, men hver av dem er avgjørende. Selv om modellen følger en naturlig rekkefølge på lese- og skriveopplæringen, bør de ulike ressursene være en del av undervisningen i varierende mengder, avhengig av elevenes behov. Ifølge Luke kan den kritiske kompetansen inkluderes i opplæringen helt fra elevenes første år på skolen, fordi kritisk kompetanse ikke trenger å være et avansert studieområde (Freebody & Luke, 1999).

Kritisk tekstkompetanse

Den kritiske tekstkompetansen nevnt ovenfor handler om å kritisk analysere og endre tekster. Med den nye læreplanen i norsk, er et av de overordnende målene å styrke elevenes kritiske kompetanse. Den kritiske tekstkompetansen gjelder innenfor både lesing og skriving. I det følgende forklarer jeg hva den kritiske tekstkompetansen innebærer, basert på «The Four Resources Model».

Den kritiske tekstkompetansen innebærer at elevene skal forstå og handle ut fra kunnskapen om at tekster er laget for spesifikke formål, som for eksempel å underholde, forklare eller påvirke. Derfor er det viktig at elevene forstår at tekster aldri er nøytrale, de representerer bestemte perspektiver, oppfatninger og synspunkter, og de demper andre synspunkter. Kompetansen handler også om at tekstenes utforming og diskurser kan kritiseres og redesignes, noe som kan bidra til forståelsen om at tekster er utformet i henhold til forfatterens verdier, synspunkter og interesser. Elevene skal gjennom en kritisk tekstkompetanse forstå at tekster posisjonerer leserne annerledes, og at tekster både begrenser og påvirker leserne. Med dette utgangspunktet kan elevene tilegne seg en økt forståelse for hvordan tekster påvirker, og at det er mulig å kritisere og endre tekster og framstillingsmåter som eksisterer i det samfunnet elevene lever i (Veum & Skovholt, 2020, s. 23)

3.3.3 Hilary Janks om kritisk literacy

Hilary Janks og Allan Luke deler den samme sosiokulturelle og politiske tilnærmingen til kritisk literacy. I fare for å gjenta meg selv, vil jeg heller se nærmere på Janks sin didaktiske modell for arbeid med kritisk literacy, som i tillegg representerer Janks sitt syn på kritisk literacy.

Janks understreker behovet for å være bevisst på maktforholdene mellom skriver og leser, og det er umulig å skille kritisk literacy og maktbegrepet. Kritisk literacy er i et grensesnitt av språk, literacy, og makt, og signaliserer ulike maktforhold som avgjør hvem som har fordeler, og hvem som er vanskeligstilte i samfunnet. I en større sammenheng kan kritisk literacy avsløre dominans i ulike diskurser i samfunnet gjennom tekst, og kritisk literacy er også en form for ideologisk kritikk rettet mot disse diskursene. Kritiske tilnærminger trenger nødvendigvis ikke å handle om lesing og analyse av tekster, men at elevene også kan øke kritisk bevissthet gjennom design (tekstskaping) og redesign (omarbeiding) av tekst (Janks 2010, i Veum & Skovholt, 2020, s. 23).

3.3.4 Janks didaktiske modell for arbeid med kritisk literacy

I sitt didaktiske arbeid har Janks vært opptatt av å gi elevene verktøy som gjør dem i stand til å bli både kritiske og kreative, til å skape problemstillinger og løse problemer. Slik mener Janks at elevene både kan bli gode samfunnsanalytikere og gode samfunnsborgere (Janks, 2010, s.

22). Janks har utarbeidet en overordnet didaktisk modell for hvordan kritisk literacy kan arbeides med. Modellen tar utgangspunkt i fire sentrale dimensjoner som er relaterte til hverandre: makt, tilgang, design/redesign og mangfold (Janks, 2010):

Makt viser hvordan makt kan utøves i tekster, noe som er i sammenheng med hvordan tekster kan produsere og reprodusere makt, ideologi, normer, verdier og tenkemåter. Elevene trenger tilgang til lesemåter og analyseverktøy som gjør det mulig å avdekke de underliggende premisene, og hvilke tekstlige strategier som forfatteren bruker for å overbevise. For at elevene skal få innsikt i hvordan tekster kan utøve makt, trenger de å utvikle evner til å analysere og sette spørsmål ved og forstå de språklige og visuelle valgene som forfatteren har gjort (Veum & Skovholt, 2020, s. 24)

Kampen om makt er kampen om hvem som kontrollerer informasjonen i samfunnet. Der hvor tilgangen til tekster, kritikk og tolkningen svekkes – står selvbestemmelse og frihet i fare. Hvem sine versjoner av kultur, historie og hverdag skal presenteres som offisiell kunnskap i skolen? Dette spørsmålet kan settes i sammenheng med undervisningen i norskfaget: Hvilke sjangre og hvilken informasjon og kunnskap skal anses som verdt å lære? Og hvilke verktøy skal brukes sammen med lesing og skriving i sammenheng med de sosiale og kulturelle formålene?

Et annet dilemma i spørsmålet om makt handler om hvilke språklige normer og sjangre som skal betraktes som dominerende og innflytelsesrike. Norsklæreren og elevene vil alltid ha begrensede maktmuligheter fordi skolen inngår i en sosial praksis der for eksempel læreplanen påvirker både undervisningen og tekstutvalget (Janks, 2010).

Tilgang dreier seg om å gi elevene tilgang til ulike språk, tekster, sjangre, framstillinger og kunnskap. Janks mener at et demokratisk samfunn bør gi alle tilgang til dominerende sjangre og framstillinger som kan oppstå i skolen, arbeidslivet og samfunnet generelt. Elevene må kunne vurdere og tilpasse sin egen språkbruk og tekstlige strategier, det handler om å være bevisst sitt eget språkbruk, både muntlig og skriftlig. En kritisk bevissthet om språkbruk gjelder også kunnskap om hvilke språk som dominerer og har høy status i samfunnet. Elevene må opparbeide seg kunnskap om hvordan ulike typer språk og språkbruk kan gi ulike tilganger og muligheter til å nå fram med synspunkter og meninger i ulike kontekster (Veum & Skovholt, 2020, s. 24).

Janks beskriver et tilgangsparadoks, som går ut på at skolen underviser i maktens språk og signaliserer at det er verdt mer. Med dette menes ikke språket norsk i seg selv, men de ulike måtene språket legges fram på, og dominerende språk i skolen, som for eksempel et akademisk språk eller fagspråk. Elevene har rett til å få tilgang til dominerende språk og sjangre, og de har også rett på å bli hørt selv om språket elevene selv bruker ikke er dominerende (Janks, 2010).

Innenfor tilgang understreker Blikstad-Balas (2016) hvor viktig det er å undersøke hvordan tekster blir snakket om og produsert innenfor en institusjonalisert læringskontekst, fordi skolen har en stor definisjonsmakt innen dette. Hele verden er tilgjengelig for elever som bruker internett i skolehverdagen, og internett som en læringsressurs kan være både læringsfremmende og læringshemmende. Evnen til å vurdere informasjonen de leser er vel så viktig som evnen til å finne den.

Mangfold handler om at identiteter og relasjoner kan skapes, utfordres og endres gjennom språk og tekster. Når elevene skriver tekster der de framstiller seg selv, eller andre, så er de språklige og visuelle ressursene vesentlige. Tilnærmingen til mangfold går ut på at elevene skal kunne reflektere over hvordan andre mennesker blir framstilt, for eksempel ut fra kulturell bakgrunn, kjønn, alder eller legning (Veum & Skovholt, 2020, s. 25). Gjennom kritisk bevissthet om språkbruk, bilder og andre semiotiske ressurser i egne og andre sine tekster, kan elevene lære og oppdage stereotypiske framstillinger og bli utfordret til å skape alternative framstillinger.

Mangfold refererer også til ulikhetene som eksisterer i en gruppe, for eksempel elevenes ulike kunnskaper, verdier, kulturer og sosiale og språklige identiteter (Janks, 2010). En kritisk tilnærming til tekster innebærer at språklige valg alltid er avhengig av hvem som deltar i kommunikasjonen. Dette betyr at elevene uttrykker seg på forskjellige måter basert på hvor de er og hvem de er med, og andres uttrykk i gruppen kan brukes som ressurser for å utvikle egne meningsskapinger. Denne tilnærmingen ønsker mangfoldet velkommen i klasserommet, fordi et klasserom som fremmer tekstlig mangfold, gjør at elevene kan føle seg trygge på at språket deres er tilstrekkelig (Janks, 2010).

Design og redesign går ut på å gi elevene en «produktiv makt» og bevissthet, ved å la dem både dekonstruere og rekonstruere tekster. Dette foregår ved at elevene først må undersøke, dekonstruere og beskrive hvordan meninger skapes i en konkret tekst. Deretter får elevene mulighet til å redesigne teksten og lage framstillinger som er annerledes enn i den originale teksten (Veum & Skovholt, 2020, s. 25).

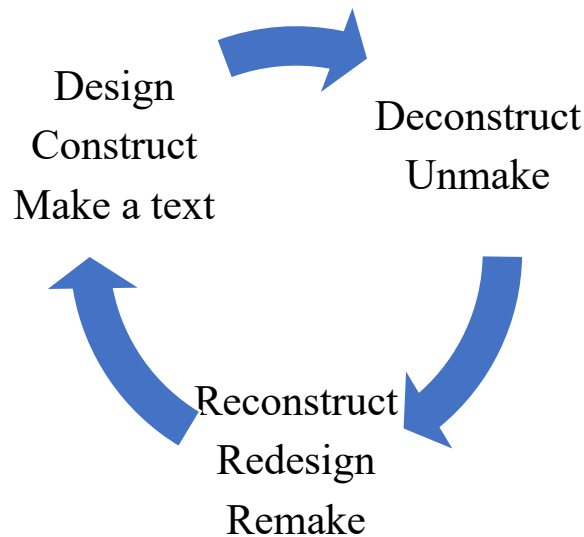
Design og redesign gjelder tekstenes utforminger, og begrepet omfatter ideen om kreativitet som en kraft i alle tekster. Ved å la elever dekonstruere tekster og analysere dem fra forskjellige aspekter, kan de forstå noe om tekstens mål og funksjon. Å dekonstruere en tekst er en form for kritisk tilnærming som kan rekonstrueres til egne formål i kritisk skriving. Begrepet design og redesign kan bidra til å bevisstgjøre den formende kraften bak tekster (Maagerø & Tønnessen, 2014, s. 113). Elevene bør være bevisste på at det alltid er noen som har skapt teksten, som har valgt inn og tatt bort elementer, og som har en interesse og en intensjon med at teksten ble slik den har blitt.

Redesign kan demonstrere for elevene hvordan de gjennom omarbeiding av eksisterende tekster kan skape endring. Redesign krever språklig og semiotisk bevissthet hos elevene, og med den digitale utviklingen har elevene tilgang til et bredt spekter av semiotiske ressurser som gjør det enkelt å forme og omforme multimodale tekster. Janks skriver at det i det digitale samfunnet er viktigere enn noen gang at skolen utfordrer elevene til å skape tekster som betyr noe for elevene, i ulike formater og til ulike formål og mottakere (Janks, 2010, s. 156). Redesign innebærer at elevene er i stand til å tilegne seg stoff, utforme det selv og videreutvikle det, og nettopp disse elementene er også sentrale i kritisk literacy (Fosby, 2019).

Janks (2010) poengterer at det ikke er tilstrekkelig at elevene får **tilgang** til språk med status, som for eksempel fagspråk. Undervisningen må også problematisere **makt**språket og motivere elevenes språklige og kulturelle **mangfold**. Skolen bør også støtte elevene i å utforme tekster som utfordres tradisjonelle språklige former (**design og redesign**). De fire dimensjonene bygger på og er gjensidig avhengig av hverandre, for å utvikle elevenes kompetanse i kritiske literacy (Janks, 2010, i Fosby, 2019, s. 30).

Sirkelen for redesign

Janks (2015) har utviklet en sirkel for redesign basert på Freires ide om at kritisk literacy handler om å navngi, problematisere navngivningen og deretter gi nye navn til verden. Sirkelen tar utgangspunkt i prosessen som Freire beskriver, og den oppfordrer til å stille spørsmål til egne og andre sine tekster:

FIGUR 2 Sirkelen for redesign (hentet fra Janks, 2015, s. 12).

Et avgjørende aspekt ved redesign er at elevene skal øve seg i å bli oppmerksomme på hvordan de posisjonerer seg selv og ideene sine i egne tekster. I arbeidet med redesign skal de også være bevisste på hvilke effekter språket og posisjoneringen kan ha på leserne (Janks, 2015, s. 11). Redesign er en arbeidsmetode som hjelper elevene med å forestille seg hvordan tekster eller kunne vært, for å se hvem sine interesser teksten ellers kunne tjent.

Kritisk literacy handler på mange måter om sosial rettferdighet, og redesign er viktig der tekstene tjener et fåtall sine interesser, fremfor de mange. For Freire handler redesign om sosial transformasjon, og om å omskrive verden. Janks knyttet målet med kritisk literacy til redesign: «Det handler om å arbeide for et mer rettferdig samfunn, og den forskjellen vi kan utgjøre ved de ordene og de små tingene vi gjør hver dag» (Janks, 2015, s. 12).

3.4 Den sosiopolitiske skrivediskursen

Skrivediskurser kan defineres som ulike måter å tenke og snakke om skrijving på, og som ulike syn på hva skrijving på skolen dreier seg om, og hva god skriveundervisning bør legge vekt på

(Smidt, 2009). Denne masteroppgaven benytter seg av Ivanič sin tilnærming til skrivediskurser, der skriving kan knyttes til ferdigheter, kreativitet, prosess, sjanger, sosial praksis eller sosiopolitisk praksis (Ivanič, 2004). Masteroppgavens problemstilling konsentrerer seg om den sistnevnte skrivediskursen, som er den sosiopolitiske.

Den sosiopolitiske diskursen har en bred kontekst sammenlignet med de andre skrivediskursene, og den tar utgangspunkt i en overordnet sosial og politisk diskurs. I praksis innebærer dette skriveoppgaver med samfunnsaktuelle og kritiske temaer som adresserer politikk, maktforhold, ideologi og sosial endring. Diskursen er orientert mot en videre kontekst, og mot det kritiske og det politiske (Blikstad-Balas, 2018). Diskursen har mye til felles med kritisk literacy, fordi den handler om å møte tekster med motstand, og å stille spørsmål ved etablerte sannheter som formidles gjennom tekst (Blikstad-Balas, 2018). Den sosiopolitiske inngangen til skriving knyttes til kritisk tilgang, og har derfor en sterk kobling til kritisk literacy (Veum, 2015). Diskursen oppfordrer elever til å stille kritiske spørsmål ved politiske og sosiale forhold i samfunnet, og den oppfordrer elevene til å påvirke politikk, maktforhold, ideologi og sosial endring i tekstene sine. Skriving innenfor den sosiopolitiske diskursen kan bidra til å utvikle elevenes kritiske tekstkompetanse, og diskursen forutsetter at elevene får en forståelse for hvordan tekster er påvirket av historiske og politiske forhold, og den inviterer kritisk literacy inn i klasserommet (Ivanič, 1998).

Diskursen forutsetter en skriveopplæring med reelle skrivesituasjoner, og med en skriveopplæring der målet er at tekstene skal forandre noe i verden. Det vil si at elevene skal skrive om noe aktuelt til en mottaker som har makt. I skolesammenheng vil en i realiteten allikevel ofte måtte holde seg til tenkte situasjoner, men det kan være verdifullt å øve seg innenfor tiltenkte situasjoner. Målet med å skrive i den sosiopolitiske diskursen, er at elevene skal utvikle evnen til kritisk tenkning, lesing, og skriving, og å delta aktivt i samfunnsdebatter (Veum, 2015).

Målet med skriving innenfor den sosiopolitiske diskursen er at elevene utvikler evnen til kritisk literacy og rustes til aktiv deltakelse i samfunnsdebatten. Elevene som deltar i dette forskningsprosjektet øver seg på å skrive til tiltenkte mottakere utenfor skolen, siden tekstene ikke skal publiseres offentlig. Et annet mål med den sosiopolitiske diskursen er at elevene skal skrive til en mottaker med makt om et tema som er aktuelt. Temaet trenger ikke å befinne seg

innenfor en skolesammenheng. Temaene som elevene skriver om i dette forskningsprosjektet er knyttet til kaffedyrking i Sør-Amerika, og er derfor ikke i sammenheng med norskfaglige temaer. Skriveoppgaver som oppmuntrer til kritisk tenkning, lesing eller vurdering av et samfunnsaktuelt tema, hører til den sosiopolitiske diskursen. Derfor er det ikke nødvendig at elevene skriver om et norskfaglig emne når de skriver innenfor den sosiopolitiske skrive­diskursen.

Tabellen nedenfor viser de seks skrive­diskursene som er identifisert og definert av Ivanič:

TABELL 2 Ivaničs skrive­diskurser. Tabellen er hentet fra Elvestrand (2020).

Ivaničs seks skrive­diskurser (2004, s. 225)		
Diskurs	Grunnleggende syn på skrive­opplæring	Språklige markører
Kreativitetsdiskursen	Å lære seg å skrive gjennom å uttrykke egne tanker og opplevelser, gjerne gjennom personlige eller litterære sjangre.	Kreativ skrivning, fortellerstemme, historie, fortelling, interessant innhold og godt ordforråd, (navn på litterære skrivesjangre)
Ferdighetsdiskursen	Å lære seg å skrive med korrekt tegnsetting, god rettskriving og å følge tekstmønstre, på setnings-, avsnitt- og tekstnivå. Skrivning er en opptrenbar ferdighet.	Ferdighet, øve, presist, korrekt og riktig
Prosessdiskursen	Å lære seg å skrive gjennom tydelig veiledning, målet er både at eleven lærer å følge arbeidsprosedyrer og utvikler kognitive modeller for egen skrivning.	Revidering, tilbakemelding, disposisjon, veiledning, innspill, fase, forarbeid, samarbeid og grupper
Sjangerdiskursen	Å lære seg å skrive innenfor kjente sjangre.	Sjanger, eksemplarisk tekst, modelltekst, passende, funksjon, sjangertrekk, teksttyper, form, (navn på sjangre)
Sosiopolitisk diskurs	Å lære seg å skrive gjennom faktisk deltakelse i tekstkulturen, å skrive for å endre noe.	Kritisk, egne meninger, samfunnsaktuell, reell, funksjon, makt
Sosial praksis­diskurs	Å lære seg å skrive ved å skrive i faktiske/virkelighetsnære situasjoner	Skrivesituasjon, kommunikasjon, effektiv, tilpasset språk, kontekst, funksjon, (navn på hverdagssjangre)

Den sosiopolitiske skrive­diskursen forutsetter en skrive­opplæring med reelle skrivesituasjoner, og målet med skrive­opplæringen er at tekstene skal forandre noe (i verden): *elevene skriver om noe aktuelt til en mottaker med makt* (Elvestrand, 2020, s. 29). Tenkningen i den sosiopolitiske diskursen kommer til uttrykk når elevene skriver tekster som er debatterende eller kritiske, og som omhandler temaer som er aktuelle i samfunnet. Både Elvestrand (2020) og Blikstad-Balas

(2018) poengterer at elevene ofte må forholde seg til tenkte situasjoner når de skriver på skolen. I innledningen forsvarer jeg skolens autentisitet, og Dversnes (2021) mener at elevenes tekstproduksjon kan distribueres slik at elevene får reelle mottakere på det de skaper. Dette kan forsterke skolens autentisitet, samtidig som skriving innenfor den sosiopolitiske diskursen vil føles mer ekte.

3.5 Adressering og oppfordring i kommunikasjon

Den sosiopolitiske diskursen innebærer blant annet å skrive for å endre noe, og derfor er det hensiktsmessig å se nærmere på hvordan kommunikasjon i tekster kan skape endring, og hvordan de ikke skaper endring.

Stoknes om kommunikasjon

Forsker Per Espen Stoknes (2019) har undersøkt hvorfor folk innenfor både hverdagsliv og politikk ikke gjør mer for å handle i klimasaken. Nedenfor presenteres fem grunnleggende barrierer som hindrer folk i å endre atferd, med eksempler hentet fra kaffedyrking i Sør-Amerika:

Den første barrieren er at saken kan oppleves som fjernt, fordi folk i Norge ikke kan se kaffedyrkingen som foregår i Sør-Amerika. Når folk i Norge leser om forholdene til kaffebønder i Sør-Amerika, tenker de at dette rammer andre og ikke «meg og mine». **Den andre barrieren** er at folk kan skygge unna temaet, fordi det innebærer andre mennesker sine oppofringer og tap. Stoknes (2019) forklarer at folk misliker alt som handler om tap, og at hjelpeløsheten derfor vokser. **Den tredje barrieren** er en konflikt mellom hva folk vet, og hva folk gjør. Dersom folk gjør noe annet enn det som er riktig å gjøre, vil de oppleve et ubehag (Stoknes, 2019). Folk kjøper kaffe fra produsenter som Nespresso, selv om de vet at kjøpet bidrar til å opprettholde de dårlige forholdene på kaffeplantasjene i Sør-Amerika. For at folk skal føle seg bedre, kan de tvile på eller redusere betydningen av de dårlige forholdene. Dette fører til **den fjerde barrieren**, som er fornektelse. Folk søker tilflukt fra skyld og dårlig samvittighet ved å fornekte ubehagelige fakta om kaffeproduksjon. **Den femte barrieren** handler om identitet, og hvordan folk ser etter informasjon som bekrefter deres eksisterende verdier. Dersom ny informasjon og innsikt krever at folk må forandre seg, skal det mye til for at folk faktisk tar det inn over seg (Stoknes, 2019).

Stoknes (2019) legger fram noen ideer som kan øke sannsynligheten for endring. Sjansen for å oppnå endring er større dersom kommunikasjonen fokuserer på positive rammer. Det vil si at en legger fram de positive effektene ved å for eksempel bytte kaffeprodusent, framfor å fokusere på at andre kaffeprodusenter er dyrere. Et bredere aspekt innen de positive rammene kan være å si noe om arbeidernes forhold på andre og bedre kaffegårder. Det er de enkle handlingene som har størst sannsynlighet for å utgjøre en forskjell i folks handlinger. Valgene til forbrukerne bør gjøres mer tilgjengelige, for dersom det er enklere å handle fra bedre kaffeprodusenter, vil flere gjøre det.

Historiefortellinger kan også øke sannsynligheten for endring. Dette er et grep Nespresso bruker i sin egen reklame, de forteller om en kaffebonde og en mølle som ikke finnes. Historien øker sjansen for flere kunder, selv om historien ikke er ekte. Dette grepet kan også brukes for å få vise de ekte forholdene til kaffebønder i Sør-Amerika: Fortell om de gode løsningene og arbeidsforholdene blant andre kaffeprodusenter, fordi det kan gi visjoner som skaper endring hos forbrukerne. Den siste ideen er at kommunikasjon mellom likesinnede øker sjansen for endring: Likesinnede ser ofte opp til hverandre, og folk vil ofte gjøre det samme som likesinnede gjør. Dersom leseren er enig i meningene og oppfordringene til forfatteren, øker sjansen for at leseren gjør det forfatteren vil.

Moser og Dilling om kommunikasjon

Susanne Moser og Lisa Dilling (2011) har også forsket på hvordan klimasaken kommuniseres. Selv om nesten alle folk kan identifisere noen konsekvenser for klimaendringene, er forståelsen for klimasaken overfladisk og den personlige bekymringen lav.

De som kommuniserer klimasaken forsøker å engasjere folk ved å spre mer kunnskap og informasjon, fordi de antar at mangelen på kunnskap er årsaken til at folk ikke gjør noe. Deretter tys det til en taktikk som består av frykt, som ofte ender opp med en motsatt effekt. Problemet med kommunikasjonen er også at den forsøker å nå store folkemasser gjennom tradisjonelle kanaler, fremfor å bruke flere og mindre, og ikke minst mellommenneskelige måter å kommunisere på. Massekommunikasjon snakker egentlig ikke til noen, og de som har et mål om å skape endring bør henvende seg til spesifikke målgrupper.

Kommunikasjonsrollen er bredere enn mange tror, fordi den dreier seg om mer enn å formidle informasjon og overtale en passiv mottaker. I et demokratisk samfunn er folket best tjent med å engasjere seg og bidra til at andre sine stemmer og verdier blir hørt. Dersom kommunikasjonen fokuserer på å spre informasjon, kunnskap og vitenskapelige fakta, uten videre forhåndsregler om risiko og bevissthet, er det sannsynlig at kommunikasjonen fører til motstand. Kommunikasjon som handler om å øke kunnskap og bevissthet resulterer ikke i direkte atferdsendringer eller politiske handlinger. For at kommunikasjonen skal være effektiv og føre til endringer, må den bestå av gode intensjoner.

Studien til Moser og Dilling (2011) viser også at folk ikke endrer atferd så lenge det ikke finnes et alternativ som er like enkelt eller billig: Uansett hvor mye folk oppfordres til å bruke mindre energi hjemme, endrer de ikke atferd før de blir presentert for et alternativ som er like enkelt eller billig som oppvarmingen de bruker i dag (Moser & Dilling, 2011).

4 Metode og datamateriale

Temaene i denne oppgaven er kritisk literacy og den sosiopolitiske skrivediskursen, med følgende problemstilling: *Hvordan posisjonerer elever seg innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen i sine redesignede tekster?* I dette kapitlet gjør jeg rede for hvilke metoder og tilnæringsmåter som er benyttet for å svare på problemstillingen.

Kapitlet starter med en presentasjon av forskningsdesignet og den vitenskapelige tilnæringsmåten. Deretter gjør jeg rede for de analytiske tilnærmingene og hvorfor jeg har valgt en kvalitativ metode. Videre presenterer jeg undervisningsopplegget og tekstutvalget, før jeg gjør rede for masteroppgavens datamateriale. Til slutt i kapitlet vurderer jeg prosjektets reliabilitet og validitet.

4.1 Forskningsdesign og tilnæringsmåte

For å svare på problemstillingen har jeg undersøkt hvordan 78 elever posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen i sine redesignede tekster. Analyse materialet består av 78 elevtekster, og datagrunnlaget ble innsamlet den siste uken i undervisningsopplegget. Metodene jeg har brukt i gjennomføringen av forskningsprosjektet er deltakende observasjon og en innholdsanalyse av elevenes tekster. Det er kun innholdsanalysen av elevenes tekster som kan svare på problemstillingen, og derfor er min deltakende observasjon ikke inkludert i analysearbeidet. Som beskrevet i kapittel 2.6, er gjennomføringen av undervisningsopplegget en praksisrettet aksjonsforskning og et formativt intervensjonsprosjekt. Det vil si at jeg har et ønske om å utvikle ny kunnskap og endre undervisningspraksis, ved å forske på min egen undervisningspraksis.

4.1.1 Masteroppgavens forskningsdesign

TABELL 3 Oversikt over masteroppgavens forskningsdesign.

Masteroppgavens forskningsdesign	
Tema	Kritisk literacy
Problemstilling	Hvordan posisjonerer elever seg innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen i sine redesignede tekster?
Forsknings spørsmål	1. Hvilke fortellerroller inntar elevene? 2. Hvilke målgrupper henvender elevene seg til? Hvem adresserer elevene? 3. Hvilke sosiopolitiske forhold velger elevene å adressere?
Forskning	Tekstanalyse, aksjonsforskning og formativ intervensjon

Analysemetode	Kvalitativ innholdsanalyse av de 76 saktekstene (konvensjonell og summativ innholdsanalyse). Direkte innholdsanalyse med utgangspunkt i teori om kritisk literacy og den sosiopolitiske skrive­diskursen.
Analyse­kategorier	1. Forteller­roller 2. Adressering 3. Sosiopolitiske forhold
Metode	Kvalitativ metode Hoved­metoder: Konvensjonell og summativ innholdsanalyse
Datamateriale/empiri	76 skriftlige saktekster (individuelle)
Utvalg	78 elever sine bidrag med skriftlige saktekster
Teori	Kritisk literacy (Janks & Luke) Skrive­diskurser (Ivanič)

4.1.2 Metodiske valg og tilnærminger i forskningsprosjektet

Metodene jeg har brukt i gjennomføringen av forskningsprosjektet, er deltakende observasjon og innholdsanalyse av elevenes skriftlige tekster. Dette innebærer at jeg var fysisk til stede i alle norskøktene de seks ukene undervisningsopplegget foregikk, i tillegg inntok jeg noen ganger en typisk lærerrolle i klasserommet. Det vil si at jeg underviste, veiledet elever, og svarte på spørsmål samtidig som jeg observerte. Den deltakende observasjonen lot seg gjennomføre på denne måten, fordi det var en annen norsklærer til stede i klasserommet med det primære ansvaret for undervisningen. Dette lot meg veksle mellom en passiv og aktiv rolle som observatør i klasserommet. Observasjonene mine er skrevet ned i sin enkelthet, men jeg har ikke benyttet meg av observasjonene i analysearbeidet. Formålet med denne observasjonsmetoden var at den lot meg tilpasse undervisningsopplegget etter hvert som det ble gjennomført. Jeg hørte på tilbakemeldinger fra deltakerne (elevene og faglærerne), og la gjerne inn en ekstra gjennomgang eller oppgave dersom deltakerne ga uttrykk for at de ville ha en repetisjon.

I startfasen av forskningsprosjektet vurderte jeg å utføre intervjuer med faglærerne og et utvalg elever. Dette er noe som blir tatt høyde for i arbeidet med å få forskningsprosjektet godkjent av NSD (se vedlegg 26). Underveis i gjennomføringen av undervisningsopplegget vurderte jeg hva intervjuene kunne tilføre forskningsprosjektet, og jeg fant ingen argumenter som var gode nok til å gjennomføre intervjuene. Mot slutten av undervisningsopplegget bestemte jeg meg derfor for at 78 elevtekster var et tilstrekkelig grunnlag av datamateriale. I tillegg har jeg også tilgang til de andre oppgavene som elevene gjorde i undervisningsopplegget, samt notater fra observasjonene jeg gjorde i klasserommet.

En annen tilnærming til å svare på problemstillingen kunne vært å la intervjuer supplere til analysen og resultatet, for eksempel ved å undersøke hvorfor elevene har tatt de tekstlige valgene de har tatt. Men det er vanskelig å veie 78 elevtekster opp mot et fåtall informanter i et intervju, og jeg ser allerede nok verdi i datamaterialet som består av såpass mange elevtekster. Jeg ønsker heller å gjennomanalysere tekstene, enn å tilføre studien tilleggsdata som jeg muligens ikke får utnyttet potensialet til, noe som Brinkmann og Tanggaard (2012) advarer mot.

4.1.3 Personvern

Elevenes og faglærernes personvern ble ivaretatt ved at jeg meldte inn forskningsprosjektet til Norsk senter for forskningsdata (NSD) høsten 2020, og alle retningslinjer derfra ble fulgt. Forskningsprosjektet ble godkjent i november 2020 (se vedlegg 26). I oppstartsfasen av prosjektet fikk elevene og faglærerne et informasjonsskriv (se vedlegg 24 og 25) der jeg spurte om samtykke til å delta i forskningsprosjektet mitt. Skrivet opplyste om formålet med prosjektet, hva prosjektet innebar og retten til å trekke seg fra prosjektet når som helst. Ved innsamlingen ble datamaterialet lagret på en privat datamaskin med passordbeskyttelse, i samsvar med retningslinjene til NSD. Alle elevtekstene er gjennomgått og anonymisert i sin helhet, noe jeg forklarer senere i dette kapitlet, under 4.5.5 «Bearbeiding av datamaterialet».

4.2 Analytiske tilnærminger

4.2.1 Den kvalitative metoden

Gjennomføringen av forskningsprosjektet er drevet av en kvalitativ tilnærming til datamaterialet. Å forske kvalitativt er en metode som ofte handler om å undersøke menneskers hverdagshandlinger i en naturlig kontekst, og jeg som forsker er interessert i hvordan noe sies, gjøres, framstår eller utvikles (Brinkmann & Tanggaard, 2012). Den kvalitative metoden er hensiktsmessig i dette forskningsprosjektet, fordi jeg ønsker å undersøke noe mer grundig. Den kvalitative forskningstradisjonen bygger på ideen om at kunnskap om virkeligheten kan oppstå gjennom dybdeundersøkelser og detaljerte innsikter i enkelttilfeller, som i dette tilfellet er de 78 elevtekstene (Silverman, 2011).

4.2.2 Analysen

Datamaterialet består av 78 elevtekster, og jeg har en temaanalytisk tilnærming, noe som innebærer at jeg undersøker temaene som blir representert i undervisningsopplegget, og som kommer til uttrykk i skriveoppgaven (Thagaard, 2018). Gjennom å sammenligne innholdet i elevtekstene, kan jeg se etter tendenser og tilegne meg en dypere forståelse av temaene i elevtekstene. Dette gjøres ved at jeg går gjennom materialet på systematisk vis og markerer de delene som er koblet til temaene i skriveoppgaven. Deretter sammenligner jeg elevenes tekster, og denne kodingen bidrar til at jeg får et bedre overblikk over materialet og innblikk i tendenser. Samtidig har denne kodingen bidratt til å redusere fokuset overfor de delene av datamaterialet som faller utenfor de utvalgte kodene og kategoriene (Hårr, 2020, s. 40) . Analysen presenteres i kapittel 5, og analysen er strukturert med utgangspunkt i problemstillingens tre underliggende forskningsspørsmål.

4.2.3 Den kvalitative innholdsanalysen

Den kvalitative innholdsanalysen bygger på en systematisk gjennomgang av elevenes tekster, der jeg kategoriserer innholdet og registrerer data som er relevant for problemstillingen. Datamaterialet er hentet ut fra en ordinær klasseromskontekst, og elevenes tekster har i etterkant gitt meg gode muligheter til å grundig undersøke hvordan elevene posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske skrivekursen. Problemstillingen kan derfor defineres som beskrivende, fordi jeg vil undersøke *hvordan* elevene posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske skrivekursen. Samtidig kan problemstillingen også defineres som eksplorerende, fordi jeg ønsker å finne ut mer om et emne vi ikke vet så mye om. En fordel med den kvalitative innholdsanalysen, er at resultatene og datamaterialet gjør det enklere for andre å gjenta og etterprøve undervisningsopplegget i forskningsprosjektet.

4.2.4 Hermeneutikk

Hermeneutikk er læren om fortolkning av tekster og betegnelser (Alnes, 2020), og formålet er å skape en økt forståelse for innholdet i tekstene jeg tolker i analysearbeidet. Den hermeneutiske sirkelen er en dialogisk prosess mellom forskeren og det som tolkes, og prosessen går i sirkler der forskeren vandrer mellom erfaringsnære og erfaringsfjerne begreper: «Vi minner om den hermeneutiske regelen at vi må forstå helheten ut fra delen og delen ut fra helheten» (Gadamer, 2012). Den hermeneutiske sirkelen er en tolkningsprosess som innebærer at sannhet kommer til syne som rimelige tolkninger, mer enn at den er beviselig korrekt (Nyeng, 2017).

Det kvalitative datamaterialet som ligger til grunn for å svare på denne oppgaven er hermeneutisk, fordi kvalitative tekstanalyser er forankret i hermeneutiske fagtradisjoner (Befring, 2015). I denne masteroppgaven kan den kvalitative forskningen gjenkjennes som en hermeneutisk metode, fordi innholdsanalysen fortolker bruken av elevenes språk og begreper i de innsamlede tekstene. Denne metoden er en subjektiv fortolkende prosess, som gradvis øker forståelsen av det tekstlige innholdet i datamaterialet.

4.2.5 Konvensjonell og summativ innholdsanalyse

I analysearbeidet skal jeg hovedsakelig støtte meg til tilnærmingene konvensjonell og summativ innholdsanalyse. De har til felles at de er fortolkende analyser, og de overlapper delvis med hverandre (Mosvold & Fauskanger, 2014, s. 130).

Konvensjonell innholdsanalyse

Jeg benytter meg av en konvensjonell innholdsanalyse fordi målet mitt er å beskrive og forstå et fenomen. Jeg har valgt denne tilnærmingen fordi det foreligger lite forskning og teori om den sosiopolitiske skrivediskursen. I den konvensjonelle analysen legger jeg vekt på de enkelte ordene i gjennomlesingen av datamaterialet, og målet med å bruke denne metoden er å få mer innsikt (Hsieh & Shannon, 2005).

Analysekategoriene utvikles ikke i forkant av analysen, og jeg benytter meg derfor av en induktiv tilnærming til datamaterialet. Kodene utvikles underveis (manifest innholdsanalyse) som jeg leser gjennom datamaterialet, og utfordringen er å redusere antall analysekategorier. Derfor deles analysekategoriene inn i hovedgrupper basert på forskningsspørsmålene, og de enkeltstående analysekategoriene inngår ut fra relevans. Dette er en inndeling som krever at jeg studerer forbindelseslinjene mellom kategoriene av koder, og hovedgruppene av analysekategorier.

Summativ innholdsanalyse

Den summative analysen undersøker hvordan ord og innhold kommer fram i en bestemt kontekst. I denne sammenhengen ønsker jeg å finne ut hva som er de typiske kjennetegnene når elevene skriver innenfor den sosiopolitiske diskursen. Grunnlaget for denne metoden tar utgangspunkt i nøkkelord og mønstre. Etter å ha analysert helheten, analyserer jeg deretter de

utvalgte analysekategoriene, for å se hva elevene vektlegger når de skriver innenfor den sosiopolitiske diskursen. På denne måten kan jeg registrere konkrete meningsinnhold om temaet og analysere de utvalgte analysekategoriene.

Manifest og latent innhold

I analysearbeidet skiller jeg mellom manifest og latent innhold. Det manifeste innholdet er noe som kommer til syne på en direkte og entydig måte, mens det latente innholdet ikke framstår like tydelig. Det latente innholdet bør derfor fortolkes ut fra konteksten som elevtekstene skriver og opptrer i. Det er særlig den latente innholdsanalysen som kan knyttes til en hermeneutisk metode, fordi konteksten er sentral for helhetsvurderingen i analysearbeidet.

Analysearbeidet består av en dobbel hermeneutikk, fordi jeg som forsker tolker noe (tekstene) som allerede har blitt fortolket (av elevene). Jeg tror at kombinasjonen med en hermeneutisk tilnærming, samt en manifest og latent innholdsanalyse kan bidra med å forsterke kvalitetssikringen av resultatene når det gjelder reliabilitet og validitet, samt for å sikre at datamaterialet er generaliserbart.

4.3 Undervisningsopplegget i forskningsprosjektet

Det gjennomgående temaet i undervisningsopplegget er kritisk literacy, med et overordnet mål om at elevene skal skrive tekstene sine innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen. Undervisningsopplegget ble planlagt ut fra to aspekter. Det første aspektet tar utgangspunkt i den nye læreplanen i norsk, og er basert kjerneelementet om kritisk tilnærming til tekst, samt kompetansemålene knyttet til kritisk literacy i læreplanen i norsk. Det andre aspektet som ligger til grunn for planleggingen av innholdet i forskningsprosjektets undervisningsopplegg er oppleggene som Veum og Skovholt (2020) presenterer i *Kritisk literacy i klasserommet*, og til slutt Janks, Luke og Ivanič sine arbeider med kritisk literacy. Tabellen under viser en enkel oversikt over undervisningsopplegget, og en fullstendig versjon av undervisningsopplegget finnes i vedlegg 1.

TABELL 4 Undervisningsopplegget i forskningsprosjektet.

Undervisningsopplegget i forskningsprosjektet	
Uke 1	Introduksjon: informasjon om forskningsprosjektet Eksplisitt undervisning i faguttrykk: saktekster, kritisk tenkning og kritisk lesing Kritisk tekstanalyse (rammenotat)
Uke 2	Kritisk tekstanalyse (rammenotat) De fire lesestegene (kritisk lesing)
Uke 3	De fire lesestegene (kritisk lesing) kombinert med kritisk tekstanalyse (rammenotat)
Uke 4	De fire lesestegene Kritisk skriving (mottekst) Eksplisitt undervisning i faguttrykk knyttet til den sosiopolitiske skrivediskursen Sammenhengen mellom språk og makt
Uke 5	Redesign og den sosiopolitiske skrivediskursen
Uke 6	Redesign og den sosiopolitiske skrivediskursen

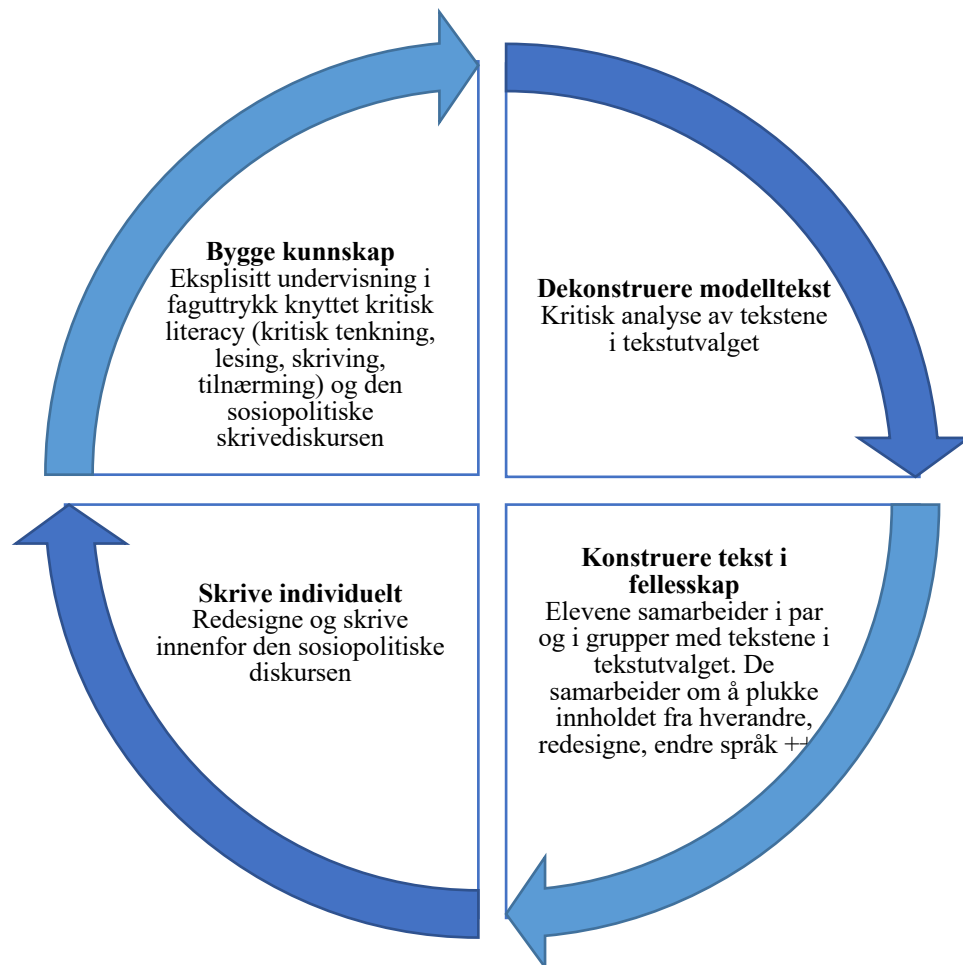
Den første uken i undervisningsopplegget bærer preg av å være innledende når det gjelder nye faguttrykk og lese måter, siden kritisk literacy er nytt og ukjent for elevene. Den andre og tredje uken hadde kritisk lesing som hovedfokus, mens innholdet i den fjerde og femte uken konsentrerte seg om både kritisk lesing og skriving. Den sjette og siste uken i undervisningsopplegget bestod av to skriveøkter der elevene skulle redesigne annonsen «Møllen som endret 100 år med kaffe» (se vedlegg 17).

4.3.1 Sirkelen for undervisning og læring

I arbeidet med å utforme undervisningsopplegget, tok jeg utgangspunkt i sirkelen for undervisning og læring. Bakgrunnen for at jeg valgte å bruke denne modellen, var for å sikre den didaktiske gjennomføringen av forskningsprosjektet. Sirkelen er inspirert av en australsk sjangerpedagogikk, og er laget av Skrivesenteret (2017). Målet med å ta i bruk sirkelen i undervisningsopplegget er for å gjennomføre en eksplisitt skriveopplæring i praksis.

Sirkelen for undervisning og læring egner seg godt som en modell for utformingen av undervisningsopplegget, fordi den ivaretar et helhetlig perspektiv på undervisningsforløpet. Sirkelen er en modell over et undervisningsforløp som kretser gjennom fire faser: bygge kunnskap, modellering og dekonstruksjon, felles konstruksjon, og selvstendig konstruksjon (Skrivesenteret, 2017). Undervisningsopplegget varer i seks uker, og er planlagt slik at det går to omganger rundt sirkelen, av hensyn til undervisningsoppleggets lengde og innhold. Dersom noen ønsker å følge undervisningsopplegget, så er det mulig å korte det ned, og det vil derfor være enklere å se hva som kan sløyfes når opplegget er tydelig fordelt i sirkelen. Jeg håper også at sirkelen gjør det tydeligere for elevene å se sin egen progresjon i undervisningsforløpet, og

at innholdet i undervisningsopplegget er strukturert i en logisk rekkefølge. Figuren nedenfor viser gjennomføringen av undervisningsopplegget, basert på sirkelen for undervisning og læring:

FIGUR 3 Gjennomføringen av undervisningsopplegget, basert på sirkelen for undervisning og læring (Skrivesenteret, 2017).

I arbeidet med å utforme undervisningsopplegget startet jeg oppe til venstre i sirkelen. Å **bygge kunnskap** vil si å aktivere og utvide elevenes bakgrunnskunnskap, og å arbeide med aktuelle begreper (Skrivesenteret, 2017). I undervisningsopplegget er det uke én og fire som handler om kunnskapsbygging, fordi øktene består av en eksplisitt undervisning i nye faguttrykk, og elevene skal gjennomføre en rekke deltreningsoppgaver som er i tråd med temaene i undervisningsinnholdet. De nye faguttrykkene som elevene blir presentert for finnes i vedlegg 19. Kunnskapsbyggingen kommer også til uttrykk gjennom i undervisningsopplegget ved at elevene diskuterer og idémyldrer emnene som de skal skrive om. Elevene trenger relevante verktøy og faglig kunnskap til å lese og skrive kritisk, for at de skal kunne dekonstruere modelltekster og konstruere tekster, som er de neste stegene i sirkelen.

Det neste steget i sirkelen, å **dekonstruere en modelltekst**, er en aktivitet som elevene gjør flere ganger i løpet av undervisningsopplegget. Elevene får oppgaver til tekstene de leser, og mange av oppgavene handler om å diskutere formål og mottaker i teksten. De arbeider også med å plukke tekster fra hverandre og i mindre deler, og elevene samtaler om tekststruktur og språklige kjennetegn. Annonsen *Møllen som endret 100 år med kaffe*, er i praksis en modelltekst for elevene, fordi de skal redesigne den. Før elevene går i gang med å redesigne, skal de undersøke tekstens tema og form, for at den skal ligne på teksten som elevene selv skal skrive.

Å **konstruere tekst i fellesskap**, vil i dette undervisningsopplegget si at elevene skriver tekster i fellesskap, fram til den siste oppgaven som er elevenes individuelle redesignede tekster. Elevene arbeider i grupper med å konstruere tekster, noen ganger gjelder dette en tekst de har dekonstruert, og læreren skal bevisstgjøre elevene om de språklige og innholdsmessige valgene som elevene gjør underveis.

Uke tre og seks i undervisningsopplegget avsluttes med at elevene **skriver individuelt**, som er den siste delen i sirkelen. Elevene arbeider selvstendig med å planlegge, skrive utkast, og revidere tekstene sine. Den individuelle skrivingen elevene gjennomfører i den siste uken i undervisningsopplegget, utgjør oppgavens datamateriale. Elevene redesigner annonsen *Møllen som endret 100 år med kaffe*, og teksten skal skrives innenfor den sosiopolitiske diskursen.

4.4 Tekstutvalget i undervisningsopplegget

I arbeidet med å finne tekster som skulle leses av 84 elever med ulike forutsetninger, var det viktig å velge tekster som kan fremme kritisk literacy uten at andre leseroller kommer i veien. Dette er noe som Luke og Freebody (1999) beskriver i *The Four Resources Model* (se kapittel 3.3.2). Gjennom undervisningsopplegget arbeidet elevene med forskjellige oppgaver, og de fleste oppgavene tar utgangspunkt i en eller annen form tekstarbeid. Elevene fikk nye oppgaver hver uke, og med oppgavene fulgte også nye tekster de skulle lese og arbeide med (alle oppgavene er inkluderte som vedlegg, se vedlegg 4, 6, 8, 10, 12, 13 og 15).

Innholdet i undervisningsopplegget har vært elevens første møte med eksplisitt opplæring i kritisk literacy i skolen, og derfor har det vært viktig med et enkelt og konkret tekstutvalg. Tekstutvalget er basert på tilgjengelighet, det vil si at tekstene er tilpasset ulike faglige nivåer,

samtidig som innholdet er faglig relevant. Tekstutvalget består av en rekke hverdagstekster som elevene møter både i og utenfor skolen, som for eksempel Facebookinnlegg og nyhetsartikler. Nedenfor er en fullstendig oversikt over tekstutvalget i undervisningsopplegget, se vedlegg 27 for fullstendige kildehenvisninger (tekstutvalget er også inkludert i vedleggene, se henvisninger i høyre kolonne):

TABELL 5 Oversikt over tekstutvalget i undervisningsopplegget.

Uke	Oversikt over tekstutvalget i undervisningsopplegget	Antall ord	Vedlegg
Uke 1	Forfatter: Sylvi Listhaug Tekst: Facebookinnlegg om migrantkrisen	38 ord	5
	Forfatter: Audun Lysbakken Tekst: Facebookinnlegg om migrantkrisen	57 ord	5
	Forfatter: Halldis Neegård Østbye Tekst: Et utdrag fra boka <i>Jødeproblemet – og dets løsning</i>	166 ord	7
Uke 2	Forfatter: Agnes Moxnes Tekst: Kommentar med tittelen <i>Å sensurere er fortsatt ingen god idé</i>	656 ord	9
	Forfatter: Sylvi Listhaug Tekst: Artikkel med tittelen <i>Innstramming til barnas beste</i>	919 ord	11
Uke 3	Det ble ikke delt ut noen nye tekster i uke 3, fordi elevene fortsatte å arbeide med tekstene fra forrige uke.		
Uke 4	Forfatter: Erna Solberg Tekst: Facebookinnlegg om vaksinasjon i forbindelse med koronaviruset	100 ord	14
	Forfatter: Carl I. Hagen Tekst: Facebookinnlegg om stormingen av Capitol Hill	53 ord	14
	Forfatter: Bjørnar Moxnes Tekst: Facebookinnlegg om permitteringer i forbindelse med koronaviruset	120 ord	14
	Forfatter: Nespresso/Brand Studio Tekst: Innholdsreklame med tittelen <i>Møllen som endret 100 år med kaffe</i>	635 ord	16
Uke 5	Alle tekstene som ble delt ut i uke 5 er en del av kildehefte, og elevene fikk velge hvilke tekster de ønsket å bruke som kilder. Derfor var det ikke obligatorisk å lese alle tekstene.		
	Forfatter: Tine Faltin Tekst: Artikkel med tittelen <i>Etisk matproduksjon: Grove overtramp i kaffeindustrien i Brasil</i>	1270 ord	17
	Forfatter: Kaffegeek Tekst: Artikkel med tittelen <i>FNs utviklingsprogram har gitt resultater</i>	289 ord	17
	Forfatter: Kaffegeek Tekst: Artikkel med tittelen <i>Lave kaffepriser tvinger bønder til å flykte</i>	276 ord	17
	Forfatter: Fairtrade Tekst: Artikkel med tittelen <i>Kaffe</i>	208 ord	17
Uke 6	Det ble ikke delt ut noen nye tekster i uke 6, fordi elevene arbeidet med sine egne tekster.		

4.4.1 Kriterier for tekstutvalget

Tekstutvalget er ikke tilfeldig valgt ut, men nøye plukket ut på bakgrunn av følgende kriterier: Omfang, virkelighetsbilde, samtidstekst, semiotiske ressurser, avsender med makt, kontekst og sjanger. Tekstene er knyttet til undervisningsopplegget, slik at andre lærere kan gjennomføre undervisningsopplegget.

Omfanget, altså lengden på tekstene, varierer fra 38-1270 ord. Den lengste teksten i tekstutvalget er på 1270 ord, og var ikke obligatorisk å lese fordi elevene selv valgte hvilke tekster fra kildeheftet de ønsket å bruke som kilder i sine egne tekster. De andre tekstene som også er av større omfang, ligger på mellom 600 og 900 ord. Disse tekstene var en del av undervisningsopplegget over flere økter, og ble derfor arbeidet med over lengre tid. Tekstene ble gjerne delt opp og lest i flere omganger, og det ble satt av nok tid til gjennomlesing. Noen av tekstene ble lest flere ganger, og i de tilfellene var det hensiktsmessig at de ikke var for lange. Ellers innenfor tekstenes *omfang*, har det vært et krav at innhold, tema og sjanger i tekstene er relativt kjent for elevene, for eksempel i form av Facebookinnlegg og nyhetsartikler.

Kriteriene innenfor **virkelighetsbilde** går ut på at tekstene avbilder og skildrer virkeligheten på en tydelig måte, og at elevene (som er en sammensatt elevgruppe) må kunne forstå innholdet i teksten. Å forstå tekstens innhold handler om å lese *med* teksten, og er en inngangsport til kritisk lesing fordi tekster først må leses på denne måten, før de kan leses med motstand.

Samtidstekst vil si at tekstene er innenfor den samme konteksten som er kjent i undervisningsopplegget, som er kritisk literacy, samt norske politiske og sosiale forhold. Tekstene skal gjenspeile en sammenheng mellom det faglige innholdet fra de foregående undervisningsøktene, og tekstene de har lest og arbeidet med. Tekstene må være dagsaktuelle og ta opp problematikk innenfor sosiale og politiske diskurser i Norge. Begrepet samtidstekst betyr at tekstene er laget samtidig som vi lever, og i tekstutvalget gjelder dette 12 av 13 tekster. Unntaket er utdraget fra boka *Jødeproblemet – og dets løsning*, som er en historisk tekst fra 1938. I elevenes arbeid med denne teksten handlet det blant annet om å aktualisere og overføre utdragets innhold til dagens problemstillinger som finnes i det norske samfunnet, for eksempel rasisme. Ved gjennomgang av utdraget i undervisningen, fokuserte lærerne på å forklare og eksemplifisere vanskelige begreper, fordi de ikke er en del av språket i dag.

Det har vært viktig å velge ut tekster som ikke inneholder for mange **semiotiske ressurer**. De semiotiske ressursene som er til stede i tekstene kommer tydelig til syne, og målet er at de skal være enkle å tolke for elevene. Det er det skriftlige verbalspråket, ofte sammensatt med grafiske virkemidler (som for eksempel bilder og film), som utgjør de semiotiske ressursene i tekstutvalget. Kombinasjonen av tekst og bilder er en form for multimodalitet som elevene kjenner til, og de har lang erfaring med å lese og arbeide med denne formen for multimodalitet. Det skal være mulig for elevene å avdekke de semiotiske ressursene i tekstene, og de må være innenfor den antatte proksimale utviklingssonen deres. Derfor inneholder tekstene få og kjente semiotiske ressurer. Det er derfor verbalteksten som står for meningsinnholdet i tekstene, fordi de nonverbale modalitetene er åpne for flere tolkninger, noe som kunne ha skapt forvirring og misforståelser i elevenes arbeid med kritisk literacy.

I arbeidet med å sette sammen tekstutvalget, har det også vært viktig å finne tekster der **avsenderen har makt**. For å muliggjøre og oppfordre elevene til kritisk tilnærming til tekstene, framstår avsenderne som representanter for en ideologi, politikk eller et maktforhold. Unntaket her er de journalistiske tekstene som avslører de ekte forholdene i kaffeproduksjonen, disse journalistene eller forfatterne er ikke avsendere som direkte representerer politikk, fordi de skal være objektive. Derimot er disse tekstskaperne personer med makt, fordi de har ressursene til å publisere tekstene sine i kjente aviser og nettsider.

I tekstene skrevet av norske politikere, har det vært hensiktsmessig å bruke tekster fra politikere som jeg tror er relativt kjente for norske 16- og 17-åringer. Politikerne som er inkludert i tekstutvalget er Erna Solberg, Sylvi Listhaug, Bjørnar Moxnes, og Carl I. Hagen. Alle Facebookinnleggene som er skrevet av disse politikernes, ble lest høyt av lærerne i felles gjennomganger. Elevene diskuterte også politikernes partier og ideologier, i sammenheng med at de hadde om politikk i faget samfunnskunnskap samtidig som undervisningsopplegget foregikk.

Kontekst har spilt en stor rolle i arbeidet med å samle tekstutvalget, og det har vært viktig at tekstene er i tråd med Janks sin didaktiske modell for arbeid med kritisk literacy (se kapittel 3.3.4). Konteksten blant tekstene som brukes i undervisningsopplegget kan knyttes til samfunnsfaglige emner, og henger derfor sammen med kriteriet om samtidstekster. Innenfor kontekst har det også vært et krav at tekstene er autentiske og at de har oppstått utenfor en

skolesammenheng, fordi dette er en måte å bringe kritisk literacy *inn* i klasserommene på. I praksis betyr dette at tekstene er forfattet og publisert i andre kanaler enn skolen sine og i lærebøker, før de har blitt tatt inn i skolen. Annonsen som elevene redesigner, *Møllen som endret 100 år med kaffe*, var med i en eksamensoppgave i skriftlig norsk våren 2018, men ble først publisert i Aftenposten i 2017 (se vedlegg 16).

Det siste kriteriet handler om tekstenes *sjangre*, og her er det enkelt å stadfeste at hele tekstutvalget består av ulike saktekster. Men selv om alle tekstene er saktekster, så varierer de allikevel, blant annet på grunn av de ulike sjangrene og formene for saktekster som finnes. Innenfor dette kriteriet sørget jeg også for at tekstene er typiske hverdagstekster, med strukturer, språk, og andre semiotiske ressurser og modaliteter som elevene gjenkjenner. Det neste underkapittel går nærmere inn på teksten som utgjør grunnlaget for oppgavens datamateriale, «Møllen som endret 100 år med kaffe». Sjangrene og innholdet i tekstene er kjente og dagsaktuelle for elevene, og deler av tekstarbeidet gikk ut på at elevene skulle aktualisere og kontekstualisere innholdet i tekstene.

4.4.2 Informasjon om «Møllen som endret 100 år med kaffe»

Oppgavens problemstilling ønsker å svare på hvordan Vg1-elevne posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske skruvediskursen i sine redesignede tekster. Teksten elevene skal redesigne er annonsen «Møllen som endret 100 år med kaffe». Den stod på trykk i A-magasinet i Aftenposten i 2017 og var markert med «Annonse fra Nespresso». Jeg valgte denne annonsen fordi den egner seg godt for *kritisk tilnærming til tekst*, med tanke på hvem som er tekstens avsender, og innholdet og formålet med annonsen. Den egner seg godt innenfor arbeidet med kritisk literacy, fordi annonsen framstår som en journalistisk artikkel, og ikke en reklame (noe som den egentlig er). Annonsen inneholder semiotiske ressurser elevene er kjent med fra ulike hverdagstekster, og jeg antar at annonsen format er enkelt å redesigne for elevene.

En annen grunn til at jeg valgte denne annonsen er fordi den ble brukt i en eksamensoppgave i norsk hovedmål i 2018. Teksten var en del av en langsvarsoppgave som innebar en tekstanalyse. Med tanke på at teksten har vært innom skolen tidligere, var jeg trygg på å bruke teksten i undervisningsopplegget. Teksten er en reklame fra kaffeproduzenten Nespresso, men den er ikke en tradisjonell reklametekst. Innholdet i annonsen går under sjangrene innholdsmarkedsføring og innholdsreklame. Det vil si at den er utformet på en måte som ligner

journalistiske sjangre (Veum & Skovholt, 2020, s. 33). Teksten er laget av Brand Studios for kaffeprodusenten Nespresso, og avsenderen er en kommersiell aktør med mål om å skape interesse for kaffeproduktene og merkenavnet til Nespresso.

Veum og Skovholt (2020) har sett nærmere på annonsen, og de viser hvordan teksten er en tilsynelatende positiv og illustrert reportasje om kaffebonden Humberto Galeano som arbeider på en gård i Sør-Amerika. I teksten kommer det fram at kaffeproduksjonen tidligere førte til miljøproblemer, helt til Nespresso bygde en mølle som løste utfordringene. Teksten har en tydelig skjult agenda, og de tekstlige strategiene er typiske for journalistiske tekster. Selv om teksten framstår som en reportasje, så er den markert med «Annonse fra Nespresso». I en studie der to Vg2-klasser skulle analysere teksten «Møllen som endrer 100 år med kaffe», kom det fram at 40% av elevene hadde utfordringer med å plassere teksten som reklame (Nåvik, 2019). Det er vesentlig at elevene får kjennskap til hvordan de kan forstå når de blir utsatt for reklame, fordi det kan bidra til større kritisk bevissthet.

Elevene skal arbeide med reklameteksten i tre deler, og oppgavene er basert på «Del 3» i boka *Kritisk literacy i klasserommet* (se vedlegg 15). Den første delen er elevenes kritiske analyse av reklameteksten, den andre delen er elevenes fordypning i alternative kilder, og den siste delen er elevenes arbeid med å redesigne og skrive i den sosiopolitiske diskursen. Elevtekstene (del 3 i oppgave 7) ble levert inn som skriftlige vurderinger, og utgjør oppgavens datamateriale. Den første delen av oppgaven går ut på at elevene skal svare på ti spørsmål om reklameteksten, som til sammen danner den kritiske analysen. Spørsmålene er hentet fra Veum og Skovholt i *Kritisk literacy i klasserommet* (2020, s. 103). De første spørsmålene er relativt lettvinne, fordi de spør om sjanger og det konkrete innholdet i reklameteksten. Etter hvert går spørsmålene i en mer krevende retning, fordi de spør om ordvalg, kilder, og stemmer i teksten. Disse spørsmålene krever at elevene setter seg mer inn i tekstens innhold, og de motiverer til en kritisk bevissthet hos elevene. De siste spørsmålene, spørsmål 9 og 10 (se vedlegg 15) kan bare besvares dersom elevene tenker kritisk, og disse spørsmålene oppfordrer til og «tvinger fram» kritisk tenking. De to siste spørsmålene handler om agendaen til Nespresso, og hvordan ordvalget og kildevalget støtter agendaen, samt hvem sine interesser tjener teksten, og hvem sine interesser teksten *ikke* tjener.

Elevene fikk utdelt et kildehefte når de skulle i gang med del to i oppgave 7 (se vedlegg 17). Kildeheftet ble brukt for at elevene skulle få et nyansert bilde av Nespresso sin framstilling av innholdet i reklameteksten. I den første delen har elevene arbeidet med å avsløre at teksten egentlig er en reklame, og at innholdet som kommer fram ikke kan bekreftes med kilder. Derfor er det i del to viktig for elevene å lese kilder som gir et ekte sannhetsbilde om den kulturelle og sosiale konteksten som annonsen er en del av. Elevene valgte selv hvilke kilder de ønsket å se nærmere på, og de fikk to spørsmål de skulle svare på basert på innholdet i kildene: «Hvilket bilde av kaffedyrking i Sør-Amerika kommer fram i kildene du valgte, og drøft i hvilken grad innholdet passer med bildet av kaffedyrking som du analyserte i den første delen». Etter hvert som elevene ble ferdige med kildearbeidet, fikk de gå videre til del tre i oppgave 7. De to første delene i oppgave 7 legger opp til den siste delen i oppgaven, som handler om at elevene skal redesigne annonsen og skrive tekstene sine innenfor den sosiopolitiske diskursen.

Redesign handler i korte trekk om at elevene skal bruke ulike semiotiske uttrykk for å selv produsere tekster som skaper ny mening og alternative maktrelasjoner (Janks, 2010, s. 25). Den sosiopolitiske skrivediskursen er en skrivediskurs som handler om at elevene skal lære seg å skrive gjennom en faktisk deltakelse i tekstkulturen, og at de skriver for å endre noe. Den sosiopolitiske skrivediskursen omfatter tekster som forsøker å påvirke politikk, maktforhold, ideologi og sosial endring (Blikstad-Balas, 2018, s. 56). Årsaken til at jeg valgte redesign som elevenes arbeidsmetode i tekstskapingen, er fordi redesign er en viktig oppgave innenfor arbeidet med kritisk literacy, og fordi sammenhengen mellom kritisk literacy og den sosiopolitiske skrivediskursen etter min mening framstår tydeligere gjennom redesign: I gjennomlesingen av teoriene til Janks, Luke og Ivanič, la jeg merke til en lovende kobling mellom kritisk literacy og den sosiopolitiske skrivediskursen. Dette inspirerte meg umiddelbart til å undersøke sammenhengen nærmere.

Innholdet i undervisningsopplegget legger grunnlaget for at elevene skal kunne redesigne annonsen, og at tekstene skal skrives innenfor den sosiopolitiske diskursen. Det er den eksplisitte opplæringen av kritisk tilnærming til tekster, redesign og skrivediskurser som er avgjørende for at elevene skal kunne gjennomføre oppgave 7 (se vedlegg 15). Analysearbeidet av oppgavens datamateriale (kapittel 4) vil kunne svare på hvorvidt dette er vellykket eller ikke – altså om elevene posisjonerer seg innenfor den sosiopolitiske diskursen i sine egne tekster, og hvordan de eventuelt gjør det.

4.5 Masteroppgavens datamateriale

Datamaterialet består av 78 elevtekster, og er et resultat av en skriveoppgave med redesign og den sosiopolitiske diskursen som tema. Skriveoppgaven kan sees i sin helhet i vedlegg 15, og de fullstendige elevtekstene er inkludert i vedlegg 32.

Jeg valgte å samle inn alle de 78 elevtekstene som datamateriale, og ikke bare et utvalg, fordi jeg ønsket et så bredt datamateriale som mulig. En mulig konsekvens av å ikke hente inn alle elevtekstene, er at jeg kan gå glipp av viktige og overraskende funn som finnes i de elevtekstene jeg eventuelt ikke inkluderer i analysearbeidet. Fordelen med å ta i bruk alle elevtekstene er at jeg har et sterkt grunnlag i forkant av analysearbeidet, og jeg kan fremvise overbevisende funn i analysearbeidet mitt. En annen fordel med å innhente alle elevtekstene er at jeg i en eventuell utvelgelse burde tatt hensyn til for eksempel kjønn eller faglig nivå. Jeg slipper å ta hensyn til ulike faktorer som kan spille en rolle, og heller oppdage og registrere de i selve analysearbeidet.

Jeg har også tilgang på en del data utenom de 78 elevtekstene, som består av andre skriveoppgaver elevene har gjort, samt mine egne observasjoner fra klasserommet. Men som det allerede har blitt redegjort for, har jeg valgt å ikke samle inn mer data enn elevtekstene. Elevenes tekstarbeid fram til uke 5 og observasjonsnotatene mine er mer kontekst enn data, siden datamaterialet er de 78 elevtekstene og ikke hele undervisningsopplegget. Det har ikke vært nødvendig å hente inn elevenes andre tekster eller observasjonsnotatene mine, fordi de ikke er direkte koblet til tekstarbeidet som elevene har utført i oppgave 7. Informasjonen jeg har tilegnet meg gjennom elevenes tekstarbeid og observasjonene mine har allikevel vært verdifulle for forskningsprosjektet, fordi de har bidratt til å utforme undervisningsopplegget og oppgave 7. Observasjonene mine ble også brukt til undervisningsplanlegging underveis, og innsynet i elevenes tekstarbeid har latt meg tilpasse og utforme skriveoppgaven i oppgave 7.

4.5.1 Planleggingen for innsamlingen av datamaterialet

Jeg er ansatt som lærer i en videregående skole, og valget av hvilken skole jeg ønsket å gjennomføre forskningsprosjektet mitt på falt naturligvis på arbeidsstedet mitt. Det startet med at jeg tok kontakt med avdelingslederen min og rektor, og vi hadde en samtale der jeg forklarte forskningsprosjektet i korte trekk, og de godkjente forespørselen min om å gjennomføre det på arbeidsstedet mitt.

Med tanke på at den nye læreplanen ble tatt i bruk på Vg1 fra høsten 2020 av, og ikke de andre øvre trinnene på videregående, gjorde at valgmulighetene for hvilken klasse som skulle være med på forskningsprosjektet gikk fra seks til to mulige alternativer. Deretter tok jeg kontakt med lærergruppen i den ene norskklassen, og de ville gjerne delta i forskningsprosjektet.

Planleggingen av forskningsprosjektet begynte i september 2020, med planlagt gjennomføring i januar 2021. Siden planleggingen foregikk fire måneder før oppstarten av undervisningsopplegget, var det nok av tid og ressurser jeg kunne ta i bruk i klasserommet, siden ingenting var planlagt enda av faglærerne i norsk. Dette var en fordel for meg, fordi det lot meg disponere hele seks uker på å gjennomføre undervisningsopplegget, siden det var nok av tid til det.

Utenom å få forskningsprosjektet godkjent av ledelsen og faglærerne før gjennomføringen, var det ellers ingen kontakt mellom meg og faglærerne før oppstarten av undervisningsopplegget. Det vil si at jeg ikke hentet ut noen form for informasjon om verken faglærerne eller elevene under planleggingen av undervisningsopplegget. I løpet av den siste uken før juleferien i 2020, sendte jeg ut informasjons- og samtykkeskjema til faglærerne og foreldre/foresatte av elevene (se vedlegg 20 og 21), blant annet med informasjon om at datagrunnlaget for denne oppgaven utgjør elevenes skriftlige tekster.

Undervisningsopplegget er basert på oppleggene som presenteres i boka *Kritisk literacy i klasserommet* (2020, s. 95-103), og ikke på bakgrunn av elevenes faglige nivå. Det eneste jeg visste om elevene på forhånd var at klassen nylig hadde arbeidet med retorikk og argumenterende tekster, noe jeg la til rette for i undervisningsopplegget. Ellers har jeg sørget for at undervisningsopplegget legger opp til at det avsluttes med en større skriveoppgave, som utgjør oppgavens datamateriale. I denne sammenhengen har jeg valgt å arbeide med datamaterialet isolert, det vil si at jeg ikke legger fram annet innhold fra undervisningsopplegget i analysearbeidet. Det kan føre til at det blir for mye synsing rundt datamaterialet, og derfor analyseres datamaterialet i korrelasjon til innholdet i oppgavebeskrivelsen elevene får (se vedlegg 15).

4.5.2 Valg av deltakere

Det var 84 elever fra Vg1 som deltok i forskningsprosjektet. Elevene er ikke fra min egen norskklasser, men de er elever ved skolen jeg arbeider på. Det vil si at jeg i utgangspunktet ikke kjente til elevene ved oppstarten av undervisningsopplegget, og de hadde heller ingen kjennskap til meg. Dette er en fordel, fordi jeg ikke lot meg påvirke av klassens dynamikk, miljø og faglige nivå når jeg planla forskningsprosjektet.

Elevene som deltok i forskningsprosjektet tilhører et studieforbereende utdanningsprogram, og skolen hadde ved 2. inntak (høsten 2020) en poenggrense på over 40, som signaliserer et faglig nivå som ikke er det høyeste, men heller ikke det laveste. Som forsker vil jeg si at en poenggrense på over 40 representerer et middels høyt faglig nivå blant elevene. Jeg lot alle elevene delta i forskningsprosjektet, fordi jeg ikke ønsket å basere analysearbeidet på elevenes individuelle karaktersnitt og prestasjoner. Siden kritisk literacy etterlyses i skolen, ble det naturlig å ha med alle elevene i forskningsprosjektet, og ikke bare et utvalg. Denne utvalgs måten har sikret meg et bredt datamateriale, og tekstene i datamaterialet er i sin form objektive fordi alle er inkludert.

Det er flere årsaker til at jeg har gjennomført forskningsprosjektet på egen skole og arbeidsplass. Den første årsaken er at undervisningsopplegget er omfattende, med tanke på at det varer i seks uker. Det var heldigvis ikke noe i veien med å «få» seks uker av andres tid på egen arbeidsplass, noe jeg er takknemlig for fordi det lot meg bruke den tiden jeg følte jeg trengte. De tre faglærerne i norsk gikk gjennom planen for skoleåret, og fant plass til meg den første uken i januar 2021, og seks uker framover. I desember 2020 gjorde de seg ferdige med argumenterende tekster og retorikk som tema, og da passet det ypperlig å begynne med kritisk literacy på nyåret.

Den andre årsaken til at jeg har forsket på egen skole, er på grunn av samarbeidsmodellen vi arbeidet etter. Det er satt av faste møtetider hver uke der grupper på tre faglærere sammen planlegger kommende undervisningsopplegg og prosjekter i fagene de underviser i. Jeg deltok i samarbeidsmøtene sammen med de tre norsklærerne, og vi gikk gjennom forskningsprosjektet og undervisningsopplegget. Jeg deltok også i samarbeidsmøtene underveis i forskningsprosjektet, noe som lot meg få innsikt i og tilbakemeldinger på hvordan de syntes det gikk med selve gjennomføringen av undervisningsopplegget. Faglærerne ga tilbakemeldinger

etter norskøktene, og kom med forslag til eventuelle repetisjoner, eller oppgaver som krevde mer tid enn planlagt. Samarbeidsmøtene ga meg også en mulighet til å kvalitetssikre at elevene fikk tilnærmet lik undervisning, i og med at de sitter fordelt i tre klasserom.

Den tredje årsaken til at jeg har forsket på egen skole, er fordi det har vært en fordel for meg å kjenne godt til skolens organisering og den didaktiske og pedagogiske plattformen. Skolens didaktiske og pedagogiske plattform er samarbeidslæring, både blant lærerne og elevene. Elevene sitter i grupper på fire eller seks personer fordelt på de tre klasserommene (se vedlegg 2), og de arbeider med felles oppgaveløsning, diskusjoner, og drøftinger. Samarbeidslæring er noe som kommer tydelig fram i undervisningsopplegget. At elevene er en del av den samme klassen, sikrer at de har fått den samme undervisningen, og at undervisningen samsvarer med intensjonen for gjennomføringen av undervisningsopplegget.

4.5.3 Elevenes skrivesituasjon

Før elevene fikk begynne med skriveoppgaven, hadde faglærerne en felles gjennomgang av oppgavebeskrivelsen. Faglærerne svarte på spørsmål fra elevene, og informerte om veiledning og kildebruk. Elevene hadde lov til å diskutere oppgaven med sine medelever, men de fikk ikke lov til å samarbeide. De tre faglærerne var tilgjengelige for å veilede elevene, men ikke jeg. Når elevene satte i gang med oppgave 7 gikk rollen min fra å være deltakende observatør, til ikke-deltakende observatør. Jeg ønsket ikke at mine eventuelle veiledninger skulle påvirke elevenes tekster.

Elevene fikk også beskjed om å kun skrive på skolen i norskøktene og i veiledningsøktene, og ikke hjemme etter skoletid. Det er satt opp to økter med veiledning i uken hvor elevene kan besøke en faglærer og få veiledning. Elevenes tekster gikk som vanlig gjennom en plagieringskontroll ved innlevering, og faglærerne understreket viktigheten av kildebruk, og å unngå å kopiere og lime inn fra andre sine tekster. I selve skrivesituasjonen satt elevene på de faste plassene sine i klasserommet og skrev, med alle hjelpemidler tillatt. Elevene hadde mulighetene til å høre på musikk, snakke med hverandre om oppgaven, og få hjelp og veiledning av faglærerne. I forkant av skriveøktene hadde elevene i løpet av de fem andre ukene i undervisningsopplegget utført korte skriveoppgaver og deltreningsoppgaver som ledet fram til skriveøktene.

I skrivesituasjonen hadde elevene stor frihet til å uttrykke seg skriftlig, noe som gir muligheten til å se hvilke fortellerroller de inntar, hvem de adresserer, og hvilke sosiopolitiske forhold de belyser. Det er altså de nyanserte beskrivelsene og den klare, logiske meningsfortolkningen som vil stå i sentrum i analysearbeidet. Funnene i datamaterialet må derfor anses som en fortolkning av datamaterialet, i motsetning til etterprøvbare kvantifiseringer og målinger (Veum, 2008, s. 62).

4.5.4 Gjennomføringen av datainnsamlingen

Prosessen med å samle inn datamaterialet ukomplisert fordi jeg i lengre tid hadde planlagt hva datamaterialet skulle være, og hvordan det skulle samles inn. Elevenes skriveoppgave (oppgave 7) var den siste aktiviteten de gjorde i undervisningsopplegget. Elevene ble informert om skriveoppgaven og den tilhørende vurderingssituasjonen i starten av undervisningsopplegget. Skriveoppgaven varte i tre norskøker (3 x 80 minutter). Elevene arbeidet med skriveoppgaven individuelt med tilgang på veiledning fra faglærerne, og elevene skrev i skriveprogrammet Microsoft Word. Elevene leverte tekstene sine over nettet gjennom samarbeidsverktøyet Microsoft Teams, der faglærerne hadde opprettet en oppgave med innleveringsfrist. Jeg ble lagt inn som faglærer i gruppen med elevene og lærerne i Microsoft Teams, og derfra lastet jeg ned elevtekstene. I praksis gikk datainnsamlingen stort sett av seg selv, siden elevene forholdt seg til en innleveringsfrist og en vurderingssituasjon i forbindelse med skriveoppgaven. Det var ikke alle elevene som leverte inn tekstene sine (for eksempel på grunn av fravær), og jeg endte opp med 78 elevtekster (av 84 mulige).

4.5.5 Bearbeiding av datamaterialet

Det første jeg gjorde i bearbeidelsen av datamaterialet, var å gå gjennom alle elevtekstene og fjerne navn, datoer og annen informasjon som gjorde at elevtekstene ikke var anonyme. Flere elever brukte sine egne navn i tekstene, og andre brukte også navnene sine som tittelen på selve dokumentet. Dette gikk jeg nøye gjennom, for å være sikker på at hele datamaterialet var anonymt. I de elevtekstene der elevene presenterer seg selv om for eksempel journalister eller bloggere, erstattet jeg navnene deres med fiktive navn.

Deretter leste jeg gjennom alle elevtekstene, samtidig som jeg hadde oppgavebeskrivelsen foran meg. I dette steget av bearbeidelsen tok jeg ingen notater, og markerte heller ingenting i elevtekstene. Jeg leste gjennom kun for å få et slags helhetlig førsteinntrykk av elevtekstene.

Hva leste jeg nå, hva har elevene skrevet, og kan jeg allerede nå si noe om disse tekstene tilhører den sosiopolitiske skrivediskursen? Dette var spørsmål jeg reflekterte over underveis og i etterkant av lesingen.

I bearbeidningen av datamaterialet endte jeg opp med å eliminere to elevtekster i den første gjennomlesingen av elevtekstene. Dette er to elevtekster som ikke svarer på oppgaven, og de faller utenfor alle rammene og kategoriene som det har blitt lagt opp til i skriveoppgaven. Det var til sammen 84 elever som deltok i forskningsprosjektet, og i utgangspunktet ble det levert inn 78 elevtekster, mens 76 av disse ble med videre i analysearbeidet. Jeg gjør rede for de to elevtekstene som falt utenfor analysearbeidet i neste kapittel.

4.6 Gyldighet og pålitelighet

Gyldighet og pålitelighet er to sentrale begreper for å vurdere forskningsprosjektets troverdighet, og begrepene kan også si noe om kvaliteten på denne oppgavens studie (Thagaard, 2018).

Forskningsprosjektets gyldighet handler om i hvilken grad metoden undersøker det den faktisk er ment å undersøke. Gyldigheten sier noe om beslutningens som tas underveis i tolkningen av datamaterialet, og gyldigheten av de tolkningene som baseres på det teoretiske grunnlaget i denne oppgaven (Thagaard, 2018). For at forskningsprosjektets gyldighet skal sikres, må jeg se til at det er teoretisk transparens i alle deler av forskningsprosessen. Transparensen er viktig for å kunne sikre at analysene av datamaterialet er åpent for andre sine tolkninger, og at analysene er etterprøvbare. Jeg gjør rede for alle valgene som tas i analysearbeidet, slik at det er mulig å etterprøve analysene og åpne for andres tolkninger.

Forskningsprosjektets pålitelighet styrkes ved at jeg gjør rede for hvordan datamaterialet utvikles. Dette er et grunnleggende premiss i kvalitative studier, og det er viktig at alle delene av forskningsprosessen utføres på en pålitelig måte. Jeg sikrer forskningsprosjektets pålitelighet ved å nøyaktig beskrive fremgangsmåtene som benyttes i hele forskningsprosessen (Thagaard, 2018). Jeg har også ivaretatt forskningsprosjektets pålitelighet ved å beskrive og begrunne framgangsmåtene jeg har brukt i forskningsprosessen. I arbeidet med å kvalitetssikre resultatene fra analysearbeidet, har jeg dokumentert og gjort rede for alle faser i arbeidet for å sikre at forskningsprosessen innfrir kravene til gyldighet og pålitelighet. Samtidig er det også viktig å

ta enkelte forbehold i arbeidet med analyseringen. Analysearbeidet baseres på en kvalitativ innholdsanalyse, og kategoriseringen av de utvalgte kodeordene og tolkningen av disse er bevisst og ubevisst påvirket av min forforståelse (se delen om hermeneutikk som er tidligere i dette kapitlet). Min forforståelse av innholdet i datamaterialet kan naturligvis påvirke analysene i en mindre eller større grad.

5 Analyse og resultat

I dette kapitlet skal jeg gjennom en analyse besvare oppgavens problemstilling, som er: *Hvordan posisjonerer elever seg innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen i sine redesignede tekster?*

Jeg har valgt å svare på problemstillingen gjennom å analysere 78 elevtekster. Som jeg redegjorde i kapittel 4, benytter jeg meg av en tematisk, konvensjonell og summativ innholdsanalyse. Analysen er delt inn i tre trinn der hvert av analysetrinnene er knyttet til hvert sitt forskningsspørsmål: Elevenes fortellerroller, adressering og belysning av sosiopolitiske forhold i sine egne redesignede tekster.

Kapitlet starter med at jeg presenterer de tre analysekategoriene. Deretter er kapitlet strukturert slik at jeg går gjennom analysetrinnene enkeltvis. Jeg definerer analysekategorien, analyserer den (tematisk, konvensjonelt og summativt), før jeg til slutt legger fram resultatene og drøfter funnene i det aktuelle analysetrinnet.

5.1 Analyse kategorier

Når datainnsamlingsprosessen og anonymiseringen av elevtekstene var overstått, ble de nummererte og kopiert ut slik jeg hadde datamaterialet fysisk foran meg. Jeg leste gjennom alle elevtekstene for å få et førsteinntrykk, og i det neste steget satte jeg i gang med å analysere elevtekstene. Som gjennomgått i metodekapitlet (kapittel 4), blir elevtekstene analysert ved hjelp av en tematisk, konvensjonell og summativ innholdsanalyse. Det vil si at jeg har hatt en induktiv tilnærming til innholdet i datamaterialet, og kodene har blitt opprettet underveis i analysearbeidet: Jeg opprettet kodene etter hvert som de ble oppdaget, kodene ble brukt på alle elevtekstene, og deretter plasserte jeg kodene innenfor en av de tre analysekategoriene. Det vil si at den samme koden ikke finnes på tvers av analysekategoriene, fordi analysekategoriene undersøker ulike elementer i elevtekstene.

I forkant av analysen opprettet jeg tre skjemaer i sine egne dokumenter basert på analysekategoriene, og kodene ble satt inn i skjemaet underveis i analysearbeidet. Skjemaene er utformet med 78 loddrette rader, som vil si at alle elevtekstene hadde sin egen rad. Deretter utvidet jeg tabellen med vannrette kolonner til høyre etter hvert som jeg skrev inn de ulike

kodene jeg oppdaget. Dette var en oversiktlig og strukturert måte å gjennomføre analysen på, og når jeg fant en kode som allerede var skrevet inn i skjemaet, satte jeg inn et kryss i den aktuelle cellen (se vedlegg 28-30).

Jeg har gruppert analysearbeidet inn i tre kategorier basert oppgavens tre forskningsspørsmål:

1. *Hvilken fortellerrolle velger elevene å innta i tekstene sine?*
2. *Hvem velger elevene å adressere i tekstene sine?*
3. *Hvilke sosiopolitiske forhold velger elevene å belyse i tekstene sine?*

For enkelthetens skyld har jeg valgt å navngi analysekategoriene *fortellerroller*, *adressering* og *sosiopolitiske forhold*:

TABELL 6 Oversikt forskningsspørsmål og analysekategorier.

	Forskningsspørsmål	Analysekategorier	Empiri
1.	Hvilken fortellerrolle velger elevene å innta i tekstene sine?	Fortellerroller	76 skriftlige elevtekster
2.	Hvem velger elevene å adressere i tekstene sine?	Adressering	
3.	Hvilke sosiopolitiske forhold velger elevene å belyse i tekstene sine?	Sosiopolitiske forhold	

I gjennomføringen av analysen leste jeg den samme elevteksten tre ganger etter hverandre. I den **første** gjennomlesingen av elevteksten undersøkte jeg om eleven inntok en eller flere fortellerroller, og om fortellerrollen(e) i så fall var tydelige eller ikke. Kodene jeg oppdaget i forbindelse med fortellerroller ble plassert i analysekategori 1: *Fortellerroller*. I den **andre** gjennomlesingen av elevteksten undersøkte jeg om eleven adresserte noen i teksten sin, og eventuelt hvem som ble adressert. Dersom eleven adresserte noen, registrerte jeg hvilke pronomen eleven brukte, og om den som ble adressert også ble oppfordret til handling. Kodene jeg opprettet i forbindelse med adressering ble plassert i analysekategori 2: *Adressering*. I den **tredje** gjennomlesingen av elevteksten undersøkte jeg om eleven har belyst en eller flere sosiopolitiske forhold i teksten sin, og eventuelt hvilke sosiopolitiske forhold eleven har belyst. Kodene jeg oppdaget i denne tilnærmingen ble plassert i analysekategori 3: *Sosiopolitiske forhold*.

5.1.1 Fjerning av to elevtekster

Elevtekst 69 og 78 er inkludert som vedlegg, selv om de ikke er en del av analysearbeidet. Ved første gjennomlesing av elevtekstene, markerte jeg disse to tekstene som utenfor datamaterialet. Elevtekst 69 og 78 har ikke fulgt skriveoppgaven i oppgave 7, og de faller derfor utenfor datamaterialet.

Elevtekst 69 er en tekstanalyse som sammenligner annonsen og de alternative kildene. Eleven peker på budskap, og konkluderer med at innholdet i annonsen ikke stemmer overens med de andre kildene. Teksten fremstår som en veldig typisk tekst som skrives innenfor norskfagets rammer: «Leseren får utelukkende positive assosiasjoner til Nespressos kaffeproduksjon [...] I del 1 vil jeg fokusere på hvordan tekstene framstiller arbeidsforholdene i kaffeindustrien, for og så sammenligne tekstene, jeg vil gjøre det samme med bærekraft i del 2. I del 3 drøfter jeg hvordan ulike kilder presenterer informasjon ulikt».

Ved første øyekast ser det ut som elevtekst 78 svarer på skriveoppgaven, i form av at innledningen passer inn i skriveoppgavens premisser. Men, eleven skriver følgende i slutten av innledningen: «*Jeg skal prøve å ta rolle som en gravejournalist og skal prøve å utfordre Nespresso sine skjulte ideologier og politikk*». Fortellerrollen kommer til syne på en falsk og konstruert måte, og eleven har etter innledningen skrevet en tekst som mener at «*premissene for oppgave 7 er feil*». Videre skriver eleven at «*til og med lærerne som har gitt oss denne oppgaven tror at Nespresso har skrevet teksten*». Eleven skriver en del om Schibsted partnerstudio, og hovedbudskapet er at annonser må merkes som reklame enda tydeligere.

Elevene som har skrevet tekst 69 og 78 har ikke svart på det skriveoppgaven ber om, tekstene er verken redesignet eller skrevet innenfor den sosiopolitiske diskursen, og de er heretter ikke en del av datamaterialet.

5.2 Analysetrinn 1: Fortellerroller

I dette analysetrinn skal jeg svare på problemstillingens første forskningsspørsmål: *Hvilken fortellerrolle velger elevene å innta i tekstene sine?* Jeg har laget analysekategorien *fortellerroller* basert på dette forskningsspørsmålet, med mål om å svare på hvilke fortellerroller elevene inntar i tekstene sine. Det er også aktuelt å se om elevene inkluderer biroller i tekstene sine, og eventuelt hvor mange og hvilke biroller det er snakk om.

Denne analysekategorien er basert på to tilnærminger til det sosiokulturelle perspektivet på skriving, som er simulering og posisjonering. Simulering handler om at elevene forestiller seg og inntar en annens perspektiv, og fungerer som en skrivestøtte (Gee, 2002). Elevene deltar i en simulert læringsbane når de skriver, som går ut på å etterligne tenke- og væremåtene til andre (Håland, 2013). Når elevene skriver inntar de ulike posisjoner, og Smidt (2018) poengterer at elevene ofte beveger seg eller snakker med flere stemmer i den samme teksten. I posisjoneringen kan elevene også gå inn i ulike roller (Smidt, 2018), og innholdet i elevenes tekster er bundet til det sosiale og kulturelle fellesskapet som tekster inngår i (Bakhtin, 2005). Basert på disse tilnærmingene til skriving, forventer jeg at elevene inntar en fortellerrolle, og gjerne flere.

Teoriene som analysekategorien *fortellerroller* er basert på kan også kobles til kritisk literacy. Janks (2015) oppfordrer elevene til å være til stede i sine egne tekster, fordi elevenes historier, erfaringer og meninger er verdt noe. Analysekategorien har også tatt utgangspunkt i dimensjonen makt, fordi maktperspektiver blant annet handler om hvilke stemmer som har makt, og hvilke stemmer som ikke har makt. Elevene har selv valgt hvem som skal fortelle og formidle innholdet i tekstene sine, og ved å se nærmere på hvilke fortellerroller elevene inntar i tekstene sine, kan det komme fram hvilke stemmer og roller elevene mener er viktige nok til å skape endring.

5.2.1 Definisjon av analysekategorien «Fortellerroller»

TABELL 7 Definisjon og informasjon om analysekategori 1: *Fortellerroller*.

Analysebegrep	Definisjon	Eksempel
Fortellerroller	En forteller er en eller flere stemmer i en tekst som formidler fortellingen eller innholdet i teksten.	En fortellerrolle som elevene inntar i tekstene sine kan for eksempel være som en journalist, kaffebonde, politiker, eller et barn.

	<p>En rolle er i denne sammenhengen noe som gir kontekst og mer informasjon om fortelleren, ved at fortelleren implisitt eller eksplisitt gir uttrykk for hvilken rolle fortelleren har.</p> <p>Rollen kan være noe som er relevant for innholdet eller budskapet i elevtekstene, som for eksempel journalist eller kaffebonde.</p> <p>Begrepet «fortellerrolle» er et sammensatt ord som sier noe om hvilken rolle fortelleren i teksten har.</p>	<p>Det er også mulig at elevene velger å innta flere fortellerroller i den samme teksten, og det må heller ikke utelukkes at noen elever kan la være å ha med rolle(r) i det hele tatt.</p> <p>Er fortelleren bare en forteller, uten nærmere informasjon, eller er fortelleren en journalist?</p> <p>Begrepet bidrar til å innskrenke og spesifisere hva som skal undersøkes i analysekategori 1.</p>
--	--	--

5.2.2 Hvilken fortellerrolle inntar elevene i tekstene sine?

I dette steget av analysetrinn 1 har jeg analysert hvilken fortellerrolle elevene inntar i tekstene sine, samt registrert antall tekster med en ukjent fortellerrolle. I oppgaveteksten ble elevene oppfordret til å innta en fortellerrolle i tekstene sine, enten som seg selv eller som noen andre. Oppfordringen er basert på at elevene skulle redesigne annonsen, og da kan det være naturlig for elevene å simulere og posisjonere seg som en av fortellerrollene som opptrer i annonsen fra Nespresso. Elevene ble også oppfordret til å skrive inn en tydelig fortellerrolle, i sammenheng med dimensjonen *makt* innenfor kritisk literacy.

I dette analysetrinnet opprettet jeg koder basert på hvilken fortellerrolle som framstår som den tydeligste i elevenes tekster, altså hvilken hovedstemme som er til stede gjennom hele teksten. I gjennomlesingen fant jeg til sammen seks ulike fortellerroller som elevene har inntatt: Politiker, influenser, journalist, hjelpeorganisasjon, kaffebonde og barn på kaffeplantasje (se tabell 11 for definisjoner). Som det kommer fram i analysen nedenfor, har de fleste tekstene en ukjent fortellerrolle, det vil si at det ikke inntas en tydelig fortellerrolle. I analysen har det ikke vært mulig å se om den ukjente fortellerrollen er elevene selv, eller om de har simulert en fortellerrolle. I dette funnet finnes det tekster som ikke bruker noen pronomen om seg selv som forteller, og det finnes tekster som bruker jeg-pronomen.

Den fortellerrollen som inntas aller mest er en hjelpeorganisasjon: 18 av 76 elever har inntatt rollen som en hjelpeorganisasjon i tekstene sine. Denne fortellerrollen består av ulike hjelpeorganisasjoner, og de blir eksemplifisert senere i dette analysetrinnet. Til tross for den tydelige oppfordringen om å skape en tydelig fortellerrolle, er det 31 elever som ikke har inntatt en fortellerrolle. I disse tekstene er selvfølgelig fortelleren til stede, men kun implisitt. Det vil

si at fortelleren ikke presenterer seg selv, og det finnes ingen annen informasjon om fortelleren. Jeg valgte å kalle denne koden for «ukjent forteller». Nedenfor er en tabell som viser forekomsten av de ulike fortellerrollene i elevenes tekster:

TABELL 8 Analyseresultat av hvilken fortellerrolle elevene inntar i tekstene sine.

	Politiker	Influenser	Journalist	Hjelpeorganisasjon	Kaffebonde	Barn på kaffeplantasje	Ukjent forteller
Totalt antall tekster	3/76	2/76	8/76	18/76	7/76	7/76	31/76
Prosentandel i tekstene	3,9%	2,7%	10,5%	23,7%	9,2%	9,2%	40,8%

5.2.3 Hvor mange biroller inntar elevene i tekstene sine?

I dette steget av analysetrinn 1 har jeg analysert om elevene inntar biroller i tekstene sine, og eventuelt hvor mange biroller det er snakk om. Spørsmålet i dette analysetrinnet har gitt meg en tydelig oversikt over antall biroller som er inkludert i elevtekstene, slik at jeg i neste spørsmål kan se nærmere på hvilke biroller det er snakk om.

Jeg leste gjennom elevtekstene hver for seg og telte opp eventuelle biroller, og markerte de tekstene som ikke har inkludert en eller flere biroller. I analyseeskjemaet fylte jeg inn denne informasjonen etter hvert som jeg leste elevtekstene, og resultatet viser at det til sammen er 24 elever som ikke inntar noen biroller i tekstene sine. Det vil si at majoriteten av elevene har inkludert biroller i tekstene sine, og analysen viser at 52 av 76 elevtekster har med biroller. Ut ifra disse 52 tekstene, er det 38 elever som har inntatt én birolle, og 14 elever som har inntatt to biroller. Jeg fant ingen tekster der elevene har inntatt flere enn to biroller. Tabellen nedenfor viser en oversikt over resultatet fra dette analyse spørsmålet.

TABELL 9 Analyseresultat av antall biroller elevene inntar i tekstene sine.

	Ingen birolle	Inntar birolle	En birolle	To biroller
Totalt antall tekster	24/76	52/76	38/76	14/76
Prosentandel i tekstene	31,6%	68,4%	50%	18,4%

5.2.4 Hvilke biroller inntar elevene?

Det har også vært relevant å analysere hvilke biroller elevene inntar, for til tross for at 31 elever har en ukjent forteller i tekstene sine, så har nesten alle elevene inkludert en eller to biroller i

tekstene sine. Av de 76 elevtekstene, er det hele 52 av dem som har inkludert en eller flere biroller.

Annonsen fra Nespresso framstår som en artikkel, og historien i artikkelen handler om at en journalist besøker en kaffebonde i Sør-Amerika. Ut fra at elevene skulle redesigne annonsen, og at annonsen har med en kaffebonde i en birolle, kunne jeg forvente at elevene også kom til å ha med en kaffebonde i sine fortellerroller eller biroller. Og akkurat som forventet, er det en kaffebonde som er mest inkludert i elevtekstene som en birolle. Hele 34 av de 52 elevtekstene som har med en eller to biroller, har skrevet om en kaffebonde.

Etter hvert som jeg analyserte elevtekstene og registrerte de ulike birollene, oppdaget jeg at elevene har inkludert langt flere biroller sammenlignet med annonsen. Jeg utvidet skjemaet med disse birollene etter hvert som jeg oppdaget dem, og i elevenes tekster finnes det til sammen syv forskjellige biroller som inkluderer: Barn på kaffeplantasje, kaffebonde, hjelpeorganisasjon, kaffeprodusent, politiker, journalist og influenser (se tabell 11 for definisjoner). Utenom birollen kaffebonde som er mest representert, er det birollen *barn på kaffeplantasje*, som er med i elevenes tekster. Det er totalt 13 av 52 tekster som inkluderer et barn på en kaffeplantasje som en birolle.

Tabellene nedenfor viser forekomsten av de ulike birollene som inntas i elevenes tekster:

TABELL 10 Analyseresultat av hvilke biroller elevene inntar i tekstene sine.

	Kaffeprodusent	Politiker	Journalist	Influenser
Totalt antall tekster	4/52	1/52	2/52	2/52
Prosentandel	7,7%	1,9%	3,8%	3,8%

	Ukjent birolle	Barn på kaffeplantasje	Kaffebonde	Hjelpeorganisasjon
Totalt antall tekster	5/52	13/52	34/52	5/52
Prosentandel	9,6%	25%	65,4%	9,6%

5.2.5 Definisjoner av fortellerrollene som er kodet

I det følgende ønsker jeg å vise hvilke definisjoner som hører til de ulike fortellerrollene som er kodet i dette analysetrinnet, fordi det er relevant å vise til konteksten når jeg senere skal diskutere resultatene.

TABELL 11 Definisjoner av de ulike fortellerrollene som er kodet.

Fortellerrolle	Definisjon
Politiker	<p>En politiker er en person som driver med politikk (her: å styre eller lede samfunnsutviklingen), og som gjerne er valgt til verv eller lederposisjoner. Som regel tilhører en politiker et politisk parti.</p> <p>Kilde: Thorsen. (2019) Store norske leksikon: Politikk</p>
Influenser	<p>En influencer er en opinionsleder og brukes særlig om personer som ytrer seg offentlig i sosiale medier for å påvirke holdninger og handlinger hos sine følgere.</p> <p>Kilde: Phil. (2021). Store norske leksikon: Influenser</p>
Journalist	<p>En journalist er en person som har sitt yrke i en redaksjonell avdeling i for eksempel en dagspresse, ukepresse eller fagpresse, nyhetsbyråer eller kringkasting, og som i sitt arbeid direkte bidrar til å prege lesestoffet eller utsendingene.</p> <p>Kilde: Orgeret. (2021). Store norske leksikon: Journalist</p>
Hjelpeorganisasjon	<p>I denne konteksten arbeider hjelpeorganisasjonene med å forbedre arbeidsforholdene og levevilkårene til kaffebønder i Sør-Amerika.</p> <p>For eksempel Fairtrade hjelper forbrukere å se etter og kjøpe fra sertifiserte kaffeprodusenter som garanterer betaling og tryggere arbeidsforhold for kaffebøndene.</p> <p>Andre eksempler på hjelpeorganisasjoner som elevene har med i tekstene sine er Amnesty og Danwatch.</p>
Kaffebonde	<p>En kaffebonde er en bonde som driver med kaffeproduksjon som levevei. Kaffebøndene som skildres i denne kontekster er småbønder, og de arbeider med å dyrke, prosessere og distribuere kaffebønner.</p> <p>Kilde: Almås. (2019). Store norske leksikon: Bonde</p>
Barn på kaffeplantasje	<p>Denne fortellerrollen er ganske selvforklarende, og innebærer et barn som lever og ofte arbeider sammen med familien sin på en kaffeplantasje. I kildeheftet kommer det fram at disse barna ofte må arbeide istedenfor å gå på skolen, og de bruker store deler av dagen i arbeid på kaffeplantasjen.</p>
Ukjent fortellerrolle	<p>Eleven har en forteller til stede i teksten sin, men det kommer aldri fram hvilken rolle fortelleren har. Jeg kan bare anta at eleven skriver som seg selv, men det er umulig å vite helt sikkert.</p>
Eleven inntar en eller flere biroller	<p>Urelatert til om eleven inntar en fortellerrolle eller ikke, så kan eleven allikevel ha med en eller flere biroller i teksten sin. Birollen innebærer at eleven inviterer flere stemmer inn i teksten sin, samtidig som fortellerrollen er til stede som en hovedstemme gjennom teksten. Birollen blir gjerne bare sitert eller skrevet om i tredjeperson, men er inkludert for å forsterke et poeng.</p>

5.2.6 Eksempler på *fortellerroller* og *biroller* i elevenes tekster

Analysetrinn 1 viser at 45 av 76 elever har inntatt en fortellerrolle i teksten sin, og at 52 av 76 elever har inntatt en birolle i teksten sin. Dette viser at flertallet av elevene har inntatt fortellerroller og/eller biroller i tekstene sine, og i det følgende viser jeg noen eksempler på hvordan fortellerrollene og birollene operasjonaliseres i elevenes tekster.

I elevtekst 13 kommer det implisitt fram at eleven har inntatt en fortellerrolle som en journalist, på grunn av tekstens åpning. Senere i den samme teksten, er det lagt inn et intervju mellom journalisten og kaffebonden, og jeg kan med sikkerhet slå fast at eleven har inntatt en fortellerrolle som journalist, fordi eleven omtaler seg selv som en «reporter»:

«Vi landet i Bogota i håp om å finne noen lokale busser som gikk ut på landet. Da vi skulle lande skimtet jeg noen gårder i det fjerne, mest sannsynlig kaffegårder. Vi gikk ut fra flyplassen og det tok ikke lange tiden før vi satt på en buss ut mot gårdene» (Elevtekst 13).

I elevtekst 22 kommer det implisitt fram at eleven har inntatt en fortellerrolle som en influenser:

«Så det jeg har valgt å gjøre er og kontakte fairtrade og samarbeide med dem, vi kom til en løsning om at du kan sende penger via bloggen min eller kjøpe Fairtrade kaffe som er en måte å vise støtte og empati til disse menneskene» (Elevtekst 22).

I elevtekst 61 er det ikke før i slutten av teksten at det blir tydelig hvilken fortellerrolle eleven har inntatt:

«De siste årene har kaffeprisen vært svært lav. Dette fordi mer kaffe produseres nå enn før, og etterspørselen ikke er tilstrekkelig for antall bønder. Mange avlere har et økonomisk problem så stort at de har byttet ut kaffen med kokablader. For meg som politiker i et land som Norge er dette noe jeg ønsker å endre» (Elevtekst 61).

I elevtekst 46 impliseres birollen gjennom et direkte sitat fra et barn, som er en av birollene i elevens tekst:

«- Jeg og søsteren min er nødt til å jobbe lange dager på plantasjonen for å hjelpe til å forsørge familien vår, sier et av de eldre barna» (Elevtekst 46).

I elevtekst 50 har eleven inntatt fortellerrollen som journalist, og i teksten sin skriver eleven om birollen Marcos, som er en kaffebonde:

«I samtale med familien Carvalho forteller de meg om det harde livet på kaffeplantasjene. Marcos som er mannen i familien snakker om da han var liten gutt, og var med sin far på plantasjonen» (Elevtekst 50).

5.2.7 Oppsummering og drøfting av funn fra analysetrinn 1: *Fortellerroller*

Gjennomgangen av elevtekstene i analysetrinn 1 viser at 45 elever inntar en fortellerrolle, og at 31 elever ikke har gjort fortellerrollen i teksten kjent. De 45 elevene som inntar en fortellerrolle, gjør det som enten en politiker, influenser, journalist, hjelpeorganisasjon, kaffebonde eller et barn på en kaffeplantasje. Fortellerrollene som er inntatt, sier noe om hvem elevene anser har, eller bør ha, makt. Det ser ut til at elevene mener at politikere, influensere, journalister og hjelpeorganisasjoner har makt på grunn av rollen de representerer. De 31 elevene som har inntatt disse fortellerrollene, har gjort det for å vise at ikke alle mennesker lever under gode forhold på kaffeplantasjene i Sør-Amerika. De fortellerrollene som anses å ha mindre makt, er kaffebonde og barn på kaffeplantasje. Det er 14 elever som har inntatt fortellerroller som en av disse to, og de skriver fra dette perspektivet for å vise de faktiske leve- og arbeidsforholdene som kommer fram i kildeheftet.

Tendensene i elevtekstene er at funksjonen til fortellerrollen er uklar. Det vil si at elevene hovedsakelig presenter fortellerrollen, og der slutter det. De som velger å være politikere, influensere og journalister i tekstene sine, tar ikke i bruk den makten og påvirkningskraften som disse rollene er kjente for å ha. Det virker som om elevene har inntatt fortellerrollene uten mål og mening, siden rollen ikke blir tatt godt nok i bruk.

Det er 31 elever som har en ukjent fortellerstemme i tekstene sine. Jeg har kategorisert og kodet disse tekstene innenfor «ukjent fortellerrolle», nettopp fordi jeg vet veldig lite om hvem fortelleren i teksten er. Jeg kan bare anta at disse 31 tekstene er skrevet av elever som skriver som seg selv, men dette er noe elevene ikke gjør dere for i tekstene sine. Derfor blir de 31 ukjente fortellerrollene stående u diskuterte, fordi jeg ikke vet bakgrunnen for at elevene ikke har inntatt en bestemt fortellerrolle.

Det er tre elever som har inntatt fortellerrollen *politiker* i tekstene sine (tekst 17, 61 og 71). Én av tekstene spesifiserer rollen nærmere, ved å presentere seg som en politiker fra Arbeiderpartiet. Ellers er ingenting av innholdet i tekstene politisk. Det vil si at elevene ikke adresserer norske eller sør-amerikanske politiske forhold, til tross for at tekstens hovedstemme er en politiker. Elevene forsøker ikke å påvirke leseren å gjøre en handling i lys av sin politiske rolle, og funksjonen blir stående som noe som ikke blir utnyttet. En politiker har gjerne en

tydelig etos i tekstene sine, og dette kunne blitt brukt som en fordel når elevene skulle redesigne den originale teksten.

Majoriteten av elevtekstene inneholder en eller to biroller, og analysen viser av 52 av 76 elever har inkludert biroller i tekstene sine. Elevene har også tatt i bruk biroller selv om fortellerstemmen i teksten er ukjent. Med tanke på at annonsen skulle redesignet, forventet jeg at mange elever kom til å ha med en kaffebonde i teksten sin, slik som den originale annonsen har. Analysen viser at dette stemmer, og 34 av 52 elevtekster med biroller har med en kaffebonde i birollen. Kaffebonden bidrar til å forsterke de forholdene som avsløres i kildeheftet, og rollen til kaffebonden er å fortelle om eller vise at forholdene ikke er så gode som Nespresso vil ha det til. Når elevene tilfører flere stemmer i tekstene sine, fører det til at dimensjonene makt og mangfold forsterkes. Dimensjonen makt kommer til syne ved at elevene inkluderer flere tenkemåter og verdier i tekstene sine, og mangfold kommer til syne ved at teksten inkluderer flere identiteter og relasjoner.

De ulike fortellerrollene som elevene inntar, viser også at elevene har simulert i skriveprosessene sine. Simulering gir tilgang på den kritiske skrivingen og sosiopolitiske diskursen, og for elevene er dette en måte å lære på. Når elevene simulerer, ser de for seg andre sine perspektiver og forsøker å innta disse perspektivene. Det er dette elevene har gjort når de har inntatt fortellerroller som ikke er seg selv. Det ser ut til at elevene har forsøkt å skrive slik som fortelleren i annonsen gjør det, og fremfor å se på dette som etterligning, er det en læringsprosess som går ut på å simulere. Teorien viser at simulering også innebærer å simulere andre sine måter å tenke på, noe som er koblet til at alle tekster er i dialog med hverandre. Det er en tydelig dialog mellom annonsen og elevtekstene, siden skriveoppgaven gikk ut på å redesigne annonsen. Derfor har det vært forventet at elevtekstene ligner på annonsen, både visuelt og verbalspråklig.

Elevenes tekster er bundet til konteksten, som er det sosiale og kulturelle fellesskapet teksten inngår i. Elevtekstene er en del av en kommunikasjonssfære, og er derfor bundet til strukturen, stilen og innholdet i annonsen. Ved å innta fortellerroller har elevene inntatt posisjoner som andre enn seg selv, og elevene som også har inntatt biroller har snakket med flere stemmer i den samme teksten.

I selve skrivesituasjonen har elevene vært en del av en sekundærdiskurs, og skriving i norskfaget legger gjerne opp til at elevene skal forholde seg til språk og tekst på en bestemt måte. I skriveoppgaven fikk elevene frie tøyler til å posisjonere seg slik de selv ønsket, og resultatet av det er de ulike fortellerrollene og birollene som kommer til syne i tekstene. I arbeidet med å redesigne har elevene vært i dialog med fortelleren i annonsen, og andre lesere av annonsen, fordi elevene har skrevet tekster som kommuniserer med andre lesere.

5.3 Analysetrinn 2: Adressering

Det andre analysetrinnet undersøker om elevene velger å adressere noen i tekstene sine, i så fall hvem de adresserer, og om leseren blir oppfordret til handling. Denne analysekategorien er basert på teori om den sosiopolitiske skrivediskursen, som i sammenheng med adressering går ut på at elevene skal skrive en tekst for å skape sosiale endringer. Derfor er det relevant å analysere om og eventuelt hvem som adresseres, for å se om det er mulig at leseren lar seg påvirke. Analysekategorien er også basert på teori om kommunikasjon, som krever at forfatteren må henvende seg direkte og til en spesifikk målgruppe for å kunne skape endring hos leseren. I forbindelse med analysetrinn 2 analyserer jeg også om mottakeren/leseren oppfordres til handling, en kode som er koblet til teorien som benyttes i dette analysetrinnet.

5.3.1 Definisjon av analysekategorien «Adressering»

TABELL 12 Definisjon og informasjon om analysekategori 2: Adressering.

Analysebegrep	Definisjon	Eksempel
Adressering	I forskningsspørsmålet « <i>Hvem velger elevene å adressere i tekstene sine?</i> » er i sammenheng med at elevene i skriveoppgaven blir oppfordret til å adressere noen i tekstene sine. Å adressere noen er det samme som å henvende seg og rette seg til noen. Med «noen» menes det mottaker og de som leser teksten. Derfor blir det aktuelt å undersøke hvilke mottakere som er innenfor «hvem»-aspektet.	I de tekstene der elevene adresserer noen, er det tydelig hvem de adresserer, og hvilke pronomen som benyttes? Begrepet bidrar til å innskrenke og spesifisere hva som analyseres i analysekategori 2. Uavhengig om elevene adresserer noen i tekstene sine, skal jeg også analysere om leseren implisitt eller eksplisitt blir oppfordret til handling.

5.3.2 Hvem velger elevene å adressere i tekstene sine?

I analysearbeidet brukte jeg den samme metoden som i det foregående analysetrinnet. Jeg leste gjennom elevtekstene og registrerte kodene etter hvert som de ble oppdaget. I denne gjennomlesingen var jeg eksplisitt ute etter hvem elevene «snakker til» i tekstene sine, det vil si hvem de henvender seg til og adresserer.

For å svare på analysespørsmålet, er tendensen i elevtekstene at de ikke er spesifikke hvis de adresserer noen, og flere elever enn det jeg forventet har ikke adressert noen i det hele tatt. Analysen viser at 20 elevtekster ikke inneholder noen form for adressering til leser, verken eksplisitt eller implisitt. Jeg må allikevel poengtere at alle elevtekstene i grunn «snakker til noen», fordi elevene har skrevet tekstene i en vurderingssituasjon der tekstene skal leses og

vrderes av læreren. I skriveoppgaven ble elevene som sagt oppfordret til å adressere noen, og da er det et relativt overraskende funn at 20 elever ikke adresserer noen i tekstene sine.

Analysen viser videre at 56 av elevtekstene i en eller annen form adresserer noen. I de elevtekstene der noen blir adressert, lagde jeg koder basert på hvem som adresseres. Elevene har for det meste benyttet seg av ulike pronomen når de adresserer noen i tekstene sine. Denne adresseringen er vag, og målgruppen i elevtekstene er generelt ikke spesifiserte. Et interessant funn er at en del elever har skrevet seg selv (eller fortellerrollen sin) inn i sine egne tekster. Det er til sammen 32 tekster som adresserer et «vi» og/eller et «oss», noe som impliserer at elevene har inkludert seg selv i tekstene sine. I forbindelse med dette funnet fikk jeg en anelse om at disse 32 elevtekstene er de samme som oppfordrer leseren til handling, noe som senere skulle vise seg å være en korrekt antagelse. Dette spørsmålet blir tatt opp i neste underkapittel.

Ellers viser analysen at elevene adresserer forbrukerne, som er de som kjøper og drikker kaffe fra kaffeprodusentene elevene skriver om. Det er 17 elevtekster som adresserer forbrukere, og det er bare tre andre elevtekster som også adresserer en spesifikk målgruppe, som er to politikere og én kaffeprodusent. Elevene henvender seg hovedsakelig gjennom pronomen i tekstene sine, og jeg har registrert pronomenene «*du, din, dere, vi, oss og alle*» i elevenes tekster.

TABELL 13 Analyseresultat av hvem elevene adresserer i tekstene sine.

	Ingen adresseres	Forbruker	Politiker	Kaffeprodusent
Totalt antall tekster	20/76	17/76	2/76	1/76
Prosentandel i tekstene	26,3%	22,4%	2,6%	1,3%

	«Du/din»	«Dere»	«Vi/oss»	«Alle»
Totalt antall tekster	30/76	4/76	32/76	2/76
Prosentandel i tekstene	39,5%	5,3%	42,1%	2,6%

5.3.3 Oppfordres leserne til handling i elevenes tekster?

Etterfulgt av analysen om hvem elevene adresserer i tekstene sine, så jeg nærmere på om elevene oppfordret leserne sine til handling eller ikke. Jeg fant ut at 32 elevtekster oppfordrer leserne til handling, mens 44 elevtekster ikke oppfordrer leserne til handling. Denne analysen ble foretatt slik at jeg også lette etter implisitte eller skjulte oppfordringer til handling, og de eventuelle funnene ble inkludert i analyseresultatet. Jeg sammenlignet analyseresultatene fra

5.3.2 med disse analyseresultatene, og fikk bekreftet at de 32 elevtekstene stemmer overens med de 32 elevtekstene som oppfordrer leserne til en handling. Det vil si at de elevtekstene som har med et «vi» eller «oss» i teksten, bruker dette pronomenet i forbindelse med å oppfordre til handling.

TABELL 14 Analyseresultat: Blir leserne oppfordret til handling i elevtekstene?

	Leser oppfordres til handling	Leser oppfordres ikke til handling
Totalt antall tekster	32/76	44/76
Prosentandel i tekstene	42,1%	57,9%

5.3.4 Definisjoner av hvem som adresseres

I dette underkapittelet definerer og forklarer jeg de ulike begrepene/pronomenene som elevene har brukt til å adressere noen. Begrepene/pronomenene under utgjør kodene i dette analysetrinn, og det er derfor relevant å vise til konteksten.

TABELL 15 Definisjoner av hvem som adresseres.

	Definisjon/forklaring
Du og din	Du: Pronomen i subjektsform, 2. person i entall i tiltale Din: Determinativ possessiv i entall hankjønn
Alle	Alle: Determinativt mengdeord
Vi og oss	Vi: Pronomen i subjektsform Oss: Pronomen i objektsform
Dere	Dere: Pronomen i både subjektsform og objektsform
Politiker	En politiker er en person som driver med politikk (her: å styre eller lede samfunnsutviklingen), og som gjerne er valgt til verv eller lederposisjoner. Som regel tilhører en politiker et politisk parti.
Influenser	En influencer er en opinionsleder og brukes særlig om personer som ytrer seg offentlig i sosiale medier for å påvirke holdninger og handlinger hos sine følgere.
Kaffeprodusent	En kaffeprodusent er et selskap som produserer kaffe i stor skala, som for eksempel Nespresso.
Forbruker	En forbruker er en person som kjøper en vare utenfor egen næringsvirksomhet eller eget yrke, der varen som kjøpes er til privat bruk.

5.3.5 Eksempler på adressering i elevenes tekster

Her viser jeg noen eksempler på adresseringen i elevenes tekster, for å få fram de ulike måtene elevene har valgt å adressere leserne sine på.

I elevtekst 22, hvor eleven har inntatt fortellerrollen som influenser, blir leserne adressert på en litt voldsom måte. Her blir leseren adressert av en provosert influenser, som påpeker farligheten ved å kjøpe kaffe fra utrygge produsenter:

«Tenk at mennesker som meg og deg kan gå til Rema for å kjøpe kaffe som man egentlig ikke vet hvordan har blitt lagt eller hvem som har lagt det, tenk hvis den personen som laget kaffen du drikker døde på grunn av de voldsomme tilstandene» (Elevtekst 22).

I elevtekst 75 har fortelleren en mildere tilnærming til leserne sammenlignet med elevteksten ovenfor. Eleven adresserer leserne på følgende måte, og ved å bruke pronomen «oss» inkluderer eleven seg selv som forteller i teksten sin:

«Store deler av kaffen kommer fra Colombia, produsert av arbeidere med slavelignende forhold og levert av industrier som Nestlé. Mange vil gjerne tenke at dette ikke angår oss, fordi vi bor jo i Norge. Men i realiteten er det ikke sånn det fungerer» (Elevtekst 75).

Elevtekst 43 adresserer influensere og politikere i teksten sin, men eleven oppfordrer ikke til handling. Med andre ord blir det derfor uklart for målgruppen hva de skal gjøre:

«Derfor må vi sammen påvirke og hjelpe dem som trenger det mest. Jeg greier ikke dette alene. Jeg trenger influenser, politikere osv til å se på dette som et viktig problem. Hvis vi kan alle bidra med å lære hverandre til å ta gode valg, kan vi bekjempe dem med mest makt» (Elevtekst 43).

5.3.6 Oppsummering og drøfting av funn fra analysetrinn 2: Adressering

I analysetrinn 2 undersøkte jeg om elevene adresserer noen i tekstene sine, og eventuelt hvem de adresserer. Med tanke på elevtekstenes tema og mål, har det vært en forventning at elevene skal adressere noen. Dersom elevenes tekster skal bidra og påvirke til handling, så er det avgjørende at noen blir adressert. Den målgruppen elevene eventuelt ser for seg, må spesifiseres og snakkes til i teksten, slik at det opprettes en tydelig forbindelse mellom fortellerstemmen i teksten og de som leser teksten. Resultatene av analysen viser at elevene er alt for vage når de adresserer noen. Det er ofte utydelig hvem de adresserer, og det er ikke godt nok å henvende seg til «du» eller «oss» i teksten. Dette går også utover de tekstene der elevene oppfordrer til handling. Flere tekster oppfordrer til handling, uten å si noe om hvilken handling det er snakk om – leserne må bare gjøre *noe*. Og når «alle» oppfordres til å gjøre «noe», blir det svært sjelden skapt en endring. Teorien i del 3.5 viser at den som ønsker å påvirke noen til å utføre en bestemt handling, må intensjonen også være god fra forfatteren sin side, og forfatteren bør henvende seg til spesifiserte og små målgrupper for størst sjans for å skape endring. Funnene viser at

elevene er upersonlige i forholdet mellom forfatter og leser, og dette fører også til at distansen mellom forfatter og leser øker.

Elevene skriver stort sett om de dårlige leve- og arbeidsforholdene til kaffebønder i Sør-Amerika. Dette er som forventet, og på denne måten framstiller elevene noen realistiske sider ved kaffeproduksjon. Samtidig viser også teorien om kommunikasjon at det er de positive rammene som øker sjansen for å oppnå endring. Det betyr at i tillegg til å framstille den ekte versjonen av kaffeproduksjon, burde elevene ha fokusert mer på positive effekter. Det er de små og enkle handlingene som har størst sannsynlighet for å utgjøre en forskjell i folks handlinger, og mange av elevene som oppfordrer leseren til handling, ber leseren om å endre kjøpevanene og drikke kaffe som er sertifisert av for eksempel Fairtrade. For å øke sjansen for endring, kunne elevene ha skrevet om positive sider og effekter av å bytte kaffeprodusent. Dette kan minimere sjansen for at leseren tenker «det er dyrere å kjøpe annen kaffe, jeg blir ikke påvirket av arbeidsforholdene til kaffebønder». Forfatteren kan derfor «hjelp» leseren med å se de positive effektene, slik at endringene kan realiseres.

Elevene som har inkludert biroller i tekstene sine, har gjerne skrevet historier som kaffebøndene eller barna på kaffeplantasjen gjenforteller, eller i form av sitater. Teorien viser også at historiefortellinger kan øke sannsynligheten for endring. Når elevene presenterer historier fra «ofrenes» side, kan dette påvirke til å skape endring. Her er det også viktig å understreke at selv om historien for eksempel er trist eller provoserende, så bør elevene legge til historier om gode løsninger og andre positive sider som er til stede hos andre kaffeprodusenter. Dette gjør at leseren setter endringen i sammenheng med noe positivt, og da øker sannsynligheten for at endringen faktisk skjer. Dersom leseren er enig i de meningene og oppfordringene som eleven legger fram og foreslår, øker sjansen for endring her også, siden likesinnede ofte ønsker å gjøre de samme tingene.

5.4 Analysetrinn 3: Sosiopolitiske forhold

I dette analysetrinn har jeg registrert hvilke sosiopolitiske forhold elevene har valgt å belyse i tekstene sine. Siden analysekategorien er basert på Ivanič (2004) og rammene for den sosiopolitiske diskursen, har jeg sett etter om elevene har belyst maktforhold, politiske forhold, ideologiske forhold og/eller sosiale forhold i tekstene sine. I begynnelsen av analysen innså jeg at det ble for mange ulike forhold å holde styr på, så for enkelthets skyld har jeg valgt å kalle analysekategorien *sosiopolitiske forhold*. Jeg prøvde ut flere navn på analysekategorien, men svaret lå foran meg hele tiden: Den sosiopolitiske diskursen er de ulike forholdene som Ivanič plasserer innenfor denne diskursen.

Analysekategorien er også koblet til Janks (2010) didaktiske modell innenfor kritisk literacy, og nærmere bestemt dimensjonen *makt*. Skriveoppgaven handler om å vise et ekte sannhetsbilde av hvordan forholdene kan være på kaffeplantasjer i Sør-Amerika. Sannhetsbildet som elevene framstiller kan sees i sammenheng med maktspørsmålet, siden makt handler om hvordan tekster blant annet produserer og framstiller ulike ideologier, normer, verdier og tenkemåter.

5.4.1 Definisjon av analysekategorien «Sosiopolitiske forhold»

TABELL 16 Definisjon og informasjon om analysekategori 3: *Sosiopolitiske forhold*.

Analysebegrep	Definisjon	Eksempel
Sosiopolitiske forhold	<p>At noe er sosiopolitisk innebærer at det består av faktorer som er sosiale og politiske. Begrepet er delvis selvforklarende, samtidig som det kan være vanskelig å gi en entydig definisjon på begrepet.</p> <p>De sosiopolitiske forholdene som belyses i elevteksten er som begrepet sier, forholdene er sosiale og politiske.</p>	<p>Politiske forhold, maktforhold, ideologiske forhold og sosiale forhold</p> <p>Et eksempel på noe sosiopolitisk er klimasaken. Klimasaken er påvirket av sosial atferd som handler om at folk «blir grønne», samtidig som klimasaken også er et politisk tema på et mer strukturelt nivå.</p>

5.4.2 Hvilke sosiopolitiske forhold belyses i elevenes tekster?

I analysen arbeidet jeg på samme måte som i analysetrinn 1 og 2, og jeg registrerte de relevante funnene som koder underveis som de bli oppdaget. I analysen har jeg ikke satt kriterier til verken innhold eller omfang når elevene har tatt opp et sosiopolitisk forhold. Dette er som sagt den første gangen elevene skriver innenfor den sosiopolitiske diskursen, og derfor har det vært

nok at elevene nevner de sosiopolitiske forholdene, uten å måtte skrive noe mer inngående om forholdet. I sammenheng med dette, viste analysen at mange elever allikevel har skrevet om årsaker og/eller hatt med eksempler på de sosiopolitiske forholdene (se underkapittel 5.4.5).

Det er innenfor dette analysetrinnet jeg gjorde flest funn, og det ble kodet til sammen ti ulike sosiopolitiske forhold som kommer til syne i elevenes tekster. Det er derimot to elevtekster som skiller seg ut her, nemlig elevtekst 56 og 74. Av totalt 76 elevtekster som har blitt analysert, er elevtekst 56 og 74 de eneste som ikke belyser noen sosiopolitiske forhold.

Elevtekst 56 siterer en kaffebonde som sier at han arbeider 12 timer om dagen, og at han tjener mer penger enn før. Deretter har eleven skrevet en del om resirkulering av kaffekapslene, noe som kan knyttes til miljø – men da skulle det i så fall ha handlet om et miljøaspekt på kaffegårdene. Teksten havnet nesten utenfor den sosiopolitiske diskursen, men begreper som for eksempel *kapitalisme* gjør at elevens tekst befinner seg innenfor diskursen.

Elevtekst 74 har også klart å skrive en sosiopolitisk tekst ved å innta en fortellerrolle som kaffebonde, som forteller en historie om at møllen ikke har hjulpet på verken lokalsamfunnet eller kaffedyrkingen. Siden eleven har skrevet fra en kaffebondes perspektiv og i tillegg belyst ulike problemer som kaffebonden møter i hverdagen, så kan teksten plasseres innenfor den sosiopolitiske diskursen.

Hele 74 av 76 elever har belyst ett eller flere sosiopolitiske forhold i tekstene sine. Elevene har skrevet om kaffebøndenes forhold basert på informasjonen som kommer fram i kildeheftet (se vedlegg 17), og elevene har selv valgt hvor mange og hvilke kilder de ville skrive om. Analysen viser at det er tre sosiopolitiske forhold som belyses mest i elevtekstene, og disse er til stede i nesten 80% av elevenes tekster: *Slavearbeid*, *barnearbeid* og *dårlig betalt*. Disse tre kodene, sammen med de andre kodene, blir definert nedenfor i underkapittel 5.4.4. I analysen av elevtekstene fant jeg til sammen ti ulike sosiopolitiske forhold som ble satt inn som koder underveis i analysearbeidet:

TABELL 17 Analyseresultat av hvilke sosiopolitiske forhold elevene belyser i tekstene sine.

	Slavearbeid	Barnearbeid	Fattigdom	Forurensning	Helseskadelig
Totalt antall elevtekster	59/76	59/76	20/76	21/76	24/76
Prosentandel i elevtekstene	77,6%	77,6%	26,3%	27,6%	31,6%

	Brudd på arbeiderrettigheter	Narkotikaproduksjon	Menneskehandel	Dårlig betalt	Flukt
Totalt antall elevtekster	10/76	13/76	9/76	58/76	12/76
Prosentandel i elevtekstene	13,2%	17,1%	11,8%	76,3%	15,8%

5.4.3 Elevtekster som eksplisitt tar i bruk de sosiopolitiske underbegrepene

I det tredje analysetrinnet la jeg merke til noen elevtekster som har tatt i bruk begrepene Ivanič plasserer innenfor den sosiopolitiske skrivekursen: *Makt, ideologi, politikk og sosiale forhold*. Dette var et funn jeg ønsket å se nærmere på, og jeg registrerte seks elevtekster som skriver om disse forholdene, og i underkapittel 5.4.5 har jeg inkludert disse elevtekstene.

Det er mulig å argumentere for at alle forholdene overlapper hverandre, og dette er en av grunnene til at jeg valgte å samle begrepene under *sosiopolitiske forhold*. Men med tanke på at det bare er seks elevtekster som eksplisitt tar i bruk disse underbegrepene, lagde jeg en egen liten oversikt med koder basert på underbegrepene. Elevtekst 32 skriver at Nespresso i sin annonse fremmer en ideologi basert på rettferdighet, men at dette er et falskt premiss. Eleven stiller kritiske spørsmål til Nespresso, og lurer på hva som er rettferdig med å opprettholde slavelignende forhold i kaffeplantasjene sine. Elevtekst 33 har med begrepet kapitalisme i teksten sin, og skriver at Nespresso fremmer kapitalisme fremfor bøndernes gode arbeidsforhold. Kapitalismen vinner over små bønder som presses ut av markedet, og at dette går utover økonomien i landene der dette skjer.

Det er tre forskjellige elevtekster som inkluderer maktbegrepet i tekstene sine. Elevtekst 63 skriver at det er de menneskene med mest makt i kaffebransjen som har det best, mens de fattige ikke får noe igjen for arbeidet de gjør. Elevtekst 63 belyser også at Nespresso er en produsent med «mye makt». Elevtekst 66 bruker maktbegrepet i sammenheng med annonsen, og skriver at mennesker gjerne tror at de ikke har makt når det handler om å adressere den feilaktige informasjonen Nespresso kommuniserer i annonsen sin. Eleven poengterer at mennesker har makt, og at samfunnet består av vanlige mennesker, og «om nok mennesker samles er det mye

makt i det». Til slutt er det elevtekst 76, som knytter maktbegrepet til tre faktorer: Penger gir makt, Nespresso vil ha makt, og «vi» må unngå å gi Nespresso den makten de ønsker seg.

5.4.4 Definisjoner av de sosiopolitiske forholdene elevene belyser i tekstene sine

TABELL 18 Definisjoner av de ulike sosiopolitiske forholdene som elevene belyser i tekstene sine.

Sosiopolitisk forhold	Forklaring
Slavearbeid	Slaveri, betegnelse på et system der en gruppe mennesker står i eiendomsforhold til andre på en slik måte at de betingelsesløst kan utnyttes (SNL: slaveri). Flere elevtekster veksler mellom slavearbeid og tvangsarbeid, derfor har jeg valgt å la tvangsarbeid gå under denne kategorien, i og med at slaveri kan innebære tvangsarbeid, og omvendt.
Barnearbeid	Barnearbeid, arbeid som utføres av barn og ungdom innenfor rammene av en virksomhet. [...] Internasjonalt er barnearbeid forbudt og nærmere regulert gjennom forskjellige konvensjoner. (SNL: barnearbeid)
Fattigdom	Fattigdom er å ha for lite penger og materielle goder til å leve et tilfredsstillende liv. Fattigdommen som beskrives i elevtekstene går under absolutt fattigdom, som er å ikke være i stand til å dekke fysiske primærbehov som nok mat, klær og bolig. (SNL: fattigdom)
Forurensning	Forurensning er spredning av stoffer til luft, vann eller jord som fører til ulempe eller skade på helse eller trivsel for mennesker, dyr og planter, eller skade på dødt materiale. (SNL: forurensning)
Helseskadelig	I sammenheng med innholdet i elevtekstene, så er det forhold knyttet til miljø som omtales som helseskadelig. En del av tekstene trekker fram bruk av farlige giftstoffer og kjemikalier uten trygg beskyttelse som en helseskadelig faktor for kaffebøndene.
Brudd på arbeiderrettigheter	Dette forholdet har sitt utgangspunkt i begrepet «arbeiderbevegelse». Arbeiderbevegelse er en fellesbetegnelse for faglige og politiske bevegelser som har sin sosiale basis i arbeiderklassen og tar sikte på å bedre arbeidernes levestandard og i det hele forsvare deres interesser. Til arbeiderbevegelsen regnes fagforeninger og politiske organisasjoner (SNL: fagbevegelse). Kildeheftet som elevene arbeidet med belyser blant annet hvordan flere land i Sør-Amerika nekter arbeidere å organisere seg, og at ledere i fagforeninger risikerer å bli drept for arbeidet de gjør for kaffebøndene.
Narkotikaproduksjon	Kildeheftet inneholder en artikkel som handler om kaffebønder som går over til narkotikaproduksjon. Årsaken er at bøndene tjener mer på å dyrke kokablader, og at prisen på kaffebønnene har gått ned de siste årene.
Menneskehandel	Organisert handel med mennesker betegnes som menneskehandel. Menneskehandel er å utnytte barn, kvinner og menn til å utføre arbeid og tjenester ved bruk av tvang, vold, trusler, forledelse eller ved å utnytte personens sårbare situasjon (SNL: menneskehandel).
Dårlig betalt	Kaffebøndene arbeider ikke med minstelønn, og flere kilder i kildeheftet handler om at kaffebøndene har dårlig betalt i forhold til det tunge arbeidet de utfører.
Flukt	I noen elevtekster kommer det fram at kaffebønder vurderer å flykte fra kaffeplantasjen. Det vil si at en kaffebonde kan flykte fra hjemlandet sitt og til USA for eksempel, eller at kaffebonden flykter uten å forlate hjemlandet sitt (internt fordrevne flyktninger).

5.4.5 Eksempler på sosiopolitiske forhold i elevenes tekster

Eksempelene nedenfor viser noen av måtene elevene har valgt å belyse barnarbeid og slaveri i tekstene sine:

«Billig kaffe fører til barnarbeid i Colombia. Barnarbeid er et av de største hindrene i barns oppvekst og utvikling. I Colombia jobber tusenvis av barn på kaffeplantasjen» (Elevtekst 6).

«Mitt navn er Rafael og jeg er 38 år og jobber her på kaffe plantasjen sammen med min kone og to barn på 10 og 14 år» (Elevtekst 32).

«Selv med slaver, barnarbeid og ulønnet arbeid klarer fremdeles ikke bøndene å opprettholde en økonomisk bærekraftig produksjon» (Elevtekst 60).

«I Brasil har det vært øyenvitner til slaveri arbeid. Jesper Nymark, direktør fra Danwatch, mener at han selv har sett at det har vært slaveri arbeid blant Nestlé sine arbeidsplasser. På en inspeksjon reddet han to barn som var 14 og 15 år gamle fra slaveriarbeidet» (Elevtekst 10).

«Vi jobber til vi ikke klarer noe mer, vi er dagens form for slaver, utnyttet av vårt eget samfunn» (Elevtekst 41).

«Nestlé (eier av Nespresso) har nylig bekreftet at det er slaveliknede forhold i kaffeindustrien» (Elevtekst 70).

Jeg vil også inkludere noen eksempler som viser at elevene har tatt i bruk noen av de sosiopolitiske begrene av Ivanič:

TABELL 19 Registering av elevtekster som har tatt i bruk de sosiopolitiske underbegrepene av Ivanič (2004).

Tekst	Forhold	Utdrag fra elevtekst
32	Rettferdighet	«Nespresso lager en ideologi basert på rettferdighet . De hjelper miljø samfunn og enkeltmenneske. Påstår dem. De vil selge, fremstå som troverdig og rettferdig , bedre enn konkurrentene slik at dem får større selgerandel og får større av kundemarked (dermed større makt). Men de skjuler rettferdigheten . Ingen slaver blir hørt, har talerett, retten til å eie noe, må gjøre det de får beskjed om og tjener dårlig. Hvor er rettferdigheten i det?»
33	Kapitalisme	«Sannheten er at denne møllen ikke handler noe om bonden sitt beste, men er kapitalisme i sin tydeligste form. Små bønder blir skviset ut av markedet om dem ikke gjør slik Nespresso prefererer, og deres desperate behov for inntekt i et land der økonomien er utilregnelig gjør disse bøndene enda mer sårbare for eksternt press.»
56	Kapitalisme	Tittel: « Kapitalistene overtar tradisjonsrik kaffeproduksjon i Columbia»
63	Maktforhold	«De rike og de med mest makt , er de som får det best, mens de mer fattige som bruker mesteparten av døgnet ute på plantasjonen, de får ikke noe igjen for dette.» «Det at Nespresso, som er en produsent med så mye makt lyver om hvordan arbeidsforholdene er [...]»
66	Maktforhold	«Man vil kanskje tenke at de vanlige menneskene som leser slike reklamer ikke har noen makt og at det ikke har noe å si, men det er helt feil. Samfunnet består av vanlige mennesker, og om nok mennesker samles er det mye makt i det.»
76	Maktforhold	«Penger gir makt , og makt gir penger. [...] Nestlé, eller Nespresso vil være bestselger. [...] De vil ha makt . [...] Vi må unngå å gi dem den makten de ønsker.»

5.4.6 Oppsummering og drøfting av funn fra analysetrinn 3: Sosiopolitiske forhold

I analysetrinn 3 registrerte jeg hvilke sosiopolitiske forhold elevene har valgt å belyse i tekstene sine. Denne analysen viser at det elevene har gjort aller mest av i tekstene sine, er å belyse ulike sosiopolitiske forhold. Resultatet viser at 74 av 76 elever har belyst ett eller flere sosiopolitiske forhold i tekstene sine, noe som viser at elevene absolutt kan skrive innenfor den sosiopolitiske diskursen. Imidlertid er det slik at analysetrinn 1 og 2 har vist at fortellerrollene elevene inntar er relativt svake, elevene er vage når de adresserer leseren, og de oppfordrer ikke til handling tydelig nok. Disse resultatene går utover resultatet fra dette analysetrinnet, fordi effekten blir svakere. Selv om elevene belyser ulike sosiopolitiske forhold, blir det ikke gjort så mye *med* de sosiopolitiske forholdene i tekstene.

Resultatet i dette analysetrinnet er lovende, og det viser at elevene kan skrive tekster i vurderingssituasjoner i norskfaget som også er innenfor den sosiopolitiske skruvediskursen. Dette lover godt for det kritiske perspektivet i den nye læreplanen i norsk, og kritisk skriving innenfor den sosiopolitiske diskursen kan svare til målet om at elevene skal tilnærme seg tekster kritisk. Resultatet viser at elevene har tatt kildeheftet på alvor, og de har klart å overføre kildene til sine redesignede tekster, slik at kildene passer inn i den rette konteksten. I stedet for å gjengi kildene ved for eksempel sitering, har elevene skrevet om kildene slik at det for eksempel er en kaffebonde eller en journalist som formidler kildene.

Elevene har klart å inkludere Ivanič sin teori om den sosiopolitiske diskursen i tekstene sine, slik at de kommer til uttrykk. Selv om diskursen orienterer seg mot en bred kontekst, har elevene lyktes i å formulere konkrete sosiopolitiske forhold i tekstene sine. Elevene har inkludert samfunnsaktuelle og kritiske temaer i tekstene sine, og alle temaene som Ivanič plasserer innenfor den sosiopolitiske diskursen blir belyst av elevene: Politikk, maktforhold, ideologier, og/eller sosial endring. Selv om skrivesituasjonen til elevene ikke var en helt reell og autentisk skrivesituasjon, var det allikevel en god øvelse. Målet med diskursen er å skrive tekster som elevene kan ha med seg i samfunnsdebatter, noe som igjen kan forsterke skolens autenticitet. Dersom jeg skulle gjennomført undervisningsopplegget igjen, hadde jeg lagt til rette for en reell skrivesituasjon der elevenes tekster kunne blitt publisert utenfor en skolekontekst. Grunnen til dette er fordi diskursen handler om å lære seg å skrive gjennom en faktisk deltakelse i tekstkulturen, og å skrive for å endre noe.

6 Konklusjon og avsluttende refleksjoner

Den overordnede problemstillingen i denne masteroppgaven var følgende: *Hvordan posisjonerer elever seg innenfor den sosiopolitiske skrivekursen i sine redesignede tekster?*

Denne har jeg operasjonalisert gjennom tre underliggende forskningsspørsmål. Med utgangspunkt i funnene som ble presentert i kapittel fem og diskusjonen av funnene i kapittel seks, vil jeg oppsummere og komme med en konklusjon til hvert av forskningsspørsmålene. Deretter vil jeg si noe om hva de tre forskningsspørsmålene kan fortelle om den overordnede problemstillingen. Avslutningsvis går jeg videre med noen avsluttende refleksjoner og forslag til videre forskning.

TABELL 20 Svar på problemstillingens forskningsspørsmål.

Forskningsspørsmål	Konklusjon
1. Hvilken fortellerrolle velger elevene å innta i tekstene sine?	45 elever har inntatt fortellerroller fordelt på: politiker, influenser, journalist, hjelpeorganisasjon, kaffebonde og barn på kaffeplantasje. 31 elever har ikke inntatt en fortellerrolle, og fortelleren i teksten er derfor ukjent. Elevenes operasjonalisering av fortellerrollene vurderes som svak, fordi formålet med rollen ikke kommer tydelig fram.
2. Hvem velger elevene å adressere i tekstene sine?	56 elever har adressert noen i tekstene sine. Elevene bruker pronomener som «du, din, dere, vi, oss og alle» når de adresserer noen. Noen få elevtekster adresserer forbrukere (17 stk), mens et fåtall adresserer politikere (2 stk) og en kaffeprodusent (1 stk). Elevenes operasjonalisering av å adressere vurderes som svak, fordi elevene ikke henvender seg til bestemte målgrupper.
3. Hvilke sosiopolitiske forhold velger elevene å belyse i tekstene sine?	75 elever har belyst ett eller flere sosiopolitiske forhold i tekstene sine. Til sammen belyses alle de sosiopolitiske forholdene som Ivanič (2004) beskriver i sin teori: politikk, makt, ideologi og sosiale forhold. Elevenes operasjonalisering av de sosiopolitiske forholdene vurderes som middels. Elevene tar i bruk de sosiopolitiske forholdene, men de kobles ikke til de logiske forventningene – som for eksempel å oppfordre en målgruppe til en bestemt handling.

En norsklærer har mange ulike oppgaver i lese- og skriveopplæringen. I sammenheng med tekstarbeid, er en av hovedoppgavene å finne fram til budskap og ulike meninger ved tekster som elevene møter i klasserommet. Janks (2010) kaller denne rollen for en «literacy-lærer». I sammenheng med kritisk literacy, er hovedoppgaven nevnt ovenfor den samme, men i tillegg skal en «kritisk literacy-lærer» samtidig se på hva ulike typer tekster *gjør* med leseren. Hvem sine interesser og agendaer tjener hva og hvem gjennom tekstene? Læreren skal arbeide sammen med elevene for å finne svar på disse spørsmålene, og det er dette som skiller en «literacy-lærer» fra en «kritisk literacy-lærer» (Janks 2010, s. 19).

Resultatene viser at elevene trenger tydelige skriveoppgaver. Det hjelper ikke at noe ligger implisitt i skriveoppgaven. Oppgaven som elevene fikk i undervisningsopplegget kunne ha vært enda tydeligere, siden jeg har målt elevenes sosiopolitiske valg som svake. Jeg foreslår at rammeskriving kunne ha vært en god hjelp i elevenes arbeid med å skrive innenfor den sosiopolitiske diskursen. Med den nye læreplanen legges det mer vekt på overføringsverdi, og elevene skal bruke det de lærer videre, til andre fag og utenfor skolen.

Mange av oss utøver kritisk literacy, gjerne uten at vi selv vet det. Å være kritisk handler ikke om å være negativ, det handler om å stille spørsmål og å vurdere noe. Kritik har derfor noe positivt i seg, fordi det kan bidra til endringer vi trenger i samfunnet og med oss selv.

Dersom en ser på historien til norskfaget og læreplanen i norsk, kan det se ut til at norskfagets viktigste oppgave er å gjøre elevene skriftkyndige slik at de kan delta i dagens tekstliggjorte samfunn. Tekster og kommunikasjonsformer endres stadig, og norskfaget må tilpasses endringene slik at elevene kan tilegne seg kompetansen som kreves for å få kunnskap og informasjon ut av tekstene. Denne kompetansen kan brukes til å stille kritiske spørsmål til hvordan tekster kan brukes til å utøve makt i samfunnet.

7 Litteratur

Illustrasjonen på forsiden er gjengitt med tillatelse fra nettsiden Drawkit. Illustrasjonen er lastet ned fra: <https://www.drawkit.io/>

- Alnes, J. H. (2020). Hermeneutikk. I *Store norske leksikon*. <http://snl.no/hermeneutikk>
- Bakhtin, M. M. (2005). *Spørsmålet om talegenrane*. Ariadne Forlag.
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap*. Cappelen Damm akademisk.
- Bjørkvold, T. (2015). Autentisk skrivning i og uten for klasserummet. Nysgjerrigper-metoden som eksempel. I *Literacy i læringskontekster* (1. utgave). Klim.
- Blikstad-Balas, M. (2016). *Literacy i skolen*. Universitetsforlaget.
- Blikstad-Balas, M. (2018). Skrivetdiskurser i norskfaget—En analyse av hvordan norsklærere snakker om skrivning på åttende trinn. *Nordic Journal of Literacy Research*, 4(1), Article 1. <https://doi.org/10.23865/njlr.v4.1020>
- Brinkmann, S., & Tanggaard, L. (2012). *Kvalitative metoder. Datainnsamling og analyse*. Gyldendal akademisk.
- Clark, R., & Ivanič, R. (1997). *The Politics of Writing*. Routledge.
- Dversnes, G. (2021). *Anchor åpner dørene til verden*. <http://www.klarferdigundervis.com/anchor-apner-drene-til-verden>
- Eilertsen, A. (2017). «Så jeg vil ikke egentlig kalle det en sakprosaetekst» Fire elevers evne til kritisk literacy i forståelsen av en antisemittisk tekst fra den historiske delen av LNUs sakprosaanon. Høgskolen i Sørøst-Norge.
- Elvestrand, K. Ø. (2020). *Fra skolestil til fagartikkel*. Universitetet i Sørøst-Norge.
- Engeström, Y. (2001). Expansive Learning at Work: Toward an activity theoretical reconsecutualization. *Journal of Education and Work*, 14(1), 133–156. <https://doi.org/10.1080/13639080020028747>
- Fjørtoft, H. (2014). *Norskdiraktikk*. Fagbokforlaget.
- Fosby, H. S. (2019). *Kritisk literacy i norskfaget*.
- Freebody, P., & Luke, A. (1990). *Literacies Programs: Debates and Demands in Cultural Context*. Prospect.
- Freebody, P., & Luke, A. (1999). *Further Notes on the Four Resources Model*. [https://pdfs.semanticscholar.org/a916/0ce3d5e75744de3d0ddacfaf6861fe928b9e .pdf](https://pdfs.semanticscholar.org/a916/0ce3d5e75744de3d0ddacfaf6861fe928b9e.pdf)
- Freire, P. (2000). *Cultural Action for Freedom*. Harvard Educational Review.
- Freire, P. (2017). *Pedagogy of the Oppressed*. Penguin Books Ltd.

- Gadamer, H.-G. (2012). *Sannhet og metode—Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk* (L. Holm-Hansen, Overs.). Pax.
- Gee, J. P. (1990). *Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses, Critical Perspectives on Literacy and Education*. Routledge.
- Gee, J. P. (2002). Learning in Semiotic Domains: A Social Situated Account. *Oak Creek, 51*, 23–32.
- Hsieh, H.-F., & Shannon, S. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative health research, 15*, 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Håland, A. (2013). *Bruk av modelltekstar i sakprega skriving på mellomtrinnet. Ei undersøking av korleis modelltekstar set spor i elevtekstar og korleis elevar posisjonerer seg i ulike sakprega skrivesituasjonar*. [Philosophiae Doctor]. Universitetet i Stavanger.
- Håland, A. (2016). Disciplinary Literacy in Elementary School: How a Struggling Student Positions Herself as a Writer. *The Reading Teacher, 70*. <https://doi.org/10.1002/trtr.1541>
- Hårr, M. S. (2020). *Rammer for kreativitet: En studie av hvordan elever i en klasse på Vg3 opplever rammer for kreativ skriving*. Universitetet i Stavanger.
- Ivanič, R. (1998). *Writing and Identity; The discorsal construction of identity in academic writing*. John Benjamins Publishing.
- Ivanič, R. (2004). Discourses of Writing and Learning to Write. *Language and Education, 18(3)*, 220–245. <https://doi.org/10.1080/09500780408666877>
- Janks, H. (2010). *Literacy and Power*. Routledge.
- Janks, H. (2015). *Teaching the relationship between language and power*. University of the Witwatersrand. <https://hilaryjanks.files.wordpress.com/2015/01/microsoft-word-chapter-15-critical-language-awareness.pdf>
- Jørgensen, C. S., & Domaas, O. E. (2010). Kritisk literacy i elevers skriving i RLE. I *Skriving i alle fag—Innspill og utspill*. Tapir akademisk forlag.
- Kamler, B. (2017). *Critical literacy: What's writing got to do with it?* 50(2), 13.
- Luke, A. (2012a). After the testing, talking and reading and writing the world. *Journal of Adolescent & Adult Literacy, 56(1)*, 8–13. <https://doi.org/10.1002/JAAL.00095>
- Luke, A. (2012b). Critical Literacy: Foundational Notes. *Theory Into Practice, Routledge, 51*, 4–11.
- Luke, A. (2014). Defining critical literacy. I J. Ávila (Red.), *Moving critical literacies forward* (s. 19–31). Routledge.
- Malott, C. (2011). *Critical Pedagogy and Cognition. An introduction to a Postformal*

- Educational Psychology. *Springer*, 15.
- Manger, T., Lillejord, S., & Nordahl, T. (2013). *Livet i skolen 2*. Fagbokforlaget.
- Moser, S. C., & Dilling, L. (2011). *Communicating Climate Change: Closing the Science-Action Gap*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566600.003.0011>
- Mosvold, R., & Fauskanger, J. (2014). Innholdsanalysens muligheter i utdanningsforskning. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 98, 127–139.
- Maagerø, E., & Tønnessen, E. S. (2014). *Multimodal tekstkompetanse*. Portal Akademisk.
- Nestlog, E. B. (2015). Kritisk literacitet i text och praktik: Meningsskapande i de mellersta skolåren. I *Critical literacy i svensk klassrumskontext* (s. 87–108). Umeå universitet.
- Nyeng, F. (2017). *Hva annet er også sant? En innføring i vitenskapsfilosofi*. Fagbokforlaget.
- Nåvik, Å. (2019). *Hvordan utvikle og forbedre elevenes evne til kritisk lesing og refleksjon? - En Vg3-klasses møte med to didaktiske metoder i kritisk literacy i norskfaget*. Universitetet i Sørøst-Norge.
- Ormestad, M. (2019). *Kritisk literacy i norskfaget. Utprøving og evaluering av et rammeverk for kritisk lesing på 10. trinn*. Universitetet i Sørøst-Norge.
- Purcell-Gates, V. (2007). *Cultural Practices of Literacy. Case Studies of Language, Literacy, Social Practice, and Power*. Routledge.
- Silverman, D. (2011). *Interpreting qualitative research. A guide to the Principles of Qualitative Research* (4. utgave). SAGE Publications.
- Skaftun, A. (2009). *Litteraturens nytteverdi*. Fagbokforlaget.
- Skaftun, A. (2015). Leseopplæring og fagenes literacy. *Nordic Journal of Literacy Research*, volume 1, 1–15.
- Skovholt, K., & Veum, A. (2020). *Kritisk literacy i klasserommet*. Universitetsforlaget.
- Skrivesenteret. (2017). *Sirkelen for undervisning og læring*.
<https://skrivesenteret.no/ressurs/sirkelen-for-undervisning-og-laering-3/>
- Smidt, J. (2009). Ulike syn på skriving og skriveundervisning. I J. Smidt (Red.), *Norskdidaktikk: Ei grunnbok* (s. 312–323). Universitetsforlaget.
- Smidt, J. (2018). *Norskfaget mellom fortid og framtid: Scene og offentlighet*. Fagbokforlaget.
- Songe-Møller, R. V. (2016). *I hvilken grad utfordrer en eksamensoppgave for Vg3 elevenes evne til kritisk literacy? Analyse av en eksamensoppgave og 12 besvarelser*.
- Språkrådet. (2021). Kritikk. I *Bokmålsordboka og Nynorskordboka*.

- Stoknes, P. E. (2019). *Det vi tenker på når vi prøver å ikke tenke på global oppvarming*. Tiden.
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitative metoder* (5. utgave). Fagbokforlaget.
- Tønnesson, J. J. (2019). *Hva er sakprosa?* (2. utgave). Universitetsforlaget.
- USN. (2020). *CritLit*. Universitetet i Sørøst-Norge. <https://www.usn.no/forskning/hva-forsker-vi-pa/humanistiske-fag/sosialsemiotikk-sfl-og-multimodalitet/critlit/>
- Utdanningsdirektoratet. (2017). *Overordnet del—Verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Kunnskapsdepartementet. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del?kode=nor01-06&lang=nob>
- Utdanningsdirektoratet. (2019). *Læreplan i norsk*. Kunnskapsdepartementet. <https://data.udir.no/kl06/v201906/laereplaner-lk20/NOR01-06.pdf?lang=nob>
- Veum, A. (2008). *Avisas andlet. Førstesida som tekst og diskurs. Dagbladet 1925-1995*. Universitetet i Oslo.
- Veum, A. (2015). Skriveoppgåver i utvikling: Skrivediskursar i norsk bøker for ungdomsskolen. I H. Otnes (Red.), *Å invitere elever til skrivning. Ulike perspektiver på skriveoppgaver* (s. 83–101). Fagbokforlaget.
- Veum, A. (2020). *Meir kritikk i klasserommet*. <https://forskersonen.no/a/1639773>
- Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and Language*. MIT Press.
- Vygotsky, L. S., & Cole, M. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
- Woolfolk, A. (2004). *Pedagogisk psykologi*. Fagbokforlaget.

8 Vedlegg

Vedlegg 1: Oversikt over undervisningsopplegget

	Detaljert oversikt over undervisningsopplegget (uke 1-6)
Uke 1 Onsdag	<p>Introduksjon Jeg skal innom de tre klasserommene for å hilse på elevene, og informere om forskningsprosjektet som starter i dag. Elevene får utdelt samtykkeskjema som foreldre/foresatte skal signere og returnere til meg. Ellers får de se en overordnet plan over hvordan de neste ukene i norskfaget blir, som for eksempel temaene og hvilke arbeidsmetoder vi skal bruke.</p> <p>Gjennomgang Lærerne skal gå gjennom noen sentrale temaer, og det er relevant å starte undervisningsopplegget med nye begreper. Rett før jul avsluttet de et tema som de har arbeidet med hele høsten, som er saktekster, argumenterende tekster og retoriske virkemidler. Derfor skal gjennomgangen starte med begrepet «saktekster».</p> <p>Saktekster Hva rommer begrepet «saktekster»? La elevene diskutere begrepet mellom seg på bordene. Lærer oppsummerer felles med elevene, og bruker eksemplene i relasjon til tekster som elevene har arbeidet med tidligere i norskfaget, og tekster som de selv har skrevet. Skriv en oversikt på tavlen med begrepet «saktekster» i midten. Lærer skal forklare hvordan saktekster er den sjangeren de skal arbeide med i ukene framover, og hva som er forskjellen på saktekster og sakprosa.</p> <p>Kritisk tenkning Introduksjon til begrepet. Hva er kritisk tenkning? Hvorfor skal vi tenke kritisk? Hvordan kan vi tenke kritisk? Øvelse om kritisk tenkning der elevene jobber i par.</p> <p>Kritisk lesing Introduksjon til begrepet. Starte med en øvelse, der elevene jobber i par. Elevene får utdelt et dokument som heter «Fire spørsmål til den kritiske leseren». Lærer skal gå gjennom dokumentet og knytte innholdet til oppgave 1, som elevene skal gjøre etterpå. Lærer skal forklar at disse spørsmålene kan brukes flere ganger i perioden framover.</p> <p>Oppgave 1 Informasjon om oppgave 1, den vises til alle elevene på tavlen i klasserommet.</p>

	<p>Oppgave 1 heter «Kritisk tilnærming til tekster», og den publiseres digitalt til elevene. Oppgaven er et individuelt elevarbeid. Elevene begynner å arbeide med oppgaven i denne norskøkten, og fortsetter med arbeidet på fredag.</p> <p>Avslutning Lærer oppsummerer dagens økt: Hva er saktekster? Hvordan og hvorfor skal vi tenke kritisk? Hva vil det si å lese kritisk? Kort informasjon om hva som skal skje i neste økt.</p>												
<p>Uke 1 Fredag</p>	<p>Introduksjon Muntlig gjennomgang der lærer går kort gjennom fagstoffet fra forrige økt: Saktekster, kritisk tenkning og kritisk lesing.</p> <p>Oppgave 1 Fortsettelse fra forrige norskøkt: Elevene gjør seg ferdige med oppgave 1. Gruppene som sitter sammen på bordene skal legge fram hver sin oppgave for hverandre. De skal snakke om hvordan de løste den, og hva de kom fram til. Den eldste på bordet skal legge fram en av oppgavene foran klassen. Det er fem oppgaver i oppgave 1, noe som vil si at to bord legger fram oppgave 4, fordi det er den største oppgaven. Felles gjennomgang av oppgavene i klasserommet, lærer styrer denne aktiviteten.</p> <p>Oppgave 2 Lærer gir informasjon om oppgave 2, og deler ut teksten «Jødeproblemet og dets løsning». Dette er en historisk tekst fra 1938. Lærer leser teksten høyt foran elevene, og forklarer de ordene som er ukjente for elevene. Oppgave 2 legges ut digitalt til elevene, og oppgaven inneholder deltreningsoppgaver som skal styrke kritisk lesing, og hvordan elevene kan identifisere språklige ressurser i en tekst. I denne oppgaven blir elevene introdusert for et rammenotat, som de kan føre inn språklige observasjoner de oppdager underveis i lesingen. Se under. Elevene arbeider sammen i par, og får veiledning av lærer underveis.</p> <table border="1" data-bbox="331 1624 1385 1991"> <thead> <tr> <th data-bbox="331 1624 692 1731">Rammenotat for kritisk tekstanalyse</th> <th data-bbox="692 1624 1042 1731"></th> <th data-bbox="1042 1624 1385 1731"></th> </tr> <tr> <th data-bbox="331 1731 692 1809">Observasjon</th> <th data-bbox="692 1731 1042 1809">Eksempel</th> <th data-bbox="1042 1731 1385 1809">Tolkning</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="331 1809 692 1883">Observasjon 1</td> <td data-bbox="692 1809 1042 1883"></td> <td data-bbox="1042 1809 1385 1883"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="331 1883 692 1991">Observasjon 2 osv.</td> <td data-bbox="692 1883 1042 1991"></td> <td data-bbox="1042 1883 1385 1991"></td> </tr> </tbody> </table>	Rammenotat for kritisk tekstanalyse			Observasjon	Eksempel	Tolkning	Observasjon 1			Observasjon 2 osv.		
Rammenotat for kritisk tekstanalyse													
Observasjon	Eksempel	Tolkning											
Observasjon 1													
Observasjon 2 osv.													

	Rammenotatet er hentet fra Skovholt og Veum (2014, s. 142)
Uke 2 Onsdag	<p>Introduksjon Elevene får informasjon hver mandag om hva som skal skje i norsk denne uken, denne informasjonen publiseres digitalt til elevene. Det er ikke alle elevene som leser denne informasjonen, så lærer viser oversikten og går gjennom den felles i klasserommet.</p> <p>Gjennomgang Faglærerne registrerte i forrige økt at elevene har vanskeligheter med å forstå rammenotatet. Derfor har jeg endret skjemaet, der det tidligere stod «språklig ressurs», står det nå «observasjon». Jeg har også laget et eksempel på et rammenotat, med utgangspunkt i teksten elevene arbeider med nå (se vedlegg X). Lærer viser fram dette skjemaet, og forklarer de observasjonene som er brukt som eksempler i rammenotatet.</p> <p>Oppgave 2 Elevene arbeider sammen i par, og får tid til å gjøre ferdig oppgave 2. Elevene som sitter sammen på bordene skal gå gjennom hva de har gjort i oppgave 2-10, og sette inn nye observasjoner eller mer utdypende informasjon i rammenotatet. Den yngste på bordet skal foran de andre i klassen si noe om hvordan gruppen på bordet har løst oppgave 9. Lærer skriver ned stikkord på tavlen, som hører til oppgave 9 og de svarene elevene har gitt. Deretter skal gruppene diskutere stikkordene på tavlen, og finne ut hva som er «typisk» for innholdet i oppgave 9, og om dette kan overføres til andre elementer i samfunnet.</p>
Uke 2 Fredag	<p>Introduksjon Lærer introduserer neste emne, som er de fire lesestegene. De fire lesestegene er en modell som legger opp til av elevene skal lese den samme teksten med ulike tilnærminger i fire steg. Lærer sier noe om sammenhengen mellom kritisk lesing og denne modellen, og hvorfor det er viktig å kunne lese tekster på ulike måter.</p> <p>Oppgave 3 Oppgaven legges ut digitalt til elevene, og de får utdelt teksten de skal lese på papir. Det blir mye lesing i løpet av denne oppgaven, derfor får elevene lov til å høre på musikk. Elevene skal arbeide med de fire lesestegene individuelt, men de skal gå gjennom oppgavene sammen på bordene når de er ferdige med den på fredag.</p>
Uke 3 Onsdag	<p>Introduksjon Lærer informerer om hva som skal skje denne uken i norskfaget. Elevene skal gjøre ferdig oppgave 3, en stor oppgave som tar for seg fire lesesteg.</p>

	<p>Oppgave 3 Elevene fortsetter med de fire lesestegene, og de arbeider individuelt. På grunn av lesemengden trenger elevene hele økten til å arbeide med oppgaven. Lærer går rundt i klasserommet for å veilede, og sjekke hvor langt elevene har kommet i lesestegene.</p>
<p>Uke 3 Fredag</p>	<p>Introduksjon Lærer setter elevene i gang, og informerer om at de skal gjøre seg ferdige med oppgave 3 i løpet av denne økten.</p> <p>Notat: I norskøkten på onsdag observerte lærerne og jeg at en del elever synes at lesesteg 3 og 4 i modellen er vanskelig. I det tredje lesesteget er det spesielt rammenotatet elevene synes er vanskelig å arbeide i. Derfor skal bordene samarbeide om lesesteg 3 og 4, samtidig som faglæreren oppsummerer felles med elevene og går gjennom oppgavene.</p> <p>Oppgave 3 Elevene samarbeider på bordene, og arbeider sammen med lesesteg 3 og 4.</p> <p>Avslutning Når det er 20 minutter igjen av økten skal gruppene på bordene gå gjennom hvordan de løste oppgavene i de fire lesestegene. Et bord skal legge fram ett av lesestegene foran klassen. To bord legger fram steg 3 om kritisk lesing, og to andre bord legger fram steg 4 om samfunns effekt. De to siste bordene tar for steg 1 og steg 2.</p>
<p>Uke 4 Onsdag</p>	<p>Introduksjon Lærer informerer om hva som skjer denne uken i norskfaget. Elevene skal få en siste oppgave som tar for seg de fire lesestegene. Lærer understreker at elevene skal fortsette med denne lese måten på nye tekster, og at de skal tenke over dette samtidig som de leser tekster. Etterpå skal elevene i gang med et nytt tema, som er kritisk skriving.</p> <p>Oppgave 4 Elevene skal samarbeide i par, og gå gjennom stegene muntlig. Elevene arbeider med en tekst de kjenner fra før, som er «Innstramming til barnas beste» av Sylvi Listhaug. Når de har gått gjennom oppgaven muntlig, skal de arbeide individuelt og skrive. Oppgave 4 skal nå skrives ned, og dette er for å sikre elevenes arbeid med lesestegene, og at de kan bruke rammenotatet. Lesestegene er et viktig verktøy å ha med seg videre i undervisningsopplegget, og derfor har det blitt satt av mer tid til lesestegene.</p> <p>Gjennomgang Lærer går gjennom nytt tema, som er kritisk skriving. Det legges fram to måter å gjøre dette på, som er redesign og mottekst. Elevene blir igjen fortalt at vurderingen de skal ha i slutten av perioden, er en tekst som skal redesignes. Lærer går gjennom fagstoff, og forklarer likheter og forskjeller mellom redesign og mottekst.</p>

	<p>Oppgave 5 Elevene får en oppgave der de skal produsere en mottekst. Dette er blant annet for å vise at mottekst og redesign ikke er det samme, og at for å forstå redesign – kan det være greit å begynne med å skrive en mottekst. Elevene skal arbeide med teksten «Innstramming til barnas beste» av Sylvi Listhaug. De har nylig arbeidet med teksten gjennom de fire lesestegene, og kjenner innholdet godt.</p> <p>Elevene skal arbeide sammen i oppgave 1-5, og oppgave 6-7 skal skrives og arbeides med individuelt. individuelt. Oppgaven er et individuelt elevarbeid.</p> <p>Avslutning Når det er 15-20 minutter igjen av økten, skal elevene gå gjennom oppgave 5 (oppgave 6 og 7) sammen på bordene. Felles oppsummering underveis.</p>
<p>Uke 4 Fredag</p>	<p>Introduksjon Lærer viser planen for denne uken i norsk. Denne uken skal elevene i gang med den sosiopolitiske skrivediskursen, og se på sammenhengen mellom språk og makt.</p> <p>Gjennomgang Hva er den sosiopolitiske diskursen? Forklaring og eksempler. Fagstoffet tar utgangspunkt i Ivanič, samt Janks når lærer går over til å snakke om sammenhengen mellom makt og språk i tekster.</p> <p>Oppgave 6 Denne oppgaven tar for seg språkets betydning, og elevene skal jobbe sammen i gruppene på bordene. Oppgaven inneholder tre Facebookinnlegg fra kjente norske politikere. Elevene skal bruke rammenotatet og sette inn ord og formuleringer som de mener har en betydning for budskapet og den politiske ideologien i Facebookinnleggene. Med utgangspunkt i observasjonene som de har satt inn i rammenotatet, så skal de redesigne Facebookinnleggene.</p> <p>Gjennomgang Bordene skal lese opp ett av Facebookinnleggene som de har redesignet: 2 bord med Erna Solberg 2 bord med Bjørnar Moxnes 2 bord med Carl I. Hagen</p> <p>Avslutning Felles oppsummering i klasserommet: Hva er likt og ulikt i Facebookinnleggene som er redesignet? Hvorfor valgte elevene å redesigne akkurat disse ordene/formuleringene? Hva er det nye budskapet?</p>
<p>Uke 5 Onsdag</p>	<p>Introduksjon</p>

	<p>Lærer går gjennom planen for hva som skal skje denne uken i norsk. Lærer går også kort gjennom innholdet fra gjennomgangen som var på fredag i forrige økt: Den sosiopolitiske skrivediskursen.</p> <p>Gjennomgang Lærer fortsetter å snakke om den sosiopolitiske skrivediskursen. Introduserer nye begreper, forklarer hvorfor og hvordan elevene kan skrive innen denne diskursen. Fagstoffet knyttes tilbake til kritisk tenkning fra begynnelsen av undervisningsopplegget: Innover- og utover-perspektiv, og samfunnseffekten en tekst kan skape.</p> <p>Oppgave 7 Lærer viser fram oppgave 7 og de ulike delene som oppgaven inneholder. Her er det viktig at lærer understreker at elevene skal ha med seg de tidligere oppgavene i arbeidet med denne. Det vil si at de skal lese tekstene kritisk, bruke rammenotat, og generelt ta i bruk de elementene som elevene selv ønsker å bruke (som de har arbeidet med i denne perioden).</p> <p>Elevene får utdelt oppgave 7, som er et hefte med ulike deler: Del 1: Kritisk analyse av teksten «Møllen som endret hundre år med kaffe» Del 2: Lese alternative kilder Del 3: Redesign</p> <p>Oppgave 7 er omfattende, og elevene skal arbeide med oppgaven ut undervisningsopplegget. Del 3 i oppgaven er en tekst som elevene får karakter på. Det er ikke flere sekvenser med undervisning nå, men lærerne er tilgjengelige for veiledning med enkeltelever.</p>
Uke 5 Fredag	Elevene arbeider med oppgave 7.
Uke 6 Onsdag	Det er planleggingsdag denne skoledagen, og økten går ut. Elevene kan skrive hjemme, og de som ønsker kan få veiledning i studieøkten på torsdag.
Uke 6 Fredag	Elevene arbeider med oppgave 7. Innleveringsfristen er satt til mandag neste uke.

Vedlegg 2: Klassekart

Klassekart rom 3

Tavle

Vedlegg 3: Øvelse: Rammenotat for kritisk tekstanalyse

Observasjoner	Eksempler	Tolkning
Negativt ladde formuleringer	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jødeproblemet 2. Skadelige jødiske elementer 3. Rotløse, omflakkende tilvær 4. Parasitære tilvær 5. Forbryterske mål 	Formuleringene sier noe om ideologien og holdningen til tekstskaperen.
Verb	Skade	Tekstskaper påstår at jøder skader «vår folkeætt» ved å blande jøder med «vårt folk».
Verb	Utvide	Tekstskaper ønsker en rasevern-lov der alle jødiske elementer skal utvides.
Verb	Innvandre	Tekstskaper ønsker en rasevern-lov som forbyr innvandring av jøder.
Verb	Beskytte	«... beskytte vårt folk mot den jødiske innflytelse ...», verbet «beskytte» er negativt ladet fordi formuleringen impliserer at jødisk innflytelse er farlig.
Adjektiv	Effektiv	«... effektiv rasevern-lov», i denne sammenhengen er adjektivet negativt ladet, fordi det handler om å forby innvandring og ekteskap mellom «nordmenn og jøder».
Adjektiv	Skadelig	Tekstskaper skriver at jødiske elementer er skadelige, og impliserer at jøder er farlige.
Adjektiv	Rotløs og omflakkende	Viser til at det jødiske folk ikke har sitt eget land, og settes i en negativ kontekst ved å bruke disse adjektivene. Omflakkende brukes ofte i sammenheng med flyktninger og andre hjemløse.
Adjektiv	Parasitær	Dehumanisering av jøder.
Adjektiv	Forbrytersk	Påstand om at alle jøder er forbrytere, basert på en farlig stereotypi om jøder.
Substantiv	Rasevern-lov, forbud, rase, rasebiologi og ulykke	Alle substantivene her er i tekstsammenhengen negativt ladde, og bidrar til å skape en avstand mellom jøder og «nordmenn».

Vedlegg 4: Oppgave 1 i undervisningsopplegget

Oppgave 1 Kritisk tilnærming til tekster på internett

Bruk spørsmålene under på tekstene nedenfor. Begge tekstene er Facebookinnlegg om migrantkrisen etter at Tyrkia åpnet grensene for flyktninger i februar 2020.

1. Hva vil denne teksten meg? Hva prøver den å overbevise meg om?
2. Hvem er avsenderen? Har hen interesser eller bakgrunn som er viktig for meg å kjenne til for å forstå konteksten utsagnet er kommet ut i? Hvilket parti tilhører de? Finn ut hva partitilhørigheten deres har å si for budskapet de framfører.
3. Gjenkjenn premissene i utsagnet. Et premiss er et faktum eller en påstand som forfatteren går ut fra at det er enighet om, og som derfor ikke trenger noen nærmere begrunnelse. Men husk at premisser ikke nødvendigvis trenger å være sanne!
4. Analyser teksten ved å nærlese den og sette navn på virkemidler. Da kan du finne ut hvordan den prøver å påvirke deg. Stikkord til analysen av Listhaugs innlegg: personlige pronomener, direkte henvendelse og etos. Stikkord til analysen av Lysbakkens innlegg: verdiladde ord og patos.
5. Skriv ned det som er budskapet i de to innleggene. Legger du merke til kontrastene?

Vedlegg 5: Tekster til oppgave 1 i undervisningsopplegget

Sylvi Listhaug

2. mars kl. 19:30 · 🌐

Nå er jeg alvorlig bekymret for en ny migrasjonskrise. Det er det siste vi trenger nå. Frp vil stramme inn innvandringspolitikken i Norge og sikre kontroll på grensen! Forslag blir fremmet i Stortinget i morgen. Hva mener du?

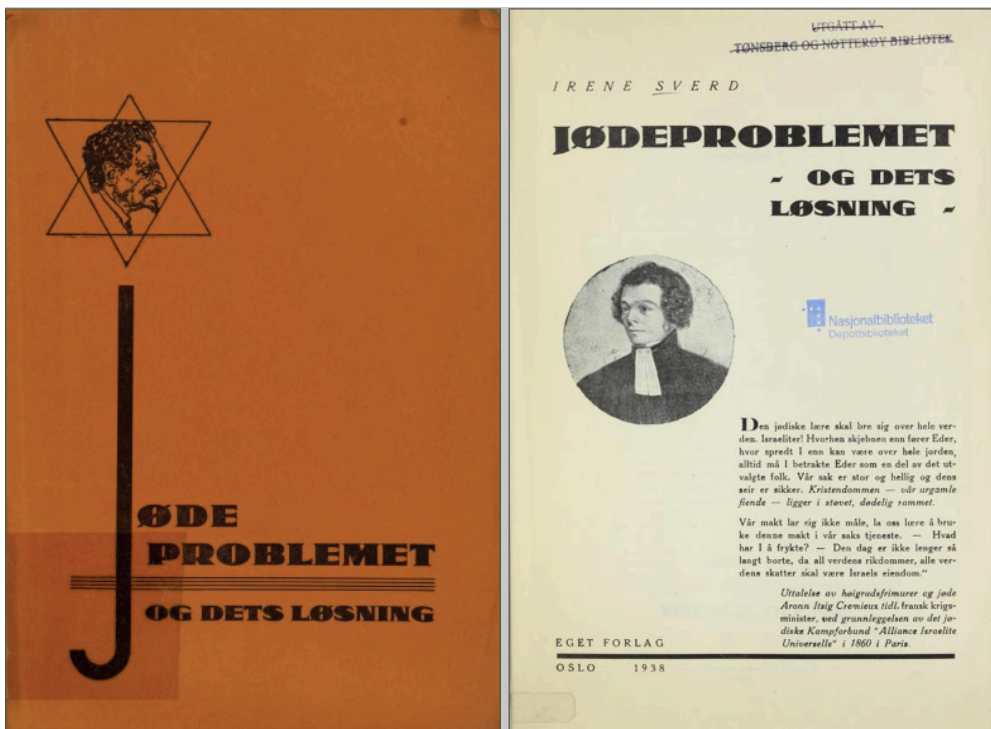
Audun Lysbakken

3. mars kl. 11:39 · 🌐

Nesten alle europeiske land ser vekk, og håper bare at dette skal gå over. Norge kan være med på å presse Europa til handling ved å hjelpe mennesker i nød i Hellas. Det trengs evakuering fra den fortvilte situasjonen på Lesbos og andre greske øyer. Norge kan ta imot noen av barna og de mest sårbare derfra!

Vedlegg 6: Oppgave 2 i undervisningsopplegget

Oppgave 2 Deltreningsoppgaver for kritisk lesing og identifisering av språklige ressurser i tekst

Oppgaver

1. Les tekstutdraget under.
2. Strek under ordene som omtaler mennesker.
3. Hvem blir omtalt i teksten? Individ eller gruppe?
4. Hvilke ord bruker tekstskaperen for å omtale individ/gruppe?
5. Sett fargekoder på de ulike språklige ressursene: Marker metaforer, adjektiv og verdiladde ord som blir brukt for å karakterisere mennesker, for eksempel slik:

Grønn: metafor

Gul: adjektiv

Rød: positivt ladde ord

Blå: negativt ladde ord

6. Hvilke holdninger til de omtalte menneskene kommer fram? Hvordan blir de framstilte?
7. Er holdningen positiv eller negativ?
8. Inviterer framstillingen til å ta avstand fra eller skape nærhet til de som blir omtalt?
9. Hvordan kan en utfordre denne holdningen?
10. Finn eksempler på dehumanisering.

Vedlegg 7: Tekst til oppgave 2 i undervisningsopplegget

Historisk tekst: «Jødeproblemet og dets løsning»

Det har vært en meget alminnelig oppfatning at jødeproblemet ikke er noe som angår oss her i Norge. En slik oppfatning tyder imidlertid på at vedkommende ikke har satt seg inn i hva jødeproblemet er. (...)

For å beskytte vårt folk mot den jødiske innflytelse i framtiden, må vi få en effektiv rasevernlov, på linje med det øvrige Europa. Det vil i store trekk omfatte: Forbud mot innvandring av jøder, forbud mot ekteskap mellom nordmenn og jøder (halv- og eventuelt kvart-jøder og for øvrig de raser som den moderne rasebiologi med sikkerhet kan slå fast vil skade vår folkeætt ved blanding), utvisning av alle skadelige jødiske elementer. (...)

Det er ingen ulykke for jødene at de kommer bort fra sitt rotløse, omflakkende tilvær og får sitt eget fedreland hvor de kan leve befridd «for ikke-jødernes «forfølgelse». (...) Det er også den eneste mulighet for jødene selv å komme bort fra sin rotløshet og sitt parasitære tilvær og til at det forbryterske mål – verdensherredømmet – kan bli oppgitt.

Utdrag fra *Jødeproblemet og dets løsning* (Østbye, 1938)

Vedlegg 8: Oppgave 3 i undervisningsopplegget

Oppgave 3 Steg for steg-modell for kritisk lesing

Modellen skal hjelpe deg med å få fram ulike perspektiver av teksten, og gå mer og mer i dybden for hver gang. Du skal stoppe opp for hver leseøkt og analysere teksten med utgangspunkt i spørsmålene som tilhører hvert lesesteg. Spørsmålene fungerer som stillas og samtalerammer som skal lede til at du får en ny og utvidet forståelse av teksten.

Tekst:

«Å sensurere er fortsatt ingen god idé». Kommentar skrevet av Agnes Moxnes. Publisert 8. desember 2020. NRK: <https://www.nrk.no/ytring/a-sensurere-er-fortsatt-ingen-god-ide-1.15280113>

STEG 1: Innholdsbasert lesing - Hva handler teksten om?

- ◆ Skumles teksten og fokuser på innholdet.
- ◆ Lag et skriftlig sammendrag over hva teksten handler om.

Etter lesing:

- ◆ Hva sier overskriften?
- ◆ Hva sier de enkelte avsnittene?
- ◆ Gå gjennom overskriftene i avsnittene og skriv en kort sammenfatning av meningsinnholdet i hvert avsnitt. Noter hva teksten handler om.

STEG 2: Identifiser konteksten

- ◆ Identifiser kulturkonteksten: Hva er den overordna historiske, kulturelle og sosiale sammenhengen teksten ble skapt i?
- ◆ Identifiser situasjonskontekst: Hva er tema og den sosiale handlingen? Hva er forholdet mellom tekstskaper og leseren? Hvilken rolle spiller språket og mediet?

STEG 3: Kritisk lesing – hvilke språklige ressurser er sentrale for det sannhetsbildet og den sosiale handlingen som blir skapt i teksten?

- ◆ Bruk rammenotatet for kritisk lesing
- ◆ Hvilke språklige ressurser er sentrale for sannhetsbildet som blir skapt i teksten, og for den sosiale handlingen i teksten?

OBSERVASJON

EKSEMPEL

TOLKING

STEG 4: Tolking av samfunnseffekt – hva er samfunnseffekten? Hvilke implisitte holdninger og verdier finnes i teksten? Og hvordan kan en utfordre disse?

- ◆ Hva er samfunnseffekten?
- ◆ Hvilke implisitte holdninger og verdier finnes i teksten?
- ◆ Og hvordan kan en utfordre disse?

Vedlegg 9: Tekst til oppgave 3 i undervisningsopplegget

KOMMENTAR

Å sensurere er fortsatt ingen god idé

Komikere trives best i åpne landskap.

Den gamle TV Norge-serien og karakteren Ernst-Øyvind blir ikke vist mer.
FOTO: DISCOVERY

Agnes Moxnes
@agnesmoxnes
Kulturkommentator i NRK

Publisert 8. des. 2020 kl. 20:10

TV Norges eiere, Discovery/Dplay, ville likevel ikke vise Espen Eckbo i mørkhudet utgave i «Nissene over skog og hei». Det har ført til en debatt om det rasistiske fenomenet «blackface».

En god debatt, og kanskje en klargjørende debatt. Går det an å sammenligne Eckbos brune og tafatte sørlending anno 2011 med USAs rasistiske kulturuttrykk hundre år tilbake i tid?

TV Norge har valgt den siste definisjonen, og dermed streket de opp en grense for hva komikere kan opptre med – i alle fall hos dem.

Les også: [NRK vil ikke fjerne fra det historiske arkivet](#)

Oslo-nedstengning skaper
filmtørke for kinoene i resten

I historiens skuff

Arkiver er gøy. I går ble jeg påminnet saker og ting det ble reklamert for i de «gode gamle dagene». DDT for å holde ungene fri for lus, amfetamin for den slanke linje, og sigaretter for gravide.

For ikke å glemme påminnelsen fra reklamebransjen om at det er kvinnen som er ansvarlig for sitt ødelagte ekteskap, hvis hun tar for lett på intimhygiene.

Spekulativ, kvinnefiendtlig og udokumentert reklame går ut på dato. Heldigvis. De havner i arkivene. Og der er det morsomt og interessant å studere dem, fordi det tilgengis viser at samfunnet smått om senn endrer seg.

Akkurat nå endrer samfunnet seg med ekspressfart. Vi lever i interessante tider. Nærmest som i et globalt laboratorium.

#Metoo sveipet innover verden for 2–3 år siden. Og hva har skjedd? Plutselig kom TV-serier og filmer laget om, med og oftere også av kvinner.

Det har tatt tid, men med kombinasjonen #metoo, strømmetjenester og behovet for nye serier, har til og med filmprodusentene forstått at halvparten av seerne er kvinner.

Dessuten fører større mangfold til mer moro og mer drama. For ikke å glemme: historier fortalt fra nye vinkler. «The Morning Show», eller «The Queen's Gambit». Sistnevnte ble sett i 62 millioner husstander – i løpet av en knapp måned.

Påminner for kinoene i resten av landet

Snakket hjertespråket i beste sendetid – gleder seg over mye ros

Mer om: [Kultur & Underholdning](#) →

En vakker dag så har vi alt på stell

Mer om: [Agnes Moxnes kommenterer](#) →

I USA skaper «blackface»-debatten overskrifter og truer politikerkarrierer.

Mye er endret

På vinteren 2020 kom covid-19. Den sosiale distanseringen har ikke bare plassert verdens borgere foran en TV-skjerm, men også gjort oss til kyndige digitale forbrukere.

Akkurat nå utkjempes en global kamp om våre penger og vår oppmerksomhet.

I mai 2020 ble George Floyd drept. Det er ikke mange månedene siden. Han ble kvalt for åpen scene. Av en politimann. Black Lives Matter-bevegelsen ble global natten over.

Denne høsten er mye blitt endret. Ikke fordi man foreslår å sensurere stereotypens glansforestilling «Tatt av vinden», heller ikke fordi BBC endrer innholdet på juleklassikeren «Fairytale of New York» eller fordi noen mener det er riktig å rive ned monumenter av gamle rasister.

Ikke engang TV Norges og Discovery/Dplays vedtak om å sensurere «Nissene over skog og hei» endrer verden. Men det gjorde mordet på George Floyd. Fordi det var så bestialsk, så umenneskelig, så rasistisk motivert og fordi det ble filmet og kringkastet over hele verden. Dit folk kjente seg igjen. Også den svarte middelklassen. De som har lignende historier å fortelle. Via bøker, filmer, musikk og billedkunst.

Stor kraft

Black Lives Matter (BLM) var ingen uventet bølge, men det sier noe om kraften i den, da det britiske kunsttidsskriftet [ArtReview](#) nylig kåret [kunstens Hundre mektigste anno 2020](#). Da var de hvite mennene og de hvite kvinnene var detronisert. Øverst tronet BLM.

Tredje plass innehas av kampen for å returnere koloniens kunst – fra de tidligere kolonimaktens museer til dit de hører hjemme. Det er en viktig kamp. Lett å like og å forstå, men også den krevende å gjennomføre.

#Metoo er også på det tradisjonsrike tidsskriftets maktliste over de mest innflytelsesrike på verdens kunstscene. På en fjerde plass.

Noe har skjedd. Uten at ytringsfriheten er strammet inn. Og det vet vi vel egentlig ganske godt etter hvert, at sensur og angst sjeldent fører noe godt med seg.

Nå har TV Norge sagt klart ifra, at en komiker/skuespiller skal holde seg til sin egen farge. Og stort sett er det en god plan. Men hvor absolutt skal reglene være? Hvem skal måle takhøyden?

Komikere trives best, så vidt jeg forstår, i åpne landskap.

Publisert 8. des. 2020 kl. 20:10

Vedlegg 10: Oppgave 4 i undervisningsopplegget

Oppgave 4 Steg for steg-modell for kritisk lesing

Modellen skal hjelpe deg med å få fram ulike perspektiver av teksten, og gå mer og mer i dybden for hver gang. Du skal stoppe opp for hver leseøkt og analysere teksten med utgangspunkt i spørsmålene som tilhører hvert lesesteg. Spørsmålene fungerer som stillas og samtalerammer som skal lede til at du får en ny og utvidet forståelse av teksten.

Tekst:

«Innstramming til barnas beste». Skrevet av Sylvi Listhaug. Publisert 5. april 2016. NRK: <https://www.nrk.no/ytring/innstramming-til-barnas-beste-1.12883602>

STEG 1: Innholdsbasert lesing - Hva handler teksten om?

- ◆ Skumles teksten og fokuser på innholdet.
- ◆ Lag et skriftlig sammendrag over hva teksten handler om.

Etter lesing:

- ◆ Hva sier overskriften?
- ◆ Hva sier de enkelte avsnittene?
- ◆ Gå gjennom overskriftene i avsnittene og skriv en kort sammenfatning av meningsinnholdet i hvert avsnitt. Noter hva teksten handler om.

STEG 2: Identifiser konteksten

- ◆ Identifiser kulturkonteksten: Hva er den overordna historiske, kulturelle og sosiale sammenhengen teksten ble skapt i?
- ◆ Identifiser situasjonskontekst: Hva er tema og den sosiale handlingen? Hva er forholdet mellom tekstskaper og leseren? Hvilken rolle spiller språket og mediet?

STEG 3: Kritisk lesing – hvilke språklige ressurser er sentrale for det sannhetsbildet og den sosiale handlingen som blir skapt i teksten?

- ◆ Bruk rammenotatet for kritisk lesing
- ◆ Hvilke språklige ressurser er sentrale for sannhetsbildet som blir skapt i teksten, og for den sosiale handlingen i teksten?

OBSERVASJON	EKSEMPEL	TOLKING

STEG 4: Tolking av samfunnseffekt – hva er samfunnseffekten? Hvilke implisitte holdninger og verdier finnes i teksten? Og hvordan kan en utfordre disse?

- ◆ Hva er samfunnseffekten?
- ◆ Hvilke implisitte holdninger og verdier finnes i teksten?
- ◆ Og hvordan kan en utfordre disse?

Vedlegg 11: Tekst til oppgave 4 i undervisningsopplegget

KRONIKK

Innstramming til barnas beste

Altfor mange barn tvinges på flukt av sine familier. For å hindre dette, må vi gjøre det mindre attraktivt å sende barna alene som flyktninger til et fremmed land.

Sylvi Listhaug
Innvandrings- og integreringsminister
(Frp)

Publisert 5. apr. 2016 kl. 12:00

Artikkelen er flere år gammel.

Barn som tvinges på flukt av sine familier er et komplisert problem. Det er ikke lett å finne gode løsninger som virker, men vi kan ikke la være å gå inn i dette følsomme området, skriver statsråd Sylvi Listhaug, som foreslår innstramminger. Bildet er fra Listhaugs et besøk på mottakssenteret i Råde i Østfold før jul.

FOTO: ROALD, BERIT / NTB SCANPIX

Verden står overfor en historisk flyktning- og migrasjonskrise. Mange er på flukt, deriblant mange barn. Millioner har forlatt hjemlandene sine sammen med familien og mange tusen har reist alene. De har enten flyktet, eller så er de på søken etter et bedre liv. Noen når frem til Europas asylsystemer, men dessverre vet vi at altfor mange lider ukjente skjebner. I verste fall mister de livet underveis på en farefull ferd.

Send oss din ytring

Lyst til å skrive? Kontakt gjerne oss i NRK Ytring med ditt innlegg. Retningslinjene finner du [her](#).

Vi vet at barn som reiser alene overlates i hendene til kyniske menneskesmuglere. De kan bli utsatt for vold, overgrep og andre hendelser som vi ikke kan lukke øynene for. Norge er et av de landene i Europa som er mest attraktive for enslige mindreårige, og vi er på topp fem når det gjelder ankomster av enslige mindreårige asylsøkere.

“Norge er et av de landene i Europa som er mest attraktive for enslige mindreårige.

I [barnekonvensjonens artikkel 3](#) heter det blant annet at ved alle handlinger som berører barn, skal hensynet til «barnets beste» være grunnleggende. Formuleringen er skjønnspregget og gir rom for mye diskusjon. Noe det imidlertid er liten diskusjon om, er at det å være på flukt – uavhengig av årsak – ikke er til «barnets beste».

Barn tvinges på flukt

Forskning viser at det svært ofte er foreldrene og familien som sender barna sine ut på farefulle reiser. Dokumentasjon fra henholdsvis Høykommissæren for flyktninger, FAFO- rapporten fra 2014, samt en undersøkelse basert på intervjuer med 30 enslige mindreårige under 15 år fra Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo, avdekker at det i liten grad er barna selv som velger å legge ut på disse farefulle reisene.

Barn tvinges altså i stor grad på flukt og ofte stilles de under press om å sende penger tilbake til familien. Jeg har selv i samtale med ansatte på institusjoner for enslige mindreårige fått bekreftet at det er mange eksempler på at barn gir uttrykk for at de er i Norge selv om de ikke ønsker det selv. Slik skal det ikke være, og dette må vi som ansvarlige politikere gjøre det vi kan for å få bukt med.

Norge bommet – nå må Erna lytte

Samme lidenskap

Mer om: [Ytring](#) →

Anna og Piotr har vore med å berge folketalet på bygda. Men no snur det

Mer om: [Innvandring og integrering](#) →

Preben (20) døde etter fest

“ Barn tvinges i stor grad på flukt og ofte stilles de under press om å sende penger tilbake til familien.

Ingen barn skal tvinges av foreldrene eller familien til å forlate hjemmet og landet sitt. Vi er kjent med at jenter i Afghanistan selges som barnebruder til eldre menn for å finansiere en brors reise til Europa for at han skal kunne forsørge familien. Dette viser at det også bidrar til tvangsekteskap som Norge ønsker å bekjempe. Å være på flukt er det motsatte av å ha det trygt.

Innstramminger nødvendig

Dette må vi gjøre vårt ytterste for å forhindre. Det er derfor på høy tid at vi nå tar utfordringene med enslige mindreårige på flukt, på dypeste alvor. Det haster å få på plass tiltak som kan bidra til at barn i minst mulig grad blir sendt alene av sine familier på flukt til Europa. Dette er derfor hovedbegrunnelsen for forslagene til lovendringene som berører enslige mindreårige asylsøkere.

“ Det haster å få på plass tiltak som kan bidra til at barn i minst mulig grad blir sendt alene av sine familier på flukt til Europa.

Det at gjeldende regelverk og praksis i Norge gir gode utsikter til å få varig oppholdstillatelse kan være en motivasjon til at familier velger å sende barn alene som asylsøkere hit. Derfor er det viktig at det norske regelverket strammes inn og endres for å motvirke slike reiser.

Regjeringen foreslår derfor to nye bestemmelser om midlertidige og begrensede oppholdstillatelser til enslige, mindreårige asylsøkere. Oppholdstillatelsene går ut ved fylte 18 år, og skal verken gi grunnlag for permanent oppholdstillatelse eller familieinnvandring.

Problematisk å finne gode løsninger

Enslige mindreårige som anses å ha et beskyttelsesbehov fordi barnet vil være uten forsvarlig omsorg ved retur til hjemlandet, skal få en midlertidig og begrenset oppholdstillatelse. Det samme gjelder enslige mindreårige uten beskyttelsesbehov, men som gis oppholdstillatelse på humanitært grunnlag – utelukkende fordi de mangler forsvarlig omsorg ved retur. Enslige mindreårige som fyller vilkårene for beskyttelse av andre årsaker enn mangel på omsorg, vil få en ordinær oppholdstillatelse uten begrensninger.

“*Det viktigste for meg og for regjeringen er uansett å forhindre at barn som ikke står i reell fare i hjemlandet, sendes ut på en livsfarlig ferd til Norge.*”

Regjeringen er svært klar over kompleksiteten i disse forslagene og erkjenner at temaet både er vanskelig og følelsesladet. Vi kan imidlertid ikke la være å gå inn i dette vanskelige temaet selv om det finnes innvendinger og det ikke er lett å finne gode løsninger som virker.

Det viktigste for meg og for regjeringen er uansett å forhindre at barn som ikke står i reell fare i hjemlandet, sendes ut på en livsfarlig ferd til Norge. Å gjøre oppholdsgrunnlaget i Norge midlertidig vil gjøre dette mindre attraktivt. Det er bakgrunnen for at vi har valgt å fremme disse lovendringene.

Det er disse tiltakene som på den beste måten lar hensynet til «barnets beste» veie tyngst.

Du kan du lese mer om saken på [regjeringens nettsider](#).

> Les også: [Slik vil regjeringen stramme inn asylpolitikken](#).

Publisert 5. apr. 2016 kl. 12:00

Vedlegg 12: Oppgave 5 i undervisningsopplegget

Oppgave 5 Å skrive en mottekst

Tekst:

«Innstramming til barnas beste». Skrevet av Sylvi Listhaug. Publisert 5. april 2016. NRK: <https://www.nrk.no/ytring/innstramming-til-barnas-beste-1.12883602>. Se vedlegg 11 for full tekst.

For å komme i gang skal du diskutere disse spørsmålene sammen med de andre på bordet. Det kan være lurt å notere ned, gjerne sammen med notatene dine fra oppgave 4.

1. Hvilke holdninger og verdisyn har forfatteren?
2. Hvem sine interesser tjener teksten? Og hvem sine interesser tjener ikke teksten?
3. Hvilket virkelighetsbilde skaper teksten?
4. Hvilke språklige ressurser er sentrale for virkelighetsbildet som blir skapt i teksten? (Eksempler: Hvordan er ordvalget? Se på pronomener, hvem er subjekt, hvem er objekt? Se på verbene, hvem er passive, hvem er aktive?)
5. Hva er perspektivet i teksten? Hvordan blir forholdet mellom vi/de skildret? Hvordan er forholdet mellom teksten og leseren?

Du skal nå skrive en mottekst på bakgrunn av teksten til Sylvi Listhaug. I denne oppgaven er det viktig at du har notatene dine fra oppgave 4 med deg.

6. Identifiser et problem med teksten til Sylvi Listhaug og skriv det ned.
7. Skriv en ny tekst der du opponerer mot innholdet ved å presentere et motstridende virkelighetsbilde.

Vedlegg 13: Oppgave 6 i undervisningsopplegget

Oppgave 6 Språkets betydning

Dere skal gjøre denne oppgaven for å vise hvor mye makt det ligger i språket, og i de språklige ressursene en tekstskaper velger å bruke. De språklige ressursene er det du arbeidet med når du satt inn ord og formuleringer fra tekster i rammanotatet ditt.

1. Jobb sammen i par med en du sitter på bord med.
2. Dere skal lese Facebook-innleggene til Erna Solberg, Carl I. Hagen og Bjørnar Moxnes.
3. Bruk rammenotatet for kritisk tekstanalyse under, og skriv inn de ordene og formuleringene dere mener har en betydning for budskap, ideologi og politisk syn.
4. Dere skal redesigne Facebook-innleggene ved å skrive om språket slik at dere endrer budskapet. Poenget er ikke å skrive det omvendte, men å justere på språket slik at budskapet endres.

OBSERVASJON	EKSEMPEL	TOLKING

Vedlegg 14: Tekster til oppgave 6 i undervisningsopplegget

Erna Solberg ✓
for 21 timer siden

Situasjonen er alvorlig. Vi står overfor en ny og mer smittsom variant av koronaviruset. Men vi må holde ut. Vaskinasjonen er et lyspunkt som gir oss håp om at vi skal komme ut av dette.

Men vi har en usikker situasjon. Derfor må vi følge rådene, være mer i ro, passe på å ikke møte for mange. Uansett om du bor på et sted med veldig strenge tiltak, eller litt mildere tiltak, så er det viktig å passe på at vi holder smitten nede. Hold avstand, vask hender, bli hjemme og test deg hvis du blir syk. Dette vet jeg at vi klarer. Vi skal slå ned viruset. Sammen.

VG.NO
Erna Solberg: – Dette blir alvorlig
Erna Solberg er bekymret for dugnadsånden, fordi coronaen rammer så ul...

Carl I. Hagen
for omtrent 3 uker siden

Det å se på Trump pøbelen storme Capitol Hill er grusomt! Dette må Trump bære et stort answer for og han burde for lengst be sine tilhengere trekke seg unna og la Kongressen gjøre jobben sin med rolige og saklige debatter og votering!

Trump blir kastet fra politikken i skam og forakt! Fortjent!

👍 1.5K   💬 416   ➦ 80

Bjørnar Moxnes - Rødt

for omtrent en uke siden

Skal det gi noen mening å kalle dette en «dugnad», må vi sørge for at de arbeidsledige går sommeren i møte med visshet om at de kan betale regningene i juli. Ferietillegget på dagpenger må derfor gjeninnføres.

Hvis bedriftene ikke får dekket permitteringer etter 1. juli, vil mange si opp ansatte før sommerferien. Når utløpsdatoen er satt til 1. juli, risikerer dermed tusenvis å starte sommeren med å bli arbeidsløse. Derfor må permitteringsperioden utvides til 1. oktober.

I tillegg må permitterte kunne ta på seg flere vakter uten at de mister dagpengene. Dette er særlig viktig for hotell-, restaurant- og utelivsansatte, som har en liten stillingsbrøk. Nå må de takke nei til vakter fordi de mister dagpengene hvis de bikker grensa på 50 %.

FRIFAGBEVEGELSE.NO

Alle krisetiltakene fra starten på koronaen må på plass for d...

Arbeidsledige og permitterte skal ikke betale en urimelig høy pris for den k...

Vedlegg 15: Oppgave 7 i undervisningsopplegget

Oppgave 7 Kritisk tekstanalyse, alternative kilder og redesign

Tema, mål og metode:

Tema

- Bærekraftig kaffedyrking i den tredje verden
- Samfunnsansvar
- Omdømmebygging gjennom reklame

Mål

- Å kunne reflektere kritisk over hvilke kulturelle forestillinger, verdisyn og stereotypier som blir produsert og reproduert i tekster.
- Å kunne dekonstruere sannhetsbildet i en tekst.
- Å kunne redesigne tekst ved å konstruere et alternativt sannhetsbilde.

Metode

- Analysespørsmål
- Redesigne
- Skrive innen den sosiopolitiske skrivediskursen
- Tekst: «Møllen som endret 100 år med kaffe»

Del 1: Kritisk analyse

1. Hvilken sjanger er teksten?
2. Hvilket sannhetsbilde skaper verbalspråket i teksten?
3. Hvilket sannhetsbilde skaper bildene i teksten?
4. Hvordan var kaffeproduksjonen før møllen ble bygd?
5. Hvordan var kaffeproduksjonen etter at møllen ble bygd?
6. Se på ordvalget i teksten.
7. Hvilke ord blir brukt for å skape en kontrast mellom tiden før og etter at møllen ble bygd? Hva er effekten av ordvalget?
8. Hvilke ord blir brukt om kaffebonden, og hvilke ord blir brukt om kaffeprodusenten Nespresso?
9. Hvilke kilder og/eller stemmer blir brukt i teksten? Er kilden anonym eller navngitt?
10. Hva er effekten av å bruke denne kilden?
11. Hva er agendaen til tekstskaperen (Nespresso), og på hvilken måte støtter ordvalget og bruken av kilder denne agendaen?
12. Hvem sine interesser tjener teksten? Hvem sine interesser tjener teksten ikke?

OBSERVASJON	EKSEMPEL	TOLKNING

Del 2: Alternative kilder

Informasjon

I del 1 analyserte du teksten om møllen, og det er denne teksten du etter hvert skal redesigne og skrive sosiopolitisk. For at du skal kritisk tilnærme deg tekster, må du vite at tekster aldri er nøytrale, og de representerer alltid visse perspektiver, oppfatninger og synspunkter. Med dette som utgangspunkt, kan du få en økt forståelse for hvordan tekster kan påvirke lesere, og at du som leser kan kritisere og endre tekster.

I del 1 så du på om teksten om møllen gir et troverdig bilde av kaffeproduksjonen i Colombia. Å svare på dette krever kunnskap, men også evne til å analysere de språkvalgene som tekstskaperen Nespresso har tatt. Skal du lese kritisk og være i stand til å forstå og problematisere tekster, må du ha kunnskap. Gjennom å lese kilder som gir informasjon og mer kunnskap om den kulturelle og sosiale konteksten som teksten er en del av, kan du nyansere bildet som blir framstilt i teksten du skal redesigne.

I del 2 skal du arbeide med alternative kilder til teksten om møllen, og du har fått utdelt et kildehefte. Du skal ta i bruk de alternative kildene når du redesigner, og derfor er det viktig at du skriver ned arbeidet du gjør i del 2.

Oppgaver

1. Velg deg ut noen av de alternative kildene du har fått og les gjennom.
2. Hvilket bilde av kaffedyrking i Colombia (eller generelt i Sør-Amerika) kommer fram i kildene du valgte?
3. Drøft i hvilken grad innholdet passer med bildet av kaffedyrking som du analyserte i del 1.

Del 3: Redesign

Informasjon

Nå er du ferdig med del 2, som handlet om at du skulle tilegne deg ny informasjon gjennom alternative kilder. Nå skal du redesigne teksten om møllen, og den nye teksten skal skrives innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen. Nedenfor ser du en liste over hva denne skrivediskursen kan innebære:

- Du kan adressere for eksempel politiske forhold, maktforhold, ideologier, sosiale problemer, og sosial endring.
- Innholdet i teksten din skal forsøke å påvirke noe, og å bidra til en endring.
- Du skal utfordre hvordan tekstskaperen Nespresso skjuler sannhetsbildet i teksten sin.
- Når du skriver, bør du ha i bakhodet at språk og ordvalg aldri er nøytrale, heller ikke de du skriver selv.
- Teksten din kan fokusere på å få en stemme hørt, gjerne en stemme som vanligvis ikke får plass i nyhetsbildet og i andre publiseringer.
- Teksten din kan for eksempel referere til: politikk, makt, samfunn, ideologier, representasjon, urettferdighet, identitet, sosiale roller, sosial endring,

Fortellerrolle

Som forfatter, så er du en 16 eller 17 år gammel elev ved en videregående skole. Du sitter i en bestemt skrivesituasjon i norskfaget, der du skal skrive en tekst du får karakter på. Men hvem er fortelleren eller fortellerne i teksten din? Den fortellerrollen du velger å innta i teksten din, bør være tydelig og gjennomtenkt. Kanskje du er en kaffebonde, en politiker, en journalist eller en influencer? Du kan selvfølgelig også være deg selv. Mulighetene er mange, men poenget er at du tydelig skal få fram et ekte bilde av forholdene til kaffebønder i Sør-Amerika.

Struktur

Teksten din skal «se lik ut» som Nespresso sin. Det vil si at du skal lage en artikkel, der du bruker bilder og gjerne direkte kommentarer fra personene som er med i artikkelen din. Teksten skal bygges opp med en kort innledning (ingress), fulgt av underavsnitt med overskrifter til alle avsnittene.

SKRIVEOPPGAVE

Du skal redesigne annonsen om møllen, og skrive en ny tekst innenfor den sosiopolitiske skrivediskursen. I teksten din skal du ta utgangspunkt i den originale reklameteksten og kildene du har arbeidet med, og målet ditt med skrivingen er å forsøke å endre noe.

Vedlegg 17: Kildehefte til oppgave 7 i undervisningsopplegget

Etisk matproduksjon: Grove overtramp i kaffeindustrien i Brasil

Nestlé bekrefter slaveliknende forhold i kaffeindustrien

Nestlé bekrefter slaveliknende forhold i kaffeindustrien. - Problemet er alvorlig. Rammer også Norge.

Tine Faltin

Publisert onsdag 02. august 2017 - 11:02

Sist oppdatert onsdag 14. februar 2018 - 11:02

Lenke: <https://www.dagbladet.no/mat/nestl-bekrefter-slaveliknende-forhold-i-kaffeindustrien/67682962>

- Vi dro ut tidlig om morgenen. Inspektørene hadde skuddsikre vester og vi kjørte i terrengbiler, beskyttet av politi med maskingevær. Så farlig er det å nærme seg noen av kaffeplantasjene i Brasil.

Mannen som forteller er Jesper Nymark, direktør for Danwatch, et uavhengig, undersøkende medie- og researchsenter, som blant annet fikk Danmarks største journalistiske pris for undersøkende journalistikk i 2015.

Bildet han gir er rystende: menneskehandel, slavearbeid og barnarbeid er noen av ordene som går igjen.

Øyenvitne til slaveri

Inspeksjonen var en av flere hvor Nymark med egne øyne så arbeidere utsatt for menneskehandel bli satt fri, ofte sammen med barn som burde vært på skolen i stedet for å jobbe under slaveliknende forhold - med løfte om betaling en eller annen gang.

- På en annen inspeksjon reddet vi ut to barn på 14 og 15 år, forteller han.

Danwatch kan dokumentere at den brasilianske kaffeindustrien benytter arbeidskraft på tvangsarbeid, at arbeiderne stues sammen i brakker, må drikke av samme vannkilde som dyra, og jobber uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer.

I vinter har Nymark igjen vært i Brasil.

- Mine kilder rapporterer at politikerne er blitt mer bevisst og tar opp temaet, men at forholdene ikke er blitt bedre på plantasjene. Hadde noen reist til disse stedene nå, ville de sett det samme, sier han.

Nymark understreker at dette ikke bare skjer i kaffeindustrien.

- Det er et strukturelt problem du blant annet også finner i tømmer-, sukker-, og kjøttindustrien.

Kan være din kaffe

En stor del av kaffen du får i Norge kommer fra Brasil, solgt gjennom verdens største kaffeleverandører, Nestlé og JDE (Jacobs Douwe Egberts, som blant annet har kjøpt opp kaffehuset Friele i Norge). Selskapene står bak kjente merkevarer som Nescafé, Nespresso, Dolce Gusto, Coffee-mate, Senseo og Friele.

Nestlé har tidligere innrømmet slavearbeid i Thailand.

Hadde jeg spurt folk på gata om de tror de har noe forhold til slavearbeid, ville de ristet på hodet og sagt at det har de ikke, for de bor jo i Danmark. Samtidig går de kanskje rundt med en kopp med kaffe produsert under slaveliknende forhold.

Jesper Nymark, direktør for Danwatch

Begge selskapene erkjenner problemene i Brasil og kan ikke utelukke at visse deler av kaffen de selger er produsert under lovstridige forhold.

- *Hva gjør dere med problemene i Nestlé, kommunikasjonssjef i Nestlé Norge, Axel Heiberg-Andersen?*

- Vi prøver å rydde opp. Utfordringene er store, dessverre er det mye som gjenstår. Når vi avdekker overtramp, avslutter vi samarbeidet med leverandøren eller krever endringer, sier kommunikasjonssjef Axel Heiberg-Andersen i Nestlé Norge.

Da Danwatch-studien kom, bekreftet Nestlé at selskapet hadde kjøpt kaffe fra to plantasjer hvor arbeidere ble reddet fra tvangsarbeid av brasilianske myndigheter.

Alle leveranser fra det angjeldende stedet skal nå være stoppet.

Kontroll på 90 prosent

Heiberg-Andersen forteller at Nestlé har iverksatt tiltak for å bedre på forholdene som strider mot brasiliansk lov og internasjonale konvensjoner.

- Nestlé tolererer ikke brudd på menneskerettighetene. Ingen er tjent med dårlige arbeidsforhold, sier han og legger til at selskapet har sluttet seg til et FN-samarbeid om utryddelse av slavearbeid.

Enkelte produkter, som økologisk pulverkaffe, har fått Fair Trade-merke og arbeidsforholdene i Nestlés kaffeproduksjon i hele Latin-Amerika skal gjennomgås, i samarbeid med den frittstående organisasjonen Verité.

Heiberg-Andersen anslår at 90 prosent av arabica-bønnene fra Brasil brukt i Nescafé er sertifisert eller verifisert av eksterne organisasjoner eller Nestlés egne ordninger.

- Men 10 prosent har dere ikke kontroll på?

- Nei, det har vi dessverre ikke.

Komplisert og uoversiktlig

Også konkurrenten JDE kjøper store mengder kaffe fra Brasil. Friele-kaffen kommer i stor grad herfra. Handelen skjer gjennom eksportører eller meglere.

Atle Engelsen, manager corporate affairs, facility i JDE, skriver i en epost til Dagbladet at handelen skjer gjennom en lang og komplisert produktkjede, med anslagsvis 260 000 kaffedyrkere bare i Brasil.

Vi prøver å rydde opp. Ufordringen er store. Dessverre er det mye som gjenstår
Axel Heiberg-Andersen, Nestle Norge

- På denne bakgrunn kan ingen kaffeprodusenter, verken i Norge eller andre land, garantere at man ikke har kjøpt kaffe fra produsenter med dårlige sosiale og miljømessige forhold, skriver han.

Da studien til Danwatch ble publisert i fjor vår, kom JDE raskt på banen med en erklæring om at selskapet er klar over de sosiale og miljømessige problemene i forbindelse med kaffeproduksjon i Brasil og at navngitte leverandører som bryter loven vil miste sin kontrakt.

Slaveri angår oss

- Hadde jeg spurt folk på gata om de tror de har noe forhold til slavearbeid, ville de ristet på hodet og sagt at «det har de ikke, for de bor jo i Danmark». Samtidig går de kanskje rundt med en kaffekopp i hånda, med kaffe produsert under slaveliknende forhold, sier Jesper Nymark i Danwatch.

Kaffebønnene kan både være plukket av voksne på tvangsarbeid og av barn, som brukes i kaffeproduksjon, på sukkerplantasjer, i klesindustrien, bygningsindustrien og i kullproduksjonen.

Hva kan forbrukerne gjøre?

- Forbrukerne trenger informasjon slik at de kan ta gode valg, sier Nymark i Danwatch.

Han etterlyser også bevisste valg fra statlig sektor.

- Det serveres kaffe på sykehus, i departementer og på aldershjem. Spørsmålet er om den norske staten vet hvor kaffen kommer fra og om den er framstilt lovlig.

Han selv gir ingen råd, men viser til Forbrukerrådet og liknende typer organisasjoner.

Forbrukerrådet: Merkeordningene en veileder

- Arbeidsforholdene i kaffeindustrien er en kilde til bekymring og et tema det jobbes med, blant annet gjennom gode initiativ innenfor etisk handel, sier Gunstein Instefjord, fagdirektør for handel i Forbrukerrådet.

- Gode merkeordninger er også en viktig veileder for forbruker sier Instefjord og viser til Fairtrade-merket (rettferdig handel), produkter merket UTZ Certified (en internasjonal standard for ansvarlig kaffe, kakao, te og jordbruk) og til det amerikanske miljømerket Rainforest Alliance, som sikrer at det er tatt miljø- og bærekraftshensyn under produksjonen.

Gode i teorien?

JDE støtter for øyeblikket femten programmer for å bedre forholdene i ni land, inkludert Brasil. Nestlé vil sikre at «kaffeproduktene produseres på et ansvarlig vis med respekt for mennesker og miljøet».

- *Hvor dypt stikker det. Blir det mest festtaler, Nymark?*

- Det serveres kaffe på sykehus, i departementer og på aldershjem. Men vet den norske staten hvor kaffen kommer fra og om den er framstilt lovlig?

Jesper Nymark, Danwatch

- Mitt inntrykk er at de store selskapene tar tak i problemene og i mindre grad enn før imøtegår kritikk og dokumentasjon. Men jeg har opplevd å bli skjelt ut av og beskyldt for ikke å forstå kaffeindustrien av mindre danske kaffefirmaer.

- *Det går altså i riktig retning?*

- På politisk hold er temaet oftere oppe og brasilianske myndigheter har reddet flere hundre kaffearbeidere fra plantasjer de siste årene. Men problemet er fortsatt gigantisk.

- **Når selskapene ikke engang vet hvilke plantasjer de kjøper fra, sier det seg selv at det ikke er noen quick fix. Gjør forbrukerne gode valg, har det likevel betydning.**

ARBEIDSFORHOLDENE I KAFFEPRODUKSJON

- 50 prosent av all kaffe i verden kommer fra Brasil, de fleste fra regionen i Minas Gerais.
- JDE (Jacobs Douwe Egberts) og Nestlé står til sammen for 40 prosent av verdens kaffeproduksjon.
- DanWatch-studien omfattet lengre opphold i Brasil der man snakket med bønder, eksperter og fagforeninger, inspiserte plantasjer med brasilianske myndigheter og sporet kaffebønner gjennom en komplisert forsyningskjede fra plantasje til mellommann og videre til verdensmarkedet.
- Studien avdekket blant annet slaveliknende arbeidsforhold, farlige plantevernmidler og barnarbeid.
- I følge 2013-tall fra brasilianske myndigheter og forskningsinstituttet IBGE jobbet det 116.000 barn fra fem til 17 år i Minas Gerais' landbruk. Av dem var 60.000 barn under 14 år.
- En brasiliansk kaffebonde tjener under 20 kroner dagen på å fylle en 60 liters sekk kaffe. Mindre enn 2% av utsalgsprisen går til arbeideren.
- Kilder: Danwatch, Aftenposten

Kilde: <https://kaffegeek.no/2019/09/20/baerekraftig-kaffedyrking-i-colombia/>

🕒 1 minutt

FNs utviklingsprogram har gitt resultater

Forurensning fra plantevernmidler var et stort problem i Colombia og resten av Latin-Amerika.

Flere av de kaffeproduserende landene i Latin-Amerika var oppmerksomme på de negative konsekvensene av plantevernmidlene. Det ble tatt initiativ for å finne ordninger som kunne stimulere til en mer miljøvennlig kaffeproduksjon. Illustrasjonsbilde fra Brasil. Foto: ICP

#bærekraft #internasjonal kaffe #kaffeproduksjon

Tidlig på 2000-tallet tenkte ikke mange av de over 500.000 små kaffeprodusentene i Colombia over hvilke konsekvenser bruken av kjemikalier hadde for miljøet.

De små kaffegårdene i Colombia står for mer enn 75 prosent av den samlede kaffeproduksjonen i landet. De som produserer små volumer, har ofte vanskelige rammevilkår og kjemper i mange tilfeller en tøff kamp for å få endene til å møtes. Da blir størst mulig avkastning fra jorden, naturlig nok den viktigste målsettingen.

Forbruket av til dels svært giftige kjemikalier var høyt, og avrenningen fra mange av gårdene forurenset mange elver. Dette fikk konsekvenser for blant annet dyre- og planteliv.

FNs utviklingsprogram

Flere av de kaffeproduserende landene i Latin-Amerika var oppmerksomme på de negative konsekvensene av plantevernmidlene. Det ble tatt initiativ for å finne ordninger som kunne stimulere til en mer miljøvennlig kaffeproduksjon.

I et forsøk på å beskytte det økologiske mangfoldet i de kaffeproduserende områdene, ble det bevilget 12 millioner dollar til et FN-styrt utviklingsprogram. Dette programmet skulle bidra til å hjelpe kaffebøndene i seks land med å oppnå en viss standard gjennom sertifiseringsordninger. Standarden skulle bidra til god landbrukspraksis og ivareta de miljømessige sidene ved jordbruksproduksjonen.

Bevisstgjøring har gitt resultater

En viktig del av utviklingsprogrammets arbeid bestod i å bevisstgjøre kaffeprodusenter og forbrukere om nødvendigheten av bærekraftig kaffedyrking. Dette arbeidet ser nå ut til å gi resultater.

Bare i Colombia ble det i løpet av 2017 sertifisert rundt 10.000 kaffegårder med et samlet areal på 70.000 hektar. At disse nå har oppnådd Regnskogalliansens sertifisering, har en merkbar effekt på bevisstgjøringen rundt bruk av plantevernmidler.

Forurensning er fortsatt et problem

Det er imidlertid fortsatt mange kaffedyrkerne som ikke deltar i programmet. Derfor vil forurensning fra landbruket fremdeles være en stor utfordring i mange kaffeproduserende land.

VURDER DENNE ARTIKKELEN

✂✂✂✂✂

Om KaffeGeek

Her på KaffeGeek.no finner du relevant fagstoff om kafferelaterte emner sammen med uhytidelige skråblikk på de litt mer spesielle kaffeopplevelsene som av og til dukker opp. Vårt mål er å være en informativ, spennende og underholdende kanal for kaffestoff.

Ansvarlig redaktør for KaffeGeek er Roy Erik Hansen, roy@kaffegeek.no
Fagredaktør er Nils Henrik Sjø, nh@kaffegeek.no

Nettstedet er finansiert av Norges ledende kaffeselskap, Joh. Johansson Kaffe AS.

Tips oss

Har du innspill, tips eller kommentarer, hører vi gjerne fra deg! Tips kan du sende til tips@kaffegeek.no.

Kilde: <https://kaffegeek.no/2019/11/05/lave-kaffepriser-tvinger-bonder-til-a-flykte/>

KAFFEGEEK

🕒 < 1 minutt

Lave kaffepriser tvinger bønder til å flykte

Kaffeprisene har falt rundt 60 prosent siden 2015.

Fleire aktører samarbeider med lokale bønder i berørte land for å øke lønnsomheten hos kaffebøndene, blant annet International Coffee Partners (ICP). Illustrasjonsfoto av kaffebønder i Guatemala. Foto: ICP

#international coffee partners #kaffebønder #kaffeproduksjon #klimaendringer #sertifisert kaffe

Kaffebønder i Guatemala og Colombia tvinges til utlendighet eller til kokainkartellene.

Prisene er blitt så lave at flere bønder i Honduras og Guatemala har blitt en del av den store migrasjonen fra Latin-Amerika nordover mot USA. Det sies at «migrasjonsproblemet» rett og slett er et kaffeproblem. Andre kaffebønder, i land som Colombia og Peru, har byttet ut kaffen med kokablader.

Det brasilianske overskuddet

En av årsakene til at kaffeprisen nå er så lav, er å finne i Brasil. Sør-Amerikas største stat produserer nemlig mest kaffe av alle, og her har avlingene vært rekordstore de to siste årene. I 2018 produserte Brasil mellom 63 og 64 millioner sekker kaffe, mot normalt 52 til 58 millioner sekker. Økningen har endret hele balansen i markedet.

Siden 2017 har de fleste kaffebønder dyrket med tap. Økte produksjonskostnader er en del av dette bildet. Klimaendringer truer 60 prosent av alle ville kaffearter, og det koster å bote på konsekvensene. Bøndene har for eksempel blitt tvunget til å kjøpe kjemikalier for å bekjempe kafferust, en sopp som antas å ha en sammenheng med klimaendringer.

Internasjonal innsats

Flere aktører samarbeider med lokale bønder i berørte land for å øke lønnsomheten hos kaffebøndene. Blant annet International Coffee Organization (ICO), som er en sammenslutning av kaffeimporterende- og eksporterende land, og International Coffee Partners (ICP), som eies av kaffeaktører som Joh. Johannson Kaffe, Løfbergs, Paulig og Lavazza.

ICP etablerte allerede i 2014 et prosjekt i Trifinio-regionen, som består av landene El Salvador, Honduras og Guatemala. Målet er å bedre både miljømessige, økonomiske og samfunnmessige forhold i de kaffedyrkende områdene.

Verdens største kaffeprodusenter i 2017 (målt i sekker á 60 kilo)

	Land	60-kilos sekker
1	Brasil	52.735.000
2	Vietnam	29.500.000
3	Colombia	14.000.000
4	Indonesia	10.902.000
5	Honduras	7.700.000
6	Etiopia	7.650.000
	Totalt i verden	159.375.000
		Kilde: lco.org

Kilde: https://www.nrk.no/urix/ny-rapport_-verdens-kaffe-truet-av-utryddelse-1.14386220

Informasjon om risiko for brudd på grunnleggende menneskerettigheter i produksjon av utvalgte mat- og drikkeprodukter.
Publisert: 22. sep 2015, Sist endret: 18. des 2020

Oppsummert risikovurdering for brudd på menneskerettigheter

Matrisen under angir risikonivået for brudd på grunnleggende menneskerettigheter ved dyrking/plukking av produktene (råvarenivå). I tabellen under angis noen spesifikke produkter innen produktkategorien mat- og drikke, som er plukket ut for nærmere risikovurdering.

Produkt	Risikonivå
Kaffe	Utsatt høy risiko
Tè	Utsatt høy risiko
Kakao	Utsatt høy risiko
Sukker	Utsatt høy risiko
Tomater, friske*	Høy risiko
Tomater, fermenterte	Høy risiko
Seller*	Middels høy risiko
Agurk*	Middels høy risiko
Epler*	Middels høy risiko
Bananer	Utsatt høy risiko
Appelsiner	Høy risiko
Druer	Høy risiko

*Risikonivået gjelder for importerte produkter, med annet opprinnelsesland enn Norge.

Kilde: <https://www.anskaffelser.no/hamfunnsansvar/sozialansvar/laer-om-hoyrisikoпродукter/mat-og-drikke>

Risikovurdering av import av drikke og mat til Norge

En rapport for Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI) av Rosie Sharpe

Norge importerer 64% av kaffen ubrent og 36% brent. De ubrente kaffebønnene kommer direkte fra produksjonsland, de største er Brasil (36%), Colombia (32%), Guatemala (11%) og Kenya (7%). Majoriteten av den brente kaffen kommer fra europeiske land der 41% er fra Sverige. Andre land som Norge importerer brent kaffe fra er Sveits (27%) og Brasil (13%).

Produkt som importeres	Konsekvenser	Hvor stor risiko?
Kaffe	1. Barnarbeid 2. Tvangsarbeid 3. Utrygge arbeidsforhold 4. Lav lønn 5. Dårlige boforhold 6. Fagforeningers rettigheter respekteres ikke	Veldig høy risiko

Kilde: https://www.anskaffelser.no/sites/anskaffelser2/files/food_and_drink_risk_assessments_final.pdf

KAFFE

2,5 milliarder kopper kaffe drikkes daglig verden over og nordmenn er blant de som drikker mest. Av råvarer er det bare olje som omsettes for høyere verdier.

25 millioner småbønder dyrker 70-80 prosent av verdens kaffe. Mange av dem lever i fattigdom og blir hardt rammet av klimaendringer. I følge [The Climate Institutes rapport](#) «The brewing storm» vil bare halvparten av arealene det i dag dyrkes kaffe på, være egnet for kaffeproduksjon i 2050.

UTFORDRINGER I KAFFEPRODUKSJON

- Kaffe står på [listen over råvarer med størst risiko for brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter](#).
- Økte temperaturer, store nedborsmengder, stormer og endrede værmonstre rammer verdens kaffeproduserende områder. En stor andel av verdens kaffebusker er gamle, og dermed mer sårbare for vær og sykdommer. Å investere i tiltak som gjør kaffebuskene mer motstandsdyktige mot klimaendringer koster penger og krever kunnskap.
- En kaffebonde får om lag 7-10% av utsalgssummen i butikk. Lave og svingende råvarepriser gjør det vanskelig for bonden å legge langsiktige planer og investere i kaffeproduksjonen.
- Kaffebusken må vokse i fire år før den begynner å bære frukter og er ikke maksimalt produktiv før det har gått ytterligere 5-6 år. Få bønder har råd til å investere i nye kaffebusker som ikke vil gi noen inntekt før om ca. 10 år.

Vedlegg 18: Øvelse: Fire spørsmål til den kritiske leseren

Fire spørsmål til den kritiske leseren

Bruk disse spørsmålene som en støtte til oppgave 1.

1. **Hva vil denne teksten meg?** De fleste tekster har en agenda. Noen vil informere, noen vil overbevise om en sak, og andre vil ha deg til å kjøpe noe. Første bud er altså å finne ut av hva akkurat den teksten du har foran deg *vil*.
2. **Hvem er avsenderen?** De fleste nettstedet har en knapp der det står "om oss". Gå inn på denne og finn ut hva nettstedet sier om hvem som står bak sida og hvilken agenda de har. Men dette er ikke nok. I tillegg bør du søke på nettet og finne ut hva andre sier om nettstedet.
3. **Gjenkjenn premissene i utsagnet.** Et premiss er et faktum eller en påstand som forfatteren går ut fra at det er enighet om, og som derfor ikke trenger noen nærmere begrunnelse. Men husk at premisser ikke nødvendigvis trenger å være sanne.
4. **Hvilke virkemidler bruker teksten?** Analyser teksten ved å nærlese den og sette navn på virkemidler. Da kan du finne ut hvordan den prøver å påvirke deg. Bruker sida mange verdiladde ord, sarkasme eller andre språklige virkemidler som gjør at den ikke framstår som nøytral?

Vedlegg 19: Lysbilder fra uke 1 i undervisningsopplegget

UKE 1-6: KRITISK LITERACY

Dere skal være med på et forskningsprosjekt, og i denne perioden skal vi arbeide med hvordan vi kan forholde oss kritisk til tekstene vi leser og skriver

KJERNEELEMENT

Kritisk tilnærming til tekst

- Elevene skal kunne reflektere kritisk over hva slags påvirkningskraft og troverdighet tekster har.
- De skal kunne bruke og variere språklige og retoriske virkemidler hensiktsmessig i egne muntlige og skriftlige tekster.
- De skal vise digital dømmekraft og opptre etisk og reflektert i kommunikasjon med andre.

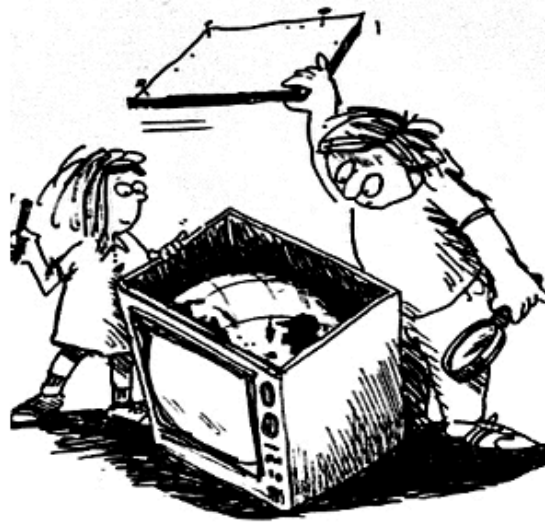
KOMPETANSEMÅL

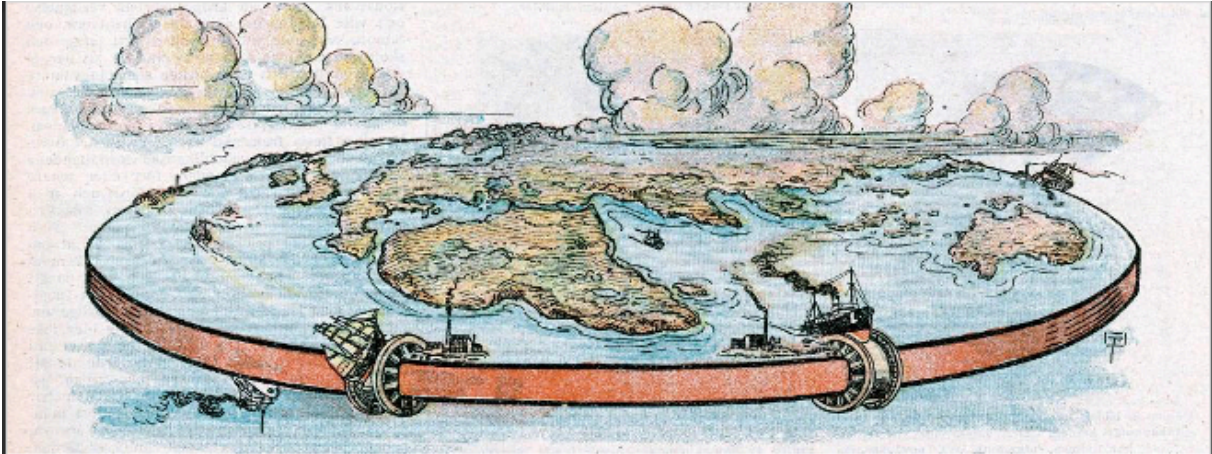
- gjøre rede for og reflektere over bruken av retoriske appellformer og språklige virkemidler i sakprosaetekster
- lytte til andre, bygge opp saklig argumentasjon og brukeretoriske appellformer i diskusjoner
- bruke ulike kilder på en kritisk, selvstendig og etterrettelig måte

ØKTEN I DAG:

KRITISK TENKNING
KRITISK LESING
ØVELSER

KRITISK TENKNING: "JORDEN ER FLAT"

DISKUTER MED EN MEDELEV

Hva ville dere ha gjort dersom læreren sa at jorda var flat?

Er det noe dere lærer på skolen som dere mener det er viktig å stille kritiske spørsmål til?

Hva legger dere i begrepet »kritisk tenkning«?

HVORFOR ER KRITISK TENKNING VIKTIG?

- Kritisk tenkning er viktig for å kunne løse utfordringer, vitenskap, og for at et demokratisk samfunn skal fungere.

- I Norge er kritisk tenkning et viktig prinsipp i opplæringen:

«Opplæringen skal gi elevene en forståelse av kritisk og vitenskapelig tenkning. Kritisk og vitenskapelig tenkning innebærer å bruke fornuften på en undersøkende og systematisk måte i møte med konkrete praktiske utfordringer, fenomener, ytringer og kunnskapsformer.»

(UDIR, 2018)

Å VÆRE EN KRITISK SAMFUNNSBORGER

HVA SKJER OM DU LÆRER DEG Å TENKE KRITISK?

Spørsmål du kan stille deg selv:

1. Er det du hører og leser faktisk sant?
2. Er argumentene og premissene holdbare og framstillingen logisk?
3. Finnes det en eller flere alternative teorier eller forklaringer?
4. Hvem har interesse av å påvirke meningene dine i denne saken?
5. Er informasjonen preget av en bestemt politisk, religiøs eller vitenskapelig oppfatning?
6. Er denne informasjonen viktig, eller har den mindre betydning?

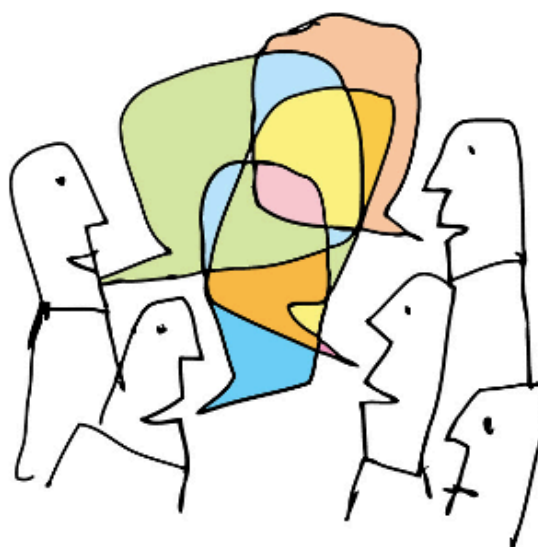

ØVELSE: KRITISK VENN

I denne øvelsen handler ikke det å være kritisk om å være negativ, men om å hjelpe andre med å klargjøre egne tanker.

Gå sammen to og to og finn en problemstilling som begge er opptatt av og skriv den ned.

Et eksempel kan være utbygging av vindkraft: Bør Norge satse på vindkraft?

STILL FØLGENDE SPØRSMÅL TIL HVERANDRE:

KRITISK LESING

Hvordan kan du gå fram for å bli en aktiv og kritisk leser av tekster?

DISKUTER I PAR:

Har dere noen gang lest noe på internett dere har tvilt på om er sant?

Har dere trodd på noe dere leste som senere viste seg å ikke stemme?

HVORDAN KAN DU LESE KRITISK?

Når du leser kritisk, skal du:

1. Være en aktiv leser. Det vil si at du ikke bare er opptatt av hva teksten handler om, men også hvordan den formidler budskapet sitt.
2. Stille spørsmål til det du leser: Hva vil denne teksten egentlig med meg? Hvem har skrevet den, og hvorfor har de skrevet den akkurat på denne måten?

FIRE SPØRSMÅL TIL DEN KRITISKE LESEREN

1. Hva vil denne teksten meg?
2. Hvem er avsenderen?
3. Gjenkjenn premissene i utsagnene
4. Hvilke virkemidler bruker teksten?

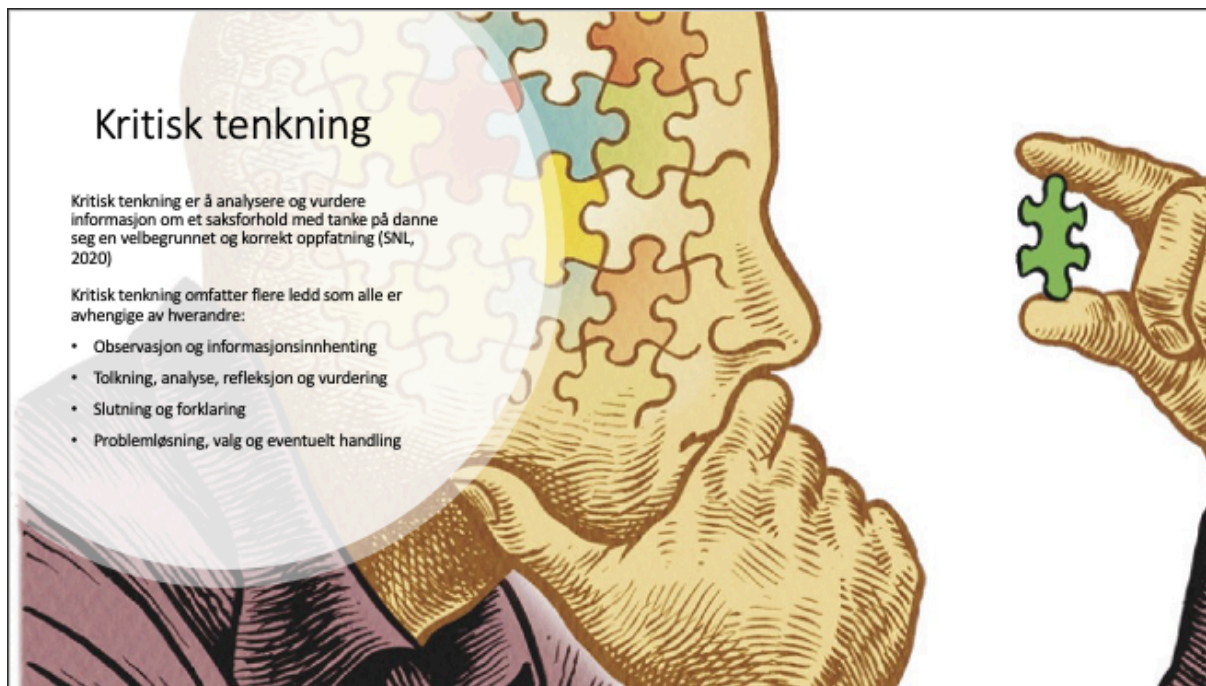
I Teams ligger det et dokument som forklarer de fire spørsmålene. Det kan være nyttig til neste oppgave!

Det greske ordet *kriticos* –
«the ability to argue and
judge»

Kritisk literacy

- Kritisk literacy handler om å møte tekster med en viss motstand, og være i stand til å gjenkjenne underliggende holdninger og virkelighetsframstillinger i tekster (Blikstad-Balas, 2016)

Kritisk tenkning

Kritisk tenkning er å analysere og vurdere informasjon om et saksforhold med tanke på danne seg en velbegrunnet og korrekt oppfatning (SNL, 2020)

Kritisk tenkning omfatter flere ledd som alle er avhengige av hverandre:

- Observasjon og informasjonsinnhenting
- Tolkning, analyse, refleksjon og vurdering
- Slutning og forklaring
- Problemløsning, valg og eventuelt handling

Kritisk lesing

Når du leser kritisk, skal du:

- Være en aktiv, ikke passiv leser. Det vil si at du ikke bare er opptatt av *hva* teksten handler om, men også *hvordan* den formidler budskapet sitt.
- Stille spørsmål til det du leser: Hva vil denne teksten egentlig med meg? Hvem har skrevet den, og hvorfor har de skrevet den akkurat på den måten?
- Oppsummert: Når du leser en tekst passivt, så leser du ukritisk og *med* teksten. Men når du er en aktiv og kritisk leser, så leser du *mot* teksten.

Vedlegg 20: Lysbilder fra uke 2 i undervisningsopplegget

UKE 2:

- Litt gjennomgang
- Vi skal gjøre oss ferdige med oppgave 2
- De fire lesestegene
- Oppgave 3: Steg og steg-modell for kritisk lesing

Repetisjon: Hva er kritisk literacy?

1. **Makt:** Du skal ha innsikt i hvordan tekster skaper og reproducerer et virkelighetsbilde
2. **Tilgang:** Du skal ha tilgang til ulike språk og sjangre
3. **Mangfold:** Du skal være bevisst på hvordan ulike tekster kan skape ulike versjoner av verden
4. **Design og redesign:** Du skal ha muligheten til å selv skape eller omskape tekster, og utfordre dominerende oppfatninger

Repetisjon: Hva vil det si å lese kritisk?

Å LESE MED TEKSTEN

- Finne hovedsynspunktet
- Forstå innholdet
- Sympatisk lese måte

Å LESE MOT TEKSTEN

- Forstå hvordan teksten konstruerer et virkelighetsbilde
- Kartlegge hvilke interesser tekstskaperen har
- Kritisk lese måte

De fire lesestegene

- Du skal lese den samme teksten med ulike tilnærminger i fire steg.
- Modellen skal hjelpe deg med å få fram ulike perspektiver av teksten og gå mer og mer i dybden for hver gang.
- Du skal stoppe opp for hver leseøkt og analysere teksten med utgangspunkt i spørsmålene som tilhører hvert lesesteg.
- Hvorfor gjør vi dette? For å få en ny og utvidet forståelse av teksten.

1

Det første steget kalles innholdsbasert lesing, og du skal ta rollen som en «kodeknekker». Dette kalles «å lese med teksten», og du skal kunne sette deg inn i og forstå posisjonen til forfatteren for å lese og forstå en tekst.

2

Det andre steget er at du skal skaffe informasjon om konteksten som teksten er skrevet i.

3

På det tredje steget, som er kritisk lesing, skal du bruke rammenotatet for kritisk tekstanalyse. Her skal du identifisere hvilke språklige og visuelle ressurser som er sentrale for konstruksjonen av sannhetsbildet og for den sosiale handlingen i teksten.

4

I det fjerde og siste steget kommer det kritiske perspektivet fram. Her skal du identifisere samfunnseffekten. Hvilke implisitte holdninger og verdier finnes i teksten? Og hvordan kan disse utfordres?

Bakgrunn før oppgave 3: Blackface

- Blackface er en betegnelse på det å male ansiktet svart eller brunt for å karikere eller etterligne personer med mørk hudfarge. Praksisen stammer fra amerikansk populærkultur på 1800- og 1900-tallet.
- Blackface var vanlig i show og musikalske forestillinger i det rasedelte USA fra rundt 1840 og hundre år framover. Også enkelte svarte artister opptrådte med ansiktsmaling. Skikken spredte seg til flere land, blant annet til Norge.
- De siste årene har sminken og rollefiguren blitt oppfattet som et rasistisk symbol på hvites historiske undertrykkelse og latterliggjøring av folk med mørk hud. Blackface er ansett som svært upassende i vestlig underholdningskultur, også satire.

Vedlegg 21: Lysbilder fra uke 3 i undervisningsopplegget

DE FIRE LESESTEGENE

- Du skal lese den samme teksten med ulike tilnærminger i fire steg.
- Modellen skal hjelpe deg med å få fram ulike perspektiver av teksten og gå mer og mer i dybden for hver gang.
- Du skal stoppe opp for hver leseøkt og analysere teksten med utgangspunkt i spørsmålene som tilhører hvert lesesteg.
- Hvorfor gjør vi dette? For å få en ny og utvidet forståelse av teksten.

1

Det første steget kalles innholdsbasert lesing, og du skal ta rollen som en «kodeknekker». Dette kalles å lese med teksten, og du skal sette deg inn i og forstå posisjonen til forfatteren.

2

Det andre steget er at du skal skaffe informasjon om konteksten som teksten er skrevet i.

3

Det tredje steget er kritisk lesing. Du skal bruke rammenotatet for kritisk tekstanalyse. Her skal du identifisere språklige og visuelle ressurser som er sentrale for hvordan tekstskaperen har konstruert et sannhetsbilde i teksten.

4

I det fjerde og siste steget kommer det kritiske perspektivet fram. Her skal du identifisere samfunnseffekten. Hvilke implisitte holdninger og verdier finnes i teksten? Og hvordan kan disse utfordres?

Vedlegg 22: Lysbilder fra uke 4 i undervisningsopplegget

Hva er en mottekst?

- Du leser og analyserer en tekst, identifiserer et problem og lager en alternativ versjon.
- Du skriver om originalteksten til en tekst i samme sjanger som omhandler et tema fra et annet eller nytt perspektiv.
- Du skal ta utgangspunkt i en eksisterende tekst og lage noe helt nytt.
- Det overordnede målet er at du skal «endre verden ved å gi den nye perspektiver».

Fortsettelse fra onsdag

- Dere skal gjøre ferdig oppgave 6
- **Husk:** Dere må ikke redesigne slik at budskapet blir det motsatte, utfordringen ligger i å «småjustere» språket slik at budskapet endrer seg (språk = makt)
- Hvert bord skal presentere ett av innleggene dere har redesignet, dere skal også si litt om hva som ligger bak språkvalgene dere har tatt

Vedlegg 23: Lysbilder fra uke 5 i undervisningsopplegget

A slide with a white background and a large, irregular blue watercolor splash on the left side. The text "Hva er kritisk tenkning?" is written in white, sans-serif font inside the splash. To the right of the splash is a bulleted list of points.

Hva er kritisk tenkning?

- Kritisk tenkning er tenkning som har et formål.
- Står i en tydelig relasjon til både kritisk lesing og skriving.
- Kritisk tenkning kan handle om å:
  - kunne «tenke selv»
  - stille spørsmål ved utsagn som kan være «opplest og vedtatt»,
  - ikke ta alt en hører for god fisk,
  - være skeptisk til nyheter på sosiale medier,
  - tolke hva noe betyr,
  - begrunne et argument

SPØRSMÅL

1. Hva er kritisk tenkning?
2. Hvem er den/de beste kritiske tenkerne du kjenner/vet om?
3. Hva kjennetegner dem?
4. Er kritisk tenkning noe man har, uansett sak?
5. Hvorfor er kritisk tenkning viktig?
6. Hva kan svekke evnen til kritisk tenkning?

Ut fra deres svar;
kan vi generalisere eller si noe
felles om hva kritisk tenkning
er?

Kritisk tenkning som samfunnskritikk

«UTOVERPERSPEKTIV»

SAMFUNNSKRITIKK

- Kritisk tenkning er også rettet mot samfunnsforandring, det handler om en kritisk dannelse av demokratiske og aktive medborgere som vil delta i konstruksjon og rekonstruksjon av samfunnet.
- Kritisk tenkning handler om å være kritisk til det bestående, utfordre urettferdige samfunnsstrukturer og handle til samfunnets beste.

SAMFUNNSEFFEKTEN I EN TEKST

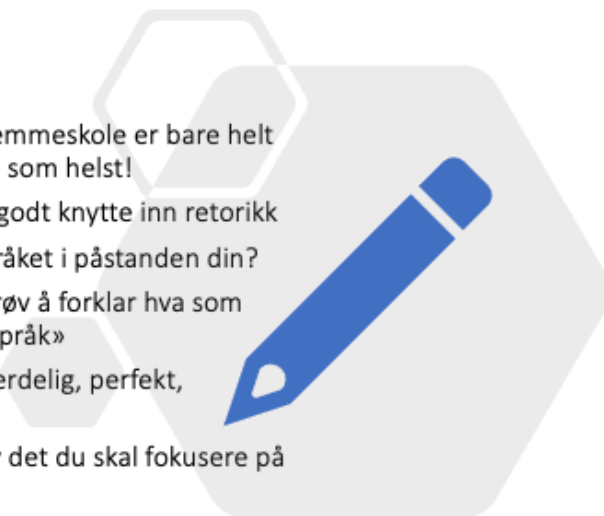
- Vi bruker teksten til Listhaug som eksempel
- Språkvalgene Listhaug har tatt gjør at:
  - foreldrene er skurkene
  - barna er ofrene
  - regjeringen er heltene
- Listhaug framstiller en «sannhet» som er at regjeringen tar ansvar og løser problemer med å foreslå en restriktiv innvandringspolitikk
- Og alt dette er på grunn av språket Listhaug har valgt å bruke i teksten sin!

DISKUTER

- Tenk om du bare hadde hatt tilgang på tekster med samme politiske syn som Listhaug
- Det vil si at alle i Norge mottar det samme budskapet, som er den politikken FRP har som sin ideologi
- **Hva tror du ville vært samfunns-effekten dersom vi bare skulle hatt tekster skrevet av en politiker, for eksempel?**
- Slik som dette kan du tenke når du skal vurdere samfunns-effekten i en tekst, fokuser på påvirkning og konsekvenser (både positive og negative)
- Hva med land som ikke har ytrings- eller pressefrihet, der staten kontrollerer hvilke tekster som skal nå ut til folket?

OPPGAVE OM SPRÅK

- Skriv en påstand, for eksempel: «Hjemmeskole er bare helt fantastisk». Påstanden kan være hva som helst!
- Begrunn påstanden din, her kan du godt knytte inn retorikk
- Men hva skjer dersom du endrer språket i påstanden din?
- Bytt ut språket i påstanden din og prøv å forklar hva som skjer med påstanden med et «nytt språk»
- Hjemmeskole er... kjedelig, gøy, forferdelig, perfekt, lærerikt, farlig...
- Språket har så **mye** å si, og er noe av det du skal fokusere på når du leser og skriver kritisk

Den sosiopolitiske
skrivediskursen

Skrivediskurser

- Skrivediskurser er «ulike måter å tenke og snakke om skrivning på: ulike syn på hva skrivning på skolen dreier seg om, og hva god skriveundervisning bør legge vekt på»
- I skriveøkten neste uke skal dere få en oppgave som er å skrive innen en bestemt skrivediskurs
- Dere får ofte beskjed om hvilken diskurs dere skal skrive i: sjanger, kreativ og prosess er noen dere kjenner til
- Men diskursen dere skal skrive i nå er nok ukjent for mange, den heter den sosiopolitiske skrivediskursen, og det er nesten ingen elever i Norge som har skrevet i denne før

Men aller først

En diskurs kan enkelt forklares som en sammenheng

En skrivediskurs er at dere skal skrive i en bestemt sammenheng, for eksempel en sjanger (novelle, essay, kommentar)

Skrivediskurser

- Det finnes mange skrive­diskurser, men de kan inndeles slik:
  - Ferdighetsdiskurs
  - Kreativitetsdiskurs
  - Prosesdiskurs
  - Sjangerdiskurs
  - Sosial-praksis diskurs
  - **Sosipolitisk diskurs**

Hvilke skrive­diskurser kjenner dere fra før?
Diskuter

Den sosipolitiske diskursen

- Den sosipolitiske diskursen er et bredt begrep, og i praksis innebærer den å adressere blant annet politikk, maktforhold, ideologi og sosial endring.
- En sosipolitisk skrive­diskurs har mye til felles med kritisk literacy – det dreier seg om å møte tekster med en viss motstand og stille spørsmål ved etablerte sannheter i tekster.
- Plasserer deg i en sosial kontekst der du og skrive­ingen er deler av en større enhet. Du skal bruke skrive­ing for å få stemmen din hørt, og utfordre gjeldende normer og tradisjoner.

Den sosiopolitiske diskursen

- Det er et stort fravær av denne skrive­diskursen i skolen,
- og det illustrerer at elever som tekst­skapere ikke blir sett på som deler av et samfunn, men snarere som deler i samfunnet
- ... der utdanning skal forberede elevene på å finne sin plass i samfunnet.
- Den sosiopolitiske diskursen inneholder referanser til politikk, makt, samfunn, ideologi, representasjon, identitet, sosial handling og sosial endring.

Vedlegg 24: Informasjonsskriv til faglærerne i norsk

Informasjonsskriv til dere som er faglærere i norsk

Til faglærerne i norsk i 1STA på [REDAKTERT] videregående skole

Vil du som lærer delta i forskningsprosjektet «Kritisk literacy - redesign og den sosiopolitiske skrivediskursen»?

Dette er et spørsmål om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å *undersøke en arbeidsmetode som gir elever kompetanse til å lese og skrive kritiske tekster*. I dette skrevet gir jeg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for dere som lærere.

Bakgrunn og formål

Opplæringen og undersøkelsen i klassene er utgangspunktet for en masteroppgave i nordisk og lesevitenskap ved Universitetet i Stavanger. Formålet med studiet er å undersøke hvordan undervisning og skriveoppgaver kan legges til rette for å øke elevers kompetanse i kritisk lesing og skriving.

Utvalg

Dere blir spurt om å være med i prosjektet fordi dere underviser i norsk på første trinn i videregående. Dere har faglig bakgrunn og underviser i det aktuelle faget og trinnet.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Forskningsprosjektet inngår som en del av norskfaget, og prosjektet varer i seks uker. Prosjektet skal undersøke hvordan elever posisjonerer seg selv innen den sosiopolitiske skrivediskursen. Dette innebærer at dere skal undervise om kritisk lesing og skriving. I forkant av prosjektet skal dere tre norsklærere og jeg gjennomgå undervisningsopplegget som jeg har designet. Jeg vil også gjennomføre et kort intervju med dere i forkant av gjennomføringen av prosjektet, en og en. Under prosjektet skal jeg observere det som skjer i klasserommet. Mot slutten av prosjektet skal elevene redesigne en saktekst og skrive den om fra et nytt perspektiv, det vil si at prosjektet avsluttes med en skriftlig vurdering. Dere velger selv om elevene skal skrive teksten på hovedmål eller sidemål. I etterkant av prosjektet ønsker jeg å intervju dere igjen, en og en. Innsamling av data skjer i form av observasjon, intervjuer og tekster som elevene skal skrive mot slutten av prosjektet.

Dere blir tatt ut til intervjuer i etterkant av gjennomføringen av prosjektet, og det vil bli tatt lydopptak som senere vil bli transkribert. Intervjuene og elevtekstene som leveres i etterkant, blir prosjektets forskningsdata. Lydopptak og besvarelser blir anonymisert.

Hva skjer med informasjonen om dere?

Alle personopplysninger blir behandlet konfidensielt. Personopplysninger lagres adskilt fra lydfiler, elevtekster og notater. Når dere som lærere senere blir omtalt i masteroppgaven, får dere fiktive navn, og det vil ikke være mulig å spore hvem dere er. Masteroppgaven skal etter planen være ferdig i juni 2021. Da blir alle personopplysninger slettet.

Taushetsplikt

Jeg ønsker å minne om at dere har taushetsplikt som lærere. Intervjuene og spørreundersøkelsen gjennomføres slik at det ikke fremkommer opplysninger om enkeltelever eller annen taushetsbelagt informasjon. Dere kan ikke dele opplysninger om elevene med meg som forsker.

Frivillig deltakelse

Selv om dere skal følge det samme undervisningsopplegget, er det frivillig å delta som informant i studien, og du kan når som helst trekke samtykket uten å oppgi noen grunn. Om du trekker deg, blir alle opplysninger slettet. Det har ingen negative konsekvenser for deg om du velger å trekke seg. Videre har du som deltaker rett til

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg,
- å få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Dersom det gis samtykke til at du kan delta i studien, signerer du på dette arket.

Skulle det være spørsmål om undersøkelsen, kan du ta kontakt med Susanne Ramsdal på e-post [redacted]. Hvis du skulle ha spørsmål til veilederen på prosjektet, ta kontakt med Marte Blikstad-Balas på e-post [redacted]. Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk senter for forskningsdata.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt og forstått informasjonen om prosjektet «Kritisk lesing og skriving i norskfaget», og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til deltakelse i prosjektet og at personopplysningene kan oppbevares fram til prosjektet er avsluttet, juni 2021.

(Signatur og dato:)

Vennlig hilsen Susanne Ramsdal

[redacted] videregående skole

Vedlegg 25: Informasjonsskriv til elever og foresatte

Informasjonsskriv til elever og foresatte tilknyttet 1STA

Til elever og foresatte i 1STA på [REDAKTERT] videregående skole

Vil du som elev delta i forskningsprosjektet «Kritisk literacy - redesign og den sosiopolitiske skrivekursen»?

Dette er et spørsmål om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å *undersøke en arbeidsmetode som gir elever kompetanse til å lese og skrive kritiske tekster*. I dette skrevet gir jeg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for eleven.

Bakgrunn og formål

Opplæringen og undersøkelsen i klassene er utgangspunktet for en masteroppgave i nordisk og lesevitenskap ved Universitetet i Stavanger. Formålet med studiet er å undersøke hvordan undervisning og skriveoppgaver kan legges til rette for å øke elevers kompetanse i kritisk lesing og skriving.

Utvalg

Dere som elever blir spurt om å være med i prosjektet fordi norsklærerne deres allerede kjenner til det teoretiske grunnlaget for undersøkelsen, og i tillegg er interessert i å bidra til økt kunnskap på et praksisfelt der det er behov for mer kunnskap, spesielt med tanke på den nye læreplanen.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Forskningsprosjektet inngår som en del av norskfaget, og prosjektet varer i seks uker. Prosjektet innebærer at elevene skal undervises i kritisk lesing og skriving. Elevene skal mot slutten av prosjektet redesigne en tekst og skrive den om fra et nytt perspektiv. Innsamling av data skjer i form av observasjon, intervjuer og tekstene som elevene skriver mot slutten av prosjektet. Jeg skal kun observere i ett klasserom, men med tanke på koronasituasjonen og eventuelle plassbytter blant elevene ønsker jeg å samle inn samtykke fra alle elevene i 1STA. Det vil plukkes ut mellom tre og fire elever til intervjuer, og det vil bli tatt lydopptak som senere blir transkribert. Lydopptakene og elevtekstene som leveres i etterkant, blir prosjektets forskningsdata. Lydopptak og besvarelser blir anonymisert.

Hva skjer med informasjonen om eleven?

Alle personopplysninger blir behandlet konfidensielt. Personopplysninger lagres adskilt fra lydfiler, elevtekst og notater. De elevene som eventuelt senere blir omtalt i masteroppgaven, får fiktive navn, og det vil ikke være mulig å spore hvem disse elevene er. Masteroppgaven skal etter planen være ferdig i juni 2021. Da blir alle personopplysninger slettet.

Taushetsplikt

Jeg har taushetsplikt i begge rollene mine, både som forsker og som ansatt i [REDACTED] Fylkeskommune. Det vil si at opplysninger jeg får kjennskap til gjennom disse rollene overholdes av taushetsplikten. Intervjuene gjennomføres slik at det ikke registreres opplysninger om enkelte elever eller andre opplysninger som er taushetsbelagte. Den eneste informasjonen som innhentes er elevens fornavn og karakterer fra 1. termin 2020 i norsk skriftlig.

Frivillig deltakelse

Selv om alle elevene skal følge det samme undervisningsopplegget, er det frivillig å delta som informant i studien, og eleven/foresatte kan når som helst trekke samtykket uten å oppgi noen grunn. Om eleven trekker seg, blir alle opplysninger slettet. Det har ingen negative konsekvenser for eleven om man velger å trekke seg. Videre har deltakere rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg,
- å få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Dersom det gis samtykke til at eleven kan delta i studien, signerer en foresatt og eleven på dette arket.

Skulle det være spørsmål om undersøkelsen, kan dere ta kontakt med Susanne Ramsdal på e-post [REDACTED]. Hvis dere skulle ha spørsmål til veilederen på prosjektet, ta kontakt med Marte Blikstad-Balas på e-post [REDACTED].

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk senter for forskningsdata.

Samtykke til deltakelse i studien

Vi har mottatt og forstått informasjonen om prosjektet «Kritisk lesing og skriving i norskfaget», og har fått anledning til å stille spørsmål. Vi samtykker til deltakelse i prosjektet og at personopplysningene kan oppbevares fram til prosjektet er avsluttet, juni 2021.

(Signert av foresatt og elev, dato:)

Vennlig hilsen Susanne Ramsdal

[REDACTED] videregående skole

Vedlegg 26: Godkjenning fra NSD

Melding

23.11.2020 12:41

Det innsendte meldeskjemaet med referansekode 209098 er nå vurdert av NSD.

Følgende vurdering er gitt:

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet 23.11.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html

Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 25.06.2021.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra faglærerne (utvalg 1) og elevene (utvalg 2) til behandlingen av personopplysninger. Der elevene er under 16 år vil også samtykke fra de foresatte innhentes. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som foresatte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være de registrerte/ deres foresattes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om:

- lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20).

NSD vurderer at informasjonen som de registrerte og deres foresatte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert/foresatt tar kontakt om sine/barnets rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Kajsa Amundsen
Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

Vedlegg 27: Tillatelse til gjennomføring av prosjektet

Bekreftelse

[Redacted]@skole.rogfk.no>

ti. 24.08.2021 11:04

Til: Susanne Sandslett Ramsdal <susanne.sandslett.ramsdal@skole.rogfk.no>

Gjennomføring av forskningsprosjekt – Susanne Ramsdal

Susanne Ramsdal har med dette tillatelse til å gjennomføre et undervisningsopplegg og innhente elevtekster i forbindelse med hennes forskningsprosjekt om kritisk skriving. Forskningsprosjektet skal gjennomføres i ISTA, og det blir ikke innhentet informasjon om elevene. Elevtekstene som utgjør oppgavens datamateriale, vil bli anonymisert.

Mvh

[Redacted]
Avdelingsleder

[Redacted] VGS

Vedlegg 28: Skjema til analysekategori 1

Tekst	Politiker	Influenser	Journalist	Hjelpeorganisasjon	Kaffebonde	Barn på kaffeplantasje	Ukjent fortellerrolle	Flerstemmig fortellerrolle
1				x				Kaffebonde Politiker
2							x	Barn på kaffeplantasje
3				x				Kaffebonde
4							x	Journalist
5							x	Kaffebonde Kaffeprodusent
6			x					Influenser
7							x	Influenser Barn på kaffeplantasje
8							x	
9							x	
10				x				Kaffebonde Hjelpeorganisasjon
11				x				Barn på kaffeplantasje
12		x						Barn på kaffeplantasje Kaffebonde
13			x					Kaffebonde
14						x		
15				x				Barn på kaffeplantasje Kaffebonde
16							x	Kaffebonde
17	x							Kaffebonde
18			x					Kaffebonde Journalist
19							x	Barn på kaffeplantasje Kaffeprodusent
20				x				Kaffebonde
21					x			
22		x						
23				x				
24				x				Kaffebonde
25						x		

Tekst	Politiker	Influenser	Journalist	Hjelpeorganisasjon	Kaffebonde	Barn på kaffeplantasje	Ukjent fortellerrolle	Flerstemmig fortellerrolle
26				x				Kaffeprodusent Kaffebonde
27							x	Kaffebonde
28							x	Kaffebonde
29							x	
30				x				
31			x					Kaffebonde Kaffeprodusent
32					x			
33				x				
34						x		
35				x				Kaffebonde
36				x				Barn på kaffeplantasje
37					x			Ukjent fortellerstemme
38							x	Kaffebonde
39			x					Kaffebonde
40				x				Kaffebonde
41					x			
42							x	Kaffebonde
43							x	Hjelpeorganisasjon
44				x				Kaffebonde
45							x	Kaffebonde
46							x	Barn på kaffeplantasje Kaffebonde
47			x					Kaffebonde
48						x		Ukjent fortellerstemme
49							x	Barn på kaffeplantasje
50			x					Kaffebonde
51							x	Kaffebonde

Tekst	Politiker	Influenser	Journalist	Hjelpeorganisasjon	Kaffebonde	Barn på kaffeplantasje	Ukjent fortellerrolle	Flerstemmig fortellerrolle
52				x				Hjelpeorganisasjon
53							x	
54						x		Ukjent fortellerstemme
55							x	
56							x	Kaffebonde
57							x	Hjelpeorganisasjon Kaffebonde
58							x	
59						x		
60							x	Kaffebonde
61	x							
62							x	Kaffebonde
63							x	Barn på kaffeplantasje Kaffebonde
64							x	Kaffebonde Hjelpeorganisasjon
65					x			Ukjent fortellerstemme
66					x			Ukjent fortellerstemme
67							x	
68						x		
69								
70							x	
71	x							Barn på kaffeplantasjen
72							x	
73			x					Kaffebonde
74					x			
75				x				Barn på kaffeplantasje
76				x				Barn på kaffeplantasje
77							x	
78								

Vedlegg 29: Skjema til analysekategori 2

Tekst	Forbruker	Du/din	Alle	Ingen adresseres	Vi/oss	Dere	Politiker	Influenser	Kaffeprodusent	Leser oppfordres til handling	Leser oppfordres ikke til handling
1	x	x								x	
2	x									x	
3				x							x
4		x								x	
5		x									x
6	x									x	
7		x	x							x	
8		x								x	
9					x					x	
10		x			x					x	
11	x	x			x					x	
12		x			x					x	
13	x	x			x					x	
14				x							x
15					x						x
16				x							x
17				x							x
18					x					x	
19		x			x					x	
20				x							x
21	x	x								x	
22		x			x	x				x	
23	x				x					x	
24	x				x						x
25											x
26		x		x							x

Tekst	Forbruker	Du/din	Alle	Ingen adresseres	Vi/oss	Dere	Politiker	Influenser	Kaffeprodusent	Leser oppfordres til handling	Leser oppfordres ikke til handling
27				x							x
28		x									x
29					x						x
30		x									x
31				x							x
32		x				x					x
33	x	x			x						x
34		x				x				x	
35				x							x
36	x				x					x	
37				x							x
38		x									x
39	x				x					x	
40					x						x
41	x										x
42		x								x	
43					x		x	x			x
44									x		x
45				x							x
46				x							x
47					x					x	
48				x							x
49	x	x									x
50		x			x					x	
51					x						x
52		x			x					x	
53					x						x

Tekst	Forbruker	Du/din	Alle	Ingen adresseres	Vi/oss	Dere	Politiker	Influenser	Kaffeprodusent	Leser oppfordres til handling	Leser oppfordres ikke til handling
54					x						x
55	x				x					x	
56			x								x
57	x	x			x					x	
58				x							x
59				x							x
60	x				x		x			x	
61	x				x						x
62				x							x
63		x			x					x	
64		x								x	
65						x					x
66		x								x	
67				x							x
68				x							x
69											
70		x								x	
71					x						x
72					x						x
73		x								x	
74				x							x
75		x			x						x
76					x						x
77				x							x
78											

Vedlegg 30: Skjema til analysekategori 3

Tekst	Slaveri	Barnearbeid	Fattigdom	Miljøskadelig	Helseskadelig	Brudd på arbeiderrettigheter	Narkotikaproduksjon	Menneskeandel	Dårlig betalt	Flukt
1	x	x								
2		x	x	x	x	x			x	
3	x								x	
4	x	x		x				x	x	
5	x					x	x		x	
6		x			x					
7	x	x	x	x					x	
8		x	x	x			x		x	x
9	x	x	x	x			x			x
10	x	x			x					
11	x	x			x			x	x	
12	x	x			x				x	
13	x		x						x	
14	x	x	x						x	x
15	x	x	x		x	x			x	
16	x	x	x	x		x	x			x
17	x	x			x				x	
18	x	x							x	
19	x	x							x	
20	x	x	x		x				x	
21	x	x	x	x	x				x	
22	x	x			x	x			x	
23	x	x	x		x	x			x	
24	x	x							x	
25	x	x	x		x				x	
26	x	x		x	x			x	x	

Tekst	Slaveri	Barnearbeid	Fattigdom	Miljøskadelig	Helseskadelig	Brudd på arbeiderrettigheter	Narkotikaproduksjon	Menneskeandel	Dårlig betalt	Flukt
27	x	x		x					x	
28	x	x		x		x	x			x
29	x								x	x
30		x			x				x	
31	x	x		x				x		
32	x								x	
33	x	x							x	
34	x								x	
35	x	x		x						
36	x	x		x	x				x	
37									x	
38									x	
39							x		x	
40	x	x	x				x	x	x	x
41	x	x	x							
42	x	x		x	x					
43	x	x		x	x			x	x	
44	x	x							x	
45							x		x	
46		x							x	
47		x	x			x			x	
48		x								
49	x	x							x	
50		x		x	x				x	
51	x	x							x	
52	x	x						x		
53	x									
54		x								

Tekst	Slaveri	Barnearbeid	Fattigdom	Miljøskadelig	Helseskadelig	Brudd på arbeiderrettigheter	Narkotikaproduksjon	Menneskeandel	Dårlig betalt	Flukt
55	x	x			x				x	
56										
57	x	x	x		x				x	
58		x				x	x			x
59	x	x							x	
60	x	x	x		x		x		x	x
61	x	x					x	x	x	
62	x		x						x	
63	x	x							x	
64	x					x			x	
65	x	x		x					x	
66	x	x	x	x	x				x	x
67	x	x		x			x		x	
68		x	x						x	
69										
70	x	x			x				x	
71	x	x			x				x	
72	x	x							x	
73	x									
74										
75	x	x					x		x	x
76	x	x		x				x	x	
77	x			x					x	x
78										

Vedlegg 31: Kildehenvisning til tekstutvalget i undervisningsopplegget

Fairtrade. *Kaffe*.

Hentet fra: <https://www.fairtrade.no/finn-produkter/produktkategorier/kaffe.html>

Faltin, Tine. (2017). *Etisk matproduksjon: Grove overtramp i kaffeindustrien i Brasil*. Publisert på nettsiden til Dagbladet.

Hentet fra: <https://www.dagbladet.no/mat/nestl-bekrefter-slaveliknende-forhold-i-kaffeindustrien/67682962>

Hagen, Carl I. (2021). Facebookinnlegg om stormingen av Capitol Hill.

Hentet fra siden «Carl I. Hagen» på Facebook

Kaffegeek. (20.09.2019). *FNs utviklingsprogram har gitt resultater*.

Hentet fra: <https://kaffegeek.no/2019/09/20/baerekraftig-kaffedyrking-i-colombia/>

Kaffegeek. (05.11.2019). *Lave kaffepriser tvinger bønder til å flykte*.

Hentet fra: <https://kaffegeek.no/2019/11/05/lave-kaffepriser-tvinger-bonder-til-a-flykte/>

Listhaug, Sylvi. (2016). *Innstramming til barnas beste*. Publisert på nettsiden til NRK.

Hentet fra: <https://www.nrk.no/ytring/innstramming-til-barnas-beste-1.12883602>

Listhaug, Sylvi. (02.03.2019). Facebookinnlegg om migrantkrisen.

Hentet fra siden «Sylvi Listhaug» på Facebook

Lysbakken, Audun. (03.03.2019). Facebookinnlegg om migrantkrisen.

Hentet fra siden «Audun Lysbakken» på Facebook

Moxnes, Agnes. (08.12.2020). *Å sensurere er fortsatt ingen god idé*. Kommentar publisert på nettsiden til NRK.

Hentet fra: <https://www.nrk.no/ytring/a-sensurere-er-fortsatt-ingen-god-ide-1.15280113>

Moxnes, Bjørnar. (2021). Facebookinnlegg om permitteringer i forbindelse med koronaviruset.

Hentet fra siden «Bjørnar Moxnes» på Facebook

Nespresso/Brand Studio. (2018, 15.08.2017). *Møllen som endret 100 år med kaffe*. Reklame for Nespresso, Aftenposten, A-magasinet.

Hentet fra: <https://www.aftenposten.no/brandstudio/i/jGmWA/mollen-som-endret-100-ar-med-kaffe>

Solberg, Erna. (2021). Facebookinnlegg om vaksinasjon i forbindelse med koronaviruset. Hentet fra siden «Erna Solberg» på Facebook

Østbye, Halldis Neegård. (1938). Et utdrag fra *Jødeproblemet – og dets løsning*.

Hentet fra: https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008041404008

Vedlegg 32: Masteroppgavens datamateriale: Elevtekstene (tekst 1-78)

Litt informasjon om elevtekstene:

Elevene sine redesignede tekster er lagt ved i dette vedlegget, og de er gjengitt akkurat slik de ble innlevert. Jeg har anonymisert en rekke av tekstene ved å endre navn der fortellerrollen presenterer seg selv, og jeg har også lagt til egne titler i topp tekst for å ivareta en tydelig oversikt over datamaterialet.

Her ser man barnarbeid i jordbruksområder i Colombia. Dette er et bilde en av våre ansatte tok av slavearbeid.

Nespresso sin uttalelse om kaffeproduksjon

Flere tusen kaffebønder i Colombia lever under dårlige arbeidsforhold, slaveri og barnarbeid. – Dette må ta slutt.

Nespresso har i sin annonse om kaffeproduksjon i Colombia uttalt seg som at kaffebønnene har god lønn, mer tid med familien sin og sparer vann takket være en mølle som ble satt opp.

Dette kan vi i Fair Trade trygt si at ikke stemmer. Kaffeproduksjonen er svært annerledes enn hva den blir beskrevet som i annonsen til Nespresso.

Da vi i Fair Trade rykket ut til flere kaffegårder i fjor fikk vi svært sjokkerende tilbakemeldinger.

- Vi vil ikke mer, det skader hele familien.

Dette er ord vi fikk høre fra en kaffebonde i Colombia. Han referer til de grusomme arbeidsforholdene og den dårlige lønnen. Han forteller også at familien har hele livet hatt problemer med rent drikkevann.

Kaffen du kjøper kan bidra

Kaffeproduksjonen i Colombia blir distribuert til hele verden, også Norge.

Kaffekoppen du drikker om morgenen kan være resultatet av flere timers barnarbeid og slaveri i Colombia.

Hva kan vi gjøre?

Da vi i Fair Trade besøkte kaffegårdene i Colombia hentet vi ut flere mindreårige.

Vi vil også sette i gang en prosess hvor vi hjelper kaffebønnene og skaper bedre arbeidsforhold.

- Vi lar ikke kaffeproduksjonen fortsette slik den gjør i dag. Dette skal jeg sørge for.

Slik uttalte statsminister Erna Solberg seg under pressen i går.

Du kan bidra

Arbeidsforholdene til kaffebønnene kan i stor grad påvirkes av forbrukerne. Du som forbruker er gjerne ikke klar over hvor kaffen du drikker fra kommer fra. Dette kan du bli mer bevisst på.

Vi oppfordrer alle forbrukere til å kjøpe EU godkjent økologisk kaffe.

Barnearbeid på kaffegårder

Alejandro Garcia er en 15 år gammel gutt fra Jardín i Colombia. Han er en av flere gutter i Colombia som utsettes for barnearbeid på kaffegårdene. Dette har han holdt på med siden han var liten fordi familien hans lever i fattige forhold og trenger hjelpen. Flere barn i hele Colombia jobber på kaffegårder hver eneste dag. Hvordan er egentlig forholdene for barn på kaffegårdene?

Alder har ingenting å si for kaffegårdene. Hver dag jobber mange barn slik som denne gutten uansett alder.

Dårlige lønninger

- Jeg må våkne opp tidlig hver dag for å jobbe. Noen dager kan jeg jobbe mange timer i strekk uten pause. Hvis jeg ikke jobber får ikke familien min nok penger til mat. Selv om jeg og mange andre jobber mange timer får vi mindre enn 20 kroner per dag for å fylle en sekk med kaffe. Dessverre er det lite jeg kan gjøre med fordi jeg er et barn.

Mange kaffeprodusenter mener at forholdene på kaffegårder har blitt mye bedre, men barnearbeid er fortsatt et stort problem. Det finnes fortsatt veldig mange barn og voksne som har like dårlige eller verre lønninger enn Alejandro.

TEKST 2

Kaffeproduksjon er dårlig for miljøet

- Vi bruker veldig mange farlige stoffer og plantevernmidler når vi produserer kaffe. Problemet er at de farlige stoffene renner ut i elver og forurensner vannet. På grunn av dette har flere personer på kaffegården min og en i familien min blitt syk av vannet. Forholdene jeg må jobbe i hver dag er veldig dårlig for helsen min og for alle andre på kaffegården sin.

Plantevernmidlene som brukes på mange kaffegårder i Colombia kan være veldig skadelige for miljøet rundt. Stoffene renner ut i elver og forurensner masse. Det er skadelig for dyr og for mennesker. Heldigvis blir flere og flere gårder mer miljøvennlige noe som er positivt. Det er fortsatt en lang vei å gå før alle kaffegårder er miljøvennlige, men det er fullt mulig.

Løsninger

- Jeg skulle ønske at forholdene på gården min og alle andre gårder i Colombia var bedre. Hadde vi fått bedre lønn måtte jeg kanskje ikke jobbet, men gått på skole istedenfor. Dette er noe jeg ønsker, men da må forholdene endres.

På fairtrade gårder er det ikke lov med barnearbeid og rettighetene til arbeiderne blir opprettholdt.

TEKST 2

Det er stor sjanse for brudd på menneske og arbeidstakerrettigheter i kaffeindustrien. Selv om det er slik er det fortsatt mulig å endre det. Før alle kaffegårder får gode arbeidsforhold og gjør slutt på barnarbeid må mye endres. Forholdene må endres ved at lønnen til arbeiderne blir bedre og at de innfører lover for å bedre arbeidsforholdene. Noe som kan hjelpe mye er forbrukerne. Vi som forbrukere har veldig mye makt som kan påvirke kaffeindustrien på flere måter. Hvis personer bruker forbrukermakten sin til å bare kjøpe kaffeprodukter som f.eks. er fairtrade stemplet hjelper det mye. Når ingen velger å kjøpe kaffen til gårdene med dårlige forhold må de endre på det. Da får arbeiderne bedre lønn, forhold og mye av barnarbeidet forsvinner.

TEKST 3

Laura Alves tar oss med på plantasjen, der hun viser hvordan hun plukker bønnene for best mulig resultat.

Banden Gustavo Dasilva renser bønner for hånd, som senere vil bli kaffe med verdig kvalitet.

Sannheten om på kaffeplantasjene i Brasil

Vi i Fairtrade er svært stolte over jobben vi har utført på kaffeplantasjer i Brasil. Vi har undersøkt grundig og gjort inngrep for at kaffe bøndene som produserer den kaffen du drikker skal ha grunnleggende rettigheter og etiske arbeidsforhold. Vi kan med hånden på hjertet fortelle at vi er henrykt over å ha fairtrade-merket på Nespresso's kaffe.

Vi i Nespresso har valgt å besøke Brasil gjentatte ganger for å se hvordan kaffe bøndene virkelig har det. Etter grundige besøk og kan vi avkrefte ryktene om «slaveliknende forhold» og «tvangsarbeid» på våre plantasjer. Vi har utført en rekke undersøkelser og intervjuer med flere av kaffe bøndene, for å få et bedre innblikk i hverdagen deres på plantasjen.

Vi i Fairtrade er stolte over å ha merket vårt på Nespresso's kaffe.

Laura sin opplevelse på plantasjen

I Brasil kom vi i møte med kaffe bonden Laura Alves, som har jobbet på plantasjen siden hun var 15.

- Jeg har arbeidet på plantasjen i 10 år nå, dere har kommet til rett person å spørre. Sier Laura muntert, mens hun ser utover arbeidsplassen sin.
- De fleste i landsbyen jobber på plantasjen og det er en viktig inntektskilde for oss alle. Jeg sparer mer tid, men ikke så mye som fire timer daglig. Arbeidsforholdene er eksepsjonelle.

Hva vi har oppnådd på våre plantasjer

Vi i Fairtrade står for «rettferdig handel», det er flere faktorer som står sentralt for oss. Vår handel består av faste ansettelser, med trygge arbeidsforhold. Der produsentene våre har krav på både minstelønn og diverse krav på lønn om de enten er syke eller grunnet graviditet. Produsentene våre er også tilgitt retten til å danne fagforeninger.

- Med disse rettighetene har jeg mulighet til å være hjemme pga. permisjon. Slik har jeg også mulighet til å sende mine eldre barn på skolen, nå som jeg kan passe på barnet mitt selv, sier Laura Alves.

Kaffebonden Laura Alves som venter sitt tredje barn. Laura har rett på lønn i permisjons-perioden takket være Fairtrade.

Saker vi kjemper videre for

Selv om vi har oppnådd mye, gir vi oss ikke enda. I Fairtrade er vi klar over at det oppstår urettferdigheter blant menn og kvinner på plantasjene. Der menn blir satt til høyere stillinger, med høyere lønn. For oss i Fairtrade er dette noe vi ikke står for, og det er viktig for oss at arbeidslivet vi støtter, ikke er en del av diskriminering basert på verken kjønn, religion, etnisitet, politisk tilbørighet eller seksuell legning. Diskriminering er noe vi tar svært alvorlig og vil fortsette å kjempe imot. Vi har

TEKST 3

allerede startet å lære opp kvinner til høyere stillinger, som tidligere har vært mannsdominerte. På denne måten vil det bli mulig å få en bedre lønnsutjevning blant kjønnene.

- Selv har jeg ikke opplevd å bli direkte diskriminert på arbeidsplassen, men jeg er klar over at mine mannlige kollegaer tjener bedre enn meg selv om vi arbeider like skift - Laura Alves.

Andre kaffeprodusenter

Som sagt er vi i Fairtrade svært stolte over arbeidet vi har gjennomført for at bøndene våres skal ha det best mulig. Der de har en rekke med rettigheter og krav de kan stille seg til. Dessverre er vi klar over at bønder som arbeider på andre plantasjer ikke har disse gunstige rettighetene for et trygt og verdig arbeidsliv. Vi i Fairtrade har et ønske om at all kaffeproduksjon skal foregå på en etnisk riktig måte, der andre kaffeproduksjoner kan se på Nespresso som et godt eksempel. For oss er det viktig å støtte bøndenes rettigheter, der de til slutt kan oppnå like gode arbeidsforhold som Nespresso's kaffebønder.

Kaffebønder arbeider under dårlige forhold

Nestlé Nespresso har gitt ut en artikkel som beskriver hvor bra arbeidsforholdene er i Colombia i forhold til slik det var før, etter at *Nespresso* bidro med en kaffemølle. Vi har intervjuet journalist og programleder Edvard Hansen, etter at han var ute og sjekket hvordan forholdene egentlig er i kaffebransjen.

-Jeg har vært nede i Brasil, og jeg har sett det med egne øyne. Arbeidsforholdene under kaffemerket *Nestlé* er virkelig ikke slik som beskrevet av dem. Det blir fremstilt som om *Nespresso* har bidratt til å gjøre enklere for kaffebønder, men hvorfor har de fortsatt ekstremt dårlige arbeidsforhold i enkelte land da?

Nestlé bekrefter slavelignende forhold i kaffeindustrien

-Menneskehandel, slavearbeid og barnarbeid er ord som går igjen i kaffeindustrien. Ja, *Nestlé Nespresso* har kanskje åpnet en mølle i Colombia, som jo er positivt, men vi kan ikke la det negative som skjer i industrien i Brasil bli skubbet under teppet.

Nestlé har selv avslørt at forholdene på plantasjer i for eksempel Brasil er i strid

med internasjonale konvensjoner, i tillegg til brasilianske lover. Selskapet har også innrømmet slavearbeid i Thailand. Selv om *Nestlé* har gjort én positiv ting, som er å sette en kaffemølle inn i Colombia, kan vi ikke la den ene positive tingen få oss til å glemme alle de negative tingene, som for eksempel dette slavearbeidet, og menneskehandelen.

-En brasiliansk kaffebonde tjener under 20 kroner dagen på å fylle en 60 liters sekk kaffe. Mindre enn to prosent går til arbeideren. Dette burde ikke tolereres, men dessverre er det nok slik at i ulike bransjer vil det alltid være brudd på menneskerettighetene. Det minste vi kan gjøre er å prøve å minske problemet. Ingen kaffeprodusenter, verken i Norge eller andre land, kan garantere at man ikke har kjøpt kaffe fra produsenter med dårlige sosiale og miljømessige forhold.

Vi kjøper kaffe som er laget under ulovlige forhold

Arbeidsforholdene i kaffeindustrien er en kilde til bekymring og et tema det jobbes med, blant annet gjennom gode initiativ innenfor etisk handel. Kaffeboerne kan være plukket av voksne på tvangsarbeid og av barn. De brukes både i sukkerplantasjer, i klesindustrien, kullproduksjonen og bygningsindustrien. Nestlé sin reklame er et manipulert bilde av hvordan det virkelig er å jobbe i kaffebransjen. Barn skal ikke bli handlet, barn skal ikke arbeide på tvang, og i hvert fall ikke for så dårlig lønn. Vi må ikke tro at fordi én kaffemølle er satt opp i ett land i et område, så er hele bransjen rettferdig og lovlig. Det stemmer ikke. Heller tvert i mot.

-Kaffe serveres overalt. Kaffe serveres både på sykehus, sykehjem og departementer. Men vet egentlig den norske staten hvor kaffen kommer fra og om den er framstilt lovlig? Vi burde være mer bevisste på dette, fordi det er flere mennesker som i dag tvangsarbeider og blir presset til å jobbe for en billig penge, og vi betaler ubevisst for at det ulovlige tvangsarbeidet skal fortsette slik.

Hva kan vi som kaffekjøpere gjøre?

Dersom det er viktig for deg å ivareta menneskerettigheter, og å drikke kaffe som er laget under lovlige forhold, se etter fairtrade merket, eller produkter merket UTZ Certified og til det amerikanske miljømerket Rainforest Alliance, fordi disse er produkter laget under bærekraftige, miljømessige og/eller rettferdige og lovlige forhold. Den minste makt demonstrasjonen vi nordmenn kan gjøre, er nettopp å kjøpe kaffe merket slik som dette, for å være sikker at vi ikke betaler for at noens liv skal være kontrollert av noen andre.

Slavelignende forhold i kaffeindustrien er et stort problem

Kaffeindustrien har store utfordringer, det blir malt et fint bilde av industrien, men dette er ikke tilfellet. Slavelignende behandlinger, dårlig betalt og farlige soner er hverdagen for de fleste kaffebønder – det er et farlig yrke.

- Forfedrene mine var også kaffebønder, slik som meg. Dette er absolutt ikke en drømmejobb, men det var det eneste tilbudet den gang. Nå står jeg opp før sola og drar til en jobb som er så farlig at jeg ikke er sikker på at jeg kommer hjem igjen til familien min igjen.

Mannen som forteller, er Gabriel Costa. Han forteller hvordan kaffeindustrien egentlig er.

- Hver dag ser jeg slavearbeid, menneskehandel og barn som egentlig burde vært på skolen for å få en skikkelig jobb. Det er en uendelig syklus som er vanskelig å komme seg ut av. I tillegg blir vi nesten ikke betalt, og lønningen kommer på ubestemt tid.

Mange av arbeidere i kaffeindustrien jobber i flere timer i strekk under umenneskelige forhold.

De store kaffeleverandørene anerkjenner problemet, men synes det er vanskelig å gjøre noe med det.

TEKST 5

Nestlé, ~~JDE~~, Nescafé og Nespresso er bare noen av de få verdenskjente kaffeleverandørene som kjøper kaffe fra land hvor bøndene blir behandlet dårlig. Nestlé har også innrømt tidligere slavearbeid i Thailand.

- Vi prøver å rydde opp. Utfordringene er store, dessverre er det mye som gjenstår. Når vi avdekker overtramp, avslutter vi samarbeidet med leverandøren eller krever endringer, sier kommunikasjonssjef Axel Heiberg-Andersen i Nestlé Norge.

Det er det mange som ikke synes er godt nok.

- Jeg synes det burde bli gjort mer for oss som ikke har noen annen utvei enn å jobbe som kaffebønder og bli behandlet som slaver, noe som ikke burde vært et tilfelle nå til dags. Dette er ikke et skikkelig liv, jeg føler meg ikke som et fritt menneske, sier Gabriel Costa.

Det er et stort brudd på menneske og arbeidsrettigheter.

Flere av de store kaffeleverandørene kjøper kaffen fra land hvor det er brudd på menneskerettighetene til bøndene.

Vi må bli mer oppmerksomme på hvor kaffen vi drikker hver dag kommer fra.

TEKST 5

Her i Norge drikker vi kaffe over alt, på sykehus, gamlehjem, skole og andre arbeidsplasser. Men har du noen gang tenkt på at denne kaffen kommer fra barn eller voksne som er utsatt for menneskehandel eller slavearbeid? Nesten all kaffen vi drikker i Norge kommer fra Brasil eller andre land hvor arbeiderne ikke får god nok lønn, og jobber i et farlig arbeidsområde hvor de ikke er sikre på at de kommer hjem om kvelden.

Det er heller ingen garanti at kaffen du kjøper i Norge ikke kommer fra produsenter med dårlige sosiale forhold.

I Norge drikker vi mer kaffe enn de fleste land. Kaffen vi selger i Norge blir bare billigere noe som gjør at mange kaffebønder tvinges på flukt, noen begynner å jobbe på kokainkartellene, mens andre har byttet kaffen med kakaobønner. Problemet er bare at alle disse yrkene har en høy risiko for fare.

Dette må endres

Selv om mange av de store kaffeleverandørene kjøper kaffe fra land hvor bøndene blir behandlet dårlig, prøver de å styre kaffeindustrien i den riktige retningen. JDE støtter flere program for å forbedre forholdene, og Nestlé holder på å sikre at kaffen de kjøper produseres på ansvarlig vis og med respekt for menneskerettighetene.

Kaffebønnene som vokser i Colombia.

Billig kaffe fører til barnearbeid i Colombia

Barnearbeid er et av de største hindrene i barns oppvekst og utvikling. I Colombia jobber tusenvis av barn på kaffeplantasjen.

Dagens nyheter har møtt den norske influenceren Mona Iversen etter at hun har vært på rundreise med Fairtrade i Colombia. Mona Iversen driver en av Norges største blogger og har tenkt å skrive om kaffeplantasjene i Colombia. I Colombia har hun fått sett hvordan livet på kaffeplantasjene er i virkeligheten. Dette velger hun å dele med Dagens nyheter.

- I Norge får vi ofte bare høre solskinnshistoriene. Jeg har sett smågutter ned i seksårsalderen som jobber lange dager ute på jordene på kaffeplantasjene. Disse barnearbeiderne omgås kanskje maskiner og giftig insektdrepende midler. Dette er ikke en situasjon som gir simulerende oppvekstvilkår for barn. Det er både helsefarlig og hindrer at de får en naturlig utvikling med lek og skole, sier Iversen til Dagens nyheter.

Et globalt problem

Det er ikke bare i Colombia dette er et problem. Barnearbeid er et globalt problem, og flest barn arbeider innen jordbruk. Dette er barn som er med å høste kaffebønner som til slutt havner i norske butikkyller som billig kaffe. Billig kaffe som vi velger å kjøpe.

- Vi som er forbrukere i Norge, må bli mer kritiske til hvilke varer vi kjøper. Vi må heller betale litt mer for kaffen. Da kan vi være med på å bidra til rettferdig handel, i stedet for at vi er med på å bidra til barnearbeid. Også butikkene burde være mer kritiske, og de som kjøper inn slike varer til norske butikk kjeder må kreve at produsentene ikke har brukt barnearbeid i produksjonen. Mona Iversen sier til Dagens Nyheter at forbrukerens kraft er sterk. Hun mener at vi forbrukere har gode muligheter til å påvirke denne handelen.

- I dag er forbrukere opptatt av rettferdig handel. Men det handler om bevisstgjøring, og her har norske butikkjeder et ansvar. Varer som forholder seg til rettferdig handel bør merkes, slik at vi som forbrukere får et reelt valg. Da tror jeg mange vil velge de varene som er produsert på en måte som ikke bidrar til å gjøre barns oppvekstvilkår farlige eller dårlige. Vi må gjøre noe nå med hvordan de behandler barnene, sier en ivrig Iversen til Dagens nyheter.

Sophie Elise – rystet over forholdene i kaffeproduksjonen

Sophie Elise har nylig returnert fra Columbia, der hun har besøkt fadderbarnet hennes - Farijah. Hun hadde sett for seg at det skulle bli en hyggelig tur med lek, moro og overraskelse av en rekke sponsorgaver. Turen ble alt annet enn hun forventet.

Sophie på besøk på barnehjemmet.

- Jeg hadde ingen anelse om hvor forferdelige forhold kaffebønderne lever under, før jeg så det med egne øyne. Jeg regnte med at den kaffen som selges i Norge var laget under anstendige forhold.

Barn tvinges til å jobbe på kaffeplantasjer

Hvordan er hverdagen til fadderbarnet ditt?

- Farijah bor på et barnehjem utenfor byen. Hun går på skole og er glad i å spille fotball og basket. Hun synes det er dumt at flere av vennene sjeldent kommer på skolen og blir med ut å spille ball. Det er nemlig slik at flere av vennene hennes bor hjemme med familien. Familiene har som regel trange økonomiske forhold, som betyr at barna må hjelpe til økonomisk. Flere av dem jobber på kaffeplantasjer der de har dårlige

forhold. De tjener noen få kroner dagen og har ikke tilgang til rent drikkevann.

Venninnen til Farijah som jobber på kaffeplantasjen.

Sophie Elise forteller at hun synes det er trist at små barn må jobbe og slite for å tjene penger til familien, istedenfor å ha en «normal» barndom.

Lurt av kaffereklame

Sofie hadde sett en reklame fra kaffemerket Nespresso. I reklamen hadde det blitt fremstilt som om forholdene til disse arbeiderene var bra. Det var mye snakk om en såkalt kaffemølle som angivelig ga arbeiderne bedre forhold. Under reisen ble hun mer skeptisk til reklamen og bestemte seg for å undersøke grundigere.

- Under mitt besøk i Columbia fikk jeg besøke en kaffegård. Bonden fortalte at det hadde blitt tøffere økonomisk etter kaffemøllen kom. Det er kun de store gårdene som får leveringsavtale med møllen. Mens i Columbia står de små gårdene for over 75% av kaffeproduksjonen. Det innebærer dermed at få kaffebønder har tjent på etablering av møllen, mens majoriteten av kaffebønderne har fått en enda tøffere kamp.

Hun sier også at hun er overrasket over hvor lett det var å bli lurt av reklamen. Hun forklarer hvor ekstremt

TEKST 7

mye makt ord har, og at hun antar at hun ikke er alene om å ha blitt «lurt» av reklamen.

- Vi blir påvirket uansett om vi vil det eller ikke. Ordvalget i denne reklamen er helt bevisst. Annonsen omtaler kaffeproduksjonen med positivt ladde ord og romantiserer hele kaffeindustrien. Negativt ladde ord blir derimot brukt om tiden før kaffemøllen kom. Det virker som en kaffeindustri uten kaffemøllen, er en dårlig kaffeindustri. Dette gjør Nespresso nettopp fordi at vi skal få et inntrykk av at deres kaffe er best.

- Jeg har en sterk forståelse for at å kutte ut kaffe kan være ekstremt vanskelig for noen. Likevel synes jeg alle burde være mer observant på forholdene til arbeiderene. Jeg anbefaler derfor alle å sjekke hvordan deres vanlige kaffemerke behandler arbeiderene. Det finnes også flere kaffeprodusenter som tilbyr mer miljøvennlig kaffe. Se etter økologisk merking eller Fairtrade neste gang du handler kaffe. Velg de kaffemerkene som gir bra forhold til arbeiderne og som er mer miljøvennlige.

Kaffe har en stor påvirkning på miljøet

- Ikke nok med det, men kaffeproduksjon har også en stor påvirkning på miljøet. Emballasje og det høye energiforbruket og vannforbruket som kreves i dyrkingen har ikke en positiv effekt på det store miljøproblemet vårt. Selve kaffedyrkingen er heller ikke særlig bra for miljøet. Plantene trenger store mengder vann, noe som ofte er en utfordring i disse landene. I tillegg produseres kaffen i sørlige land, som vil si at den må transporteres.

Har fått positive tilbakemeldinger

Sophie har vært engasjert i saken etter hjemkomsten og delt meningene hennes på bloggen. Hun har for det meste fått positive tilbakemeldinger. Hun sier også at turen har endret hennes forbruk av kaffe

- Siden jeg kom hjem fra turen har jeg bestemt meg for å kutte kaffe helt ut. Jeg har ikke et behov for å drikke kaffe lenger, når jeg vet hvor forferdelige forhold majoriteten av arbeiderne har.

Vil du anbefale andre å kutte ut kaffe?

TEKST 8

Kaffeproduksjonen i Colombia

Har du noen gang tenkt over hvor kafeen du drikker kommer fra? Eller hvordan den blir laget? 32% av kaffen Norge importerer kommer fra Colombia. Kaffeproduksjonen i Colombia innebærer fattige bønder, dårlige arbeidsforhold og forurensing.

Kaffemøllen som endret 100 år med kaffe

Kaffemøllen i Jardin bidrar til å gjøre arbeidsdagen til 200 kaffebønder bedre og enklere. De sparer tid og tjener mer penger og det hindrer forurensing, men bøndene vil fortsatt ikke tjene nok penger og de vil fortsatt jobbe lenger enn en vanlig arbeidsdag under dårlige arbeidsforhold. (Nespresso,2020)

Dårlige arbeidsforhold for kaffebøndene

Colombia er et av landene i verden som produserer mest kaffe. I Colombia er 75% av kafeen fra små kaffegårder. Der er gårdene preget av dårlige arbeidsforhold og barnarbeid. På kaffeplantasjer finner vi fattige bønder og barn som jobber hele dagen i stekende varme for å få nok penger til å overleve. (KAFFEGEEK,2019)

Barn som jobber på kaffeplantasje under dårlige arbeidsforhold

Kaffeplantasjer ødelegger naturen

Kaffe bøndene bruker giftige kjemikalier for å beskytte plantene sine. Disse kjemikaliene ender som oftest opp i elver. Som fører til at elven blir forurenset og dette påvirker mange plante og dyreliv. FN har brukt både tid og penger på å bevisstgjøre bønder om nødvendigheten av bærekraftig kaffedyrking, men det er fortsatt mange som bruker giftige kjemikalier som ødelegger miljøet. (KAFFEGEEK,2019)

TEKST 8

Bønder vasker kaffebøndene som er fylle av giftige kjemikalier som vannet tar med seg tilbake til elven.

Dårlige priser fører til migrasjon og kokaplanter

Kaffeprisene faller ettersom det bli produsert mer kaffe i hele verden. Mest på grunn av Brasil som har hatt rekord store avlinger. Dette rammer alle kaffe produsentene i Colombia. Mange innser at de ikke kan tjene penger på kaffegården sin lenger og bytter enten ut kaffe plantene med kokaplanter eller migrerer til USA for å skaffe seg jobb. En stor del av migrasjonen i dag skyldes kaffebønder som ikke tjener nok på å dyrke kaffe. (KAFFEGEEK,2019)

Det finnes håp for kaffe bøndene

Mange organisasjoner jobber i dag med å sikre at lokale bønder tjener nok penger og har nok til å klare seg på gården. Organisasjoner som ICO og ICP prøver å bedre miljømessige, økonomiske og samfunnsmessige forhold for kaffe bøndene. Takket være disse organisasjonene vil flere kaffebønder klare å holde seg til kaffe produksjon istedenfor å gå over til koka planter eller migrere til USA. (KAFFEGEEK,2019)

TEKST 8

Kaffebonde får opplæring i hvordan de skal unngå å forurense elvene.

Undersøk hvor kaffen din kommer fra!

Kaffemøllen i Jardin hindrer forurensing av vannet og gjør arbeidsdagen til kaffe bønder mye lettere og bedre. En kaffe mølle gjør at bonden kan vaske kaffebønnene sine raskere uten å forurense elvene med kjemikalier fra kaffebønnene. Da spares miljøet og bonden tjener mer penger. Nespresso sin kaffe mølle gjør at deres kaffe produseres med minimalt utslipp. For å sikre dette bør du alltid sjekke hvor kaffen din kommer fra og hvordan den lages. Velg kaffe med lite miljøforurensing og hvor bøndene jobber under gode arbeidsforhold.

Norsk skriveøkt

Krevende levekår for kaffebønder i Sør-Amerika

Det drikkes 2,5 milliarder kopper kaffe i verden hver dag. Norge er i verdenstoppen, i forhold til folketallet, når det gjelder forbruk av kaffe. Vi er det landet i verden, etter Finland, som drikker mest kaffe per innbygger. Det totale forbruket av kaffe i Norge i 2019 var 47 089 678 kilo. Det enorme forbruket vårt medfører et ansvar for å sikre at kaffen vi drikker produseres under forsvarlige forhold. Vi har et ansvar for at rettighetene til arbeiderene som produserer kaffen vi drikker blir ivaretatt.

Brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter

Kaffe står på toppen av listen over matvarer som har størst risiko for brudd på menneskerettighetene. 70 til 80 prosent av kaffen i verden blir dyrket av 25 millioner småbønder. Mange av disse bøndene lever under fattigdom og blir hardt rammet av klimaendringene. De siste 5 årene har prisene på kaffe sunket med rundt 60 prosent. En kaffebusk må vokse i 4 år før det vokser frukter på den. Dette gjør at få bønder har råd til å kjøpe nye kaffebusker som de ikke vil tjene noe på før om 10 år. Dette tvinger flere bønder i Colombia og Guatemala til å flykte fra gårdene sine. Noen bønder må bytte ut kaffebusker med kokablader for å klare å tjene nok penger til å overleve. I tillegg er det høy risiko for barnarbeid, tvangsarbeid og utrygge arbeidsforhold.

Hardt rammet av klimaendringer

Innen 2050 regner man med at halvparten av arealene det dyrkes kaffe på i dag vil være ødelagte grunnet klimaendringene. Værmønsteret endrer seg, og været blir mer ekstremt. På grunn av at mange av verdens kaffebusker er gamle er de svake og mindre rustet for å tåle klimaendringene. 120 millioner mennesker i 70 land er avhengig av å tjene penger på kaffeproduksjon for å overleve. Det er derfor avgjørende at vi, som bor i et av verdens rikeste land, tar ansvar for å begrense klimaendringene.

Hevder at møllen ble endringen

I 2010 åpnet det en mølle i byen Jardín i Colombia. Nespresso hevder i en reklamekampanje at denne møllen har endret hverdagen til bøndene i området betraktelig. Bønder har mer tid til familiene sine, sparer mer tid og forurenser mindre vann. De forteller også at dette har gjort kaffeproduksjonen mer bærekraftig. Nespresso bruker språklige virkemidler for å fremstille saken positivt. De skriver blant annet «fugler og sommerfugler danser blandt trærne». (brandstudio.no, 2010, s. 14) De personifiserer også teksten med å intervju Humberto Galeano. I annonsen forteller de kun om hverdagen til 200 bønder av 25 millioner som lever under dårlige forhold.

TEKST 9

Hva kan vi bidra med?

I dag er det, også i Norge, mange produkter som er merket med «fair trade». Det vil si at varen har blitt produsert under gode leveforhold og på en bærekraftig måte. Vi kan være bevisst på hvordan varene vi kjøper i butikken er merket, og at merkes på en troverdig måte. Vi må også stille krav til at det vi kjøper av kaffe eller andre varer skal være produsert på en bærekraftig måte. Vi må kreve at produsentene har en lønn til å leve av og gode arbeidsforhold. Vi må sette oss inn i hvilke varer og tjenester vi kjøper. Verden trenger at vi blir bevisste forbrukere.

Vi i Equal Exchange Labelling Organization har i det siste fått klager fra bønder i Sør-Amerika om at det har vært uetiske handlinger som har blitt utført mot bøndene for å produsere kaffe til Nestlé. Vi vil sikre at det ikke har vært noen brudd på menneske rettigheter og har valgt å besøke flere arbeidsplasser ved sikt i å se hva som virkelig foregår der nede.

«Alle burde ha rett til å ha gode arbeidsforhold»

Kan dette være propaganda?

I det siste har Humberto Galeano komt i flere annonser for Nespresso hvor han forteller om hvordan det har vært på gården etter møllen fra Nestlé kom i bruk.

Han forteller om hvordan møllen har hjulpet veldig mange bønder i det siste med å produsere kaffe bønder og selge dem videre for en god pris.

Humberto sier at møllen har fått han til å stadig jobbe mindre, som er en fordel slik at han kan bruke mer tid som brannmann og være med familien sin oftere, men allikevel produsere kaffe med høy kvalitet som kan selges til en god pris.

Det snakkes og mye om at møllen har gitt Humberto og andre bønder bedre forhold. Når vi tok en prat med Humberto fortalte han oss at. -Møllen har fått meg til å unngå å jobbe med farlige kjemikalier som kan skade meg og andre bønder Det gir meg og mer fritid i pausene fordi møllen gjør mye av arbeidet som jeg trengte å gjøre før, sier han.

Vi stilte han flere spørsmål om forhold osv. og han konkluderte med, -Jeg liker hva møllen har gjort for oss i det siste. Jeg er veldig takknemlig for at Nespresso kom og hjalp de som trengte det mest. Jeg synes kritikken Nestlé for er alt for strengt, men det kan vær andre bønder som har det ille, det vet jeg ikke så mye om- Sier han.

Han forteller at kritikken mot Nestlé har vært altfor hard

TEKST 10

"Humberto som jobber»

Er det sånn hos alle nespressos arbeidsplasser?

Vi vet foreløpig ikke hvordan det er hos absolutt alle andre nespressos arbeidsplasser, det er Nestlé som må ha kontroll på det. Etter vår undersøkelse så er det klart at mange bønder har dårlige forhold og at ikke alle har en god arbeidsmulighet som Humberto.

«Jesper Nymark fra Danwatch»

I Brasil har det vært øyenvitner til slaveri arbeid. Jesper Nymark, direktør fra Danwatch, mener at han selv har sett at det har vært slaveri arbeid blant Nestlé sine arbeidsplasser. På en inspeksjon reddet han to barn som var 14 og 15 år gamle fra slaveriarbeidet.

Han bekrefter at den Brasilianske kaffeindustri benytter arbeidskraft på tvangsarbeid, at arbeiderne stues sammen i brakker, må drikke av samme vannkilde som dyra, og jobber uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer.

«Jesper Nymark fra Danwatch»

sannheten fra samfunnet.

Hva kan vi gjøre?

Det er ord vi ikke liker å høre. Alle skal ha rett til bra arbeidsforhold. Det er en menneskerett. Nespresso og Nestlé må skamme seg for det de gjør i flere plasser i Brasil. Å lage en annonse for en kaffe mølle er ikke en mulighet for å skjule

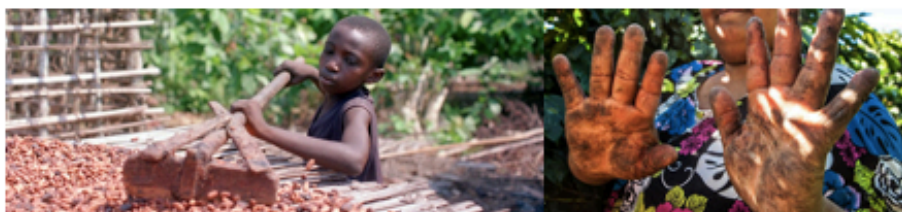
Vi vil helst prøve å kommunisere med Nestlé om dette og lage en avtale dersom det er mulighet i fremtiden.

For nå er det best at vi prøver å unngå selskaper om Nestlé dersom de driver med slave arbeid og tvangsarbeid blant barn.

I dette tidspunktet så er vi villige til å samarbeide med JDE og helts ikke Nestlé på grunn av at vi har selv bekreftet at JDE gir bedre levekår for arbeiderne sine. Så neste gang du skal velge mellom JDE og Nestlé, ta et smart valg.

«Barneslaveri i kaffeindustrien i Brasil»

Barnearbeid på kaffeplantasjer i Brasil.

Dårlige rutiner som bryter menneskerettighetene skjer stadig ofte.

Arbeidsforholdene ingen snakker om

Kaffeindustrien har hvert et problematisk marked helt fra starten av kaffeproduksjonen hvor både slavearbeid, barnearbeid, bruk av skadelige plantevernmidler og menneskehandel er aktuelle handlinger.

- Jeg blir utslitt og såret hver eneste dag som går. Vi har prøvd å gjøre mennesker og politikere oppmerksomme på situasjonen vi er i, men det viser ingen resultater, forteller Zamira Piper fra kaffeplantasjen hun jobber på i Brasil.

Zamira er dessverre ikke den eneste personen som sliter i den harde hverdagen.

- Jeg og familien min sliter oss ut hver dag for å få nok penger til mat og drikke, og det begynner å ta knekken på oss. Broren min som nå er 13 år har jobbet i industrien siden han var 7 år, noe som skader både den psykiske og fysiske helsen hans.

Dette er det kaffeindustrien ikke snakker høyt om

Kaffe er en råvare med svært høy risiko for brudd på grunnleggende menneskerettigheter, tvangsarbeid og dårlige boforhold for arbeidere. I gjennomsnitt tjener kaffebønder rundt 20 kr per dag, noe som så vidt dekker nok til leve-behovene deres.

Det har også blitt bevist at noen kaffeindustrier i Brasil tvinger arbeiderne til å drikke fra samme vannkilde som dyr, i tillegg til å jobbe uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer. Dette er tydelige tegn på dårlige leve- og arbeidsforhold som verden burde bli mer oppmerksom på.

Nestlé og JDE er verdens største kaffeleverandører som selger kaffe fra Latinamerikanske land, og er ansvarlig for 40 prosent av all verdens kaffeproduksjon. Ansvar om å få bedret disse urettferdige vilkårene er derfor deres i stor grad.

Nestlé har sagt at de stort sett har kontroll over 90 prosent av kaffebønnene som brukes blant den kjente merkevaren Nescafé, men sier at de resterende 10 prosentene er vanskelig å holde styr på.

TEKST 11

Dette er ikke godt nok, ettersom flere tusen mennesker fortsatt må lide i forferdelige forhold.

Forbrukere kan hjelpe til endring

Siden kaffeprodusentene ikke klarer å få skikkelig orden på situasjonen selv, kan vi som forbrukere av kaffe hjelpe til. Det er flere muligheter å bli oppmerksom på og dermed støtte kaffeprodusenter som har gode rutiner og forhold til arbeiderne sine.

Å velge ut kaffe med merknader som Fair-Trade, UTZ Certified og Rainforest Alliance sikrer at du kjøper kaffe hvor rettferdig handel og ansvarlig produksjon med hensyn til miljøet er gjennomførte faktorer.

Dette vil hjelpe kaffeprodusentene til å skille ut leverandørene som bryter kravene, slik at dem deretter vil miste kontrakten sin eller få krav om å endre fremgangsmetodene sine. Dette vil ha en positiv virkning for både mennesker og miljøet ettersom arbeiderne får bedre leveforhold mens miljøet vil unngå store mengder med forurensing.

Zamira har håp om at dagens ledere og befolkning vil bli mer oppmerksomme på akkurat dette, slik at hun, familien og vennene hennes får en bedre hverdag.

- Vi lever i en urettferdig verden med mange ulikheter, mishandlinger og harde krav. Jeg er klar over at dette ikke kan fikses lett, men jeg har håp om at vi kan klare det hvis vi samarbeider og motiverer hverandre til det, sier Zamira.

Hun ser på lillebroren sin.

- Alle fortjener å få en sjanse til å leve et godt liv.

Vi i Amnesty International mener at rettferdighet er noe av det viktigste et menneske har krav på i arbeidsdagen. Det å bli utsatt for skadelige giftgasser som skader helsen, bli betalt mye mindre enn man fortjener, og oppleve brudd på menneskerettighetene hver eneste dag er noe vi står sterkt imot og ønsker å hindre. En endring må skje snart, og vi trenger hjelp av så mange som mulig. Bli en del av det, og spre informasjonen videre!

Harde arbeidsdager på kaffeplantasjer utmatt og skader arbeiderne.

Problemet i Brasil er alvorlig

Viste du at en 7 år gammel gutt ble tvunget til å produsere kafeen din i dag, bare for å få nok penger til å leve?

Synet vi aldri glemmer

Emilie Nereng og jeg ble invitert av Etiskhandel til Brasil for å se på kaffeproduksjonen i høst.

Før vi reiste, leste vi litt om hvordan det er der nede, da vi kom over Nespresso artikkelen. Ifølge denne skulle alt være flott, men det viste seg til å ikke være sant. Dette ble en tur jeg aldri skulle glemme.

Vi dro tidlig ut om morgenen for å se hvordan produksjonen av kafeen foregikk. Da ble vi sjokkerte over synet vi så. Inspektørene hadde skuddsikre vester på seg, mens vi ble beskyttet av politiet med geværer. Lite visste vi at dette bare var starten.

-Hva er det vi har kommet til Anniken?

Vi stod og måpte, helt i ro, i sjokk. Tårene trillet på som en foss. En unge kom bort til oss med en kopp kaffe til hver av oss. Han så sliten ut, men han behandlet fremdeles oss som om vi var dronninger.

Tvangsarbeid eller døden

-Det er forferdelig her.

Gutten sa det til meg, og det gjør enda vondt å tenke på. Han het Juan. Synet som møtte meg, er et syn jeg aldri vil glemme. Tvangsarbeid.

Barn nede i 5 års alderen jobbet uten pause i 12 timer. De drakk fra samme vann alle sammen, barn, voksne og dyr. Jobbet uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer. Når de lange dagene var over, ble de stuet sammen i trange brakker.

Jeg snakket med moren til Juan om lønnen hennes. Hun sa at hun tjente 15 kr om dagen, det vil si at mindre enn 2% av utsalgsprisen gikk til henne. Men hun har ingen valg.

-Enten dette eller døden.

Du bidrar til dette

Du tenker vel at dette angår ikke oss her i Norge. FEIL! Store deler av kaffen i Norge kommer fra Brasil, dette blir solgt av både Nestlé og IDE. Så den Nespresso kaffen du hadde til frokost ble kanskje produsert av 12 år gamle Juan.

Nå bruker jeg min stemme for å få en forandring til å skje.

Politikerne vet om problemet og jobber med temaet, men ingenting skjer. DETTE ER IKKE GODT NOK! Vi må gjøre noe selv. Kjøp kaffe med Fair Trade merket, ikke noe annet. Til slutt vil alle som driver med kaffe – tvangsarbeid gå konkurs.

Vi kan klare dette sammen. -Annijr

Et skremmende besøk til Colombia

Vi landet i Bogota i håp om å finne noen lokale busser som gikk ut på landet. Da vi skulle lande skimtet jeg noen gårder i det fjerne, mest sannsynlig kaffegårder. Vi gikk ut fra flyplassen og det tok ikke lange tiden før vi satt på en buss ut mot gårdene. Desto lenger vi kom ut på landet, desto dårligere ble veiene. Alt ristet bak i bussen, og man måtte holde godt fast på kamera og mobiler da det var enkelte hull i bussen. Bussjåføren stoppet i en liten landsby for å snu, hit men ikke lenger. Vi var nå så langt ut på landet du kommer med kommersiell transport. Det tok oss ikke lang tid for oss å finne åkre, vi var omringet av dem. Det luktet så sterk av kaffe at man skulle tro man hadde kaffebønner i neseborene. Jeg kunne skimte en stigende røyk fra et hus lenger borte. Vi gikk bort og fikk endelig møte vår første kaffebonde. Alle som var med i crewet hadde sett reklamen av Nespresso, der en kjekk og velstelt mann sto og laget kaffe i hans eget tempo, omringet av en idyll. Jeg fikk øye på en mann som gikk litt frem og tilbake. Kunne virkelig dette være en ekte kaffebonde? Han så ingenting ut som han på bildet. Mannen vi møtte var tynn, sliten og uten tenner. Han holdt på å lage seg selv middag, som i Norge så vidt ville blitt kalt barnemeny, om ikke forrett. På tross av mangel på mat inviterte han oss inn, vi hadde med oss egen mat som vi delte med den stakkars mannen. Vi fortalte om Nespresso reklamen, og jeg kunne se at i det øyeblikket Nespresso ble nevnt at en flamme ble tent inni ham. Kaffebonden som het Nestor uttrykket hvor sterkt han hatet Nespresso og reklameringen deres. Han mente at å gi kaffe bøndene i Colombia en mølle var som å gi et barn som akkurat mistet en arm en iskrem. Møllen var kanskje til god hjelp, men likevel lever bøndene i stor fattigdom med så vidt råd til mat. Vi bestemte oss for å gjøre et intervju med bonden, slik at de undertrykkede kaffebøndene endelig skulle få uttrykke seg

TEKST 13

Et bilde av Nestor i sine eneste klær på vei til å høste kaffebønner

Reporter: - Velkommen til dette intervjuet, vi er nå i Colombia for å snakke med kaffebønder som er hele grunnen til at vi i Norge kan servere gratis kaffe på restauranter. I dag er vi her med Nestor for å finne ut litt om de ulike ofrene som blir gjort for at vi skal kunne spare et par ekstra kroner på morgenkaffen vår. Så, Nestor, du er kaffebonde her i utkanten av Colombia?

Nestor: - Ja, jeg er født og oppvokst på denne gården, og har så vidt sett hvordan livet er utenfor åkrene.

Reporter: - Nespresso laget ganske nylig en reklame om hvordan forholdene er for dere kaffebønder. Hva er ditt forhold til Nespresso?

Nestor: - Nespresso er definisjonen på undertrykkelse. De er ulver i fåreklær. Jeg snakker for alle når jeg sier at Nespresso er en av grunnene til at vi kaffebønder sliter økonomisk og mentalt.

Reporter: -Hvis du kunne sagt en ting til verden, hva vil du si?

Nestor: - Ikke tro på alt dere leser, det Nespresso sier er ikke sant. Vi kaffebønder har ikke mer tid til familien, vi har ikke god lønn og vi har hvertfall ikke gode arbeidsforhold.

TEKST 13

Etter å ha snakket med Nestor, en ekte kaffebonde og hørt hva som faktisk skjer har jeg fått et helt annet syn på Nespresso og kaffeindustrien generelt. Dette kan ikke gå uhørt, verden må få høre om dette, om undertrykkelse og slaveri. Kaffebøndene jobber seg i hjel for å få råd til mat, de blir grovt utnyttet. De er enkle bytter da de ikke har mulighet til å ytre seg, vell, frem til nå i hvert fall. Lenge har uskyldige kaffebønder blitt utnyttet, men ikke nå lenger. Jeg trodde først at vi kom til å trenge og intervju flere kaffebønder da de mest sannsynlig ikke hadde det så ille. Jeg tok feil. Etter kun ett intervju har jeg fått et sannhetsbilde som er den strake motsetning til Nespresso sin reklame. Jeg kan lett konkludere denne artikkelen.

Nespresso lyver, eller hyvertfall pynter på sannheten som om det skulle vært en 15 år gammel jente på vei til juleball. Det er viktig at vi, forbrukerne, som den største påvirkningskraft går sammen om å ende slik grov utnyttelse av mennesker. For det er det vi er, mennesker, vi er alle like og burde derfor bli behandlet likt. Denne artikkelen er kanskje slutt, men det er ikke kampen om menneskerettigheter, den har så vidt begynt. Det er på tide at verden går videre, blir du med?

Et ungt liv i hardt arbeid

Klokken er 05:00, mitt faste klokkeslett hvor min far vekker meg. Jeg og broren min er 16 år gamle og jobber som bønder i en liten gård. Hele familien min lever på denne jobben.inntekten er felles og lav, mens kravene stilles høyt. Vi bor i en liten bygd med dårlig råd og tilgang på mat og drikke. Slik har det alltid vært.

Dette er min far, her går han langs gaten ved husene som eies av staten.

Arbeidsforholdene

Jeg har jobbet i bedriften siden jeg var 12 år. Oppgavene mine varierer, men er ofte mye gjentakelse i arbeidet. Det er ikke min far som bestemmer hva vi skal gjøre, men eierne av produktene vi produserer og leverer.

I løpet av en arbeidsdag har vi rundt 20 minutters pause, i denne korte perioden får vi et glass med vann og et par matrester som blir lagt frem i boden. Det er vanskelig og holde konsentrasjonen oppe fra 06:00 til 17:00, iallfall på de varmeste dagene med lavt energinivå og lite mat i kroppen.

Min far sier alltid at en dag vil dette ta slutt og at vi skal flytte vekk fra denne arbeidsplassen, men jeg ser ikke noe lys i enden av tunellen.

Jeg har alltid hatt lyst å fullføre skolen eller flytte ut å studere, men det er vanskelig under forholdene våre. Jeg ser ingen utvei.

Påvirkningen jobben har på familien

Når arbeidsoppgavene våres er gjort og det er på tide å dra hjem er det ofte rolig på hjemturen.

TEKST 14

Jeg kan se på far sitt ansikt at alt ikke er som det skal, men jeg tørr aldri å nevne noe. Min familie er avhengig av jobben, uten den hadde vi ikke hatt noen ting. Derfor er vi takknemlig for hva vi har.

Om kvelden får jeg alltid senket skuldrene og tenker vanligvis på min fremtid. Vil jeg noen gang flytte? Får familien min ny jobb eller bedre inntekt?

Hodet mitt fylles ofte opp med tanker og drømmer jeg kunne ønsket gikk i oppfyllelse. Før vi legger oss forteller alltid far noen inspirerende historier. Han sier at arbeidet vi gjør vil hylle oss i fremtiden eller at i morgen våkner vi opp med en engel som beskyttelse, denne engelen vil vakte rundt oss hele arbeidsdagen og passe på at ingenting gale skal skje. Jeg er glad i min far og vet ikke hva jeg og resten av familien min skulle gjort uten han.

Colombia Espresso

Arbeidet vi gjør leveres over hele verden. Produktene vi behandler med vårt fulle engasjement går rundt i verden til en av de største kaffe besøkende restauranten. Starbucks har en enorm oppmerksomhet, men ingen vet hva som skjuler seg bak denne smaken.

Vi arbeider hardt hver dag for å levere våre smakfulle produkter. Familien min får lite tid til å være sammen. På jobben skal vi være konsentrerte og vakter går rundt og holder øyet på oss.

Her er produkter vi sliter sjelen vår ut i, slik at andre mennesker skal få sine goder.

- Stopp dette slaveriet, stopp barnearbeid

Med lite næring og flere varmegrader sliter vi oss ut relativt fort, og for oss må vi fortsette slik i opptil 13 timer til dagen.

Når vi kommer hjem er vi så slitne at ingen orker å gjøre noe.

Alt jeg har er håp, et håp om at dette en gang skal ta slutt og at verden skal se hva som virkelig skjuler seg bak denne kaffe fasaden.

Barnearbeider på en kaffe plantasje

Redusert regnskog på grunn av kaffedyrking

Nestlé bruker barn

Rundt 116 000 kaffearbeidere er barn i Minas Gerais. De tjener mindre, har ingen tid til familien sin og drikker vann fra samme kilde som dyrene på gården. Alt takket være Nestlé

ADERE-MG's representant i MG: Gabriel Cardozo

-Mine besteforeldre var kaffearbeidere på Corrego da Prata, som min far og nå er jeg kaffearbeider, forteller 11 år gamle Vinicius som ser over plantasjonen der flere barn jobber. Plantasjonen ligger i den fattige delen av Minas Gerais.

Han har ingen utdannelse og er analfabet. Foreldrene er gjeldsslavere og klarer ikke få gitt ham utdanning. Gjelden gjør at Vinicius må jobbe.

-Jeg var på skolen et par uker for noen år siden, men likte det ikke noe særlig forteller Vinicius.

Men nå kan ikke Vinicius jobbe lenger. Han ble utsatt for en arbeidsulykke da han ble sprayet med insektmiddel. Etter ulykken så svir huden og øynene renner. Moren tok ham med seg til helsestasjonen. De gikk de 4 km.

Nestlé er fullt klar over arbeidsforholdene i Brasil og sier at de prøver å gjøre noe med det. Det er helt uforpliktende for Nestlé.

En vei ut?

-Jeg er João (25) og jeg er storebroren til Vinicius. Jeg er snekker og har en fast jobb i den sentrale delen av Brasil. Da jeg fikk vite om

arbeidsulykken til Vinicius ble jeg sjokka! Jeg undersøkte litt for å finne hjelp til broren min. Jeg ringte lokalkontoret til fagforeningen ADERE-MG

for å få hjelp. De fortalte at de var villige til å hjelpe broren min særlig fordi han er så ung og fordi han har hatt en ulykke på jobb.

To måneder senere

-Skolen er hard men ikke så hard som jobben på plantasjonen. Nå vil jeg ta mer utdanning slik at jeg kan hjelpe mamma og pappa.

-Jeg er veldig lettet og takket være gud har ADERE-MG hjulpet oss. Nå ser fremtiden våres lysere ut.

Dette er enda en sak som med en lykkelig slutt takket være det langsiktige arbeidet til den lokale fagforeningen ADERE-MG. Det må bli slutt på utnyttning av arbeidere i kaffeindustrien. Først når arbeidsforholdene blir gode kan kaffen smake godt på kafeer i Europa.

Slavearbeid er en konsekvens av de lave kaffe prisene Europa har bestemt. For å forbedre forholdene må vi øke prisene på råvaren og straffe plantasjeiere som bryter brasiliansk lov.

ADERE-MG er en fagforening i Brasil.

*Jorge F Dos Santos hjalp 15 menn ut av slavearbeid på kaffegården Corrego da Prata i 2018.

*I 2017 undersøkte fagforeningen 175 gårder.

Bilder fra kaffe produksjon i Colombia

Sannheten om kaffe produksjonen i Colombia

Lave kaffepriser får Colombianske kaffebønder til å flytte eller drive med kokainproduksjon

Siden 2015 har kaffeprisene sunket med 60%, dette fører til at kaffebønder strever med økonomien. Mange av bøndene flytter derfor videre til land som USA, andre går heller over til kokainkartellene.

- Etter årene gikk ble inntektene lavere og lavere, det ble vanskeligere å leve. Jeg måtte flytte over til kartellene, forteller Cardozo i Medellin, Colombia.

Arsaken ligger i Brasil

En av grunnene til at prisene har falt såpass mye stammer fra Brasil. Landet produserer mest kaffe av alle andre land og i 2018 hadde Brasil en rekordhøy produksjon. Denne økningen forandret markedet i stor grad.

Kaffeproduksjonen bryter menneskerettigheter

I land som Colombia og Brasil er sjansene for at menneskerettigheter blir brutt svært høye. Dette kan for eksempel være barnarbeid, tvangsarbeid, utrygge arbeidsforhold, lav lønn, dårlige boforhold og at fagforeningers rettigheter respekteres ikke.

Kaffens destruksjon på klima

Ettersom klimaet endrer seg, blir det vanskeligere å dyrke kaffebønner. Klimaendringene truer nemlig 60% av alle ville kaffearter. En måte bøndene har prøvd å fikse dette på var å kjøpe kjemikalier som stoppet kaffen å ruste. Konsekvensene av dette var at det var giftig for elvene, som forgiftet derfor plante- og dyreliv.

- Vi visste ikke noe bedre, vi ville bare ikke miste noen av våre bønner, uttrykker Cardozo.

FN kommer til løsning

Mange av de største kaffe produsentene hadde store konsekvenser på klima. Dette ville derfor FN forsøke å hindre. FN utviklet et utviklingsprogram. Programmet fikk 12 millioner dollar og skulle bidra til å hjelpe kaffe bøndene til bedre bruk av land og ha en mer miljøvennlig standard.

- Takket være FN forstår jeg nå konsekvensene av disse kjemikalierne, mener Cardozo.

TEKST 16

Forurensingen fortsetter

Til tross for FN, har ikke forurensningen forsvunnet fullstendig. Grunnen til dette er at mange av kaffeprodusentene ikke er villige til å bidra i det FN-styrte programmet.

- Jeg synes det er trist å høre at ikke alle vil gjøre en like stor innsats når det rammer oss alle, rapporterer Cardozo.

Denne familien var den første familien jeg møtte. Faren i familien er den som har ansvaret for økonomien. Han fortalte oss hvor vanskelig det har vært for dem økonomisk. Lille barnet er blitt syk av vannet.

Hasan Karim (19) bor sammen med sine kompis som også jobber med kaffeproduksjon. Han ble nødt for å komme seg i jobb som barn. Han har jobbet med kaffeproduksjonen i 7 år nå, han trives ikke.

Realiteten, helt uten filter

Marie Hansen

Vi har lest artikler fra bransjer som Nespresso, der det forteller oss om alt det de har gjort som er så bra. De fremstiller seg som miljøvennlige, fordi de har forminsknet forurensingen. Gitt bedre arbeidsforhold, mer lønn og mindre arbeidstid. De bruker alt dette til reklame for sitt eget produkt.

Jeg og mine Kollegaer fra Arbeiderpartiet bestemte oss for å besøke e av Nespresso's kaffeproduksjoner. Vi vil se med egne øyner hva realiteten er og om Nespresso snakker sant. Lite visste vi om hva som ventet oss.

Er det virkelig bra der nede?

Da vi ankom, ble vi tatt imot av en 19 år gammel gutt, Hasan. Han begynte å fortelle litt om seg selv og sitt liv. Hasan tok oss med på en omvisning. Vi så mennesker i hardt arbeid, som ikke hadde hatt pause på over 7 timer. Mat og drikke var ikke lett tilgjengelig. Vi ble veldig nysgjerrig på hva alle disse menneskene tjente. «Vi tjener maks 1 euro til dagen» sier Hasan. 1 euro til dagen vil si 10 norske kroner til dagen i Norge.

«jeg føler meg som en slave etter å ha hørt dette!» - Hasan Karim

Arbeidstiden variere, men det er ofte mellom 20 til 12 timer arbeid i døgnet. De fleste som arbeider er menn. Menn som er nødt til å arbeide, uansett hvor lite betalt det er. Mat og drikke er ikke noe de tenker på før arbeidsdagen har tatt slutt og de skal hjem til familien. Vi møtte på flere familier. Mange av familiene hadde syke barn, og økonomien i stort sett alle familiene var dårlig. Barna hadde blitt syke av vannet. Samme vann som blir brukt til kaffeproduksjonen.

Dårlig betalt, lange arbeidstider og forurenset vann, er dette virkelig greit?

Nespresso får godt betalt for å lage disse reklamene, når de ikke engang stemmer. Vi fortalte Hasan hva Nesspresso holder på med, da ble han sjokket. De har aldri fått noe informasjon om selve bransjen Nespresso. De ble bare satt i arbeid, de snakket sjeldent med sjefene.

Vi prøvde å snakke med sjefene

Vi var ikke heldige og fikk ikke tak i dem. De var ikke noe villig til å snakke, og tok seg ikke tid til det. Dette er noe vi trenger å bekjempe sammen. Dette er ikke greit. Dette er mye mer nærme å kalle det slavearbeid enn gode arbeidsforhold. «Ikke greit».

Små barn som jobber på en kaffe plantasje.

Ambassadør for Nespresso: George Clooney.

Skjult barnearbeid bak kaffegiganten Nespresso?

Kaffegiganten Nespresso hevder at de 200 bøndene som jobber i Jardin «tjener mer, mer tid til familien og er miljøvennlig» takket været en kaffemølle

Regnskogfondet

Jeg er en journalist i regnskogfondet, som jobber hardt for at menneskerettigheter ikke skal være en «maybe», men en «must». Jeg skal derfor reise ned til plantasjonen i Jardin, for å avsløre hva som faktisk skjuler seg bak kaffebønnene

Intervju

For at intervjuet skulle være mest mulig autentisk ville jeg prate med den samme mannen som Nespresso snakket med, nemlig Humberto. Humberto og familien hans har vært bønder på åkrene i Jardin i flere generasjoner og har vært en viktig del av kulturen deres.

Humberto funderer lenge på spørsmålene jeg stiller ham om Nespresso og skogen. Til slutt så knekker han og svarer,

- Vi har ikke stoppet å brenne Amazonas og skoger selv om det er hva Nespresso har lovet. I intervjuet der jeg snakka om at dyrelivet er bedre og at «fugler og sommerfugler danset» var for å pynte på løgnene.
- Det Nespresso har gjort er ikke bare negativ f.eks. at lønnen min og andre bønder har økt betraktelig fra det mine slektninger tjente og at vi sparer mye mer tid enn det vi brukte før.

Det eneste jeg fikk ut av Humberto var arbeidsforholdene som Nespresso ble anklaget over. Det tror jeg er på grunn av frykt for å bli sparket og ikke ha råd til å forsørge familiene.

Artikkel

Siden jeg ikke fikk svar på hvorfor Nespresso har fått de anklagene på arbeidsforholdene ville jeg se om jeg kan finne det ut selv og tenkte at artikkelen deres var den første plassen jeg ville lete.

I starten av artikkelen starter de med å få Humberto til å skryte av hvordan det ser ut

Nespresso

Nespresso er en av de verdenskjente kaffeprodusentene. De er en del av det enda større firmaet Nestlé som har blitt anklaget flere ganger av slavearbeid og bekreftet mange av dem for å være sanne.

Ambassadør

Ambassadør George Clooney sjokkert og overasket over anklagene av barnearbeid i et av Nespresso sine kaffeplantasjer i Guatemala.

George Clooney er en kjent skuespiller med et stort publikum bak seg.

TEKST 18

med å si linjer som «fugler og sommerfugler som danser rundt trærne». Å så følge det opp med at det ikke alltid har sett sånn ut får dem til å høres ut som de har gjort en forandring som gjorde alt så mye bedre.

«Tjener mer og sparer tid og miljø». Til tross for at bøndene tjener mer og sparer mer tid er snakket om miljøet feilinformert fordi ja kvaliteten på kaffen og vannet er bedre, bryter de løftet sitt med å stoppe skogbrenningen.

Nestlé

Nestlé er også et veldig anerkjent firmaet I kaffe verden. De har også blitt utsatt for barnearbeid og slavearbeid på kaffe plantasjonen deres. I motsetning har de mer forskning på det enn på Nespresso selv om de begge blir styrt av en felles eier.

En journalist fra Norge reiste ned til Brasil Til en av plantasjene til Nestlé. Hun sier at de var beskyttet av bevæpnet politi grunnet sikkerheten rundt disse plantasjene. Der nede møtte hun Jesper Nymark som er direktør for media firmaet Danwatch.

Da hun kom fram sier hun at det hun så var veldig rystende fordi hun så blant annet slavearbeid og barnearbeid. «Barn som burde leke sitter heller og jobber under slaveliknende forhold» (Ramstad, 2021, s.1). Burde vi i Norge føle oss skyldige av å drikke kaffe fra disse plantasjene.

Det en er en stor faktor for Nespresso å ta å utnytte av Clooneys suksess for det kan være en fordel med tanke på media. Han er også en primærfaktor For firmaets berømmelse.

Kaffeindustrien

Kaffeindustrien er en av de mest risikoutsatte import produktene. Det betyr at der kaffen blir kaffen blir importert fra mest sannsynlig har brudd på menneske rettighetene.

Konsekvenser av at vi fortsetter å kjøpe fra disse firmaene er at de kommer til å fortsetter med barnearbeid, tvangsarbeid og lav lønn. Kan vi ikke betale litt ekstra for den koppen med kaffen for å boikotte disse bruddene på menneskerettighetene.

Endret Møllen Egentlig 100 År Med Kaffe?

Colombia er et av de landene i verden som produserer mest kaffe. Nestlé har bekreftet at mye av dette er med stor hjelp fra folk som tvinges til å arbeide – folk i alle aldre. Jeg bestemte meg for å reise til Colombia for å se for selv hvordan det er på kaffegårdene der.

- Jeg har jobbet her i fem år nå. Broren min jobbet også her før, men han klarte å rømme, sier 14 år gamle Matias. Matias jobber 16 timer hver dag på en kaffegård i Jardín, Colombia.

Matias får nesten ikke betalt for sitt arbeid.

Axel Heiberg-Andersen, kommunikasjonssjef i Nestlé Norge sier det at de stort sett har kontroll på alt som skjer på de Colombiske kaffegårdene. Dessverre er det ca. 10% av gårdene de ikke har noen kontroll over. Kafeen som kommer herfra er fortsatt verifisert, men om de er på lovlig grunnlag er de ikke sikre på.

Ifølge en artikkel fra Nescafé, er det idyllisk å jobbe på denne kaffegården etter at kaffemøllen kom. Møllen ble laget for at kvaliteten på kaffen skulle bli jevnere og for å unngå å forurense elvene med det ubehandlede avløpsvannet. Nescafé påstår at bøndene sparer opp til fire timer hver eneste dag, og at de får høyere lønn, ettersom at kvaliteten på kaffen ble bedre. Mye av dette er ikke sant. Det så absolutt ikke ut som noe idyll når jeg var der.

Bøndene der jobbet 14-16 timer hver dag, under dårlige arbeidsforhold, med dårlig lønn. Mange av arbeiderene var også barn. Bøndene tjener under 20kr hver dag for å fylle opp en 60-liters sekk med kaffe.

TEKST 19

Kaffen jeg har stående hjemme i skapet kommer sannsynligvis fra Brasil, hvor over 100 000 barn tvinges til barnearbeid på kaffegårdene. Det er ikke usannsynlig at både du og jeg har drukket mange liter kaffe som er produsert av barn.

At dette ikke har blitt gjort noe med, klarer jeg ikke å forstå. Barn skal være på skolen å lære, ikke dyrke kaffe. Siden ikke FN har gjort noen tiltak, tror jeg at vi som forbrukere må ta tak selv.

Vi må slutte å drikke kaffe som kommer fra Nescafé, Nespresso, Dolce Gusto, Coffee-mate, Senseo og Friele!

Hvis vi slutter å drikke kaffen som kommer fra selskapene ovenfor, vil tvinges til å slutte å produsere kaffe, og ingen barn eller voksne vil tvinges til ufrivillig arbeid.

Min opplevelse fra kaffegårdene i Jardín, Colombia

Jeg var på tur til Jardín i Columbia sammen med Nespresso i 2013 for å dokumentere kaffe bøndenes hverdag, og hvordan en mølle som ble satt i bruk i 2010 hadde endret den. Det ble skrevet en artikkel om dette «[Møllen som endret 100 år med kaffe](#)», og jeg må si at det ikke er helt som det fremstår som. Artikkelen er mer en reklame enn en fakta tekst.

Kaffe plantasje i Jardín Colombia

Da jeg først leste teksten, viste jeg med en gang hvem de siterte fra. Humberto Galeano var en av dem som innsettingen av møllen påvirket på minst mulig negativ måte. Han har en av de beste og største gårdene i Jardín, og er dermed ikke den en må snakke til. Jeg snakket med flere forskjellige kaffe bønder og fikk veldig forskjellige svar fra dem møllen har påvirket mest, og dem det har påvirket minst.

Jeg snakket med et par arbeidere på en av de første gårdene vi besøkte. Jeg spurte om leveforholdene og arbeidsforholdene deres. Det de viste meg var ikke særlig oppløftene. Det var slave liknende forhold, med dårlig utstyr og gamle måter å høste selve kaffe bønnene. For å selge bønnene til møllen har de en viss standard for dem. Dermed må de bruke midler som kan være helsefarlige om de blir brukt uten den rette treningen og det riktige utstyret.

Jeg så også barn som jobbet på gården. De var på 14 – 15 års alderen, det samme som min datter. Jeg kunne ikke tenke meg hvordan det ville vært og hatt henne jobbe i stedet for å dra på skolen. Jeg spurte arbeiderene hvorfor ungene deres jobbet sammen med dem på

TEKST 20

gården. Det var et enkelt svar, men et trist et. Arbeiderene sa det var for å få nokk penger til å ta vare på hele familien.

En av arbeiderene jeg snakket med var en man ved navn Lucero Sanchez. Han tok meg på en omvisning på hele gården, og hans hjem i tillegg til sjefens hjem når han er i Jardín. Han viste meg åkrene han jobbet på, der alt var grønt og varmt. Lucero sa han ikke var så gla i jobben sin på grunn av den dårlige betalingen. Men han viste han ikke kunne dra noen andre plass uten en utdanning som ikke han, konen eller ungene hadde råd til. Jeg spurte hvor mye han fikk i lønn, og svaret var ikke helt uforventet. Han fortalte at han fikk inn ca. 2095 colombiske pesos, som er det samme som 5 norske kroner, etter en dag med 12 timers arbeid. Ungene fikk 838 pesos, det samme som 2 nok, og hans kone fikk 1257 pesos altså 3 nok. Dette er bare det de får om de klarer å fylle en 60 liters sekk med kaffe.

Vi dro til andre gårder i Jardín. Det var mange forskjellige arbeidsforhold og standarder satt på gårdene. Da vi dro på besøk til Humberto Galeano var ting helt annerledes. Vi ble møtt med åpne armer fra en man som skulle vise hvor bra det var blitt på grunn av Nespresso sitt AAA sustainable quality program, og møllen. Selve forholdene på gården var veldig bra. I hvert fall synes arbeiderene det. De hadde venner og familie som de hjalp av og til med penger. Dette var fordi vennene og familiemedlemmene tjente såpass lite på plassen de jobbet at de trengte penger til mat av og til. Dette var ikke veldig kjekt å høre, men jeg var glad at arbeiderne på gården fikk mulighet til å hjelpe dem som trengte det.

Humberto var en utrolig kjekk person som viste hvordan det var å arbeide på gården. Han hadde jo jobbet der siden han var liten, med hjelp fra både bestefar og far som eide gården. Dermed viste han hvordan han skulle behandle arbeiderne og hvordan gården skulle være for å få inn nokk inntekter. Selv om det er veldig positivt å se at det er noen kaffeplantasjer i Colombia som klarer å holde en viss standard, er det mange som ikke har. Dermed jobber jeg sammen med fairtrade for å få bedre arbeidsforhold nede i Colombia.

Hva Nespresso ikke forteller deg

Jeg har i hele mitt liv jobbet som kaffebonde i Colombia. Jeg arvet gården fra min far, som lærte meg opp i kaffeproduksjonen. Jeg arvet gården i ung alder, fordi faren min ble syk av de dårlige forholdene på gården, og ikke kunne jobbe mer. Gården er alt familien min har, etter mange generasjoner som kaffebønder. Jeg drømte tidlig om et yrke utenfor kaffeproduksjonen etter at jeg så hvordan forholdene var, og så at min far ble svakere og svakere. Men etter å ha jobbet med kaffe helt siden jeg var liten er det alt jeg kan.

Nespresso forteller ikke hele sannheten

I Nespresso sine reklamer for kaffe, glemmer de å nevne de negative sidene om produksjonen bak kaffen de selger. I annonsen «Møllen som endret 100 år med kaffe», skriver de om hvordan en ny mølle har totalt endret levekårene til de som jobber på kaffegården i Jardin i Columbia. Det de lar være å si er at kaffeproduksjonen i hele verden, inkludert Jardin, fortsatt tar bruk av barnarbeid og slaveri. I tillegg lar de være å si at Jardin bare er en av mange gårder som Nespresso får kaffen sin fra. Så selv om Jardin har funnet en bra løsning med en ny mølle, får de fremdeles kaffe fra andre gårder med både dårlig klima og miljø.

Tvangsarbeid fra jeg var 7 år

Å jobbe i kaffeproduksjonen er et svært slitsomt yrke med lange dager. Mens Nespresso beskriver det som et bra yrke, har familien min blitt utsatt for tvangsarbeid i flere generasjoner. Allerede fra 7-årsalderen ble jeg, og etter hvert mine søsken tvunget til å jobbe fra tidlige morgener til sene kvelder opp. Vi sto opp tidlig på morgenene og ble tvunget med ut på kaffegårdene med en gang, ofte uten å spise frokost først. Vi jobbet opp

TEKST 21

til 13 timer i strekk, med kun noen få småpauser gjennom dagen til å drikke vann. Vi jobbet på gården hver dag, hele dagen. Dette førte til at jeg ikke fikk gå på skolen sammen med andre barn i byen, og har ført til at jeg ikke har noen bedre utdanning nå. I tillegg var lønnen knapt noen ting, bare nok til at jeg ikke sultet i hjel. Lønnen min er fortsatt dårlig i dag, og det vil bli vanskelig å klare å mate en fremtidig familie med den lave lønnen.

Produksjonen skader miljøet

Nespresso nevner også at miljøet i områdene med kaffeproduksjonen er bra, noe som heller ikke er sant. Både forurensing fra plantevernmidler og klimaendringer gjør at flere kaffebusker blir ødelagte og syke. Dette fører til et høyt forbruk av farlige kjemikalier i produksjonen som igjen er skadelig for miljøet. Også flere elver, blant annet de vi får vårt drikkevann fra, blir forurenset av avrenning fra produksjonen. Alle disse problemene går sterkt utover bønder i kaffeproduksjonen verden rundt, også på min gård. Det var også disse dårlige forholdene som gjorde min far syk, slik at han måtte slutte å jobbe allerede i en alder av 50.

Hvordan vil produksjonen se ut i fremtiden?

Jeg regner med at en stor andel av nordmenn og mennesker verden rundt ikke visste dette om kaffeproduksjonen. Det er umulig å si at folk skal slutte å kjøpe kaffe, men mitt håp er at folk skal vite hvor kaffen deres kommer fra før de kjøper den, og være klar over hvilke dårlige forhold vi må leve i for å lage kaffen som de drikker. Som forbruker går det også an å lete etter merkeordninger på kaffen du kjøper, som blant annet fair trade og UTZ-certified. Disse ordninger viser at merket bruker en rettferdig handel, og at det er bedre arbeidsforhold i produksjonen. Flere kaffeprodusenter jobber med å forbedre de dårlige arbeidsforholdene, og jeg har håp om å få en familie som kan få en annen fremtid enn i kaffeproduksjonen.

Fasaden bak Nespresso

Over 2,5 milliarder kaffe drikkes daglig verden over. Olje er den eneste råvaren som omsettes høyere verdier og vi nordmenn er en av dem landene som drikker mest av det. Men hvordan blir egentlig den kaffen mor og far drikker til? Fairtrade. (2021, 5. Februar). Kaffe: <https://www.fairtrade.no/finn-produkter/produktkategorier/kaffe.html>

Brudd på menneskerettigheter

Kaffebønder er en av de som er mest rammet når det kommer til produksjon av mat og drikke, det har vært flere rapporter om brudd på menneskerettigheter som barnearbeid og tvangsarbeid som er slave lignende tilstander. Så jeg tok en reise til Ghana for og se de tilstandene med mine egne øyne. Jeg bodde i en liten landsby utenfor Accra og fikk være med dem i 1 uke for å se hvordan det var.

Ghana

De sto opp klokken 5 om morgenen og så var det rett til jobb, det som gjorde innblikk for meg med en gang var å se at alle jobbet, fra 10 til 60 år. De begynte å plukke bønnene, så tok de og kuttet frukten for og få selve bønningen som ligger i kjernen av frukten, de brukte store macheter for og kutte frukten, det så ikke trygt ut i det hele tatt, små barn som sto og holdt på de store knivene, ingen av dem hadde skikkelige klær på seg heller, alle var slitne, skitne og i fare for sykdommer p.ga alle de forskjellige kjemikalene de brukte. De måtte bære på all frukten i flere timer å jobbe hele dagen. Alt dette for at vi skal få kaffe, de får ikke skikkelig lønn engang til å kjøpe klær eller skikkelig mat til barna sine og dem selv.

Disse tredje verdenslandene jobber billig med dårlig utstyr som deretter selger bønnene billige for oss så selger vi som land i Norge dem for mye dyrere enn det f.eks. bønder i Ghana gjør.

Bilde fra Ghana. Lowy, Benjamin. (2016). Bitter Sweet(fotografi). Fortune. <https://fortune.com/longform/big-chocolate-child-labor/>

TEKST 22

Men nå er jeg tilbake i Norge, jeg fikk et skikkelig innblikk på hvordan tilstandene egentlig er. Tenk at mennesker som meg og deg kan gå til Rema for å kjøpe kaffe som man egentlig ikke vet hvordan har blitt laget eller hvem som har laget det, tenk hvis den personen som laget kaffen du drikker døde på grunn av de voldsomme tilstandene.

Fairtrade

Så det jeg har valgt å gjøre er og kontakte fairtrade og samarbeide med dem, vi kom til en løsning om at du kan sende penger via bloggen min eller kjøpe Fairtrade kaffe som er en måte å vise støtte og empati til disse menneskene. Pengene vil gå til mennesker i Ghana og Colombia som jobber med disse bønnene, det Fairtrade vil gjøre er og hjelpe dem med bedre utstyr og høyere lønn som gjør arbeidet mer bærekraftig, ikke bare for oss, men hele kloden.

Jeg håper dere fikk innblikk av hvordan ting i verden egentlig er. Menn som mishandler fattige mennesker for penger uten å gi dem noe skikkelig tilbake, så neste gang du går til butikken tenk om hva du kjøper.

Myers, Anthony (2020). Cocobod set to increase price of Ghana's cocoa (fotografi). Confectionery. <https://www.confectionerynews.com/Article/2020/06/25/Cocobod-set-to-increase-price-of-Ghana-s-cocoa>

RETTFERDIGHET FOR KAFFEBØNDER

Vi i Danwatch har sendt inn journalister i Sør-Amerika for å undersøke hva situasjonen er for kaffearbeiderne. Sør-Amerika er kontinentene som er verdens største kaffe produsent, men hvordan er leveforholdene til kaffe bøndene som jobber i Sør-Amerika? Vårt mål i Danwatch er å vise innsikt i hva som pågår i kaffeproduksjonen i Sør-Amerika, og få frem den brutale sannheten.

Forholdene til kaffeproduksjonen i Sør-Amerika

En vanlig kaffearbeider har et dårlig leveforhold og er desperat. De er veldig fattige, slik at det er nesten ingen råd for mat. Fattigdom handler om mer enn å ha lite penger. Fattigdom er mangel på livsviktige ressurser. Derfor jobber de veldig hardt for små lønn uten å spørre om sikkerhet og rettigheter for sitt arbeid. I tillegg er arbeidsforholdene brutale. Bruk av plantevernmidler kaffeproduksjon utgjør en stor helserisiko for arbeiderne. De giftige gasser kan dukke strømmen i grunnvann, slik at det forurense vannet. Dette er et alvorlig problem for land i fattigdom. Dette krenker våre menneskerettigheter.

En kaffearbeider skadet hendene, etter lange timer av kaffehøsting

En kaffebønder i Minas Gerais, Brazil. En del av en operasjon for å se forholdene til kaffearbeiderne.

Kaffeproduksjon er knyttet til slaveri og barnearbeid

I 2013 våre journalister funnet en som arbeider for arbeidsdepartementet i Brasil, Bruno Annelli Lopes, inspiserte en kaffeplantasje i Rio de Janeiro. Der han sa at han fant «20 kaffe arbeider i forferdelig leveforhold. Arbeiderne hadde ingen senger, forurenset vann og ingen utsyr.» Han fortalte oss at om at det var barn som med å hjelpe i plantasjonen, dette er noe som er ikke uvanlig.

Slaveri er definerte som tvangsarbeid, nedverdiggende arbeidsforhold, lange timer som utgjør en helse fare. I 2018, mer enn 300 kaffearbeider var fant av inspektører i løveaktig forholder som er den høyeste vi har sett i 15 år. Dette er ikke den verste delen av problemet.

TEKST 23

Ifølge til rapporten fra IBGE (byrået som ansvarlig for offisielle innsamlingen av statistikk i Brasil) har fant ut at i 2013, 116 000 barn som varierer fra 5 til 17 år gammel i Minas Gerais har jobbet i jordbruk. Hvor halvparten av kaffeproduksjon i Brasil er funnet, og det inkludere 60 000 barn som er under 14 år. Dette er helt uakseptabelt

To gutter blir frigjort fra arbeidet i kaffeplantasjen i Minas Gerais

Hva kan forbrukerne gjøre?

Det er et stort nok problem at det må løses av andre land eller store organisasjoner. Kaffeindustrien kan for eksempel stoppe å hente kaffe bønner fra kaffeplantasjer med urettferdig arbeid. Bedrifter som Nestlé har innrømmet at blant annet i Brasil er i strid med brasiliansk lov og internasjonale konversjoner. Nå har Neste begynte å samarbeide med lovlig og rettferdig kaffeprodusenter. Men hva kan vi som enkeltmennesker gjør for å hjelpe med situasjonen? Vi må undersøke ulike merkevarer og selskaper slik at vi unngår med å støtte disse selskapene som får kaffebønner gjennom tvangsarbeid. Det kan også være lurt å se etter merker som Fair Trade, [UTZ](#) eller [Rain Forest Alliance](#) for å garantere at kafeen kommer fra en rettferdig kaffe produsent.

Mesteparten av kafeen i bildet kommer fra Brasil

[Her kan du finne mer informasjon om fairtrade og kvalitets kaffe.](#)

Møllen som opprettholder 100 år med slaveriproduksjon av kaffe

En stor underkjennelse av 200 kaffebønder i Jardin i Colombia, tjener like lite, jobber sammen med kone og barn, og bruker verdifullt drikkevann- takket være en kaffemølle, som bidrar til masseproduksjonen av kaffe.

-Mine besteforeldre var kaffebønder, min far var kaffebonde, og jeg har fortsatt, helt siden jeg var et lite barn, forteller Humberto Galeano og ser utover sin frodige gård i Jardin i Colombia, hvor fugler og sommerfugler danser blant trærne, og der flere tusen voksne og barn arbeider.

Det har sett slik ut i alle år.

-Våre besteforeldre og deres generasjon hugget ned skogen, og dyrelivet forsvant, innrømmer han

- frodig gård i Jardin i Colombia, hvor fugler og sommerfugler danser blant trærne, og hvor flere tusen voksne og barn arbeider.

Dette skulle være løsningen

Før møllen åpnet i 2010 behandlet lokale bønder sine egne kaffebær på forskjellige måter. Dette gjorde at det var stor variasjon på kaffekvaliteten.

I tillegg brukte de også mye vann til å vaske bærene med, og det fermenterte skallet, som er det første som kommer av i prosessen, forurenset vannet i elven, som

kunne være livsviktig drikkevann til alle arbeiderene på plantasjene.

Nespresso var derfor på jakt etter en måte å sikre stabil tilførsel av kaffe av høy kvalitet, øke produksjonen av kaffe og samtidig beskytte det skjulte miljøet i plantasjene

Løsningen skulle være å bygge møllen som ligger i området Antioquia.

TEKST 24

Tiltaket er en del av Nespresso AAA sustainable quality program, som i 2003 ble opprettet i samarbeid med Rainforest Alliance

- Kvinne står ved elv i landsbyen med forurenset vann, som er livsviktig drikkevann til alle arbeiderene på plantasjene.

Tjener lite og lager mer tid til mer produksjon

Møllen har hatt stor påvirkning på lokalsamfunnet. Nå tar omkring 200 bønder med slavearbeiderne sine til møllen med kaffebærene slik at de skal bli behandlet.

Bøndene sparer opptil fire timer om dagen, i utbytte med at arbeiderene deres jobber mellom 10-12 timer. Bøndene tjener også mer fordi arbeiderenes kaffe er av høy kvalitet, mens de på plantasjen kun tjener

helt ned til 3% av hva kaffen selges for i butikkene.

Miljøet nyter også godt av møllen. Anlegget sparer rundt 60 prosent av mengden vann som bøndene tidligere brukte. Nespresso påstår at møllen behandler også sitt eget avløpsvann, men hvordan dette foregår finnes det ingen kilder på.

- Bøndene tjener også mer fordi arbeiderenes kaffe er av høy kvalitet, mens de på plantasjen kun tjener helt ned til 3% av hva kaffen selges for i butikkene.

Etter at Humberto begynte å ta med kaffebønnene til behandling ved møllen i Jardin, har han lært at vann best forvaltes felles for området.

-Hvis jeg ikke vasker kaffen hjemme og isteden tar den med til møllen, så forurenses vi ikke vårt eget vann, men heller det vannet for det offentlige, sier Humberto.

Gjør livet hardere

Kaffemøllen har bidratt til å forandre livet til kaffe bøndene til det verre. To barns far Alfonso fikk lite tid med familien sin under innhøstnings perioden,

Etter å ha brukt opptil 12 timer på å plukke kaffe på gården i Jardin, måtte han fjerne fruktkjøttet sent på kvelden, for deretter å våkne opp før soloppgang neste morgen for å vaske kaffebønnene.

Han ser utover gården igjen

-Dette er livet til barna mine. Et liv med arbeid fra fødsel til død.

Nespressos tiltak har også gjort at etterspørselen på mer kaffe blitt høy, noe som gjør at han, kona og barna, sammen med flere tusen andre arbeidere som arbeider i slaveri, jobber hard og lenge.

Slik er det enda, bare ikke til det beste. Alfonso bruker opptil 12 timer hver dag sammen med flere andre arbeidere å plukke og transportere kaffebønnene. Etter møllen ble laget, er etterspørselen på kaffen mye høyere, noe som gjør at forventningene til arbeiderene er høye. Arbeiderene jobber timevis om gangen, uten nokk mat, vann eller lønn.

TEKST 24

-Nå går jeg til møllen klokken seks på morgenen og forlater klokken seks på kvelden, forteller Alfonso

-Jeg bruker all tiden min på plantasjonen, jeg både jobber og bor der, sammen med over

500 andre medarbeidere. Det eneste positive er at jeg tilbringer mye tid med kone og barn. Et liv i slaveri er det siste jeg skulle ønsket for mine barn, det er enten dette eller et liv i fattigdom.

Det er skuffende at store bedrifter slik som Nespresso, bruker sin makt på å øke salg og kvalitet, isteden for å gjøre livet til deres arbeidere enklere og bedre. Selv om vi i Thomson Reuters Foundation skulle ønske Nespresso tok saken med moderne slaveri alvorlig, må vi ta saken i egne hender. Forbrukerne skal heller betale mer for kaffen, om overskuddet går til at arbeidsforholdene på plantasjonene blir bedre. Om ikke dette endres, bli med i dugnaden å Bodycote Nespresso, slik at disse dehumaniserende forholdene ikke kan fortsette.

Møllen som endrer Jardín

Tradisjonen

Mine forfedre var kaffebønder og bedriften har varet i generasjoner i vår familie og nå er faren min er kaffebonde og det er jeg også, men min arbeidsplass er bedre enn de gamle, men det er fortsatt mye som kan forberedes. Pappa har innrømt at våre forfedre og deres generasjon hugget ned skogen, og dyrelivet forsvant. Det Nespresso undergraver her er at dette fortsetter å skje, men i redusert grad og under radaren. Nespresso åpnet en mølle i 2010 som skulle gjøre arbeidet lettere for oss kaffebønder og kaffekvaliteten skulle være forbedret. De sa at vannet skulle bli forbedret med møllen og at fermenterte skallet ikke skulle forurense vannet, men vannet kan fortsatt ikke drikkes på grunn av skallet til bønner. Dette skjules på grunn av all propagandaen rundt møllen. Nespresso var aldri på jakt etter å finne en måte for å sikre rent vann, men å sikre kaffe av kvalitet sånn at prisen skulle stige, uavhengig hvordan det påvirker omgivelsene og livene våre her i Jardín.

Overarbeid

Vi er rundt 200 bønder som leverer kaffebærene våre til møllen for behandling, møllen har sine positive sider, men for å nå møllen så må vi gå et stykke, dette har gjort at pappa nå har mye ryggmerter og har fått prolaps. Dette gjør at vi tjener mindre, men pappa må levere likevel, han må gjøre det for at vi skal ha mat på bordet. Vi sparer tid, men det er langt ifra fire timer om dagen, vi bruker 1 time veien til møllen, og selv om møllen gjør mange av arbeidsoppgavene for oss, er det vi som plukker og bærer bærene for at Nespresso skal tjene penger. Nespresso har en fin fasade på hvordan denne kaffen kommer i butikkene, men bak fasaden er det hardt arbeidende mennesker og barn som jobber i et regime hvor vi blir tvunget til å plukke bær.

Her i Rwanda er familien så

fattige at de ikke har råd til å sende barna på skolen, derfor jobber det for en absolutt minstelønn på én krone i timen. Dette kan sammenlignes med Jardín, hvor barn jobber som en voksen og tjener dårlig.

Min skjebne er bestemt

Nespresso har skrevet at dette er arven til meg og broren min og at pappa ønsker at vi skal fortsette med kaffe, men virkeligheten er at pappa ønsker å få oss ut fra denne bransjen, flere og flere av trærne våre dør ut på grunn av rovdriften Nespresso tvinger oss til å gjøre. Vi har bare 15 trær igjen og vi hadde 33, vi var en av de mest bidragsytende bøndene som hjalp til på plantasjen, men etter møllen kom så krevde de mer av oss, og vi måtte kanskje jobbe mindre, men tyngre og hardere. Vi må pare dyrene våre 3 ganger så ofte for å ha kjøtt eller penger til mat, mamma er og syk som gjør at pappa ikke har tid til oss, jeg kan i øynene hans som ikke har den lystige glansen, eller den flammen og lyset som han hadde da mamma var frisk og pappa hadde god rygg.

Viser bare positivitet

Denne møllen har hatt sine fordeler og ulemper, men de fleste sitter igjen med en negativ holdning til møllen på grunn av rovdriften av buskene, mange av disse barna var i skolen, men ble tatt ut da familien ikke hadde nok drivkraft til å levere nok bær til møllen. Nespresso sitt regime sier at møllen alltid skal ha ferske bær i seg. Pappa Esteban er også deltid brannmann,

TEKST 25

for 2 år siden brant huset vårt ned da vi ikke fikk tid til å brenne alle våre kaffebønner som skulle leveres inn. Da fikk vi hjelp av naboene og da sverget pappa og hjelpe alle som blir rammet av brann.

Her ser du min mor og min

lillebror Pedro, mamma er syk med brystkreft, men cellegift er dyrt her i Colombia og er en luksus vi ikke har råd til. Så Pedro er ofte på egen hånd når bare mamma som er mest sengeliggende er hjemme.

Endring må til

Nespresso har sin kaffehistorie er en oppdiktet fantasihistorie om hvordan det perfekte liv som en kaffebonde er, de manipulerer virkeligheten og legger et teppe over bruddene på menneskerettighetene. Jeg Juan Sebastian er 13 år og min fremtid er allerede bestemt, jeg skal bli en kaffebonde. Vi lever i et undertrykt samfunn hvor barnarbeid må til for å oppfylle de strenge kravene til Nespresso. Alle bøndene har havert levetiden sin med å jobbe og slite så mye at kroppen blir sliten og til slutt gir opp. Vi mister nyfødte barn fordi vi ikke har råd til mat på bordet.

Arbeidere som står i kø for å levere kaffebærene til kaffemøllen. De tjener under 20 kroner dagen på å fylle en 60 liters sekk med håndplukkede kaffebær.

En av sønnene til Jose som arbeider i kaffeåkeren

KAFFEN DU DRIKKER KAN VÆRE ET RESULTAT AV SLAVEARBEID

Flere hundre arbeidere på kaffeplantasje i Colombia arbeider under slaveliknende forhold. «Det er forferdelig her!»

Vi befinner oss i Jardín i Colombia. Kollegaene mine i Fairtrade Norge og meg er på befaringsreise for å undersøke en kaffemølle som ble åpnet der i 2010 av Nespresso. Det vi blant annet lurer på er om den har vært en god løsning for å øke bøndenes inntekt og beskytte miljøet, som var målet til firmaet, som eies av Nestlé. Vi er dessuten nysgjerrige på hvordan arbeidsforholdene er, ettersom det kommer rapporter fra nabolandet Brasil som sier at kaffearbeidere lider under umenneskelige forhold.

Tidlig i går morges ble vi kjørt ut til den mye omtalte kaffemøllen. Ifølge Nespresso er denne miljøvennlig, effektiv og leverer kaffe av høy kvalitet. Dessuten, understreker Nespresso, er den lønnsom for bøndene, og de får mye mer fritid, som de blant annet kan bruke på familien. Turen fra hotellet vårt tok to timer, veiene var smale og støvete og vi måtte ha beskyttelse av politi med maskingevær. Vi undret oss litt over dette. Var det ikke en fredelig og idyllisk plantasje vi skulle besøke?

Det første møtet med kaffeplantasjonen

Det første vi så da vi kom fram var høye gjerder omringet av væpnede vakter. Noen av dem kom bort til bilen og vi viste dem

godkjennelsen på at vi fikk komme inn. Mens de undersøkte bilen vår kunne jeg så vidt se noen fillete arbeidere som gjemmet seg.

Da vi etter en stund kom inn i selve plantasjonen møtte vi kaffebonden Jose. Vi ble litt overrasket over at han så sliten og redd ut, men spurte han uansett om hvordan det er å jobbe her og hvordan møllen fra Nespresso har påvirket arbeidet.

-Det er forferdelig! Nespresso som skulle gjøre alt bedre, har gjort alt verre. Han ser seg over skulderen. En vakt er på vei bort. Han gir oss en lapp, stopper å snakke og går tilbake til arbeid. «Møt meg ved den store busken rundt midnatt.»

Det hemmelige møtet

-Det er forferdelig her! Barna mine har jobbet her siden de var fem år gamle og kan ikke huske et annet liv enn å plukke kaffebær fra tidlig morgen til sent på kveld. Den vakre naturen, med de flotte fjellene og glitrende elva utenfor plantasjonen får de aldri oppleve.

Vi ser på den skitne og tynne mannen at han er sliten og redd.

TEKST 26

-Vi tjener dårlig, jobber til langt etter solnedgang, stues sammen i små brakker om nettene og drikker fra samme skitne vannkilde som dyra.

Han forteller også at de må bruke giftige plantevernmidler uten noe som helst form for beskyttelse. Han hadde en gang en sønn som døde etter han fikk i seg de dødelige kjemikaliene.

-Kjemikaliene er ikke bare farlige for menneskene. Det har også fått store konsekvenser for plante- og dyrelivet.

Nestlé Norges svar

Vi i Fairtrade Norge har tatt kontakt med Axel Heiberg Andersen, kommunikasjonssjef i Nestlé Norge. Vi lurte på om han er klar over bruken av de svært dødelige kjemikaliene og de alvorlige bruddene på menneskerettighetene i Nestlés kaffeplantasjer. Han sier at det er utfordringer, men at de prøver å rydde opp.

-Det er vanskelig å holde kontroll på arbeidet som foregår så langt borte, men vi gjør så godt vi kan og gjør framskritt.

I bilen på veien til hotellet etter møtet med Jose var alle helt stille. Vi bare kikket ut av vinduet på mørket som hadde lagt seg over den vakre naturen barna til Jose aldri får oppleve. Jeg sa til meg selv at jeg skal gjøre alt jeg kan for å la dem oppleve den vakre naturen.

Vi konkluderte med at Nespressos kaffeplantasje og kaffemølle var mye verre enn vi hadde sett for oss. Vi hadde fått innblikk i menneskehandel, tvangsarbeid, barnarbeid, utrygge arbeidsforhold, lav lønn og dårlige boforhold. Det var brudd på grunnleggende menneskerettigheter.

Det er tydelig at Andersen er klar over at ikke alt er helt bra på kaffeplantasjen, men han er lite konkret i svarene han gir oss. Han unngår blant annet å nevne problemene som forbruket av svært giftige kjemikalier og bruddene på menneskerettigheter. Vi får et inntrykk av at han helst vil overse problemene. Det gjør oss bare enda mere innstilt på at vi skal jobbe hardt for å forbedre forholdene for de Colombianske kaffebønnene og familiene deres.

TEKST 27

Plantasjen hvor de jobber under dårlige forhold.

Kaffeblad som er blitt dårlige av global oppvarming

Kaffeprodusenten som endret 100 år med kaffe

Rundt 200 kaffebønder i Jardín i Colombia tjener mindre, har mindre tid med familien sin og har barnearbeidere – alt takket være Nespresso.

- Hele min familie langt bak i tid har vært kaffebønder og jeg er og kaffebonde, forteller Santiago Rubio som ser utover sin gård, hvor plantene ikke er like frodige som de pleide.

Det har imidlertid ikke alltid sett slik ut

- De store selskapene kom og utnyttet oss, innrømmer han.

Dette var problemet

Nestlé, som eier Nespresso, presset gårdseierne til å selge gårdene til dem på forskjellige måter. Når Nespresso stjeler kundene deres, er de nødt til å bli solgt til dem. Dette gjorde at forholdene til dem som jobbet på gården ble verre. De måtte jobbe flere timer enn før, og fikk mindre betalt siden de ikke eier seg selv.

I tillegg hentet de inn slavearbeidere fra andre plasser i landet. Slavene er enda mer billige i bruk, spesielt når ingen vet om dem

Nespresso var derfor på jakt etter en måte å skjule disse fra resten av verden.

Løsningen deres ble å vokte disse plantasjene godt. Inspektører må kjøre inn terrengbil, beskyttet av politi og maskingevær.

Det de holder på med bryter flere menneskerettighetslover.

Tjener mindre og jobber mer

Nespresso har hatt stor påvirkning på lokalsamfunnet. Mange bønder i området er nå eid av Nespresso.

Bøndene jobber mye mer enn før. Nespresso presser dem til å lage mer kaffe enn noensinne. Kaffen blir ikke kontrollert like bra og det blir dårligere kvalitet.

Miljøet nyter ikke av dette. De nye anleggene trenger mye vann, som ikke er bra for nærmiljøet.

Etter at Santiago begynte å jobbe med Nespresso, har forholdene hans blitt verre. Han er bekymret for han selv og familien.

- Jeg må gjøre alt jeg kan for å overleve

Han ser utover gården igjen.

- Det er barn som jobber på denne gården

Nespresso har oppmuntret til å ansette barnearbeidere. Mange er så unge som 14-15 år gamle. Global oppvarming har ført til et mindre område for kaffeplantene å gro. Med større behov for kaffe enn noensinne, blir det bare vanskeligere for Santiago og kaffen hans.

Kaffeindustrien og den grusomme sannheten

Kaffebønder dyrker kaffebønnene under grusomme forhold

Siden 2017 har det gått nedover for mange kaffebønder og det ser ikke ut som om det endrer seg i nær fremtid. For å unngå å bli involvert i kokainkartellet det mange kaffebønder som tvinges til å flykte.

-Mine oldeforeldre, Mine besteforeldre og min far var kaffebønder, og jeg har fortsatt familietradisjonen, men på grunn av de dårlige forholdene kommer ikke mine unger til å få gjøre det samme. Vi mister arven. Jeg vil ikke flytte, men jeg vil heller det enn å gro kokablader, sier Humberto Suarez. Kaffeproduksjonen har gått dårligere og dårligere for Humberto og familien som bor på den nedslitte gården i Jardín i Colombia.

Humberto forklarer også at han ikke har lyst til å flytte, han har planer om å dyrke kaffe het til det blir umulig for ham å fortsette.

Kaffedyrking og menneskerettighetsbrudd

Konsekvensene av kaffeproduksjon er barnarbeid, tvangsarbeid, utrygge arbeidsforhold, lav lønn, dårlige boforhold og fagforeningers rettigheter respekterer ikke. Nå tenker du kanskje at alt dette er veldig mye og at risikoen for at dette skjer er lav, men det er feil. Dette skjer og har en veldig høy risiko. - Jeg har også vært utsatt for brudd på menneskerettighetene, sier Humberto etter at vi har vist ham statistikken og forklart hva menneskerettigheter er.

Jesper Nymark i Danwatch sa at kaffe bøndene jobber i slavelignende forhold (Faltin, 2017, s. 1). Nymark har selv vært i Colombia og befridd voksne og barn som jobbet under tvang.

Klimaet blir også skadet

Mange kaffebønder, inkludert Humberto, bruker og forurensar mye vann når de vasker kaffen. Vann er en veldig viktig ressurs, så det å sløse med vannet er skadelig for miljøet og klimaet.

Vannforurensingen er ikke det eneste som er klimaødeleggende ved kaffedyrkinga, giftige kjemikalier skader også naturen. Forbruket av giftige plantevernmidler er veldig høyt og får alvorlige konsekvenser for dyr og planteliv. Avrenning fra gårdene forurensar elvene, slik at de ikke kan bli brukt slik som før.

Bøndene blir tvunget til å kjøpe kjemikalier for å bekjempe kafferust, fordi soppen antas å ha en sammenheng med klimaendringer.

Dårlige forhold

Hvis en kaffebonde ved et mirakel ikke har mistet mye inntekt eller opplevd brudd på menneskerettighetene, blir de i hvert fall påvirket av at de blir tvunget til å betale for å ikke bidra til klimaendringene.

TEKST 28

- Jeg har ikke noe annet valg nå, jeg må flytte og få en ny jobb.

Dette sier Humberto en måned etter vi snakket med ham sist. I løpet av den tiden har han innsett at han ikke kunne drive med kaffedyrking lengre. Humberto var ikke engang en av kaffebøndene som hadde det bedre enn de fleste.

Jeg skal aldri kjøpe kaffe igjen..

Møllen som skal ha endret 100 år med kaffe skal vise seg å være en stor bløff.

Kaffe blir kjøpt i mangfoldige mengder grunnet de lave prisene vi har i dag. Skal vi leve i et samfunn som preger på bekostningen til andre? De lave kaffeprisene tvinger bønder til å flykte. Jeg skal aldri kjøpe billig kaffe igjen.

Bøndene sparer opptil fire timer om dagen etter den nye møllen kom. Er det bøndene eller produsenten som tjener på det?

«En brasiliansk kaffebonde tjener under 20 kroner dagen på å fylle en 60 liters sekk kaffe. Mindre enn 2% av utsalgsprisen går til arbeideren» (Faltin. Dette får meg til å tvile på det Nespresso sier i teksten. Jeg er ikke i tvil på forbedring etter møllen, men de har det ikke så bra som teksten skal ha det til. Fra inntrykket jeg har fått tjener Nespresso på det i mye større grad enn bøndene.

Arbeidet som blir gjort sammenlignes med slaveri. I følge Nespresso skal bøndene i Jårdin tjene mer enn de gjorde før. «De tjener også mer ettersom de mottar høyere priser for den stabilt høye kvaliteten på kaffen som produseres der», Dersom de tjener rundt 20 kr dagen, lurer jeg på hvor lite de tjente før møllen. Prisene de fikk da må sammenlignes med slavearbeid, noe som skjer fordi vi i Norge kjøper kaffe til skremmende lave priser. Dette gjelder ikke bare kaffe, men de fleste råvarer man får fra Sør-Amerika. Vi i Norge lever i et samfunn som preger på bekostningen til kaffebønnene og deres familie.

Klimaendringer er også en faktor som gjør hverdagen til bøndene dårligere. Likevel skal de som blir hardest påvirket av klimaendringer tjene minst. «Ifølge The Climate Inisutes report «The Brewing storm» vil bare halvparten av arealene det i dag dyrkes kaffe på, være egnet for kaffeproduksjon i 2050» (Ramsdal. S, Kildehefte). Nespresso hevder at produksjonen er så mye bedre for klimaet, når det er vi i Europa som påvirker klimaet i Sør-Amerika i størst grad.

Produkt	Råvarenivå
Kaffe	Svært høy risiko
Te	Svært høy risiko
Kakao	Svært høy risiko
Sukker	Svært høy risiko
Tomater, friske*	Høy risiko
Tomater, hermetiske	Høy risiko
Salat*	Middels høy risiko
Agurk*	Middels høy risiko
Epler*	Middels høy risiko
Bananer	Svært høy risiko
Appelsiner	Høy risiko
Druer	Høy risiko

Jeg har kommet frem til at mye av det Nespresso står for i teksten, ikke er sant. Produsenten tjener på møllen, samtidig som levestandarden til bøndene ikke er forbedret. Arbeidet kan sammenlignes med slaveri, hvor arbeiderne tjener rundt 20 kr dagen. Kaffebransjen er ikke den eneste som har slike forhold. Omtrent alle råvarer som blir produsert i Sør-Amerika, blir produsert uetisk. Og klimaendringene vi forårsaker hjelper ikke særlig på. Jeg skal aldri kjøpe billig produsert kaffe igjen.

Vi i Amnesty bryr oss om mennesker og at alle Dette er en av kaffeplantasjene i Brasil. skal ha samme rettigheter.

Offer for kaffeindustrien

Jeg og noen andre fra teamet mitt i Amnesty dro ned til Brasil for å sjekke hvordan forholdene er på kaffeplantasjene. Og det vi fant var sjokkerende

Svekker utdanningen

Familien Caldas fra Brasil er ofre for kaffeindustrien slik som mange andre. Deres tre barn må jobbe sammen med foreldrene på kaffeplantasjen istedenfor å dra på skolen. Ungene går glipp av viktig utdanning og samhold med andre. Dette vil da være et brudd på en av våre viktigste menneskerettigheter altså retten til utdanning. Uten utdanning er det svært vanskelig å få seg en god jobb og en stabil fremtid.

Lever under dårlige forhold

I 2008 bare 13 år siden ble 50 personer satt fri fra kaffeplantasjene. «De bodde i hytter uten lys, innlagt vann eller kloakk, og utgifter til maten de spiste ble trukket

fra luselønna de fikk utbetalt.» (Tierno, nettavisen). På 1800-tallet ble egentlig slaveliknende forhold «avskaffet», men det finnes fremdeles idag. Dette er også veldig relevant til familien Caldas idag. De må blant annet dele vannkilde med dyrene, blir betalt altfor lite og de har ikke strøm. De blir også tvunget til å jobbe uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer. Ingen mennesker bør leve slikt. «Når vi jobber mange timer på kaffeplantasjene sammen med disse giftstoffene blir det tyngre luft slik at det blir vanskeligere å puste», sier Katriel Caldas, moren i familien. Er dette en bra måte å leve på? Skal kaffeplantasjen true livene til arbeiderne?

Skjuler sannheten

Jeg leste en artikkel om kaffeplantasjene i Sør-Amerika. Artikkelen heter «Møllen som endret 100 år med kaffe» som var en artikkel som annonserte for varemerket Nespresso. I denne artikkelen fremstiller de det slikt at møllen deres har gjort at kaffeproduksjonen sparer mer

TEKST 30

vann, sparer flere timer og at de tjener mer. Og dette kan være sant til en viss grad, men de viser ikke hele sannheten. De sier ikke noe om at kaffebønnene deler samme vannkilde som dyrene, at selv om de visstnok tjener mer at de fremdeles ikke tjener så mye som de burde, at flere barn jobber flere timer på plantasjene istedenfor å få seg en skikkelig utdanning. Det formålet er med denne artikkelen er å få solgt sine produkter, og da vil de prøve å fremstille seg selv så godt som mulig for å kunne selge produktene sine. Da vil de også legge skjul på sannheten om hvordan det virkelig er der.

Vi krever en endring!

De bedriftene som kjøper fra disse plantasjene, bør undersøke bedre om plantasjene bryter menneskerettighetene. De bør vite helt sikkert hvordan all kaffen er produsert. Siden disse bedriftene har så stor makt, bør de sjekke det nøyere opp før dem kjøper det. Vi må kreve kaffebedriftene om å sjekke opp på plantasjene sine. Politikerne vet om disse dårlige forholdene, men de gjør fortsatt ingenting for å endre det. Vi har i den anledning laget en underskriftskampanje hvor vi trenger din underskrift for å gjøre en endring. Når vi får 1000 underskrifter, drar vi til Stortinget og krever en endring. Bli en del av en ny fremtid, bli med på vår underskriftskampanje for kaffeplantasjen.

Sannheten om kaffeproduksjonen i Jardín

Som en journalist for fairtrade holdt jeg et intervju med den samme mannen fra artikkelen til Nespresso. Han er fra en plass i Colombia kaldt Jardín, hvor det har vært mange forskjellige spekulasjoner om hvordan arbeidsforholdene og miljøet egentlig er der nede. Etter innholdsreklamen fra Nespresso, som fremstår som en artikkel, ble det oppstyr om hvordan de har manipulert leserne til å tro at de har fått til en stor endring nede i Jardín og hvordan arbeidsforholdene og miljøet har blitt betydelig bedre. Det er mange artikler som motbeviser Nespresso sin reklame «artikkel», dette er årsaken til hvorfor vi holdt et intervju med Huberto, samme mann Nespresso intervjuet.

Manipulering av virkeligheten

Nespresso sin innholdsreklame pakket inn som en artikkel forteller oss om hvordan innsatsen deres ved denne møllen har forandret både arbeidsforholdene til kaffebønnene, forurensing og miljøet nede i Jardín drastisk.

I artikkel blir det for eksempel nevnt «Bøndene sparer opptil fire timer om dagen. De tjener og mer ettersom de mottar høyere priser» og «Anlegget sparer rundt 60 prosent av mengden vann som bøndene brukte».

Huberto bekrefter å ha fortalt dette til Nespresso, men nevner at dette gjelder bare fåtallet av bøndene her nede, så leseren vil få et feil inntrykk av sannhetsbildet. Videre forteller han oss at den nye møllen vil ikke klare å fikse et så stort problem når den bare rommer 200 bønder.

Nestlé publiserte en artikkel august 2017. Her blir det blant annet tatt opp menneskehandel, barnearbeid og slavearbeid. Artikkelen forteller oss om en journalist som har dratt ned å sett for seg selv hvordan kaffeindustrien er nede i Brasil.

Det blir fortalt «På en annen inspeksjon reddet vi ut to barn på 14 år og 15 år»

Vi spurte Huberto om det stemmet der han også kommer fra, det Nestlé hadde skrevet, og han forteller oss «Barnearbeid og slavearbeid finnes det mye av her og, dette er et av de største problemene vi sliter med her nede, men

ingenting blir gjort for å endre på dette. Vi trenger hjelp fra andre for å klare å fikse dette problemet.

Her får vi et helt nytt perspektiv på kaffeproduksjonen i forhold til det Nespresso publiserte i sin artikkel.

Forurensing

Forurensing og miljø var også noe som ble tatt opp i Nespresso artikkelen, hvor de påstår «Anlegget sparer rundt 60 prosent av mengden vann som bøndene brukte»

- At vi sparer mer vann er jeg ganske sikker på, men hvor mye vi sparer kan jeg ikke svare på. En ting jeg vet sikkert at kaffeproduksjonen vi holder på her ikke er noe miljøvennlig, det er så mange bønder som ikke for tilgang til denne møllen, så jeg ikke denne møllen vil ha noe spesielt utslag når det kommer til forurensing og miljø. forteller han

Dette bekreftes og av en artikkel publisert av Kaffegeek.no. De forteller oss at forbruket av giftige kjemikaler var svært høyt, og at avrenning fra mange gårer forurenset elver.

Nespresso sin mølle har hjulpet delvis med miljøet og forurensingen, men vi ser at dette er langt ifra det største problemet og en større endring er nødt til å skje.

Se hva produsenten skjuler!

Jeg jobber for en kaffebonde som selger sine kaffebønder til Nespresso. For noen dager siden kom jeg over en artikkel laget av Nespresso som nettopp skrev om kaffeplantasjen jeg jobber på. Mitt navn er Rafael og jeg er 38 år og jobber her på kaffe plantasjonen sammen med min kone og 2 barn på 10 og 14år. Ut ifra Nespresso sin artikkel skulle man trodd at vi hadde en drømmejobb, utifra de flotte ordene som blir sagt. Eks: «hvor fugler og sommerfugler danser blant trærne.» Sånn er det altså ikke. Vi må på tvang opp og jobbe før fuglene i det heletatt rekker å åpne øynene sine og i det heletatt for tid til å reise seg. Selv om vi knapp nokk får lokke øynene igjen i 4 timer. Det er nå jeg skal fortelle dere arbeidsforholdene, jeg vil at dere skal se det man ikke hører. Nå skal du få høre min historie

kaffemøllen

I artikkelen til Nespresso har du kanskje hørt om kaffemøllen som åpnet i 2010. Om hvor mye miljøet nyter godt av møllen og anlegget sparer rundt 60 prosent av vann mengden. At møllen behandler sitt eget avløpsvann, så det er ikke noe forurensning. Dette stemmer ikke. Jeg kan ærlig innrømme at vannet har blitt bedre, men langt ifra nokk til det burde være. Vi kan ikke engang drikke fra vannet det ville ikke vært bra for oss, så hvorfor lyver de om det? Leste du noe om doene våre? Ikke jeg heller, tror de har utelukket vår lille halvkilometers tur til toalettene for en grunn. Vi får sjeldent gå på do og når vi faktisk får lov, kommer vi frem til to smale skur.

Toalettene på kaffeplantasjonen.

Her ser du et bilde av toalettene. Ofte er de skitne og noen ganger funker de ikke helt som de skal. De har heller ikke vask, den eneste måten vi vasker hendene er i en liten bekk noen meter i fra.

De bruker flotte ord som får leseren til å danne seg fine bilder som gjør at vi blir glade eller positive eks: fugler og sommerfugler danser blant trærne. I tillegg sier de at bøndene sparer opptil fire timer om dagen. De fire timene går til eieren over kaffe plantasjonen. Han sover i de ekstra timene mens vi må opp og jobbe som normalt. Dette skriver ikke Nespresso om.

Rettferdighet

Nespresso lager en ideologi basert på rettferdighet. De Hjelper miljø samfunn og enkeltmenneske. Påstår dem. De vil selge, fremstå som troverdig og rettferdig, bedre enn konkurrentene slik at dem får større selgerandel og får større av kundemarked (dermed større makt). Men de skjuler rettferdigheten. Ingen slaver blir hørt, har talerett, retten til å eie noe, må gjøre det de får beskjed om og tjener dårlig. Hvor er rettferdigheten i det?

Meg, min sønn og andre arbeidere samles til en pause.

Her ser du meg og min sønn med mørkeblå skjorte. Vi har arbeidet i flere timer og smales for en liten pause vi egentlig ikke får ha.

Tenk deg om

Nå vil jeg at du skal tenke deg om. Tenk over hvor din kaffe kommer fra, hvem er produsenten? Er anmeldelsen like god som de skal ha det til? Nå har du fått sett hvordan og hva Nespresso etterlater å skrive om. Kaffe møllen har ikke endret 100 år med kaffe. Jobben er akkurat den samme som den alltid har vært, slitsom, nesten gratis, dårlige leveforhold, blod svette og tårer. Med tanke på hva produsenten skjuler vil at du skal tenke deg både en og to ganger. Ville du nå ha drukket kaffen din?

En ansatt jobber og serverer kaffe.

Her ser du den ansatte som serverer en kaffekopp til kunden fra våres kaffe plantasje, en slave som har jobber oppimot 12 timer for at du skal få en god og varm start på dagen. En som får en lønn på 1kr timen og må opp tidlig for å skaffe penger for å forsørge seg selv og familien. Har du god nok samvittighet til å bære dette i hjertet ditt?

Norsk skrive økt

Slaveri som du støtter

Nespresso er et av de ledene kaffeselskapene i verden, og har stor kontroll over industrien verden over. De maler et rosenrødt bilde av hvordan de behandler bøndene sine – men vi vet at dette bare er en forvrenging av sannheten. Vi i Amnesty mener at kaffeprodusentene bør stilles for ansvar!

Jeg har lenge jobbet for Amnesty internasjonal, primært i Latin-Amerika, og har tatt en stor interesse i kaffeindustrien etter det ble avdekket nærmest slavearbeid samt barnearbeid i Nestlé sin produksjon av kaffebønner. Med samme eiere av selskapene kan vi bare anta at Nespresso har samme form for ulovlig produksjon av deres kaffe.

Spørsmålet er da; om din morgenkaffe er noen andre sin fortvilelse?

Manipulerende salgsteknikker

Etter å ha lest reklamen til Nespresso, ser jeg allerede røde flagg i hvordan de driver sin virksomhet. Først og fremst finner jeg det bekymringsverdig at Nespresso velger å lage reklame som ser mer ut som en artikkel om helte-arbeid, enn en reklame som det faktisk er. Nespresso bruker mye penger på reklame og det er tydelig at deres reklamer er ment for å manipulere heller enn å fokusere på råvaren som de selger.

Intervjuet med Humberto Galeano gir oss forbrukere et bilde over en simpel kaffebonde som skylder livet sitt til Nespresso. Vi blir fortalt at Nespresso kun bryr seg om at bøndene skal få

TEKST 33

en lettere hverdag, med mer tid til familie og egen produksjon av frukt og grønt. Budskapet med intervjuet er å framme den nye møllen som nespresso lagde for å få økte effektiviteten på produksjonen, ved å få en bonde til å snakke om hvordan ting er blitt bedre for både hverdagen hans og for naturen rundt.

Under overflaten

Hvis vi graver litt dypere og leser mellom linjene vil det være tydelig at det viktigste, men skulte budskapet er økt profitt av rask og oversiktlig produksjon. Sannheten er at denne møllen ikke handler noe om bonden sitt beste, men er kapitalisme i sin tydeligste form. Små bønder blir skviset ut av markedet om dem ikke gjør slik Nespresso prefererer, og deres desperate behov for inntekt i et land der økonomien er utilregnelig gjør disse bøndene enda mer sårbare for eksternt press. Dette maktforholdet gjør at bonden kan tro at hans stemme ikke vil høres på, og Nespresso tror de kan gjøre slik de ønsker uten konsekvenser.

Vi må snakke mer om bønders rettigheter.

Vi trenger en løsning

Det er tydelig at slaveri er et problem i Nespresso sin industri, men med et såpass stort behov for kaffe i verden er det ikke rart at Nespresso er desperate etter effektiv produksjon. Det er ikke noe poeng i å prøve å begrense deres produksjon, men heller gjøre arbeidsvilkårene bedre. Vi må stille Nespresso og alle andre kaffe produsenter til ansvar, vi som forbrukere har også et ansvar. Med nok press vil ikke Nespresso ha noe valg enn å forandre sine metoder, ellers vil de miste sine kunder. Omstilling kan være utfordrende, men hvis Nespresso bruker bare en tredjedel av sitt reklamebudsjett tror vi i Amnesty at Nespresso lett kan klare å gi bedre lønn til alle bøndene deres!

TEKST 34

Norsk skrive økt

Det vonde oversette livet til en kaffebonde.

Jeg blir vekket hver dag klokken fem av den ekstreme varmen. Vi fikk beskjed om at vi skulle få aircondition for nesten et år siden, men vi har enda ikke fått det. Det å jobbe i over 35 grader hver eneste dag i en levestandard som ligner slaveriet i USA fra perioden 1776- 1865 er ikke særlig lett for noen mennesker. Verken jeg eller min familie har valgt å leve dette livet, men etter at vi ikke har nok makt som sivile mennesker så blir vi satt inn i tvang.

Ofte må både jeg og min far jobbe mer enn det kroppene våre klarer for å tjene penger nok til rent vann. (Bilde av Ntkabanu Wecombon, min far)

Min far prøver hver dag å motivere meg og min mor, men det lyset jeg en gang så i enden av tunnelen begynner å bli rimelig mørkt. Vi får beskjed månedlig fra vår arbeidsgiver *Nespresso* at vi skal få aircondition, bedre lønn, vann og generelle humanitære eiendeler som du som leser kanskje ikke legger merke til hvor privilegert du er som har. Har *Nespresso* noen gang holdt løfte sitt? Nei, de eneste gangene vi får det alminnelige mennesker ville sett på som helt vanlige eiendeler og ressurser, er når vi får inspeksjon fra folk som skal intervjuer *Nespresso*.

TEKST 34

Det er ikke ofte jeg kommer hjem uten et bitt fra et dyr, flott eller bare generelt et utslett. (Bilde av meg som bærer kaffeplanter)

Nespresso forteller verden om hvor fantastiske de er som har forandret livet til kaffebøndene i Colombia med en fancy ny avtale, men hvorfor forteller de ikke om oss? Betyr vi ikke nok for dem? Er *Nespresso* så redd for å vise verden hva som faktisk foregår at de ikke vil vise noe annet enn deres egne fiktive verden? Det som har skjedd i Colombia, ble vi også lovet, men har det skjedd? Jeg og min far tjener under 20kr dagen på å fylle en 60 liters sekk med kaffe. Vi får tilbake 2% av utsalgsprisen, noe som er helt vilt. Vi går dag og lang for å sørge for at folk rundt omkring i verden skal få smake på skikkelig kvalitet, men dessverre blir vi ikke anerkjent nok til at *Nespresso* skal endre på hvordan vi har det. Alt er bare et image som de presser frem i media med et pent ansikt.

TEKST 34

Det nokså kjente ansiktet av Nespresso, George Clooney med Nespresso sitt slagord "Nespresso. What else?" En kjent mann som kanskje bidrar til at vårt liv blir overhørt. (Bilde av Nespresso sin kjente reklame "Nespresso, What else?")

Det hadde ikke vært så veldig vanskelig for dere der hjemme og vært med på å bidra på at våre levestandarder kunne blitt bedre. Det er faktisk ikke verre enn å bare stoppe opp og tenke deg om når du skal bestille eller kjøpe kaffe. Stopp opp å tenk "Er dette produktet som jeg får levert etisk rett? Har produsenten holdt løftene sine og betalt arbeiderene sine godt? Eller bidrar jeg til moderne slaveri" Bare disse raske tankene kan være med på å bidra at ikke bare jeg og min familie, men flere andre kaffebønder får et bedre liv. For alt er ikke like svart hvit som vi ser på dagens tv.

Her i Fairtrade jobber vi hardt for at vi kan sikre gode arbeidsforhold og sosiale forhold for bøndene som dyrker kaffebønner for oss. Fairtrade har vært på en undersøkelse hos Nespresso etter kritikk om uetiske forhold ble siktet mot dem.

Humberto Galeano sin opplevelse med Nespresso

Humberto Galeano er bonden Fairtrade møtte i Colombia som har fått nytte av møllen til Nespresso. Fairtrade spurte han om hvordan livet hans var før han hadde møllen og om møllen hadde gjort livet hans bedre.

-Jeg sparer mer tid med møllen, men ikke fire timer om dagen. Selv om jeg ikke har spart mye tid, mener jeg ennå at kvaliteten og arbeidsforholdene har blitt bedre, sier han.

Humberto forteller også om at det har vært krangler med andre bønder om hvem som skal bruke møllen, men disse problemene løste seg etter hvert.

Arbeidsforholdene er eksemplariske, selv om påstander som «tvangsarbeid» og «slaveliknende forhold» har blitt siktet mot Nespresso.

Andre fordeler som ikke har blitt nevnt

Fairtrade sitt samarbeid med Nespresso har gjort det mulig for kaffe-bønder å pensjonere seg.

-Innføringen av pensjonsplanen har endret mye for meg, og så snart jeg hadde sjansen begynte jeg å spare. Dette fondet er som et lite tre. Jeg passer på det slik at det vokser og en dag vil jeg være i stand til å kunne hvile i skyggen til treet, sier bonden José Arias González.

Her har vi Fairtrade verifiserte kaffebønner fra Nespresso

Bonden José Arias González planter kaffeplanter for å produsere Fairtrade verifiserte kaffebønner

Effekten på miljøet

Påstandene om at Nespresso sitt anlegg sparer rundt 60% av mengden vann kan argumenteres, ettersom Fairtrade ikke vet hvor mye vann som ble brukt før denne møllen ble dannet. Det Fairtrade er sikre på er at påstander som «samme vannkilde som dyra» og «uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer» ikke er sanne.

Arbeidsforhold hos andre kaffeprodusenter

Dessverre er det ikke alle bønder som har slike gode arbeidsforhold som hos Nespresso. Fairtrade har valgt å avslutte sitt partnerskap med Nestlé etter vi fant ut om arbeidsforholdene til bøndene des. [Kun 3% av Nestlé sine kakaobønner i spesifikke produkter var Fairtrade verifiserte](#). Dette ble funnet ut når Fairtrade var på inspeksjon hos bøndene til Nestlé. Det er en skam å si at det ble det observert barnearbeid og urettferdige forhold. Vi fikk reddet to barn på 14 og 15 år under denne inspeksjonen. Nestlé har selv innrømmet at slavearbeid har blitt brukt hos dem og dette er uakseptabelt.

Dette er Bruno Silveira Ribeiro som vi reddet fra Nestlé sitt arbeidsområde i Brasil.

Veien videre

For å sikre en bedre framtid for alle kaffebønder i verden må endringer bli gjort. Firmaer som Nestlé må følge sporene til Nespresso og forbedre arbeidsforholdene sine. Kjemikaliene er ekstremt farlige mot klimaet og [disse klimaendringene truer 60% av alle ville kaffearter](#). Heldigvis har andre kaffeprodusenter som JDE valgt å samarbeide med oss hos Fairtrade for en grønnere produksjon av kaffe. Gjennom Fairtrade har politikere i land som Brasil klart å sette en stopp på uetiske arbeidsforhold. Myndigheter har reddet flere hundre kaffearbeidere fra plantasjer de siste årene, men dette betyr ikke at vi er ferdige. Vi hos Fairtrade vil at alle kaffebønder skal ha gode arbeidsforhold slik som bøndene hos Nespresso. Derfor skal vi fortsette med å støtte rettighetene til bøndene.

Kaffebransjen som skjules for Norge Kaffebønder i hele Sør-Amerika jobber under arbeidsforhold som bryter menneskerettighetene. Norske kaffeelskere må bli informert.

"Vi jobber her 16 timer daglig, med streng overvåking, og får aldri lønningene de lover oss." forteller 13 år gamle Sita i skjul, mens vi får omvisning på kaffeplantasjen. Hun peker bort på noen menn litt lenger borte. Vakter utrustet med våpen.

Hun jobber hardt ute på åkeren blant flere unge i en varme som er langt over vår norske sommer.

På vegne av Fairtrade Norge har jeg blitt sendt til Sør-Amerika for å undersøke arbeidsforholdene på ulike kaffeplantasjer nærmere. Er livet som kaffebonde virkelig så idyllisk og naturlig som det presenteres her i Norge?

Viktig for lokalbefolkningen

Kaffeproduksjon er svært viktig for de mindre samfunnene i Colombia. 500 000 små gårder står for 75% av landets samlede kaffeproduksjon. Dette gjør dem til en av verdens største kaffeprodusenter sammen med Brasil.

Dette er et stort verdensmarked som viser seg å ha dystre arbeidsforhold.

Alvorlige brudd på menneskerettighetene

Områdene rundt plantasjene avslører store brudd på menneskerettighetene. Uten å legge skjul på noe, blir unge barn og voksne presentert som flittige arbeidere, uten betaling. Dette skal være for å effektivisere produksjonen og øke inntjeningen til produsenten.

De lave kaffeprisene vi har her i Norge, er en av få konsekvenser slikt slavearbeid fører til.

Farlige giftstoffer i produksjonen

Farlige kjemikalier blir brukt på kaffeplantene for å kunne øke produksjonen. Disse stoffene blir behandlet av arbeiderne uten forsvarlig beskyttelse. Som en konsekvens av høyt forbruk av giftige stoffer, har flere av arbeiderne på kaffeplantasjene varige fysiske skader på kroppen.

De giftige stoffene renner ut i elvene og forurenser drikkevannet. Lokalbefolkningen mangler rent drikke vann og er derfor sterkt bekymret. "Det er ingen andre alternativ enn å drikke vannet i elven. Vi har prøvd å få stoppet forurensingen, men kaffeprodusentene nekter å høre på oss. Barn og voksne blir syke." forteller en av de eldre arbeiderne i område rundt kaffeplantasjen i Jardin, Colombia.

Dyre- og plantelivet i området er også sterkt påvirket av forurensingen. Dette er noe kaffeprodusentene er fult klar over, men mange viser ikke interesse for å gjøre endringer.

TEKST 36

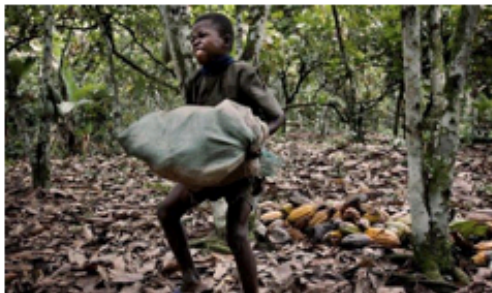
Nordmenn må informeres

Norske kaffeelskere skjermes for informasjon om arbeidsforholdene i en industri de støtter daglig. Store kaffeprodusenter, som Nestle, påstår at de er mot brudd på menneskerettighetene, men hvorfor arbeider kaffebønnene deres under slike forhold hver eneste dag?

Det er for at vi, i en av verdens rikeste land, skal kunne kjøpe billig kaffe.

For å kunne ta etiske og gode valg som forbruker, må man være opplyst og informert. Fairtrade Norge jobber for å kunne tydeliggjøre hvilke produkter som er sertifisert av oss. Dette er produkter som er laget i bærekraftig jord og under trygge arbeidsforhold.

Å boikotte en hel industri er svært vanskelig, men ved å velge etiske produkter støtter man industrien i riktig retning. I et velstående land som Norge har vi råd til å betale litt ekstra for å bedre arbeidsforholdene til kaffe bøndene i Sør-Amerika.

13 år gamle Sita slites ut hver eneste dag, uten betaling.

Kaffe bøndene prøver å beskytte seg mot de giftige sprøytemidlene som brukes på kaffeplantene.

Emilio Andros jobber dag og natt for å livnære familien sin. Foto: theiakartapost

Livet som fattig kaffebonde

Vi lever et hardt liv som kaffebønder. Vi jobber veldig hardt, men tjener lite penger. Dette til tross for at det er stor økonomisk vekst i jordbruket. Livene våre er uforutsigbare, med svingende råvarepriser, ustabil klima og lite makt.

Min familie har produsert kaffebønder i generasjoner, og i generasjoner har vi bønder forsøkt å bedre levevilkårene for oss bønder. Men vi har for liten makt, vi blir for små. Og vi er nødt til å fortsette, for vi må ha mat på bordet.

Liten fortjeneste

Det krever mye arbeid for å produsere kaffebønner. Folk flest vet ikke hvor mye arbeid som ligger bak den kaffekoppen de drikker, og hvor fortjenesten havner. Av all kaffe bønnene vi produserer, så sitter vi igjen med cirka 7% av salgssummen i butikk.

Mesteparten av all kaffeproduksjon i verden produseres av oss småbønder. Når de fleste av oss opptre alene, og selger våre kaffebønner til kaffetradere, så må vi akseptere den prisen vi blir tilbudt. Vi må ha inntekt. Om vi hadde stått samlet, og organisert oss, så hadde vi stått mye sterkere i forhold til å forhandle pris, samt å forbedre arbeidsforholdene våre. Vi kunne

TEKST 37

samkjørt deler av produksjonsprosessene våre. Vi kunne solgt kaffebønnene våre selv, og redusert antall ledd i salgskjeden slik at vi hadde fått bedre pris og større prosentandel av fortjenesten.

Det ligger mye hardt arbeid bak en kopp kaffe. Foto: Colourbox

Klimautfordringer

Vi har store utfordringer med endringer i klimaet, da vår produksjon er avhengig av et stabilt klima. Vi opplever i dag økende temperaturer, større nedbørsmengder, stormer og endrede værmønstre, som kan være katastrofalt for oss bønder.

Dette medfører at vi er nødt til å investere i tiltak som gjør oss mer robuste med hensyn til klimapåvirkninger. Den store utfordringen er at slike tiltak koster penger. Store deler av avlingene våre består av eldre busker, som er ekstra utsatt for å bli ødelagte av klimaendringer. Om vi for eksempel investerer i nye kaffeplanter i år, så er de ikke produktive før om cirka 10 år. Det er ikke mange bønder som oss som har råd til det.

For å gjøre slike investeringer, så trenger vi subsidier. Da kunne vi sikret avlinger og levebrød for fremtidige generasjoner.

En bonde høster inn kaffebønner nærme Sasaima, Colombia, 14. Mai, 2012.

Den bitre ettersmaken av Nespresso kaffe

Hundrevis av Colombias små byer hvor kaffebønder holder til, har sluttet å dyrke bønner etter møte med lave priser og redusert høst knyttet til et skiftende klima. (Richard Schiffman, 2019)

I det du ser for deg en kaffeplantasje i Colombia forestiller du deg kanskje frodige enger, rader med Arabica-kaffeplanter skyggelagt av vakre trær. Den 40 mål store plantasjonen skal ha blitt sertifisert av internasjonale organisasjoner for å være klimavennlig og tilby de riktige arbeidsforholdene.

Nespresso hevder at ikke bare miljøet nyter godt av møllen, men også at det drives på en bærekraftig måte. Men dessverre sliter de fleste plantasjer under det store økonomiske presset som øker dag for dag. «Flere mindre plantasjer i nærheten har gått konkurs, det er ikke lenger bærekraftig å ha en mellomstor gård som betaler høye avgifter og dyre produksjonskostnader, når de til slutt får mindre betalt for kaffen en utgiftene» forteller bonden Gustavo Patino.

TEKST 38

Forurensning er fortsatt et problem. De små kaffegårdene i Colombia står for mer enn 75 prosent av kaffeproduksjonen i landet. De som produserer mindre volumer, har ofte vanskelige rammevilkår og kjemper i mange tilfeller en tøff kamp for å få endene til å møtes.

Ifølge ICO produseres over 82 prosent av verdens kaffe av småskalabønder. I det presset øker på å opprettholde en bærekraftig produksjon, forblir kaffe produsentens forståelse for arbeiderenes behov for et godt levebrød i deres hender. De fleste av disse småskala kaffe bøndene sliter med å få en stabil inntekt og forsørge for familien.

På toppen av isberget, er maskinene Nespresso avhenger av vanskelige å resirkulere og forferdelige for miljøet. Nyere forskning utført av et britisk basert firma fant ut at av de 39 000 kapslene som produseres over hele verden hvert minutt, havner 29 000 av dem på søppelfyllinger.

Så det er på tide å se helheten i bildet og ikke forløkkes til å se vekk ved hjelp av reklamer og positivt ladde ord, men det at en artikkel endrer ikke sannheten om et firma eller produksjonen. Dagens samfunn lures av slike artikler skrevet av produsenten fylt av skjult reklamer. I det man leser forskning som motsier alt de står for sitter vi igjen med den bitre ettersmaken av Nespresso kaffe.

Prisene blir så lave at colombiske kaffebønder dyrker kokainplanten istedenfor
Foto: Fernando Vergara AP

Kaffeprisene gjør at bøndene mister penger
Foto: Juan Carlos Ulate Reuters Creative

DEN BITRE SMAKEN AV BILLIG KAFFE

Mange kaffebønder i Columbia går over til kokain produksjonen fremfor kaffedyrking. Prisen på kaffen i råvaremarkedet er blitt så lav, de klarer så vidt å holde endene sammen.

- Jeg har jobbet i kaffeproduksjonen i 20 år, og jeg har aldri opplevd noe lignende, forteller Daniel Carlos og ser utover et naboens område som pleide å være en kaffeplantasje, men som har blitt omgjort til en kokainplantasje.

Det har imidlertid ikke alltid vært slik.

- Snart blir løsningen også for meg å gå over til kokainproduksjonen. Hvis jeg skal kunne klare å forsørge familien min har jeg ingen andre valg, innrømmer han.

Jeg er en rapporter fra Aftenposten. Tidligere i år leste jeg en reklame fra Nespresso om kaffeproduksjonen i Columbia, den vekket mye interesse i meg så jeg bestemte meg for å reise ned dit for å snakke med noen bønder fra andre kaffeplantasjer.

Kaffedyrkingen blir erstattet

Det er rundt 500 000 kaffebønder i Columbia som står for om lag 75% av landets produksjon. Kaffe er viktig for mange mindre produksjoner, men med de lave kaffeprisene og den lave inntekten til bøndene er det lite

som skal til før de gir seg med kaffedyrking og går over til mer lønnsomme utnyttning av jorda.

For mange er dette mer lønnsomme alternativet kokaindyrking.

Forbrukerne kan utgjøre en forskjell

Som forbruker er vi ofte opptatt av pris på det vi handler, det gjelder også ofte kaffe for mange. Vi er veldig uvitende ovenfor hva som foregår rundt kaffeplantasjene og tenker som regel ikke på at den billige kaffen vi kjøper fra Columbia kanskje er for billig.

For billig kaffe er ikke bærekraftig for kaffe bøndene. De får for dårlig betalt med resultat i ytterste konsekvens at noen ender opp som kokaindyrkere i stedet.

- Dette skal bli mitt barns fremtid sier Daniel.

Han ser utover kokainplantasjene.

Hvis de store selskapene som kjøper og importerer kaffe sørger for at bøndene får tilstrekkelig betalt kan kaffeproduksjonen fortsette. De3 får økonomi til å forbedre

TEKST 39

produksjon og kvalitet. Dette blir en positiv spiral. Bøndene kan fortsette med kaffeproduksjon, kaffeselskapene får kjøpt produkt av god kvalitet og færre vil begynne med kokainproduksjon.

Kanskje bør vi som forbrukere stille krav til at kaffen vi kjøper har tatt innover seg denne

bærekrafts syklusen. Kaffeselskapene vil lytte hvis nok forbrukere sier ifra. Vi har forbrukermakt – hva om vi bruker den?

Så kan vi nyte kaffen vår med god samvittighet og uten en bitter smak av kokain.

Dette er Pedro Martins. Han var en av de fire kaffearbeiderne vi klarte å redde ut fra kaffeplantasjen i Brasil.

Å DRIKKE KAFFE ER EN SKAM

50 PROSENT AV ALL KAFFE I VERDEN KOMMER FRA BRASIL, MEN MINDRE ENN 2 PROSENT AV UTSALGSPRISEN GÅR TIL ARBEIDERNE.

Jeg er Christina og representerer Fairtrade. Jeg vil her komme med innspill av mine opplevelser da jeg har tilbrakt noen dager og undersøkt noen av kaffeplantasjene i Brasil. Pedro Martins er en mann jeg har fått snakket med og fått kunnskap av om hvordan levekårene er i Brasil som en kaffebonde for Nespresso.

“Nestlé tolerer ikke brudd på menneskerettighetene”, sier kommunikasjonssjef Axel Heiberg-Andersen i Nestlé Norge.

Vil vi klare å se om dette er en løgn eller en sannhet ved informasjonen vi får fra Pedro Martins?

Dette ble ikke løsningen

Nespresso kom ut med en artikkel ettersom Nestlé tidligere innrømmet slavearbeid i Thailand.

Løsningen ble å bygge møllen som ligger i området Antiquia for å forbedre hvordan bøndene hadde det. Dette skulle i tillegg forbedre kvaliteten på kaffen, øke bøndenes inntekt og samtidig beskytte miljøet.

TEKST 40

“Vi prøver å rydde opp. Utfordringene er store. Desverre er det mye som gjenstår”, nevner Axel Heiberg-Andersen, Nestle Norge.

Men prøver de virkelig? Vil de prøve å gjøre en endring?

Ettersom jeg var i Brasil, så jeg med mine egne øyne hvordan arbeiderne ble utsatt for brudd på menneskerettighetene. Tvangsarbeid og behandlet dårlig, er noe om sterkt viste seg fram.

Temaet har blitt tatt opp, men forholdene på plantasjene har ikke blitt noe bedre. Hadde noen reist til Brasil nå, selv etter at koummunikasjonssjefen “lovte” å rydde opp, ville de sett det samme.

Brasil var verdens største kaffeprodusent målt i 52.735.000 sekker på 60 kilo i 2017.

Virkeligheten

Kaffen vi drikker om morgenen er en av råvarene med størst risiko for brudd på menneske- og arbeidsrettighetene. Men vi i Norge er blant de som drikker mest kaffe, og vi tenker kanskje ikke på at bak kaffeproduksjonen er det masse brudd på menneskerettighetene. Er det fordi vi ikke vet sannheten og virkeligheten? Hvordan påvirker dette bøndene?

Vi var omringet og beskyttet av politi med skuddsikre vester og maskingevær da vi nærmet oss kaffeplantasjen. Dette ga oss et inntrykk av hvor farlig det egentlig var å besøke noen av kaffeplantasjene i Brasil. Det første vi fikk et innblikk av, var menneksehandel, slavearbeid og barnarbeid. Det å måtte drikke av samme vannkilde som dyra og ikke bli beskyttet mot dødelige giftstoffer var hvordan bøndene ble behandlet. Ikke blir de vist respekt og ikke blir de behandlet på en realistisk måte.

TEKST 40

Flere av kaffebøndene lever i dårlige vilkår. De lever i fattigdom og blir hardt rammet av klimaendringer. Temperaturen øker og nedbørsmengden øker, stormer og endrede værmønstre rammer hardt kaffepoduserende områder. Dette fører til at de gamle kaffebuskene blir ødelagt, da de er sårbare for vær og sykdommer. Dette koster penger, krever kunnskap og gjør det vanskeligere for kaffebonden å ha langsiktige planer og investere i kaffeproduksjonen. Kaffebuskene trenger flere år på å vokse som også gjør det vanskelig for bøndene å investere i nye kaffebusker, med tanke på hvor lang tid det tar og hvor lite de tjener for arbeidet sitt.

“Hvis jeg ikke hadde blitt reddet ut, hadde jeg blitt tvunget til kokainkartellene”, sier Pedro Martins.

Det sies at “migrasjonsproblemet” rett og slett er et kaffeproblem. Hva menes med det egentlig?

“Lønnsomheten hos oss kaffebønder er så lave at vi vil flykte, for å tjene mer. Flere og flere bønder flykter og derfor har blitt en del av den store migrasjonen fra Latin-Amerika nordover mot USA. Dette er for mange den eneste muligheten, ellers måtte de ha byttet ut kaffen med kokablader”, sier Pedro Martins.

En brasiliansk kaffebonde tjener under 20 kroner dagen på å fylle en 60 liters sekk kaffe.

TEKST 41

En kaffearbeider i Brasil

Møllen som IKKE endret 100 år med kaffe.

Rundt 200 kaffebønder i Jardín i Columbia tjener mer, har mer tid til familien sin og sparer verdifullt vann- alt takket være en kaffemølle- men hva med de resterende 399 800 kaffebøndene i landet?

Etisk kaffe?

Å reklamere for noe som er en løgn er noe jeg blir skikkelig frustrert over. Min familie har vært kaffebønder i generasjoner, og jeg har selv begynt å jobbe heltid nå. Hvordan Nestlé har overvunnet forurensinger og fattigdom med de møllene er bra, men utførelsen er noe helt annet. Hvordan skal forbrukerne se hvordan jeg og min familie har det, når Nestlé utelukker all form av nød og endelighet?

Vi er slaver i vårt eget land

Jeg er vokst opp her på plantasjonen, men det har mange andre barn også. Fra tidlig alder måtte jeg hjelpe familien min på kaffeplantasjonen, derfor har jeg ingen utdanning. Det berører meg å se andre barn vokse opp på samme måte som meg.

Jeg har ikke noe sted å gå, jeg liker å tenke at det er mitt eget valg og min egen mening, men det er det jo ikke. Forurensingen i naturen vi lever i er nesten borte, men ikke fattigdommen til min familie. Vi har ikke råd til å gå på skoler, til å utdanne oss.

Å se barn i 14, 15 års alderen jobbe her på plantasjonen i stedet for å gå på skole er hjerteskjærende.

Vi jobber til vi ikke klarer noe mer, vi er dagens form for slaver, utnyttet av vårt eget samfunn. Jeg er stuet i en brakke med min egen og to andre familier, vi blir behandlet som gårdsdyr her, vi har knapt nok vann og det vi har av forsyninger må vi dele med de andre.

TEKST 41

Barnearbeidere på en kaffeplantasje i Colombia

Lønnen vår er like godt som ikke eksisterende, jeg tjener 20 kr for å fylle opp 60 liters sekk med kaffe. Også vår mat er noe som blir trukket av på lønnen så det vi har igjen går til andre nødvendigheter.

David mot Goliat

Nestlé og JDE styrer store deler av kaffeproduksjonen, i hele verden faktisk. Hva hvis vi små kaffebønder hadde hatt nok ressurser, både i kunnskap og penger, til å organisere oss og drive produksjonen fra A til Å?

De ser, men hører ikke

Hvordan kan Nestlé si at de ikke bryter noen regler, vi er jo et godt eksempel på det motsatte. Hvis inspektørene hadde kommet her i dag, hadde de ikke kunnet se forandringer fra før Nestlé kom. Jeg føler meg maktesløs og håpet om bedre dager er det eneste jeg har igjen, men nå begynner også det å briste. Vi blir sett, men ikke hørt. Vi får lovnader, de blir brutt.

Jeg tenker nemlig ikke bare på meg, men generasjonen som kommer etter meg, la dem få et godt liv slik vi ble lovet, men ikke fikk. Jeg håper i det minste de kan få skolegang og utdanning slik at plantasjene kan drive en bærekraftig og rettferdig kaffeproduksjon-for alle innbyggere. Og på denne måten la hele fortjenesten komme dem selv til gode.

Barnarbeid brukes til å få jobben unnagjort. Kaffemøllen forbedrer forurensningene, men ikke arbeidsforholdene.

MØLLEN SOM SKULLE ENDRET ALT

Rundt 200 kaffebønder i Jardín i Colombia tjener mer, har mer tid til familien sin og sparer verdifullt vann – alt takket være en kaffemølle, forteller Nespresso. Men stemmer dette og hvordan er egentlig arbeidsforholdene til kaffe bøndene?

- Mine besteforeldre var kaffebønder, min far var kaffebonde, og jeg har fortsatt, forteller Humberto Galeano til Nespresso, mens han ser ut av sin nydelige kaffebønne gård i Jardín i Colombia, der hvor sommerfugler danser blant de fruktige trærne.

Hvordan kan vi vite om det Humberto Galeano forteller til Nespresso er sant, eller om dette bare er sånn vi ønsket at det var?

Løsningen som skulle endre kaffebøndernes liv

Kaffemøllen åpnet i 2010 og skulle endre livet til alle kaffebønder, men hvordan var tiden før møllen kom. Årene før 2010 behandlet de lokale kaffe bøndene sine egne kaffe bær på sine helt egne og forskjellige måter, og dette førte til stor variasjon på kaffekvaliteten hos de ulike bøndene.

Under behandlingen av kaffe bærene gikk det mye vann til å vaske bærene med, og dette ubehandlede avløpsvannet forurenset elvene i stor grad. Også skallet som er utpå bærene, som er noe av det første som faller av bæret, fermenterte vannet i elvene.

For at dette ubehandlede avløpsvannet i elvene og skallet som fermenterte vannet skulle stoppe, så ble løsningen for Nespresso å bygge en mølle. Møllen skulle sikre stabil tilførsel av kaffe med høy kvalitet, den skulle øke bøndenes lønnsinntekt og samtidig stoppe forurensningen av elvene, beskytte miljøet og naturen rundt.

Dårlige arbeidsforhold for kaffe bøndene

Nespresso påstår at møllen har hatt stor påvirkning på lokalsamfunnet, at bøndene sparer opptil fire timer om dagen, at de tjener mer ettersom de mottar høyere priser for den stabilt høye kvaliteten på kaffen som produseres der. Dette her stemmer ikke med informasjonen vi har på kaffeproduksjon i Sør-Amerika.

Slaveri angår oss, vi kan ikke vite om vi har kjøpt kaffe fra produsenter med dårlige sosiale og miljømessige forhold. Kaffeboennene vi kjøper er ofte plukket av voksne under tvangsarbeid eller av barn under tvunget barnarbeid.

Kaffeindustrien i Sør-Amerika benytter arbeidskraft på tvangsarbeid, arbeidene som jobber hele dagen stues inn i trange brakker, de må drikke av samme vannkilde som dyra, og de jobber uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer.

Les nøyere på kaffe pakningen!!

For at vi skal få slutt på barnarbeid, og tvangsarbeid under dårlige arbeidsforhold, så vil vi at du skal lese nøyere på kaffe pakningen før du kjøper den. Let etter kaffeposer som for eksempel er stemplet med Fairtrade, Ø-merket, Rainforest Alliance, UTZ Certified, Cup of Excellence eller som er medlem av Norsk Kaffeinformasjon. Grunnen til det er, da vet du at kaffen er laget på en miljøbevisst måte, den er bærekraftig, den er ikke laget under barnarbeid og kaffe bøndene jobber under gode forhold.

TEKST 42

Merker vi bør lete etter i butikken.

Dersom vi slutter å kjøpe den kaffen som ikke har disse merkene, så vil de som eier kaffemerket skjønne at de må forbedre arbeidsforholdene til arbeiderne sine, slutte med barnearbeid og tvangsarbeid slik at de kan bli stemplet med Fairtrade, og få flere kjøpere.

Har denne møllen egentlig endret kaffeindustrien de siste 100 årene?

Det sies at 200 kaffebønder fra Jardin i Columbia tjener mer, får mer tid til familien sin og sparer store verdifulle mengder med vann, men er dette egentlig sant?

Når vi blir fortalt om kaffeindustrien og gårdene bønnene jobber på, blir vi ofte matet med nydelige bilder av gårder. Dette sier Jesper Nymark, direktør for Danwatch, ikke er sant.

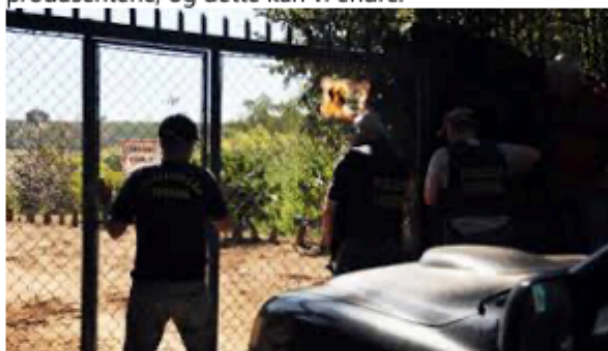
- Vi dro ut tidlig om morgenen. Inspektørene hadde skuddsikre vester, og vi kjørte i terrengbiler, beskyttet av politi med maskingevær. Så farlig er det å nærme seg noen av kaffeplantasjene i Brasil, sier Jesper.

Bildene Jesper beskriver er urovekkende. Han beskriver plantasjene med blant annet ordene menneskehandel, slavearbeid og barnarbeid.

Dette er slik det så ut for 100 år siden, og vil fortsette om vi ikke gjør noe med disse grusomme situasjonene.

– Våre besteforeldre og deres generasjon hugget ned skogen, og dyrelivet forsvant, innrømmer Humberto Galeano, en bonde fra Columbia.

Hugging av trær, og uskyldige dyreliv som er tapt, er enda et stort problem vi har i verden. Forurensing av elven Jardine i Columbia, forårsaket det fermenterte skallet på bønner, er ikke det eneste skaden disse plantasjene er til skyld for. Dødelige kjemikalier brukt på plantasjene er også farlige for miljøet vårt. Ikke bare ødelegger dette miljøet vårt, men er også dødelig for mennesker. Bønnene som jobber på plantasjene, er utsatt for disse kjemikalene. De er ikke beskyttet eller tatt vare på av produsentene, og dette kan vi endre.

Dette er grove overtramp i matindustrien i Brasil.

Er dette virkelig en løsning?

I 2010 ble den populære møllen oppfunnet for å endre på miljøskadene, hjelpe bønder med prosessen og øke inntektene deres. Dette var ikke nok for oss som har kunnskap om kaffeplantasjene, og vet hvordan de fungerer. FN har derfor startet et utviklingsprogram.

Dette utviklingsprogrammet kom da flere av de kaffeproduserende landene i Latin-Amerika ble oppmerksomme på de negative effektene ved bruk av disse plantevernmidlene. 12 millioner kroner gikk til FNs utviklingsprogram. Gjennom sertifiseringsordninger skulle dette programmet hjelpe seks land med å oppnå en standard til kaffeproduksjonen. Dette er enda ikke en god nok løsning. Som jeg sa gjelder dette bare i seks land, og det er enda mange kaffeprodusenter som ikke vil være med på programmet. Derfor er dette bare en midlertidig ordning for noen land. Ikke bare hjelper dette programmet bare noen land, men det dekker fremdeles ikke problemene rundt slaveliknede forhold i industrien.

Derfor må vi sammen påvirke og hjelpe dem som trenger det mest. Jeg greier ikke dette alene. Jeg trenger influenser, politikere osv til å se på dette som et viktig problem. Hvis vi kan alle bidra med å lære hverandre til å ta gode valg, kan vi bekjempe dem med mest makt.

Lyger kaffeprodusentene til oss?

Er det virkelig sant at kaffebønnene tjener mer, sparer tid og miljø?

Det ble nettopp gjort en undersøkelse der de fant ut at en brasiliansk kaffebonde tjener under 20 kr dagen, for å fylle en 60 liters sekk med kaffe. Mindre enn 2% av utsalgsprisen går til arbeideren. Under ekstremt dårlige arbeidsforhold burde dette være ulovlig.

Studiene til Danwatch viser også til tvunget arbeid både hos voksne og barn. Barna blir tvunget til å arbeide istedenfor å dra på skole. Dette er urettferdig. Hvordan kan vi koste dette under teppet.

Studiene viser ikke bare til slaveliknede forhold, men også arbeidere som blir utsatt for farlige plantevernmidler med null beskyttelse. Ikke er dette bra for arbeiderene eller miljøet vårt.

TEKST 43

Kjemikalier fra plantevernmiddel er livsfarlig, og dette er hvordan de må jobbe.

Det egentlige sannhetsbilde

Som jeg sa mater disse kaffebedriftene oss med et uvirkelig bilde av disse plantasjene. De forteller oss heller ikke hele sannheten. De pynter og pirker på virkeligheten. Selvfølgelig er det alltid negative sider til noe bra, men når de negative sidene er mye større enn de positive, men fremdeles går i skyggen, er det noe vi må ta hånd om.

- Det serveres kaffe på sykehus, i departementer og på aldershjem. Men vet den norske staten hvor kaffen kommer fra og om den er framstilt lovlig?

Jesper Nymark, Danwatch

Vi må derfor gjøre hverandre kloke på hva som egentlig skjer i denne industrien, og hjelpe hverandre ta bedre valg.

Vet vi hvor kaffen kommer fra, og hvor lovlig det var å produsere den?

Møllen som ikke endret noe

- *Mine besteforeldre var kaffeslaver, min far var kaffe slave, og jeg har fortsatt, forteller Humberto Galeano og ser utover sin frodige gård i Jardin Colombia, hvor 14 og 15 åringer går utsultet rundt på gården og jobber.*

Det har vært slik lenge.

Dette ville vært en mer realistisk versjon av «Nespresso» sin annonse for den nye kaffemøllen.

I 2021 reklamerte Nespresso med en annonse i aftenposten. I annonsen beskriver Nespresso de forbedrede forholdene på plantasjer de produserer kaffebønner på. Forholdene skal ha blitt bedre etter en mølle ble satt opp. De forteller om kortere arbeidsdager, bedre arbeidsforhold og mindre krevende oppgaver. Men stemmer virkelig dette Nespresso? Er forholdene deres så bra som det fremstilles?

(Nespresso, 2021)

Aftenposten

ANNONSERINNHOLD

PRE

Humberto Galeano er tredje generasjon kaffebonde i Jardin i Colombia. Etter at den lokale kaffemølle åpnet, har han tatt med barnefamilier. Lea Melø

Møllen som endret 100 år med kaffe

(Falsk reklamering av Nespresso)

Vi i «Fairtrade» er svært opptatt av å holde både barn og voksne i trygge og gode arbeidsforhold. Det er nettopp derfor vi har tatt saken om utnyttningen og mishandlingen av mennesker i kaffebransjen i egne hender.

50 prosent av all kaffe i verden kommer fra Brasil, altså halvparten av all verdensproduksjon. 116 000 av arbeiderene er barn. Hvis ikke dette var urovekkende nok, er 60 000 av disse igjen barn under 14 år. I tillegg til dette jobber både voksne og barn under ekstremt dårlige arbeidsforhold. En kaffebonde kan tjene mindre enn 20kr dagen, for å fylle opp en 60 liters sekk med kaffe. Dette vil altså si at mindre enn 2% av utsalgsprisen går til arbeideren selv.

(Faltin, 2017)

(Barn som jobber på plantasjene under dårlige forhold)

I en artikkel skrevet av «Tine Faltin» fortelles det om en inspeksjon som ble utført på en av kaffeplantasjene i Brasil. «Inspektørene hadde skuddsikre vester og vi kjørte i terreng biler, beskyttet av politi med maskingevær» forteller Jesper Nymark i artikkelen. Han forteller også om de grusome og umenneskelige forholdene arbeiderene jobbet under. **(Faltin, 2017)**

«Nestlé» blant annet har respondert med å anerkjenne problemet, og forteller at de jobber med saken. De unnskylder seg vekk med å fortelle om de store utfordringene de har med å stanse dette. Om Nestlé visste om de dårlige forholdene før er uklart, men i utgangspunktet er det helt uakseptabelt at de ikke har kontroll over arbeidsforholdene til mennesker på plantasjer og gårder de samarbeider med.

TEKST 44

(Utslitt barn på kaffeplantasje, er din kaffe fra dem?)

Nestlé har nå stoppet alle leveranser fra brasilianske plantasjer som er innviklet i slavearbeidet. De står fram som et godt eksempel for resten av kaffebransjen. Nespresso har mye å lære av Nestlé

(Selskapet tar ikke vare på arbeiderne)

Nespresso, arbeidsforholdene i seg selv er uakseptable, og rett ut forferdelig. Det er derimot verre igjen å prøve å dekke over dette med en falsk annonse som fremstiller kaffeproduksjonen positiv. Det fremstilles som en bransje som fremmer gode, og sunne arbeidsforhold. En bransje som er for rettferdighet, og tar vare på arbeiderne sine. Dette er

TEKST 44

rett og slett umenneskelig. Dere var klare over de reale forholdene arbeiderene ble utsatt for, og gjorde ingenting for å forbedre dette.

Skjerp dere!

TRÆRNE BAK BONDEN ER BRENT NED TIL Å LAGE Plass Til Nye Kaffebusker.

SPRØTEMIDEL TIL Å BEKJEMPE KAFFERUST.

Våre forhold

Siden 2015 så har kaffeprisene sunket med runde 60 %. Mange kaffebønder i Mellom-Amerika, som Honduras og Guatemala sliter og en del har gått over til dyrking av kokain for å overleve.

-Mine besteforeldre var kaffebønder, min far var kaffebonde, jeg er kaffebonde, forteller Santiago mens han viser oss rundt på hans forfaldene kaffegård.

-Det er så vidt at vi kan ha mat på bordet. Jeg tjener mye mindre enn mine foreldre. Mangan av mine naboer har byttet til dyrking av kokain, siden det det betaler bedre enn kaffe.

Ifølge Kaffegeek så har kaffeprisen har falt rundt 60 prosent siden 2015. Prisene synker blant annet fordi Brasil har produsert mye mer kaffe de siste årene. I bare 2018 produserte de 20 prosent mer kaffe enn de vanligvis gjør. Økningen har ført til en stor endring i kaffe markedet.

Mange kaffebønder bytter blir tvunget til utlendighet eller til kokainkarteller der de bytter ut kaffen med kokablader. Ettersom Kokain betaler mer enn kaffe, så har mange byttet ut de gamle kaffebuskene til kokaplanter.

Forurensingen fortsetter

Mye av de naturlige skogene forsvinner, ettersom bøndene brenner trærne slik at det blir mer plass til kaffen.

Noen bønder prøver å forplant nye kaffebusker, men ettersom det tar 5 år før de er maksimalt produktive, trenger de større arealer slik at de får nok penger til å leve. De gamle kaffebuskene derimot er utsatt for klimaendringer som økt temperatur, store nedbørsmengder, stormer og endrede værmønstre.

Bøndene er også nødt til å investere i kjemikalier for å bekjempe kafferust, en sopp som antas å ha en sammenheng med klimaendringene.

-Denne gården har vært i familien min gjennom generasjoner, vi har levd av produktene. Men nå tviler jeg på at familien min kommer til å overleve av denne gårde mye lengre, uten et mirakel.

Flere unge barn tvinges til å jobbe under dårlige forhold i stedet for å gå på skole.

Kaffe omsettes for høye verdier, likevel tjener kaffebøndene lite.

FORTSATT STORE UTFORDRINGER I KAFFEINDUSTRIEN

Kaffeindustrien har en lang historie med utfordringer som barnearbeid, utrygge arbeidsforhold og lav lønn. Utfordringene er dessverre fortsatt store.

Kaffe er et av produktene som står på listen over råvarer med svært høy risiko for brudd på grunnleggende menneskerettigheter.

Ifølge NRK var Colombia verdens tredje største kaffeprodusent i 2017. Jeg bestemte meg derfor for å reise ned dit for å se litt nærmere på forholdene.

Barnearbeid

Det første jeg legger merke til er alle barna som jobber der. Barn som var knapt mer enn 5 år gamle. Barn som heller burde vært på skolen eller i barnehage.

- Jeg og søsteren min er nødt til å jobbe lange dager på plantasjonen for å hjelpe til å forsørge familien vår, sier et av de eldre barna.

Lange arbeidsdager uten noe særlig inntekt

Til tross for lange dager med hardt arbeid, tjener de utrolig lite. Ifølge Danwatch tjener en Brasiliansk kaffebonde under 20 kroner dagen på å fylle en 60 liters sekk kaffe.

Siden 2015 har kaffeprisene falt med rundt 60 prosent, og siden 2017 har nesten alle kaffebønder dyrket med tap.

Klimaendringer

Klimaet er en stor utfordring i industrien. Klimaendringer har ført til økte temperaturer, store nedbørmengder, stormer og endrede værmønstre. Dette rammer kaffebøndene hardt.

- Det er et stort problem, de fleste kaffebuskene våre er gamle og flere av dem har blitt syke, sier kaffebonden Miguel. – Vi har ikke råd til å investere i nye busker som ikke vil gi oss inntekt før om flere år.

Uforutsigbar industri

Det er også vanskelig for kaffebøndene å legge langsiktige planer og investere i kaffeproduksjonen på grunn av klimaendringene og dårlig lønn.

- Det er vanskelig å planlegge fremtiden, vi vet aldri når det kan komme tørke eller masse nedbør, eller når prisene svinger, sier Miguel.

Hvordan er kaffeproduksjonen i Colombia?

Rundt 200 kaffebønder i Jardin i Colombia tjener mer, har mer tid til familien sin og sparer verdifullt vann – alt takket være en kaffemølle, ifølge Nespresso. Hvordan kan det være så forskjellig i forhold til hva statistikkene og Nespresso sier? Forteller Nespresso egentlig sannheten? Hvordan er det der egentlig?

Mitt navn er Martin, og jobber som journalist. Jeg har mottatt en invitasjon fra Fairtrade til å besøke en kaffeplantasje under dårlige arbeidsforhold i Colombia. Jeg dro til gården i Colombia for å observere forholdene deres, snakke med arbeiderne og finne ut hvordan de egentlig har det. Det første jeg gjorde var å snakke med en bonde som jobber der:

- Jeg har jobbet her hele livet mitt, hele den tidligere familien min jobbet her, arven har gått gjennom mange generasjoner. Her jobber jeg og flere arbeidere hele dagene, og klarer akkurat å forsørge familien min. Vi har det ikke lett med disse arbeidsforholdene, sier Humberto Galeano og peker utover gården.

Det er her mange firmaer får kaffen sin i fra. Et eksempel er Nespresso.

Hvordan jobber de?

Etterpå blir jeg vist rundt på plantasjonen av Humberto, var jeg i sjokk. Denne annonsen til Nespresso om hvor fint arbeiderne hadde det og hvor mye tid de fikk spart etter at kaffemøllen kom, var det motsatte av virkeligheten. Arbeiderne her er nødt til å jobbe hver eneste dag. Flere jobber til og med til ut på natt. Det som sjokkerte meg aller mest var at barnarbeid også fantes der, barn som skal gå på skole blir tvunget til å jobbe her. Mange barn er nødt til å jobbe for å få nok penger til familien deres. Derfor må mange utsette skolegangen.

Dette er hvordan en del av kaffeplantasjonen i Jardin i Colombia ser ut.

Det er merkelig måten forskjellige firmaer som er avhengige av gårder og plantasjoner, prøver å skjule hvordan arbeidsforholdene deres er. De forteller som om alt er bra, og at de trives og at flere arbeidere har nå tilgang til mer rent drikkevann. Men det er jo ikke sånn det oftest er, så hvorfor sier dem sånt? Det er allerede mange som vet at det ikke er sånn, og likevel er det ikke alltid at ulike firmaer forteller slik det egentlig er og slik de vet at det er. De siste årene har det blitt vanskeligere for arbeiderne med tanke på de store klimaendringene som har skjedd.

Utfordringene i kaffeproduksjonen

Etter å ha vært her nå i noen uker, har jeg sett mye. Mye har gjort store inntrykk på meg, og det er først nå etter å ha sett det at jeg skjønner hvordan de har det. Jeg har fått vite at ca. 25 millioner småbønder dyrker 70-80% av verdens kaffe. Ekstremt mange av dem lever i fattigdom og klimaendringene kan ramme dem hardt. De 200 kaffebøndene som jeg nå har besøkt i Colombia er virkelig noen av dem. Nå som det er mye økning i temperaturer og mer nedbør enn tidligere blir ting neppe lettere for bøndene. Flere av kaffebuskene tåler mindre nedbør fordi, mange av dem er gamle. Til og med husene som bøndene bor i, er satt under fare av kraftig vind. De har så mange dårlig bygget hus der nede, at flere tak kan blåse av under kraftig vind. Det vil si at kaffe står på listen over råvarer med størst risiko for brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter. I løpet av et år har de flere tørkeperioder, der de har lite vann. Fortsatt må de jobbe, og forholdene da er ekstremt vanskelige. Vi er nødt til å redusere klimautslippene våre drastisk. Det vi holder på med nå påvirker kanskje ikke oss i så stor grad, men i u-land har dette en stor påvirkning. Mer nedbør, høyere temperatur og mer ekstremvær kan være konsekvenser av dette vi holder på med nå. Etter å ha sett dette selv, innser jeg nå hvor viktig dette faktisk er at vi reduserer utslippene våre nå. Selv om arbeiderne fortsatt ikke vil tjene like mye som de burde eller ha like mye mat som de burde, hjelper det stort for dem om vi hadde redusert utslippene våre. Innen noen få år hadde vi sett forskjeller og ekstremvær som koster dem liv og arbeidsplasser hadde sunket.

Flere barn må jobbe for familiene deres, og utsetter dermed skolegangen.

Her ser du bilde av meg og min far som besøker kaffeplantasjen jeg tilbrakte mye tid på.

Her er kaffeplantasjen. Her jobbet jeg daglig for å plukke dagens behov med kaffebønner

BARNEARBEID PÅ KAFFEPLANTASJER

Bak kulissene til en av de mest berømte kaffeprodusentene i verden, er det ting som ikke stemmer. Mange tror kaffen de drikker er produsert på en moralsk riktig måte, men er den det?

- Mine besteforeldre ble offer for slavearbeid på kaffeplantasjen i Jardín i Columbia. Familien vår er ikke en av de rikeste, derfor er vi et lett bytte. Jeg ble selv et offer når jeg var rundt 10 år. Da ble jeg egnet til å jobbe på denne kaffeplantasjen ifølge kaffebonden.

Jeg jobbet dagen lang for å sette et smil på munnen til bonden. Han ville ha de beste kaffebønnene sånn at han kunne tjene godt på det.

Møllen som løsning

Før møllen kom håndterte lokale bønder kaffebønner på egenhånd. Kvaliteten på enkelte kaffebønner var varierende. For å få solgt måtte de ha det beste produktet. Da var løsningen å ansette så mange som mulig. Barn ble utnyttet, og det ble en tradisjon.

Arbeidsforholdene på kaffeplantasjen i Jardín var ikke godkjent. Jeg jobbet på inn og utpust, og i all slags vær. Vi ble ikke akkurat sett på som mennesker. For å renslig gjøre bærene brukte vi store mengder vann. Elvene ble forurenset av det ubehandlede avløpsvannet.

Nespresso besøkte gården i ny og ned. De så ikke ut til å bry seg at det var barn som jobbet for dem. Så lenge de fikk det de trengte til å bli en av de beste kaffeprodusentene i verden, var de positivt innstilt til barnearbeid. Nespresso bestemte til slutt at det skulle bygges en mølle for å gjøre ting bedre for alle parter.

Omstendighetene ble bedre

Møllen var en god løsning for lokalsamfunnet, og til og med arbeiderne. Jeg tjente godt på at møllen kom. Vi som jobbet sparte mye mer tid. Vi trengte ikke å jobbe like mye som før møllen kom. Økonomien ble mye bedre. Kvaliteten på kaffebønnene ble mye bedre, og det resulterte i at de tjente mer.

Møllen var på en måte fargerik. Den var en god løsning for å gjøre det beste for alle parter. Miljøet fikk god bruk av møllen. Det er lenger ikke vannforurensing. Anlegget sparte rundt 60 prosent av mengden vann som tidligere ble brukt av bøndene.

Mine siste dager på kaffeplantasjen gikk Humberto rundt med et stort smil. Han hadde tjent godt på kaffebønnene. Han kunne endelig drive kaffeplantasjen på riktig måte. Jeg og resten av barna som jobbet for Humberto sluttet å jobbe for han. Han skaffet seg personer som var egnet til denne jobben.

TEKST 48

Arbeidskraften han fikk var mye sterkere etter vi slapp ut. Ting ble gjort på en moralsk god måte. Dette hadde en god innflytelse på kaffeprodusentene Nespresso. De var en av de første til å ikke benytte barn til arbeid.

Nespressos tiltak har også oppmuntret flere til å starte egne bransjer. Jeg selv tenker å starte min egen kaffeplantasje når jeg blir eldre.

Gården til Humberto tiltrekker mer dyreliv nå enn før. Det varierte klimaet på gården er en stor faktor for mer fruktbar jord, som er med på å forbedre kvaliteten på kaffen.

-Juan Cardozo 13

Kaffen du ikke tenkte over

Altfor få tenker seg om når dem kjøper kaffe, vet du hvordan den er blitt produsert eller hvor og av hvem?

Kaffen du kanskje sitter og drikker på nå er mest sannsynlig fra Sør-Amerika. Sør-Amerika har den største kaffeproduksjonen i verden. Det drikkes ca. 2,5 milliarder kopper kaffe til dagen. Kaffen er den nest mest produserte råvaren etter olje. Ikke mange vet hvordan kaffe industrien foregår. Da jeg reiste ned til Sør-Amerika i Colombia for å se hvordan det er å leve som en kaffebonde, fikk jeg et nytt syn på kaffen. Jeg vil at flere skal få informasjon om kaffeplantasjene og forholdene til bøndene.

Reisen til Colombia

Da flyet landet i Colombia i Sør-Amerika hadde jeg null peiling på hva jeg skulle oppleve de neste dagene. Jeg ante ikke så mye om hvordan kaffen blir produsert eller hvordan kaffeplantasjene blir styrt. På kaffeplantasjen møtte jeg en gutt i 13-års alderen. Han fortalte at kaffeplantasjen har alltid vært en del av livet sitt, og det er her han er vokst opp sammen med familien sin. Han har dyrket kaffebønner helt siden han var liten, sier han.

Barn som egentlig skulle vært på skolen jobbet nesten døgnet rundt, sammen med voksne i alle aldre. Lønnen var så vidt nok til mat og kom uregelmessig. Jeg så både slavearbeid og barnarbeid på plantasjen. Arbeiderne har dårlig levestandard, de får i seg så vidt ordentlig og mettende mat og vannet de drikker er fra samme vannkilde som dyra. Både voksne og barn lever sammen i små uthus. De har lange arbeidsdager og jobber hver eneste dag.

Ikke bra nok

Det finnes noen kaffeplantasjer som trolig er blitt bedre. I 2010 åpnet det en mølle i Jardin i Colombia som skulle være løsningen på lokalsamfunnet. Møllen har gjort at kaffekvaliteten har blitt bedre og bøndene får bedre lønn og har ikke fullt så lange arbeidsdager. Men dette gjelder kun rundt 200 kaffebønder i Colombia. Det er så mange fler kaffebønder enn det. Det er ikke bra nok. Det er for mange kaffeplantasjer som bruker tvangsarbeid, slavearbeid og barnarbeid. Det bør bli endret, vi forbrukere bør få informasjon slik at vi kan passe på hvor kaffen vi drikker er fra, for at vi kan ta gode valg. Det er feil av oss å drikke kaffe produsert under slaveliknende forhold.

TEKST 50

(Hvert år produserer Brasil tre millioner tonn kaffe)

(Mye av denne kaffen kommer fra Brasil. Vil du gjøre et klokt valg, se etter merker som Fair Trade, UTZ eller Rain Forest Alliance)

DEN SJOKKERENDE SANNHETEN OM KAFFEPRODUKSJONEN I BRASIL

Alt for mange kaffebønder i Brasil tjener for liter, utsettes for farer og jobber under forferdelige forhold.

Kaffe er kanskje noe mange av oss drikker hver dag, men uten å tenke over hvem som lager den, hvor den kommer fra eller hvordan den blir produsert. Brasil er storprodusent av kaffe og kaffeproduksjonen er utrolig viktig for befolkningen. Produksjonen av kaffe i Brasil går fra generasjon til generasjon. Ved å jobbe på disse plantasjonene får mange i Brasil jobbmulighet, slik at de kan tjene penger til familiene sin.

Jeg heter Sindre, og jobber som journalist i aftenposteten. I samarbeid med fairtraid ble invitert hele veien til Brasil, for å se hvordan kaffeproduksjonen i slike land egentlig fungerer. I den sammenheng har jeg vært så heldig å fått lov til å besøke familien Carvalho for å se hvordan de jobber, og høre med dem hva deres tanker rundt produksjonen er.

Drømmer om en bedre fremtid

I samtale med familien Carvalho forteller de meg om det harde livet på kaffeplantasjonene. Marcos som er mannen i familien snakker om da han var liten gutt, og var med sin far på plantasjonen. Han ser drømmende ut når han forteller om hvordan plantasje arbeidet en gang var. Utenfor leker barna. Lorena som er konen til Marcos ser ut på dem. De går ikke på skolen forteller hun, de må være med å arbeide. På plantasjonene jobber barn så unge som 6 og 8 års alderen. Når barna jobber, kan de produsere mye mer på kort tid. Dermed tjener bedrifter som Nespresso eller Friele mer, mens de som arbeider får lite betalt. Når jeg spør dem hva deres drømmer ovenfor kaffeproduksjonen i fremtiden er, svarer de kort. At vi kan få mer lønn for arbeidet, slik at barna våre kan gå på skole og få en utdanning.

TEKST 50

Jeg var i sjokk!

Tidlig om morgenen dro vi ut, men lite viste jeg om hva som ventet meg. Det første som møtte meg når vi ankom plantasjonen, var en enorm folkemengde. Det var alt fra barn som må ha vært nede i 6 års alderen til elder. Både jenter, gutter, kvinner og menn. Det ble sprayet med sprøytemidler fra alle kanter, å alle gikk og pustet inn disse farlige kjemikaliene. Til og med barna. Marcos som gikk ved siden av meg, forklarte at de fleste her jobbet fulle dager på kaffeplantasjene, med få pauser. Mens vi gikk kom også inspektører som reiser rundt på plantasjene for å inspisere arbeidet. De hadde med politi som var bevæpnet for beskyttelse. Det var et sjokkerende syn, som gjorde inntrykk. Jeg fikk se tydelige brydd på menneskerettigheter, som fikk meg til å lure om det kun var jeg som var uviten om dette problemet.

Noe må endres.

Mitt inntrykk etter møte med familien Carvalho og alle som arbeider på disse kaffeplantasjen, er at dette er utnyttelse av arbeidskraft. Kaffe bedrifter bruker barn slik at kan produsere mer, ikke nokk med dette, men alle som jobber for også dårlig betalt i forhold til antall timer de arbeider. Forholdene de jobber i, må også forbedres. Både barn og eldre puster inn masse farlige kjemikaler hver dag, som har påvirkning på helsen, disse kjemikaliene skader også miljøet. Derfor mener jeg at store kjeder og produsenter som for eksempel Nespresso som driver med kaffeproduksjon i Brasil, burde øke standarden for menneskene der nede. De fortjent å bli behandlet som mennesker. De fortjener lønnsøkning, slutt på barnarbeid, verneutstyr for å fremme helse og bedre sanitære forhold. Slik at familier som Carvalho kan får en bedre fremtid

- 50% av all kaffen i verden kommer fra Brasil.
- Nestlé står til sammen for 40% av kaffeproduksjonen i verden.
- Studier viser også dårlige sanitære forhold, farlige pløstevemmidler og barnarbeid.
- Ifølge brasilianske myndigheter er det 116.000 barn fra 5 år til 17 års alderen som jobber på kaffeplantasjer.
- En brasiliansk kaffebonde tjener under 20 kr i løpet av dagen, og mindre en 2% av utsalgsprisen går til arbeiderene.
- Fairtrade er en organisasjon som jobber for å forbedre forholdene til bønder, og gi dem en bedre fremtid.
- Vil du gjøre et klokere valg se etter merker som Fairtrade, UTZ eller Raing Forest Alliance

Kaffebransjens skjulte saker

Kaffe er et viktig middel som hjelper mange mennesker rundt verden til å komme seg gjennom dagen. Totalkonsumet for Norge ligger i gjennomsnitt på 4 kopper per dag. Dette faktumet fikk meg interessert i å vite hvordan kaffe blir dannet. Derfor reiste mine kollegaer og jeg til Brasil, for å finne ut hvordan kaffebønder håndterer det nydelige kaffebæret.

Da vi var ankommet Brasil besøkte vi forskjellige kaffebønder og deres kaffeproduksjon, med en tanke i bakhode om at produksjonen av kaffen var bra for miljøet og bra for individene som jobbet der. Det viste seg at dette ikke var tilfelle.

Barnearbeid og slaveri

Barne- og tvangsarbeid. Det viste seg at den informasjonen vi fikk fra den berømte kaffebransjen Nespresso var falsk.

Vi støtet på det samme problemet ved forskjellige gårder.

Desperate barn som helst burde være på skolen, men med tvang må jobbe for en bedrift som gir de mer enn en uforutsigbar framtid uten utdanning.

TEKST 51

Bønder som praktisk talt jobber dag og natt, men som ikke får betalt 10% av hva kaffen er verdt.

Nespresso og de store kaffebransjene hadde «fikset» ødelagt natur som vist nok

Nespressos gjømte sider av saken

Etter alt vi hadde sitt, ville vi vite om annonsen fra Nespresso var en komplett bløff. Derfor møtte vi en kaffebonde familie for å få litt informasjon om hvordan de egentlig har det.

Vi møtte en familie på 6, alle jobbet som kaffebønder, til og med det yngste barnet i familien som var 4 år gammel. Et barn som ennå ikke har startet på skolen. Vi regnet med at individene som jobbet for Nespresso fikk nok penger til at familien deres kunne leve et nokså normalt liv. Etter egen tolkning vet vi nå at dette ikke er sant.

Faren i familien forteller at de nesten ikke får betalt. De jobber hele dager og får så vidt nok penger til å overleve. Middagen de spiser er ikke nok til at et barn skal vokse. Vi blir fortalt at de lever som en normal kaffe-bondefamilie, og at det er normalt for barn å jobbe her. De forteller at noen barn ikke har noe valg og at de blir tvunget til å jobbe, med andre ord er slaveri noe som hender nede i Brasil! Dette må endres!

TEKST 51

Utnyttelse av makt

Nespresso er en av kaffebransjene som utnytter sin makt. De gir minstelønn, hvis ikke ingen lønn, til uskyldige familier som kun ønsker å få mat i magen. En kaffekapsel koster mest sannsynlig mer en det en normal kaffebonde tjener på to uker.

De har nok penger og går ikke konkurs hvis de gir litt mer penger til de som trenger det mest.

Er vi i Norge med på å fremheve konsekvensene av kaffeproduksjon?

Det norske folk drikker kaffe vær dag. Kaffe som kan ha bli laget ufrivillig av små barn. Ved å kjøpe kaffe fra slike bransjer, kan det hende at vi har støttet denne form for slaveri og urettferdig arbeid.

Ved kjøp av kaffe ved feil bransje kan vi fremheve; barnearbeid, tvangsarbeid, utrygge arbeidsforhold, lav lønn og dårlige boforhold. Derfor er det viktig at vi i Norge ikke støtter feil folk. Vi må gjøre forskning på hvile kaffebransjer som jobber sant, og so gir sine ansatte, spesielt kaffebønnene og de som jobber med kaffeproduksjon, riktig lønn og riktige arbeids tider.

Hvis vi jobber sammen om dette problemet kan vi endre det. Det starter først med å innse hva problemet er. Vi i Norge kan gjøre en forskjell!

Kaffeproduksjonen bak lukkede gardiner

Kaffe har lenge vært en del av hverdagen vår, spesielt her i Norge hvor vi er en av de største kaffe forbrukerne i verden. Men vet vi egentlig hvor kaffen vi drikker kommer fra? Og under hvilke forhold ble den opprettet?

Nespresso som er en av verdens største produsenter har et litt annerledes syn enn det vi i fairtrade har. I en artikkel om «møllen som endret 100 år med kaffe» beskriver Nespresso at bøndene lever under gode og sunne levevilkår, men er det slik i virkeligheten for kaffebøndene i Sør-Amerika? Eller er dette bare en fasade skapt av Nespresso for å tiltrekke potensielle kjøpere?

- Dette er noe vi snakker for lite om. Jeg har vært der, jeg har sett farene og grusomhetene som føler med å arbeide der. Jeg sett det, jeg har sett alt sammen. Dette er slaveri på sitt beste forteller direktør i Danwatch, Jesper Nymark.

Det som var ment som en inspeksjon på en kaffeplantasje i Brasil ble fort gjort om til et redningsoppdrag etter levevilkårene til arbeiderene på kaffeplantasje ble oppdaget.

- Vi merket det egentlig med det første vi ankom plantasjen. Da vi dro ut tidlig om morgenen hadde inspektørene tatt på seg skuddsikre vester og kjørte i terrengbiler som politibetjenter med maskingevær beskyttet. Dette var for oss en bekymring i seg selv.
- Vi har flere ganger dratt på inspeksjoner hvor vi har funnet barn som burde vært på skolen i arbeid. Noen vil kanskje beskrive hva som skjer på disse plantasjene som «menneskehandel, slavearbeid og barnearbeid» forklarer han.

Det finnes andre utfordringer i tillegg til arbeiderenes livsvilkår og behandling

I Nespresso sin artikkel forteller de masse om hvordan møllen hjelper mot forurensingen i elvene, men hvordan påvirker dette klimaet utenom dette.

Legg merke til dette neste gang du er ute for å handle kaffe

Flere kjente produsenter over hele verden bruker kaffe som kommer fra slike plantasjer, blant annet Nestlé som tidligere har innrømmet å ha brukt slavearbeid i Thailand. Vi i Fairtrade står imot slike moraler og prøver derfor å informere folket om slike grusomheter. Derfor oppfordrer vi til å legge merket til om kaffen du kjøper neste gang du er p butikken er merket med fairtrade logoen. Fairtrade logoen hjelper å informere kjøpere om kaffen er produsert på plantasjer med etiske levevilkår.

Bevæpnede vakter utenfor en kaffeplantasje i Brasil.

Kaffebøndene jobber over lenger tid hver dag og 200 kaffebønder av mange millioner slipper det grunnet en kaffemølle. Bildekilde: <https://e24.no/naeringsliv/i/2GVd0l/kaffeboender-fortviler-over-aggressiv-kaffesopp>
<https://www.nestle.no/innsikt/et-qodt-liv>

Én kopp kaffe kan bety så mye mer!

Kaffe er den nest største eksportvaren etter olje. Det vil si at den er meget populær rundt om i verden og det trengs mye arbeid for å lage denne kaffen. Det er kaffebønder som blir utsatt for dette og må jobbe hardt på grunn av varen er så populær. Hvordan arbeider de egentlig og er det normalt å jobbe på samme måte som dem?

Skal én kaffemølle være løsningen?

Det er til sammen 25 millioner småbønder som dyrker ca. 70-80% av kaffen. De fleste lever i ekstremt dårlige forhold, men 200 gjør ikke det grunnet en kaffemølle. De tar utgangspunkt ut ifra de 200 som har fått kaffemøllen og da er det ikke særlig overraskende at jobben kaffebønder generelt gjør er bra/bedre. Det er mange millioner kaffebønder som gjerne skulle hatt det slik som de 200 kaffebøndene. De tjener mer, får mer tid til familien og sparer verdifullt vann.

Det er flere kaffe-merker som ikke engang legger skjul på at kaffebøndene lever i dårlige leveforhold.

Nestlé er en av dem som tidligere har innrømmet at kaffebøndene jobber i slavearbeid. Det er mange i Norge som ikke vet dette og går rundt med en kaffekopp som en kaffebonde har jobbet for via slaveri. En kaffebonde sin hverdag består som regel av å plukke kaffe på en gård i ca. 12 timer, også fjerne fruktkjøtt fra dem sent på kvelden, og stå opp før solen for å vaske kaffebønnene. De har det travelt hver eneste dag og det er vår minste tanke når vi sitter om morgenen og nyter en kopp med kaffe.

«... forteller Humberto Galeano og ser utover sin frodige gård i Jardín i Colombia, hvor fugler og sommerfugler danser blant trærne»

TEKST 53

<https://www.aftenposten.no/brandstudio/i/jGmWA/mollen-som-endret-100-ar-med-kaffe>

Man ser fra det sitatet at det er en del overdrivelse og beskrivelsen virker veldig overfladisk. Det er en reklame så det sier seg selv at de prøver å føre frem så mye positivt som mulig. Etos spiller en stor rolle på avsenderens troverdighet. Nespresso er et kjent kaffemerke og har stor erfaring med kaffe. Det ligger troverdighet i navnet deres og derfor spiller etos en sentral rolle i dette.

Humberto Galeano er en av kaffebønderne som får bruk for denne kaffemøllen. Bildekilde: <https://www.aftenposten.no/brandstudio/i/jGmWA/mollen-som-endret-100-ar-med-kaffe>

TEKST 54

Jeg heter Bruno, jeg bor i norddelen i Brazil på en kaffegård. Jeg bor her sammen med min far og min bror. Det er også mange andre som bor og arbeider på gården med oss. Min far jobber med hva enn han kan finne i området. Jeg og min bror er nødt til å jobbe på kaffeplantasjen. Jeg hater kaffe, og alt som har med kaffe å gjøre.

Bruno står opp, klokka er fem på morgningen. Han vekker deretter lillebroren sin så gjør han seg klar til arbeid. Far har allerede dratt. Bruno vasker seg i ansiktet så hjelper han broren med det samme. Bruno koker opp vann i kanna. De bor i et lite skur med akkurat nok plass til dem. Han heller det kokende vannet over i en skål med ris. Bruno og broren spiser kjapt opp maten for å rekke jobb. Bønner blir veldig sur hvis de kommer for sent og bruker ofte da fysisk vold. Hvis man kommer sent, får man bare en halv dollar i stede for 1 og dette har vi ikke råd til. Ute er det godt over 30 grader med steikene sol. Guttene løper kjapt ned grusveien og inn på åkeren. De har tynne sandaler med lite demping, men de er vandt til å løpe i dem.

I dag skal de klargjøre en stor utlevering av kaffe. Det skal komme store biler for å hente kaffen. Åkerarbeidere må stå på for å gjøre klar alt kaffen. Kaffen som ble plukket denne uka skal fordeles og sorteres i store sekker.

Bruno har fått ansvar for å telle antall sekker. Lillebroren hans skal være med de andre å fylle opp sekkene og laste dem inn i bilen. Når de nærmer seg ferdig med å laste sekkene skjer det noe brått uforventet. Lillebroren til Bruno prøver å løfte en sekk opp helt selv, Den store sekken er alt for tung for en liten gutt på hans størrelse. Broren mister sakte, men sikkert kontrollen på sekken han for harde livet holder over hodet sitt. Til slutt klarer ikke de små armene hans holde vekten lengre. Sekken faller ned mot bakken, men den snirter|også en skarp metallkant på lastebilen. Det fyker ut små brune solstekte kaffebønner. Bruno ser bare at sekken blir sakte tømt for bønner. Broren står bare der livredd, han er stiv av skrekk. Bruno løper til broren. Bruno prøver å få kontakt med broren for å sjekke at han har det bra, men broren står bare i ro og ser mot gården. Bruno snur seg og da får han øye med bønner som stormer mot dem. Han er illsint, det første han spør om når han kommer bort er «Hvem gjorde dette!?»

Bruno ser bort på broren, han står helt frossen ved siden av ham. Bonden skal akkurat til å anklage han for å ha gjort det, men da hopper Bruno inn. «Det var meg!»

Bonden ser ned på Bruno i et par sekunder før han trekker fart og slår mot Bruno. Bruno får bare tid til å se den store men kjappe bevegelsen komme mot han så ble alt helt svart.

Kaffebransjen er ikke som det man ser på reklamer. Alle bønnene er ikke fornøyde og har lommene fulle av penger. Mange sliter med å holde gården i gang og må dermed kutte på arbeidskraften. Da er det veldig lett å velge et billig barn over en eldre person. Disse barna har det forferdelig. Vi her i Norge sliter med å forestille oss hverdagen til disse små barna.

Endret egentlig møllen 100 år med kaffe?

I en annonse fra nespresso får vi høre om hvordan en kaffemølle har gjort store endringer for kaffebøndene i Colombia. De tjener bedre og sparer vann. I annonsen ble kaffeproduksjonen vist fram på en veldig positiv måte. Det ble jeg litt nysgjerrig på, for jeg har hørt at kaffebønder jobber under dårlige forhold. Dette bestemte jeg meg for å skjekke ut. Jeg dro derfor ned til Columbia for å skjekke hva som stemmer og hvordan de har det der nede. Er forholdene gode?

Dårlig lønn

For å komme inn på kaffeplantasjene måtte jeg ha stor sikkerhet rundt meg. Skuddsikre vester og bevæpnet politi rundt meg. Så farlig var det. Det som møtte meg på plantasjen var skremmende og urovekkende. Det var nærmest slavearbeid! Kaffebøndene fortalte om lange, slitsomme dager, og for dette strevet fikk de svært dårlig betalt. Noen ble bare lovt betaling en eller annen gang. En brasiliansk kaffebonde tjener under 20 kroner dagen på å fylle en 60 liters sekk kaffe. Det vil si at mindre enn 2% av utsalgsprisen går til arbeideren. Det er ikke bra nok! Det er slaveliknende arbeidsforhold.

Barnarbeid

Flere barn jobber i industrien. Til og med barn under 15 år. Barn som blir tvunget til å jobbe istedenfor å gå på skolen. Det gir dem ingen sikker framtid. Utdanning og en god jobb er ikke en mulighet for dem lenger. De sitter i saksa.

Svært dårlige arbeidsforhold

Forholdene til arbeiderene på plantasjonen er for dårlige. De stues sammen i brakker, må drikke av samme vannkilde som dyrene og jobber uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer.

Kaffeindustrien benytter arbeidskraft på tvangsarbeid. Nestlé har selv innrømmet slavearbeid tidligere i Thailand. Skal vi synes at dette er greit? Vi overser faktumet om at dette er et stort problem. Vi er uvitne og vet for lite om hvordan arbeidsforholdene er. Vi kjøper kaffen uten å tenke på om det er etisk riktig. Vi stiller ikke spørsmål til hvordan den er lagd. Er det gode arbeidsforhold? Hvem lager kaffen? Vil jeg støtte denne typen industrien? Vi må tenke oss bedre om!

Ta bevisste valg!

Nestlé har bare kontroll på 90% av industrien. De resterende 10% vet man lite om. Handelen skjer gjennom eksportører og meglere og produktkjeden er komplisert og uoversiktlig. Heldigvis jobber man med problemet. Kaffe produsentene skal prøve å rydde opp. Utfordringene er store og mye gjenstår. Men som forbrukere kan vi bidra. Informasjon kan bidra oss til å ta gode valg. Ta bevisste valg! Velg varer med gode merkeordninger. Fairtrade-merket og produkter merket med UTZ Certified. Disse vil veilede oss ganske bra til å kjøpe etisk rett. Enkelte produkter, som for eksempel økologisk pulverkaffe fra Nestlé har fairtrade-merket.

Det er enda håp

For å oppsummere kan man si at kaffeindustrien er for dårlig. Det er brudd på menneskerettigheter. Produksjonen inneholder stikkord som lav lønn, barnarbeid og slaveliknende arbeidsforhold. Jeg visste virkelig ikke at produksjonen var så ille før jeg dro ned selv. Det var urovekkende. Jeg synes annonsen til Nestlé gir et feil bilde av realiteten. Det er galt å framstille det så urealistisk. Ja, kanskje møllen gjorde en positiv forskjell, men de forteller ikke om det negative ved produksjonen. Slik kan vi lett danne et feil bilde av industrien.

Derfor må det gjøres grep. Vi bør kreve at Nestlé gjør en innsats for at dette blir bedre. Gjør endringer. Men vi må bidra selv også. Vi som forbrukere har stor makt. Velg gode varer. Undersøk hva som er etisk riktig. Se etter merkeordninger. Gjør en forskjell. Ikke bare for selve kaffen, men for alle de stakkars arbeidere som fortjener et bedre arbeidsliv og en bedre framtid. Tusen takk.

Kapitalistene overtar tradisjonsrik kaffeproduksjon i Columbia

I over 100 år har bønder produsert sin egen kaffe, men I 2010 tok den såkalte kaffeproduzenten Nespresso over. Nespresso er datterselskapet til Nestle, som er verdens største matvareselskap. I sine reklametekster fremstiller de seg selv som helter, som i denne teksten både redder miljøet og livet til bøndene i Columbia. Er dette egentlig det fulle sannhetsbilde?

- 12 timer med arbeid, møter familien min med en trøtt og sliten kropp. Pengene går fort, selv om jeg er blitt enda litt rikere. Det merkes nesten ikke.
- **Teksten inkluderer kun de positive ordene, dette setter Nespresso i et meget godt lys.**

Ja, kaffebøndene tjener **litt** mer, og de får **litt** mer tid til familie, men hva er egentlig dette i forhold til alle pengemengdene Nespresso tjener? Nespresso startet å produsere kaffekapsler, de tok patent, og skapte et monopol. De har tjent seg søkkrike.

Kaffekapsler kan være et stort problem, de såkalte **miljøbombene**. Ja de er små, men de produseres i enorme mengder. Nespresso skriver selv at det ikke er noe problem, *“aluminium er også 100 % resirkulerbart i det uendelige, noe som betyr at Nespresso sine kaffekapsler starter som, og blir til, nye aluminiumprodukter når de gjenvinnes. What else?”*

Her unngår de tydelig spørsmålet; **“Hvor stor andel av kapsler blir faktisk levert inn til gjenvinning?”**.

Nespresso skriver på sine egne sider at i underkant av 50% av alle kapslene i Sveits blir resirkulert. Jeg kan anta at dette er blant de positive tallene da det er det eneste de referer til.

Nespresso forklarer hvor viktig det er for dem å beskytte miljøet, den forurensende fabrikken blir skjult i teksten, den blir nemlig kalt for en mølle. Denne såkalte møllen antas å være en fabrikk med piper som forurensere og krever mye energi. Spørsmål som igjen unngås her er:

- **“hvor mye energi blir tatt i bruk av denne møllen?”**
- **“hvor mye skog måtte hugges ned for å bygge denne fabrikken?”**
- **“hvor mye forurensere egentlig denne fabrikken?”**
- **“hvor mye tjener Nesle på dette i forhold til bøndene?”**

Størrelse på fabrikken

Etter olje er kaffe den største, lovlig omsatte råvaren på verdensmarkedet. Dette forteller oss at det produseres store mengder med kaffe. Det står også i teksten at omkring 200 bønder tar med kaffebærene sine til møllen for behandling. Igjen forteller dette oss at fabrikken må ha kapasitet til store mengder kaffebær, og igjen må fabrikken være ganske stor.

Variasjon i kaffesmak

Tidligere produserte alle bønder sin egen kaffe, dette skapte stor variasjon og utvalg i kaffesmakene, nå er det ikke lenger mange forskjellige spesielle smaker med kaffe, kaffeproduksjonen går under de samme smakene som Nespresso bestemmer.

Det å dyrke flere trær

I teksten tar Nespresso æren for at Humberto planter flere trær på eiendommen sin, noe som er svært positivt for dyreliv, fruktbar jord, og i lengden kvaliteten på kaffebærene. Jeg tenker at dette er noe Humberto kunne gjort uavhengig av Nespresso.

Nespresso reparerer kun sine egne ødeleggelser ved å oppmuntre folk til å plante trær, da de allerede sannsynligvis har hugget ned en stor del trær for å bygge denne fabrikken.

Slaveri innen kaffeindustrien har blitt et problem som også rammer Norge

Slaveri innen kaffeindustrien har blitt et problem som også rammer Norge. Dette må endres, men hvordan kan dette gjøres med positiv effekt for sosiale og miljømessige forhold.

Jesper Nymark, direktør for Danwatch forteller om forholdene til kaffeplantasjene i Brasil. Han sier at inspektørene hadde på seg skuddsikre vester. Det var rett og slett farlig å nærme seg kaffeplantasjene og de måtte være beskyttet til enhver tid.

Ingen skal måtte leve på tvangsarbeid uten betaling hvor de bor i små brakker og uten beskyttelse mot giftstoffer. Barn skal kunne gå på skolen og absolutt ikke trenge å jobbe hele dagen hvor de må drikke vann fra samme kilde som dyra. (Faltin, 2018)

Arbeidsforholdene til kaffebøndene i Sør-Amerika er svært dårlige og det er en bransje hvor det er vanskelig å komme seg vekk fra da de ikke har noe annet å gå til.

Det blir malt et fint bilde av kaffeindustrien, men dette er absolutt ikke tilfellet

- Foreldrene mine jobbet også i samme yrke som jeg gjør og dette er absolutt ikke noen drømmejobb og under svært dårlige forhold, men det er det eneste tilbudet jeg og min familie noensinne hadde. Jeg står opp om morgenen for å gå til en jobb som er meget farlig og noen dager helt til sent på kveld. Min eneste motivasjon er at jeg har tre flotte barn jeg må forsørge i håp om at de ikke må være her for alltid slik jeg har vært.

Dette sier, Javier Hernandez. Han forteller om hvor vanskelig det er å leve under slike vanskelige forhold hvor han ikke vet fra dag til dag om han skal klare å forsørge familien med det lille han har.

Nestlé innrømmer at forholdene på plantasjer i Sør-Amerika strider mot loven og at de jobber mot å få bedre oppfølging av sine leverandører så dette skal bli en tryggere bransje for alle.

Kaffeselskapene er klar over forholdene, men kan det bli gjort noe med?

Utfordringene er alt for store og det kreves høy oppfølging av leverandørkjedene. Når det er brudd menneskerettighetene så må det ses på som svært alvorlig og i alle fall når vi ikke vet hvordan hele 10% av arabica-bønnene fra Brasil er kontrollert.

Nestlé har sluttet seg til et FN-samarbeid om utryddelse av slavearbeid noe som i utgangspunktet er bra, men er dette bra nok?

- På denne bakgrunn kan ingen kaffeprodusenter, verken i Norge eller andre land, garantere at man ikke har kjøpt kaffe fra produsenter med dårlige sosiale og miljømessige forhold, skriver Danwatch. (Faltin, 2018)

En gjennomsnittlig voksen nordmann drikker hele 160 liter kaffe i året!

Dette kan være din morgenkaffe

Vi i Norge er et av de landene som drikker mest kaffe. 155 liter kaffe i året drikker en gjennomsnittlig nordmann som tilsvarer 5 kopper kaffe hver dag.

Det er viktig å huske at dette kan være kaffen som kan ha blitt tilberedt av barn og voksne som knapt får betaling for den gode jobben de gjør. Derfor synes jeg det er utrolig viktig for oss forbrukere å sjekke hvem leverandørene er og at de går god for at kaffen ikke er laget av barn eller voksne med liten betaling og at den har merket «Fair Trade».

Du skulle kanskje tro at vår rikdom her i Norge og vårt høye kaffeforbruk hjelper kaffebøndene ut av kriser, men dette er absolutt ikke tilfellet. Suksess i Norge hjelper ikke kaffebøndene ut av krisen. Hvis du kjøper en kopp kaffe for 40 kr her i Norge så vil bonden sitte igjen med så vidt 5 øre av disse.

Det vi da kan gjøre er å kjøpe rettferdig («fair trade») kaffe. Dette gjør hverdagen til kaffebøndene mer forutsigbar og trygg. Det gir oss mulighet til å bidra til fattigdomsbekjempelse og vi kan sitte igjen med en god følelse hvor vi vet at vi ikke har bidratt til at et barn sliter seg i hjel uten penger og mulighet for utdanning. Hverdagen vår er på bekostning av andre sitt liv uten at vi er klar over det. Derfor er det så utrolig viktig at vi må være bevisste på hva vi kjøper og at vi må hjelpe til å skape gode sosiale forhold i kaffeindustrien spesielt.

Kaffebønder går over til å dyrke kokablader.

Eksempel på barnarbeidere i kaffeproduksjonen.

NESPRESSO TJENER PENGER PÅ MØLLEN, IKKE KAFFEBØNNENE

Rundt 200 kaffebønder i Jardín i Colombia er i en situasjon hvor de enten må flytte eller dyrke kokablader – alt på grunn av dårlige arbeidsforhold

Annonsen for Nespresso produsert av Brand Studio skaper et sannhetsbilde pakket inn i reklameform hvor de romatiserer arbeidsforholdene til kaffebønder i Jardín i Colombia. «Fugler og sommerfugler danser blant trærne». Skaper et bilde om et paradys hvor vilkårene er praktfulle.

I flere år har bøndene i Jardín slitt og jobbet hardt. Nå skriver Nespresso at problemet er løst ved hjelp av møllen. Dette er ikke realiteten.

Møllen er til fordel for Nespresso, ikke bøndene

Da møllen åpnet i 2010 ble det mer likestilt når det gjelder kaffekvaliteten til de forskjellige lokale bøndene.

Det Nespresso unngår å nevne er at dette tiltaket er ikke kun en forbedring for produksjonsprosessen, men for økonomien til bedriften Nespresso. Initiativet med møllen er tatt av Nespresso som er kjøperen og selgeren av ferdigproduktet slik at de kan tjene på det.

Nespresso er opptatt av å forbedre kvaliteten og holde bønder i arbeid slik at de har flere produsenter å presse på pris.

Umenneskelige arbeidsforhold

Flere kaffebønder i Colombia er utsatt for sterk konkurranse på pris. Såpass ofte at de står ovenfor et valg mellom å flytte virksomheten sin til områder der det er bedre arbeidsforhold og bedre priser eller det å slutte med kaffeproduksjon og gå over til narkotikaproduksjon (kokablader).

I følge en rapport for Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI) av Rosie Sharpe, underslår reklamen det faktum at barnarbeid er helt normalt og nødvendig for kaffeproduksjonen.

Ytterlige utfordringer for kaffeproduksjonen

For Norge som er stordrikkere av kaffe så vil det være riktig å nevne utfordringer i forbindelse med kaffeproduksjonen. I henhold til *fairtrade* står kaffe på listen over råvarer med størst risiko for brudd på menneske og arbeidsrettigheter.

Det er vanskelig for kaffebønnene å planlegge langsiktig. Dette er på grunn av kaffebusken som vokser treigt. Kaffebusken vil ikke være produktiv før om cirka 10 år og dette er ikke noe de fleste bøndene har råd til å investere i.

Barn som arbeider og plukker kaffebønner

Den fryktelige sannheten ved kaffeproduksjon

Barn og voksen befolkning som sliter med å leve - alt på grunn av kaffeproduksjon

Jeg er barnarbeider, familien min var kaffebønder. Jeg er et barn som har mistet rettighetene til å bli et reelt barn. Og alt på grunn av kaffeproduksjon. Bryr ingen seg om barns rettigheter? Har ikke folk nåde mot de utviklende menneskene? Dette er uakseptabelt, og det er brudd på menneskerettighetene.

Hva vi må gjøre

Den nye generasjonen fortjener bedre rettigheter, bedre levekår og ikke tvangsbarnearbeid. Barn bør ikke bli utsatt for å jobbe for økonomien til andre selskaper. Det er ikke moralsk, og skal aldri skje. Foreldrene mine ble også utsatt for barnarbeid og forferdelige leve- og arbeidsforhold, de kan ikke hjelpe mine og andre barns lidelser så mye på grunn av den lave inntekten. Det er på tide å gjøre en endring for min- og neste generasjon arbeidere.

Colombia

Colombia er et land i Sør-Amerika, et av verdens største kaffeprodusenter, på tredje plass i tabellen på hvor mye kaffe de produserer. Kaffeproduksjon har en svært høy risiko av brudd på menneskerettigheter, det betyr at de som jobber for å dyrke eller produsere kaffe er

mer sannsynlig å være mishandlet eller ha noen relasjoner med brudd i menneskerettigheter.

Produksjon av kaffe har mange konsekvenser, det kan føre til barnarbeid, tvangsarbeid, og utrygge arbeidsforhold, som jeg dessverre er utsatt for. Men mange andre kaffearbeidere sliter med lav lønn og dårlige boforhold.

Den forferdelige sannheten

Da jeg oppdaget at Nespresso laget en artikkel om kaffefabrikken vår, trodde jeg at den adresserte problemene, dessverre tok jeg feil. Jeg hadde stor tillit til dem for å hjelpe oss, men helt siden de begynte å gjøre forretninger rundt Jardín, har folk jobbet hardere og forgyeves. Lite lønn, dårlige arbeidsforhold og flere barnarbeidere enn noen gang, fortsetter listen.

Det var sjokkerende å se artikkelen, nesten alt de sa var falsk. Det er skamfullt at de bruker Humberto Gaelano sitt navn. Vi har ikke et bedre liv med fabrikken, vi klarte oss fint med de gamle tradisjonelle metodene. Vi bruker ikke mindre vann til å vaske de samlede kaffebønnene, tradisjonelle måter har gått tapt. Kvaliteten etter å ha laget møllen er fortsatt den

TEKST 59

samme som før, de har vært absolutt ingen forskjell på hvordan kvaliteten er. Vi får ikke færre timer, og det som sies i artikkelen om inntekt, er avhengig av kvaliteten på bønnene, det spiller ingen rolle, vi får ikke høyere lønn for kvaliteten, den har vært lav og det samme siden. Det er veldig trist. I utgangspunktet er alt som artikkelen sier, falsk og burde aldri blitt forfalsket.

Nespresso bruker oss og befolkningen vår til å lage kaffe til dem, de hjalp oss ikke med noe. Barn og mennesker trives ikke, i stedet lider vi, naturen lider fortsatt på grunn av mye produksjon, regjeringen kan ikke hjelpe oss, denne situasjonen er veldig trist og skamfullt.

Kaffeproduksjonen, verre for hver dag

Rundt 25 millioner kaffebønner tjener mindre, jobber lengre og har mindre tid til familien.

Rundt 25 millioner kaffebønner i verden lever i fattigdom og produserer med tap. Barn ned i 5 års alderen jobber lange dager. Det brukes giftstoffer uten verneutstyr. Klimaendringer gjør driften skyhøy samtidig som overproduksjon sender prisen til bunns.

Jeg har vært og besøkt flere kaffeplantasjer i løpet av de siste månedene. Nespresso har vært positive til endringene de har gjort med store positive gevinster og meget gode forbedringer, men dette kan jeg avkrefte med en gang, for slik er det ikke.

Klimaendringer

Klimaendringene er et stort problem for kaffeplantasjene. Været har blitt mer ustabil, med mye regn, tørke perioder og vind som ødelegger plantene og dermed inntektene til bøndene.

Den vestlige verdens økonomiske fremgang er en av årsakene til de klimaendringene som nå går utover bøndene som dyrker i Colombia. Selv om den vestlige verden nå har satt klima på den politiske agendaen fører ikke det at bøndene får en bedre hverdag.

Slavelignende forhold

Da jeg besøkte den første Plantasjen i Colombia var det første som traff meg, de uholdbare slavelignende forholdene. Arbeiderne bodde sammentrykt i brakker, de måtte drikke av samme vann som dyra og jobbet uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer. Dette er arbeidsforhold som jeg ikke trodde var mulig i det moderne

TEKST 60

samfunnet. Det var også arbeiderne som sa at de hadde blitt lovet lønn som de aldri fikk. Jeg har liten tro på at nordmenn som sitter og koser seg med

en god kopp kaffe vet at kaffen de drikker er dyrket under slike inhumane forhold.

På plantasjonen var det ikke bare slavelignende forhold, men det var også barn som jobbet under dem. Barn helt ned i 5 års alderen arbeider hele dagen for å hjelpe familien. I Norge hadde det vært helt uholdbart at barn arbeidet under så farlige forhold. Disse barna skulle gått på skole, men dette skjer ikke. Arbeidet er utmattende. Når barna må jobbe på plantasjonen får de ikke en utdanning og dermed ødelegger sjansen for en bedre fremtid og en utvikling av landet.

Selv med slaver, barnearbeid og ulønnet arbeid klarer fremdeles ikke bøndene å opprettholde en økonomisk bærekraftig produksjon.

Lave priser

Siden 2015 har kaffeprisene falt med over 60 prosent. De varvittig lave prisene gjør det vanskelig for bøndene å holde driften i gang. Flere blir tvunget på flukt nordover og andre blir tvunget til kokain kartellene. Overproduksjon og økt drift gjør det umulig for bøndene å overleve.

Flere bønder har ikke råd til å drive kaffeplantasjonen lenger, dette sender dem på flukt. Mange vandrer mot USA i håp om et bedre liv. Dette er en farlig reise, hvor flere dør og enda flere skader seg. De store reisene fører til store migrasjonsproblemer. I utgangspunktet

kan dette problemet se vanskelig ut, men egentlig er det bare et kaffeproblem.

De som ikke får reist blir tvunget inn i kokain kartellene. De må bytte ut kaffeplantene med kokain planter og prøve å tjene penger på denne måten.

Produksjonen av kaffe har blitt mye dyrere samtidig som prisene lavere. Klimaendringene tvinger bøndene til å kjøpe kjemikalier for å blant annet bekjempe kafferust. Dette fører til overproduksjon for å holde driften i gang som så sender prisen til bunns.

Dessverre for bøndene er det ikke mye dem kan gjøre. Dem bestemmer ikke prisen og staten stiller ikke opp som hjelp.

TEKST 60

- Hver dag fyller jeg ca. en hel 60 liters sekk med kaffe. Det er hardt arbeid, jeg jobber fra solen står opp, til den går ned igjen på andre siden av himmelen. Etter å ha jobbet hele dagen får jeg 20kr, det er mindre enn 2 prosent av utsalgsprisen.

Endring må skje

En endring må skje for slik kaffeproduksjonen skjer i dag er ikke bærekraftig. Men endring krever at alle bidrar, politikere i Colombia, politikere i den vestlige verden, de store kaffehusene og forbrukere i Norge og andre kaffedrikkende land.

Forbrukerne må bry seg og ikke være bare opptatt av at kaffen skal være billig, men sette krav til kaffehusene at produktet er produsert under verdige forhold, at produksjonen er bærekraftig og sikrer den sosiale utviklingen i landene som produserer kaffen. Dersom alle forbrukerne kun kjøper denne typer kaffe vil fort kaffehusene endre adferd.

Kaffehusene har et spesielt ansvar for å sikre at de kjøper kaffe som ivaretar arbeiderne og den sosiale utviklingen i landet. Ved å dokumentere at dette skjer som ved fair trade og ICP vil forbrukerne være villige til å betale mer for kaffen.

Politikerne i den vestlige verden har vært alt for sene til å ta tak i klimautfordringen. Skaden er allerede skjedd for bøndene. Den vestlige verden bør gjøre opp for seg og bidra til at bøndene får kompensert for de tapene de har som følger av klimaendringene. Dette er i tråd med prinsippet om at den som forurenser må betale. Politikerne bør også lage forskrifter som hindrer import av kaffe som ikke kan dokumenteres er dyrket under bærekraftige forhold.

Sist, men ikke minst har politikere i Columbia det største ansvaret for å sikre rammebetingelsene for bøndene og hindre barnearbeid. Dette er en vanskelig oppgave for et U-land men den vestlige verden kan hjelpe med å lage lover og regler som sikrer at alle

arbeidere har rett på betaling, og at alle barn har krav på å gå på skole og få en utdanning. Utenlandske politikere kan også legge press på Colombia om å etablere et godt samfunn for alle innbyggerne.

Vi må alle jobbe sammen for en endring i produksjonen av kaffe. Vi må se dypere inn i produktene vi kjøper og fokusere mer på varer som er merket med Fairtrade og ICP. All endring starter med oss selv, istedenfor å se på den dyrere kaffen som en fiende kan vi sammen kjøpe den med god samvittighet og vite at de 10 kronene ekstra vi legger inn fører til at en familie i Colombia ikke trenger å sulte.

*Brasil er blant mange land rammet av dårlige forhold
I kaffeplantasjene de arbeider i.*

MØLLEN SOM «ENDRET» 100 ÅR MED KAFFE

I følge Nespresso har rundt 200 kaffebønder i Jardín, Colombia, en brøkdel av arbeiderne for store kaffeprodusenter som Nestlé mer tid til familie, tjener mer og sparer verdifullt vann takket være en kaffemølle, men 200 er ikke nok.

Forholdene til kaffe-bøndene i arbeid for store selskap og kaffeleverandører som Nestlé (eiere av den kjente merkevaren Nespresso) er svært varierende. Humberto Galeano, en av kaffe-bøndene fra Jardín uttaler seg i en reklame-annonse om arbeidsforholdene hans, og hvordan de har forandret seg etter den lokale kaffemøllen åpnet i 2010. Dette kan være villedende for mange lesere ettersom at slike forhold langt fra gjelder alle kaffeprodusentene til Nespresso.

Menneskehandel, slavearbeid og barnearbeid for å nevne noe er daglige leveforhold i flere plantasjer. Slik informasjon har norske innbyggere rett til å bli gjort oppmerksomme på før de kjøper kaffe hos for eksempel Nestlé.

Gjøres tilstrekkelig med tiltak?

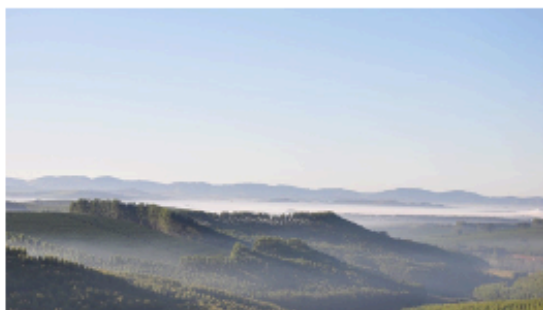
Det er et faktum at produsenter som Nespresso tjener tonnevis av penger på bekostning av barne- arbeidere, som heller skulle brukt tiden sin på skolen. Når selskapet blir spurt om hva de gjør for å forbedre problemene, erkjenner selskapene lovstridige forhold og utilstrekkelige tiltak for å bedre tilstanden der kaffen deres blir produsert.

TEKST 61

Det er for de fleste ukjent hvordan arbeidsdagene til kaffe-bøndene ser ut. Kaffebønder som produserer kaffen de drikker daglig. Blant annet gjennom Nespresso's annonser fremstilles et uriktig bilde av omstendighetene til produsentene.

Nespresso burde i mye større grad informert om den virkelige tilstanden til kaffe-bøndene, og samtidig satt i gang omfattende tiltak for å bedre dagens situasjon. En annonse som idylliserer en grusom virkelighet, er ikke å opptre som et ansvarlig selskap. Vi som forbrukere forventer mer fra verdens største kaffe-leverandører.

Utfordringer knyttet til klima og kokainkartell er også kjente problemer for kaffeprodusentene i Søramerikanske land.

Store områder av Brasil dekket av kaffeplantasjer. Nestlé ønsker å forbedre forholdene for kaffebøndene der, og tar saken på alvor.

Internasjonal innsats

De siste årene har kaffeprisen vært svært lav. Dette fordi mer kaffe produseres nå enn før, og etterspørselen ikke er tilstrekkelig for antall bønder. Mange avlere har et økonomisk problem så stort at de har byttet ut kaffen med kokablader. For meg som politiker i et land som Norge er dette noe jeg ønsker å endre.

Jeg mener Nestlé burde hatt nok kapasitet til å forhindre slike endringer i kaffebalansen, ved å selge kaffe fra forskjellige land med forskjellige bønder kan dette forbedres stort.

Norge er ikke alene i ønsket om å forbedre situasjonen og er i likhet med andre aktører i samarbeid med berørte, lokale bønder. Vi ønsker å øke lønnsomheten deres slik at det ikke vil være behov for dem å endre avlingene. For det er nemlig ikke bare skadelig for mennesket i seg selv, men har også en sammenheng med klimaendringer. (Å avle kokablader.)

TEKST 61

International Coffee Partners hadde som mål å bedre miljømessige, økonomiske og samfunnmessige forhold i de kaffedyrkende områdene i Mellom-Amerika og gjorde i 2014 et viktig inngrep. De etablerte et prosjekt for landene El Salvador, Honduras og Guatemala for å gjøres oppmerksomme på omstendighetene for kaffebønderne i disse områdene. Færre bønder trenger derfor å endre på deres levemåte, samt arbeider flere i forbedrede miljø. Dette viser at med internasjonal innsats og bevisstgjøring av både forbrukere og produsenter kan vi være mer sikre på at kaffen vi kjøper i nær fremtid vil komme fra gode forhold.

International Coffee Partners (ICP) passer på at små kaffeprodusenter får bedre levekår, og bedre miljømessige, økonomiske og samfunnmessige forhold i fattige og kriminelle land som Guatemala og Honduras.

Møllen som skjuler alvorligheten av slavearbeid

Utrolig mange av verdens kaffebønder lever i ekstrem fattigdom. De jobber harde, lange dager i dårlige forhold med lite til ingen inntekt. Store kaffeprodusenter slik som Nespresso, skryter seg opp for å skjule og nedspille alvorlighetsgraden av slavearbeidet bak fasaden.

- Dagene er lange og harde, men uten kaffe har jeg ingenting, forteller Julio Garcia mens han ser utover gården sin i Jardín i Columbia, som også er hans levebrød. I 2010 åpnet en kaffemølle, sponset av Nespresso som skulle hjelpe med kaffekvaliteten og forholdene.

Arbeidet som Julio og hundrevis av andre kaffebønder gjør hver dag, er ekstremt dårlig betalt. Kaffemølle eller ikke.

Har Nespressos kaffemølle endret din opplevelse med å være kaffebonde?

- Ja, uten tvil. Vi bruker mindre vann og forurensner mindre, men det har også kostet oss. Vi tjener utrolig dårlig på alt det harde arbeidet vi gjør. Vi lever i ekstrem fattigdom, og det flotte bildet Nespresso har skapt av kaffeindustrien her, er langt ifra ekte, forteller Julio.

Nespresso kom nylig ut med en reklametekst der de tok på seg all æren for at kaffeindustrien i Jardín har bedret seg. Alt på grunn av en kafemølle sponset av dem. I denne artikkelen skriver de at bøndene tjener bedre, får mer tid med familien sin og sparer verdifullt vann. Det er sant at bøndene tjener bedre, at de jobber litt mindre hver dag og at de sparer vann. Men, de tjener fortsatt farlig lite. Dette skjuler Nespresso med all sin makt.

Kaffebøndenes fortjeneste er ca. 7% av utsalgsprisen av en pose kaffe i butikk. Det vil si at hvis én pose kaffe koster 40kr, vil bondens fortjeneste være på ca. 2,8kr. Det er klart at denne lille summen for alt det arbeidet det tar å dyrke og klargjøre disse bærene er helt uakseptabelt. Hvis en bonde bruker 5-6 år på å dyrke en busk med kaffe bær for denne inntekten, skal det være en selvfølge at dette skal bli godt og rettferdig betalt for.

TEKST 62

Det er skammelig at en bedrift med så stor makt som Nespresso, misbruker makten sin i så stor grad. En makt de kunne brukt til å faktisk bedre forholdene, og øke fortjenesten til kaffebøndene. Allikevel er det viktigere for dem å tjene stort, for å så bygge en større, villedende fasade.

Julio ser tankefullt utover gården sin.

- Dette er mine barns arv. Deres livskvalitet og arbeidsforhold ligger i kaffestormaktenes hender. Sannheten vil komme frem, og jeg håper etter endring for mine barns skyld og de neste generasjonene. Rettferdighet vil komme.

Han ser sliten ut, men har et glimt av håp i øynene.

- Aldri mer slavearbeid.

Nede i Colombia bruker barn ned i 5 års alderen store deler av dagene sine på plantasjonen

Norge er et av landene i verden som drikker mest kaffe, men vi tenker ikke på hvordan denne kaffen blir produsert

Norges største kaffeprodusent forteller ikke sannheten

I 2018 reiste jeg og teamet mitt ned til et av verdens største kaffeproduserende land, Colombia. Da jeg ankom plantasjonen i Jardín ble jeg møtt av hardarbeidene og lykkelige bønder. Det var ikke før jeg fikk snakket med bøndene, og høre deres historier at jeg ble veldig overrasket og sjokkert.

-På en vanlig dag jobber jeg fra klokka 07.00 på morgenen til rundt 18.00 på ettermiddagen, forteller 11 år gamle Valentina meg. Jeg kunne ikke tro mine egne ører da jeg hørte dette.

Jenta så utslitt ut, og fingrene hennes var helt røde og ømme.

Jeg hadde store forventinger

Jeg reiste ned hit til kaffeplantasjonen i Jardín for å finne ut hvordan en av Norges største kaffeprodusenter, Nespresso, sin kaffe blir produsert. Hvordan var forholdene til bøndene som arbeider her nede?

Etter å ha fått med meg Nespresso sin reklame «Møllen som endret 100 år med kaffe» gledet jeg meg til å komme ned hit å snakke med både eierne og bøndene om hvordan kaffemøllen hadde endret livene deres.

I reklamen til Nespresso blir det fortalt hvordan en kaffemølle totalt endret livene til bøndene. Kaffen ble nå produsert raskere, og arbeidsdagene ble derfor også kortere for bøndene. Kvaliteten på kaffen ble også bedre, noe som førte til høyere inntekter og lønn.

Ble overrasket

Da jeg ankom plantasjonen ble jeg møtt av en smilende leder. Bak han var plantasjonen full av bønder som jeg fikk klar beskjed om å ikke forstyrre under arbeidet.

Likevel gikk jeg og snakket med noen av arbeiderene. Jeg gledet meg til å høre om hvordan deres liv hadde blitt endret etter at kaffemøllen ble tatt i bruk. Jeg fikk helt sjokk da jeg fikk høre at dette ikke var riktig.

Ingenting hadde blitt endret etter at denne «fantastiske» kaffemøllen hadde blitt tatt i bruk. Bøndene fortalte at arbeidsdagene fortsatt var lange. Opp i mot 14 timer var de ute på plantasjonen dag etter dag. Familiene så de svært sjeldent, og de hadde nesten ingen fritid.

Lønnen og inntektene har heller ikke gått noe opp forteller den ene bonden til meg. -Vi tjener ikke stort mer enn det vi gjorde før, det holder så vidt for mat for én dag, Det er eiernes inntekter som har gått opp, ikke våre.

Skjuler klasseskillene

Nespresso sin reklame var svært overbevisende, og fikk meg til å tro at kaffebøndene i Colombia virkelig hadde fått en positiv endring i livene deres.

Ved å intervjuer Humberto Galeano, eieren av gården i Jardín, får vi høre hvor fint alle bøndene har fått det i nyere tid etter at møllen ble tatt i bruk. Vi som lesere blir da overbeviste om at dette er sannheten. Det vi ikke tenker over er at vi ikke får høre synspunktet til de vanlige bøndene som jobber på eierens gård, vi får bare høre fra eierens synspunkt.

Vi hører at eieren av gården, Geleano, har fått det mye bedre, fått bedre inntekter, og fått mer fritid til å være med familien. Dette sier bare noe om de store forskjellene det er på gårdene nede i Colombia. De rike og de med mest makt, er de som får det best, mens de mer fattige som bruker mesteparten av døgnet ute på plantasjonen, de får ikke noe igjen for dette.

Spiller på følelser for å få større salg

I reklamen fortelles det mye om at den nye kaffemøllen har endret livene til fattige bønder som hadde lite fritid. Norges største kaffeprodusent, Nespresso, omtaler seg selv som heltene her. De har gjort bøndene sine liv mye bedre. De har iverksatt tiltak slik at arbeidsforholdene og de sosiale livene til bøndene skal bli bedre.

Reklamen forteller om hvor dårlig bøndene har hatt det tidligere, og dette vekker følelser hos oss lesere. Vi oppfatter Nespresso som en kaffeprodusent som både er bærekraftig og har godt menneskesyn med gode arbeidsforhold. Alt dette sier dem for å få oss lesere til å ville kjøpe deres kaffe fremfor å kjøpe fra et annet kaffemerke.

Brudd på menneskerettigheter

Det viser seg at opplevelsene mine nede i Sør-Amerika også er ting som skjer flere andre plasser der det er kaffedyrking. Studier viser at i Colombia, verdens tredje største kaffeproduserende land, er det stor sjanse for at det foregår tvangsarbeid og brudd på menneskerettighetene flere steder i landet. Kaffe er et av de produktene i verden som det er svært høy risiko for at det blir utført brudd på menneskerettigheter under arbeidet.

Uproft av Nespresso

Produksjon av kaffe kan føre til klimaendringer, tvangsarbeid, dårlig lønn, dårlige boforhold og barnearbeid. Det at Nespresso, som er en produsent med så mye makt lyver om hvordan arbeidsforholdene er der de produserer deres kaffe, bare for å få kjøpere, synes jeg er utrolig trist og skikkelig uproft.

Du kan gjøre en forskjell

Neste gang du sitter hjemme i sofaen og nyter en deilig kopp med kaffe, tenk deg om hvordan denne kaffen ble laget. Velg å kjøpe kaffe fra et kaffemerke som virkelig har blitt produsert på en bærekraftig måte, der arbeiderene har det godt. Du kan være med å hjelpe arbeiderene nede i Colombia ved å boikotte deres kaffe.

Kaffebransjen

Mange kaffebønder er misfornøyd med kaffebransjen, og Juan er en av dem.

-Slekten min har i flere generasjoner vært kaffebønder. Bransjen er dårlig, og jeg håper mine barn har mulighet til og komme seg ut av den. Dette forteller Juan Rodriguez mens han sitter utenfor huset på den lille gården hans.

Jordet hans har ikke alltid vært så åpent og stort som det er nå.

Når du ser på gården til Juan, ser du ikke et eneste dyr. Det er fordi masse av dyrelivet forsvant da forfedrene hans holdt på med avskoging for å få et større jorde.

-Mine forfedre var med og hugget ned skogen slik at jordet skulle bli større, og vi kunne dyrke mer.

Arbeid for kaffebonden

-Når jeg våkner om morgenen må jeg rett i arbeid. Jeg jobber lange og harde dager sammen med familien min, sier Juan Rodriguez.

Gården er gammel og mangler skikkelige redskaper. Juan har verken traktor eller andre jordbruksmaskiner. Det eneste hjelpemidlene de har på gården er sin egen muskelkraft, og noen få enkle redskaper.

-Vi jobber mange timer til dagen, men tjener fremdeles svært lite. For å holde familien og gården vår gående, må vi jobbe selv om vi er skadet eller syke, sier Juan.

Juan har nesten ingen makt i produksjonen til kaffen han produserer. Det er sjefene hans som styrer hvor mange prosent av inntekten han skal få. Juan er bare glad han kan tjene litt penger på den slik at familien hans får mat.

Kaffebonden får ca. 7-10 % av det kaffen selges for i butikkene. Kaffebransjen er den bransjen i verden med mest slaveliknende forhold. Politikerne har blitt mer beviste på

TEKST 64

arbeidsforholdene og tar opp temaet, men forholdene på plantasjene har ikke blitt forbedret.

Fairtrade

Fairtrade er en organisasjon som vil gjøre det bedre for arbeidere som sliter. De stiller krav til alle ledd i verdikjeden. De vil ha et bærekraftig jordbruk, og at arbeiderne skal ha gode arbeidsforhold.

Fairtrade er et merke som du kan finne i ulike butikker. Matvarer kan ofte være merket med symbolet deres. Da betyr det at maten er mest mulig bærekraftig, og at arbeiderne har det best mulig.

Fairtrade vil at kaffebøndene skal få bedre arbeidsforhold. Kaffe er på listen til fairtrade på råvarer som er blant de med mest brudd på menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter.

Merket til Fairtrade

Kaffebuskene må vokse i ca. 10 år før de gir inntekter. Dermed blir de mer sårbare for vær, klima og miljø. Det gjør det derfor til en veldig avansert og en sårbar inntekts grunnlag.

I denne artikkelen har du fått vite litt om kaffe produksjonen for bøndene. Hvis du vil bidra til en endring og hjelpe bønder som Juan, så kan du ta en bakgrunnssjekk på kaffe produsentene du kjøper fra.

Barnearbeidet Nespresso velger å utelate.

Kjemikalier forurenses fortsatt elvene.

MØLLA SOM SKULLE ENDRE ALT

Rundt 200 kaffebønder i Jardin I Columbia tjener mer, har mer tid til familien sin og sparer verdifullt vann – men hva med resten?

- Mine besteforeldre var kaffebønder, mine far var kaffebonde, og jeg Sophia Vergara har nå tatt over arven etter dem. Når jeg leser annonsen fra Nespresso, kan jeg dessverre ikke si at jeg kjenner meg igjen. Gården er slett ikke frodig, og jeg kan ikke huske sist jeg så dansende sommerfugler blant trærne.

Løfter om gull og grønne skoger

I lang tid før møllen kom til Antioquia, ble forventningene skyhøye blant oss kaffebønder her i nabobyen. Selv da var jeg nok blant de mest skeptiske. Løfter om bedre arbeidsforhold, kortere arbeidsdager, og bedre lønn virket for godt til å være sant. Og det skulle vise seg at jeg fikk rett.

For de kaffe bøndene som bor i Antioquia har nok møllen hjulpet på arbeidsforholdene. Det de glemmer å opplyse om, er hvor krevende det fortsatt er for oss som ikke bor like nære. For min del er møllen for langt unna til at jeg har mulighet til å levere kaffebærene mine der. Jeg har ikke bil, og turen ville tatt meg 3 timer frem og tilbake. I tillegg til dette får jeg nå dårligere betalt, fordi mine kaffebønner ikke har samme kvalitet som de som blir kværnet på møllen.

FNs verdenserklæring om menneskerettigheter brytes daglig

Risikonivået for brudd på grunnleggende menneskerettigheter ved dyrking av kaffe er svært høyt, og dette er ikke det eneste problemet. De negative konsekvensene som følger av kaffeimport er mange, som for eksempel barnearbeid, tvangsarbeid, utrygge arbeidsforhold, og lav lønn. I tillegg til dette er det nesten ingen av kaffeprodusentene i Columbia som er klare over konsekvensene plantevernmidlene har for miljøet. Ordninger får å få til en mer

miljøvennlig kaffeproduksjon er satt i gang, men ettersom flere kaffedyrkere ikke deltar, vil forurensing fortsette å være et gigantisk problem for landbruket i blant annet Columbia. Mye av denne forurensingen kunne vært redusert dersom bare forbruker hadde våget å spørre seg selv hvor kaffen kom fra og om den var lovlig produsert.

For godt til å være sant?

Det irriterer meg at Nespresso velger å fremstille annonsen som et intervju/fakta tekst, det gjør at leseren har lettere for å identifisere seg med bonden, og innholdet får dermed større troverdighet, til tross for at mye av dette ikke stemmer. Nespresso bruker ord og bilder som får dem til å fremstå omtenkssomme og lite egoistiske, men dere fortjener å vite sannheten. Min hverdag er en helt annen enn den som blir beskrevet, for la oss innse det - til syvende og sist er det kun fortjeneste de er ute etter.

Møllen som skjulte 100 år med kaffe

Flere tusen kaffebønder i hele verden blir forgiftet, utsatt for slavearbeid, tjener altfor lite, får naturen rundt seg ødelagt og blir tvunget på flukt- og alt kan ikke reddes av én kaffemølle.

Jeg er Humberto Galeano og jeg ble en del av en ødeleggende og farlig representasjon av kaffeindustrien i land som Columbia. Jeg forstod det ikke da, men denne teksten ble et verktøy for å tjene Nespresso, ikke meg og andre utsatte kaffebønder, slik jeg, og mange andre trodde.

Et skeivt maktforhold

Gjennom hele reklamen blir Nespresso satt som «helten», objektet, eller den aktive rollen. Om man følger ekstra nøye med mens man leser reklamen legger man merke til alle de små, men svært viktige detaljene; nemlig ordvalgene. Når det er snakk om Nespresso og hvilken rolle de har hatt på kaffeindustrien blir det brukt aktive og positive beskrivelser, samtidig som når jeg, den forrige sjefen for møllen blir omtalt, blir jeg hjelpeløs og er skamfull.

Effekten dette har på leseren er stor. Mottakeren får tillit til Nespresso, og tror på at de har kontroll. Derfor trenger ikke leseren å bry seg videre om det andre de leser egentlig skjer der nede, nettopp fordi Nespresso har vist at de fikser det. Siden det ifølge teksten var jeg og mine forfedre

Ble satt som fjeset på ufarliggjørigheten: Jeg, Humberto Galeano, på jobb på kaffegården min. Dette ble brukt som forside bilde på Nespresso's reklame.

som hugde ned trærne, forurenset vannet, og er de om burde ha dårlig samvittighet, får ikke leseren sympati og tillit til oss kaffebønder, og de ekte historiene blir overhørt og glemt. Man vil kanskje tenke at de vanlige menneskene som leser slike reklamer ikke har noen makt og at det ikke har noe å si, men det er helt feil. Samfunnet består av vanlige mennesker, og om nok mennesker samles er det mye makt i det.

Et falskt og reversert bilde på sannheten

Den skjulte reklamen Nespresso produserte i samarbeid med flere andre kaffeprodusenter og selskaper, ser ved første øyekast ut som en sann, nøytral artikkel. Idylliske og perfekte bilder av møllen ble skapt med vakre adjektiv og beskrivelser.

Den forteller videre om hvordan mine forfedre hadde vært så hensynsløse og ødelagt området. Men, på grunn av Nespresso og møllen deres ble alt så fantastisk igjen.

Det som ligger bak alt dette er ikke like harmonisk. For eksempel er det preget av

fattigdom, barnarbeid, og naturødeleggelser for å nevne noe.

Måten Nespresso skjuler alt dette på, skader kaffeindustrien kraftig. For å få en stopper på disse urettferdige arbeidsforholdene må Nespresso's skjulte agenda avsløres. Men viktigst av alt må vi lære av dette å bli mer kritiske, selv til selskaper med mye makt og troverdighet.

Fattig land: Selv om Colombia er et av de landene som står for mesteparten av kaffeproduksjonen i verden, lever folkene der i fattigdom og dårlige forhold.

Et godt stykke på vei

Hvis du nå har lest hele denne artikkelen, og endret synspunkt fra når du først bare hadde lest reklamen, vet du nå hvor stor makt språkbruk og ordvalg har på deg. Du føler deg kanskje litt dum og letturt? Vel, de fleste vil føle seg slik som deg, de fleste ble lurt. Men om du klarer å være mer kritisk neste gang du leser en hvilken som helst tekst, så er du godt på vei til å ha overtaket. Dette kan handle om død og liv, mitt liv, og mine barns liv. Sammen får vi til sosial endring!

Øv på å identifisere lignende reklamer med skjulte ideologier, så kan vi unngå å bli lurt og påvirket i feil retning. Tenk kritisk!

– Humberto Galeano

Norskoppgave

Uetisk Kaffeproduksjon i Sør-Amerika

Nespresso og andre kaffeprodusenter har i nyere tid begynt å lage «falske» annonse artikler i et forsøk på å overbevise folk om å kjøpe deres produkt. De bruker virkemidler som etos for å nå frem fra etisk standpunkt og å vekke følelser hos leseren. I virkeligheten blir kaffebønder utsatt for umenneskelige forhold, slavelønn og barnarbeider blir også brukt.

Kaffe Industrien tar over Gårder

I flere år har generasjoner med kaffebønder dyrket kaffe i Brasil og andre latinamerikanske land. Før hadde bøndene egne destillasjons muligheter, men nå har nespresso samlet dem til argumenterer at før så forurenset bøndene mer siden de hadde dårlige muligheter for miljøvern, men det nespresso glemmer å nevne er at bøndene mister mer og mer kontroll over eget yrke, det som før var en industri som var basert på bruken av egen gård, planter og produksjon. Nå som nesten alle bøndene har blitt flyttet til nespressos egen mølle virker det mer tydelig at bøndene jobber rundt et stort, nådeløst konsern. Selv om denne møllen kan være bra for miljøet så tar allikevel nespresso fra bøndene mer og mer frihet over egen produksjon. Det som før har vært gårder som har blitt nedarvet gjennom generasjoner er nå blitt veldig små brikker i det som er kaffe industriens puslespill. Og flere bønder har mistet både gård, familie og levekår. Humberto sier at hans besteforeldre var kaffebønder og hans far var kaffebonde og nå er han også blitt det. Han virker veldig stolt over sin gård. Men det nespresso ikke sier er at all dens produksjon er styrt av dem og at Humberto har veldig liten kontroll i seg selv.

Nespressos Reklameføring

Løpet av reklame teksten prøver nespresso konstant å appellere til etiske konflikter og meninger i leserens tankegang, de nevner også forurensing og miljøskader som er veldig relevant akkurat nå for å vekke følelser blant leserne. Når teksten snakke rom Humberto's går så beskrives den som veldig frodig og fin med mye dyreliv og planter. Slike beskrivelser blir også brukt for å få leseren til å se for seg et idyllisk bilde av kaffe industrien. De maler et glansbilde som beskriver en frodig åker og et fantastisk gårdsliv. Bildene i teksten er også «glansbilder» av området. Brasil har frodig jungel og dyreliv, men disse gårdene er med på å ta over store habitater til dyr. Nespresso prøve å få det til å virke som om disse gårdene sklir direkte inn med naturen og dyrene ikke merker forskjell på et jungeltre og en mølle. Når nespresso bruker så mye etos så glosser de over ulike sannheter. Etikken de bruker fungerer nesten som et teppe som dekker sannheten for leseren.

Slaveri forhold på Kaffegårder

Mange ulike kaffe selskaper har fått stor kritikk for deres nedgradering av arbeidere. De jobber i forferdelige kår og får nesten slavelønn. På gårder er det barn godt under 14 som jobber i tøffe kår og tjener lite. Flere gårder er ikke eid av bøndene som bor der. Karteller har begynt å rekruttere bønder til deres imperium av kokain produksjon og bøndene har ikke noe valg siden med kaffe produksjon tjener de betydelig mindre enn med kokain. Noen av disse kartellene behandler til og med bøndene bedre enn de store kaffe selskapene. Arbeidere på møllene har det veldig dårlig, uansett hvordan nespresso prøver å markedsføre kaffeproduksjonen er det noen sanne virkelighetsbilder som trenger gjennom. Flere bønder har langet ut mot disse firmaene og mange har gått ut og kritisert forholdene. Inspektører har

TEKST 67

også besøkt gårdene med hele hærer til å passe på dem. De sier at arbeidsforholdene er helt umenneskelige og tvangsarbeid er normalen. Kaffeindustrien er en av verdens største og derfor så ønsker kaffeselskap å tjene mest mulig penger. Dette leder til slavelønn, dårlig utstyr, dårlig velferd, tvangs arbeid og barnarbeid.

Oppsummering

Kaffe industrien i Sør-Amerika er et av de tydeligste stedene hvor tvangs og barnarbeid er en del av normalen. Kaffe industrien behandler arbeiderne sine urettferdig og nedgraderende. Reklamene de bruker dekker over sannheten og deres argumenter for at dette hjelper naturen er til en viss grad usann. Flere bønder jobber som slaver og mange mister både hjem og familie. Mange vender også om til kartell medvirkning som kan ende opp med fengselsstraff, alt som et følge av kaffe industriens urettferdige behandling av kaffebønder.

Kaffebuskene er gamle og dermed mer sårbare for vær og sykdommer.

Økte temperaturer, store nedbørmengder og stormer rammer kaffeproduserende områder.

Kaffeindustriens skyggeside

Jeg er på jobb for familien min, jeg jobber flere timer til dagen og lønnen er ikke på sitt beste – men familien min behøver at jeg hjelper dem.

Jeg er en 15 år gammel gutt og jeg har jobbet i denne kaffeindustrien en god stund nå. Familien min har veldig dårlig råd, faren min forlot oss før jeg og søsteren min ble født, og moren min har blitt svært syk. Jeg og søsteren min bærer et svært stort ansvar, et veldig stort ansvar i en så ung alder. Jeg jobber fra morgen til kveld, mens søsteren min må være hjemme å passe på mamma. Vi får ikke sjansen til å gå på skole, eller å få en like bra barndom som vi hadde håpet på.

Jeg jobber ekstremt hardt for at familien min skal klare seg. Jeg begynner på jobb klokken 6 om morgenen og jobber helt til klokken 9 på kvelden. Lønnen min er ikke særlig god heller. Jeg jobber i 15 timer hver dag og tjener under 20 kroner dagen på å fylle en 60 liters sekk kaffe. De fleste pengene jeg får går enten til mat, eller til min syke mamma. Jeg vil gjøre alt for familien min.

På jobb er det enda tøffere enn det er hjemme. Jeg blir tvunget til å gå flere mil til dagen inn i skogene for å hente enda mer kaffebønner. Jeg har fått utdelt en pause i jobb tiden min der jeg får ett glass vann, og vi har så vidt noe tilgang til mat. I verstefall, ikke mer enn en tørr brøds kalk. Hvis sjefen ser at jeg tar en pause når jeg egentlig ikke har pause, eller ikke samler inn nok bønner før dagen er omme får jeg staff. Enten om det er at jeg må jobbe overtid, at jeg få mindre lønn eller i verstefall får jeg ikke lønn i det hele tatt.

Klimaet er også en stor utfordring i hverdagen. 25 millioner småbønder dyrker 70 til 80 prosent av verdens kaffe. Mange av dem lever dessverre i fattigdom og blir hardt rammet av klimaendringene. Klimaendringen gjør fremtiden usikker. En stor andel av kaffebuskene er gamle, og dermed mer sårbare for vær og sykdommer. Været er svært ustabilt og det blir vanskelig å planlegge videre. Det fører til at vi må investere i tiltak som gjør kaffebuskene mer motstandsdyktige mot klimaendringene. Koster penger og krever kunnskap, noe vi ikke har så mye av. Bøndene har ikke råd til å investere i nye kaffebusker som ikke vil gi noen inntekt før om ca. 10 år. Derfor er jeg redd for at jeg snart ikke har noen jobb lenger, dersom klimaendringene fortsetter.

Et nyansert bilde av kaffeindustrien

I annonsen «Møllen som endret 100 år med kaffe» promoterer Nespresso en innovativ kaffemølle som trolig skal ha klart å redde kaffeproduksjonen i Jardín i Colombia. Kaffemøllen skal i tillegg til å verne om kaffebønder og miljø, sikre en stabil tilførsel av kaffe av høy kvalitet. Nespresso skildrer hvordan kaffemøllen skal ha hatt en positiv innvirkning på livet til 200 kaffebønder, som skal tjene mer, ha et mer omfattende familieliv i tillegg til å spare vann. Gjennom annonsen profilerer Nespresso seg som et konsern som verner menneskerettighetene og bærekraft, og gjennom å skildre de gode effektene kaffemøllen har hatt i tillegg til at artikkelen presenterer fine og fargerike bilder, får leseren utelukkende positive assosiasjoner til Nespressos kaffeproduksjon.

I denne oppgaven skal jeg skape et mer nøyaktig bilde på kaffeproduksjonen, og se hvordan de øvrige artiklene og rapportene med del 2 passer med det bildet som skapes gjennom «Møllen som endret 100 år med kaffe». Ettersom oppgaven fremhever kildene som informasjonen blir presentert av som en viktig komponent, vil jeg også rette et skråblikk mot kildens sjanger og formål. Ettersom tekstene fokuserer på arbeidsforholdene og bærekraft i kaffeindustrien, vil jeg i del 1 fokusere på hvordan tekstene fremstiller arbeidsforholdene i kaffeindustrien for og så sammenligne tekstene, jeg vil gjøre det samme med bærekraft i del 2. I del 3 drøfter jeg hvordan ulike kilder presenterer informasjon ulikt.

Arbeidsforholdene i kaffeindustrien

I annonsen «Møllen som endret 100 år med kaffe» insinuerer Nespresso at kaffeindustrien i stor grad er preget av dårlige arbeidsforhold, og teksten understreker flere ganger at kaffemøllen har gitt kaffe produsentene i Jardín i Colombia kortere dager, mer stabil lønn og et bedre familieliv. Artiklene og rapportene «Etisk matproduksjon: Grove overtramp i kaffeindustrien i Brasil», «Informasjon om risiko for brudd på grunnleggende menneskerettigheter i produksjon av utvalgte mat- og drikkeprodukter», «Risikovurdering av import av drikke og mat til Norge» og «Utfordringer i kaffeproduksjon» legger også vekt på dårlige kår for arbeiderne i kaffeindustrien, men i motsetning til Nespresso blir budskapet i disse artiklene fremstilt mer problematisk.

TEKST 69

Tina Faltins sin artikkel «Etisk matproduksjon: Grove overtramp i kaffeindustrien i Brasil» fra Dagbladet presenterer hun et intervju med direktøren for det uavhengige og undersøkende media og researchsenteret Danwatch, Jesper Nymark. I intervjuet forteller Nymark hvordan han selv opplevde å besøke den brasilianske kaffeindustrien etter å ha besøkt kaffeplantasjer i Brasil, og han understreker at industrien er preget av omfattende og komplekse problemer, som blant annet menneskehandel, slavearbeid og barnearbeid. Nymark forteller at en stor del av kaffen som blir solgt i Norge opprinnelig kommer fra Brasil, og blir solgt gjennom de ledende kaffeleverandørene Nestlé og JDE (Jacobs Douwe Egberts), som blant annet fører Nespresso. Både Nestlé og JDE erkjenner at det er problemer med kaffeproduksjonen i Brasil, og utelukker ikke at enkelte deler av kaffen som selges er produsert under ulovlige forhold. Selv om det i Faltins artikkel kommer frem at JDE slutter seg til femten programmer for å forbedre arbeidsforholdene i kaffeindustrien, og at de store selskapene tar tak i problemene, skapes det likevel et bilde om at kaffeindustrien står ovenfor globale komplekse problemer.

I de to andre artiklene som omhandler arbeidsforholdene i kaffeindustrien fremgår det at arbeidsforholdene er svært problematiske. I «Informasjon om risiko for brudd på grunnleggende menneskerettigheter i produksjon av utvalgte mat- og drikkeprodukter» står det at kaffeproduksjonen har et svært høyt risikonivå. Rapporten «Risikovurdering av import av drikke og mat til Norge» understreker i likhet med «Utfordringer i kaffeproduksjon» og Faltins artikkel at import av kaffe har konsekvenser som barnearbeid, tvangsarbeid, utrygge arbeidsforhold, lav lønn, dårlige boforhold og at fagforeningers rettigheter ikke respekteres.

Bærekraft i kaffeindustrien

I «Møllen som endret 100 år med kaffe» fokuseres det også på at kaffemøllen har hatt en positiv miljømessig effekt, ettersom anlegget skal spare rundt 60 prosent av mengden vann som tidligere ble brukt, og at kaffemøllen ikke skal gi noen vannforurensning. Artiklene «FNs utviklingsprogram har gitt resultater», «Lave kaffepriser tvinger bønder til å flykte» og «Utfordringer i kaffeproduksjonen» gir også uttrykk for at kaffeindustrien står ovenfor miljømessige utfordringer som er større enn dem Nespressos annonse gir uttrykk for.

I «FNs utviklingsprogram har gitt resultater» skrives det om store negative konsekvenser av plantevernmidler som blir brukt i kaffeindustrien, og FNs utviklingsprogram for å bevisstgjøre bærekraftig kaffedyrking. Dessuten demonstrer «Lave kaffepriser tvinger bønder til å flykte» at de fleste kaffebønder siden 2017 har hatt tap. Produksjonskostnadene har økt, og klimaendringer truer hele 60 prosent av alle ville kaffearter, og bøndene har blitt tvunget til å handle kjemikalier for å bekjempe en sopp som antas for å ha en negativ effekt på klimaet. Dessuten poengterer «Utfordringer i kaffeproduksjonen» blant annet at endringer i klimaet har en negativ effekt på kaffebuskene, og at kaffeprodusentene ikke har penger til å investere i tiltak som vil gjøre kaffebuskene mer motstandsdyktige.

Ulike kilders formål

Ved å sammenligne Nespressos annonse «Møllen som endret 100 år med kaffe» og de øvrige artiklene og rapportene som omhandler arbeidsforholdene og bærekraft i kaffeindustrien sitter leser igjen med et polarisert bilde. Nespressos annonse gir positive assosiasjoner, og i annonsen virker det som om kaffemøllen er en redning på de problemene kaffeproduksjonen i Jardín i Colombia har stått ovenfor. I Nespressos annonse fremgår ikke problemene som like omfattende som i de øvrige artiklene og rapportene. «Møllen som endret 100 år med kaffe» er en annonse, og annonsen bruker flere virkemidler som søker å vekke forbrukeres interesse for produktet. Ettersom de siste årene har vært et stadig større fokus på både menneskerettigheter og bærekraft, ønsker mange forbrukere å kjøpe varer som er produsert på etisk og moralsk riktige måter. Annonsens mål er å overbevise forbrukerne om at Nespressos kaffe samsvarer forbrukernes etiske verdier. Historien som blir fortalt i «Møllen som

TEKST 69

endret 100 år med kaffe» fremstilles som positiv fremstilling på hva Nespresso har gjort, og kan virke overbevisende på forbrukeren om at Nespresso har løst problemene som kaffeindustrien tidligere har stått ovenfor.

Artiklene og rapportene, har på den andre siden, ikke et formål om og selge et produkt, men å gi leser et overblikk over hvilke problemer kaffeindustrien står ovenfor globalt. Dermed inkluderer artiklene og rapportene mer omfattende og kritisk informasjon en annonsen gjør. Som et resultat av dette passer ikke bildet av nespresso gir i annonsen overens med det som skapes i de øvrige artiklene og annonsene.

Boikotte Nestlé

I starten av reklamen til Nespresso skriver de at «rundt 200 kaffebønder i Jardine i Colombia tjener mer, har mer tid til familien sin og sparer verdifullt vann-alt takket være en kaffemøller» (Mølleren som endret 100 år med kaffe, u.å). Nespresso har kanskje skapt en bedre fremtid for noen, men hva med resten?

Nestlé (eier av Nespresso) har nylig bekreftet at det er slaveliknede forhold i kaffeindustrien. Noe som har kommet ut etter Danwatch-studien. Nestlé sier selv at de har kontroll på 90% av deres kaffeproduksjon, men det betyr at 10% er ukjent.

Dette bør endres!

- Vi dro ut tidlig om morgenen. Inspektører hadde skuddsikre vester og vi kjørte i terrengbiler, beskyttet av politi med maskingevær. Så farlig er det å nærme seg noen av kaffeplantasjene i Brasil.

Dette ble forklart av Jesper Nymark, direktør for Danwatch. Videre i artikkelen sier Danwatch at det blir benyttet tvangsarbeid og de blir eksponert for dødelige giftstoffer hver dag. På brasilianske kaffeplantasjer må arbeiderene drikke av samme vannkilde som dyrene. Når du jobber i kaffeindustrien, er risikoen for å bli skadet og syk veldig høy. Dette er en måte å leve på man ikke unner sin verste fiende.

Brasil var en av verdens største kaffeprodusenter i 2017. De produserte 52.735.000 60 kilos sekker det året. Verden drikker mer og mer kaffe, dette betyr at det blir større og større etterspørsel. Som igjen betyr at bøndene må jobbe hardere og kanskje for like lav lønn som før. I tillegg når det blir mer etterspørsel etter kaffe trengs det mer arbeidskraft. I kaffeindustrien er det ikke bare voksne mennesker som jobber, men også barn. Barna blir plassert på disse gårdene og blir behandlet under samme forhold.

Oppdatering

Danwatch har gjort flere inspeksjoner på slike plantasjer og reddet noen av arbeiderene. Ofte har disse arbeiderene vært barn som burde være på skolen. De forteller selv at de reddet ut to barn på 14 og 15 år.

Politikerne har også blitt beviste på denne utfordringen, men det har ikke skjedd noen endringer. Hadde du besøkt en av disse plantasjene i dag ville du nok opplevd de samme forholdene. Nestlé sier selv at de jobber med saken og at det blir en stor oppgave.

Etter at Danwatch-studien kom ut har Nestlé oppdaget at de har kjøpt kaffe fra plantasjer med lite fokus på de etiske forholdene til arbeiderene. Nestlé reddet arbeidere fra

TEKST 70

tvangsarbeid og brasilianske myndigheter. Og har stoppet all leveranse fra angjeldende plasser.

Selv om Nestlé har reddet to plantasjer er det fortsatt mye kaffe som blir kjøpt av dårlige produsenter. Når du leser denne teksten tenker du sikkert at du bor jo i Norge så du kan da vell ikke gjøre noe med dette. Jo det kan du. Kaffe blir brukt over alt, i sykehus, på skoler, i husstander osv.

Boikotte Nestlés kaffeprodukter. Begynn heller å bruke kaffeprodusenter med mer fokus på de etiske forholdene til arbeiderene. Dette vil skape en bedre verden for kaffeindustrien og arbeiderene.

11-år gammel gutt jobber med innhøsting av kaffebrukt

En ny verden av vanskelighet åpnet seg

Som norsk politiker og som nesten alle andre nordmenn drikker jeg kaffe hver dag. Uten å vite veien fra kaffebønnebusk til koppen min. Når Fair Trade inviterte meg til Colombia for å se med egne øyne hvordan kafeen blir produsert, kunne jeg ikke si nei. Det som møtte meg, kan jeg aldri glemme.

«Kaffeindustrien benytter arbeidskraft på tvangsarbeid. Arbeiderene stues sammen i brakker, må drikke av samme vannkilde som dyra, og jobber uten beskyttelse mot dødelige giftstoffer.» Dette fortalte en 14 år gammel gutt som ble reddet ut fra industrien i fjor. Stemmen hans skalv når han fortalte meg det, som om han enda var redd for dette.

Jeg har lest Nespressos reklame om «Møllen som endret 100 år med kaffe», det er langt ifra slik det er.

Jeg viste Nespresso reklamen til den 14 år gamle gutten, tårene trillet nedover kinnene hans mens han leste. Jeg så skuffelsen i øynene hans.

Utfordringene i kaffeproduksjon

Kaffeproduksjonen er en industri som blir veldig påvirket av miljøendringer som økt temperatur, store nedbørmengder og stormer.

Kaffebonden får 7-10% av utsalgssummen i butikken.

TEKST 71

Kaffebusken må vokse i 4 år før den kan begynne å bære frukt, og er ikke på sitt beste før etter 5 til 6 år.

Hva har utfordringene i kaffeproduksjonen å gjøre for bøndene?

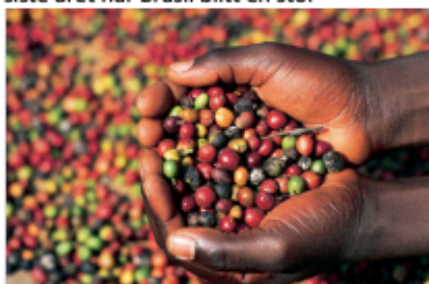
Konsekvensene jeg så av dette i Colombia

Store områder der det skulle vært kaffebusker var ødelagt av uvær, andre plasser var det tørke og plantene hadde ikke fått nok vann. Det var også områder med flom, hvor buskene druknet i vann.

Vi møtte Fernando som er kaffebonde. For 4 år siden investerte han pengene han arvet etter sin far i kaffebusker. Fernando leverer kaffebønnene sine til Nespresso møllen. Mulighetene hans for å leve av noe annet er begrenset. Det er først nå når buskene bærer frukt at han tjener på investeringen. Og da bare 5 kroner om dagen.

Men hvorfor tjener de så lite, når vi betaler så mye lurte jeg på. Jeg diskuterte dette med reisefølget mitt fra Fair Trade. Hun har deltatt i mange debatter og skrevet store artikler om dette med kaffeproduksjonen.

«Colombia er ikke lenger det mest attraktive stedet å få kaffebønner fra. Det siste året har Brasil blitt en stor

Disse små hendene gir deg kaffen du har i koppen

konkurrent, noe kaffe bøndene i Colombia aldri så komme. De har satsset alle pengene sine på kaffebusker og når de endelig får høste fruktene, er markedet helt endret.»

Inntrykket jeg forlot Colombia med er at tilstanden er verre enn jeg trodde. Vi som bor i lille Norge må bli informert, det burde være mye viktigere for oss å vite hva som ligger bak det vi kjøper. Vi burde være mer bevisste og ikke la oss lure av reklamer.

Kanskje hadde vi valgt å betale litt mer for en pose kaffe om vi visste at produsenten hadde sørget for at arbeiderne ble skikkelig behandlet og bedre betalt. Og heller boikottet produsenter som ikke tok vare på arbeiderne. Da hadde kaffeindustrien blitt tvunget til å endre på det. Man tenker ofte at liten kan ikke gjøre stor forskjell, men om alle bidrar og gjør litt hver, kan vi gjøre en forskjell sammen.

Redesign «Møllen som endret 100 år med kaffe»

Mange kaffebønner i Colombia jobber under særdeles dårlige forhold. Dette gjelder hele familier, både store og små. Hadde en spurt folk på gata om de tror de har noe forhold til slavearbeid, ville de ristet på hode og sagt at det har de ikke, fordi de bor jo i Norge. Men på gatene ser vi stadig folk med en dyr kopp kaffe som nok er produsert under slaveliknende forhold.

Her håndplukkes kaffebønner, alt av arbeidet utføres ofte for hånd som er tidskrevende.

Slavearbeid i moderne tid

Silkemyk og balansert kaffe av ypperste kvalitet. Det er det forbrukerne i Norge blir fortalt. Jeg opplever at sannheten er noe helt annet enn det vi ser. Bak disse naturskjønne omgivelsene skjuler realiteten seg. Her pågår lange arbeidsdager, ekstrem lav lønn og ulønnede arbeidere som barn helt ned til 5 års alderen.

Land i endring

Colombia fremstille kaffe av ypperste kvalitet. De har et veldig bra klima til å dyrke kaffe. Dette er noe av det bøndene kan. Men de har til nå gjort det på en tungvint måte som har krevet at de har jobbet i mange timer, stor arbeidsinnsats fra hele familiene på gårdene.

«FNC kontrollere at kaffemarkedet blir ivaretatt og hjelper til med sosiale tiltak, opplæring og økonomi». FNC er statseid, og de er med på å få forbedre vilkårene til bøndene. Det har vært et skifte i tankegangen til staten, slik at de gjør det lettere for bøndene, slik jeg tolker dette. I fra 2010 begynte de å fremstille kaffen med møller. Hele prosessen går raskere, du klarer å utvinne mer kaffe, derfor tjener du mer og produksjonen krever mindre vann, som gir mer rent drikkevann til bøndene. Vi i Norge er med på å lage liten lønn til bøndene ved å kjøpe billig kaffe.

FNC undervise medlemmer sine, altså bøndene.

FNC er forkortelse for FEDERACION NACIONAL DE CAFETEROS DE COLOMBIA.

De har agronomer/kaffesoldater som underviser bønder i landet. Det viser at de har fått en bedre endring med ideologi/tankegang. Nå når vi vet at Colombia driver et bedre landbruk

---

TEKST 72

som resultere i mindre barnarbeid og økt produksjon, som igjen gir høyere inntekt. Så vi må ikke boikotte og kjøpe kaffe.

Bildet av gårdsbruk rundt Andesfjellene. På dette flotte bilde er det ingen som kommer på at det her er slavearbeid/barnarbeid.

FNC underviser på en lettere måte å jobbe på og som er tidsbesparende. Nå trenger ikke ungene og delta i arbeidet som før ble gjort av hele familien, men som nå kun blir gjort av f.eks. far, som igjen får mer tid med familien sin.

Miljøaspekte

Ofte når ting blir forbedret, går det fortere og det går ofte på bekostninger til miljøet, men ikke når det gjelder møllene. Det blir bare bedre med møllene og det går raskere, slik at de ikke bruker det rene vannet sitt til og vaske kaffebønnene i. Det var en metode og vaske dem på med sitt eget drikkevann for å rense kaffebønnene. Nå er det møllene som gjør dette.

Her har du bilde av en ubehandlet kaffebønne.

Hva skjuler artikkelen

Nespresso skriver om de positive endringene, men nevner ingenting om barnearbeid. I følge «2013-tall fra brasilianske myndigheter og forskningsinstituttet IBGE jobbet det 116 000 barn fra fem til 17 år. Av dem var 60 000 barn under 14 år. En brasiliansk kaffebonde tjener under 20 kr dagen på og fylle en 60 Liter sekk med kaffe» Her fokuserer det egentlig bare på hvor bra kvalitet det er på det ferdige produktet, men ikke hvor mye tid og arbeid det kreves. Kanskje bør den norske forbrukeren bruke mer penger på kaffe?

Etter 2013 har kaffe blitt dyrere, den norske forbrukeren må betalte mer for kaffen, men fortsatt er prisen for en kopp kaffe under 1 krone. Selv om prisen fra de siste årene har doblet seg, så er fortsatt kostnaden for en kopp kaffe svært lav. Pris på kaffe har vært mye diskutert, men det er nok vi som forbrukere som må være villige til å betale mer, sånn at de får en god lønn.

Det har i Norge det siste 10 året dukket opp mange dyre kaffe shopper som selger dyr kaffe, men denne pris økningen tror jeg ikke ganger bøndene i Colombia. Det går nok til kaffe shopene i Norge. Bonden selv klarer ikke og styre prisen og fortjenesten sin selv. Jeg kjenner

TEKST 72

igjen en positiv endring, men om den er god nok vet vi ikke. Kanskje må mer av det vi betaler gå til bonden?

Fant faktisk ikke bilde av barn som jobber på kaffe farmen.

En stor løgn

Jeg heter Eirik og jobber som journalist for Stavanger Aftenblad. Jeg har fått en invitasjon til å besøke en kaffe plantasje gjennom organisasjonen fairtrade. Nespresso la ut en innholds reklame innpakka som en artikkel tidlige i år. Nå skal jeg reise ned å se hva de påstår er sant.

Sannhet eller løgn?

Nespresso påstår at bøndene har fått mer tid til familien, de sparer vann og får bedre lønn. En mølle som Nespresso har laget, skal ha fått alt dette til skje.

Jeg blir kjørt til plantasjene med skuddsikker vest av militæret. Jeg skal besøke kaffe plantasjen til Emilio Garcia. Han har en liten plantasje der bor han med sine to barn og hans kone. Jeg viste Garcia artikkelen som Nespresso hadde skrevet. Etter å ha lest den sier Garcia følgene «Det er bare noe tull, jeg blir rett å slett oppgitt av det Nespresso har skrevet.» Garcia påstår at møllene ikke har gjort stort sett annet enn å øke kaffekvaliteten. Han jobber enda lange og harde timer. Garcia fortsetter å si «jeg føler meg som en slave». Hvorfor fortsetter du har jeg spurt han, Garcia sier at det er ikke er en vei ut. Vis han ikke har gåren sin har han ingenting påpeker han. Garcia sier tillegg at det er svært mye korrupsjon

Overbevist

Etter mitt besøk hos bonden Emilio Garcia, er jeg overbevist at det Nespresso skrev i deres innhold reklame er løgn. Nespresso skriver følgene i deres innhold reklame «Nå kan jeg gå til møllen klokken seks på kvelden, forteller Esteban.» Garcia påstår at dette bare er løgn, og at han er heldig vis han får dra hjem klokken 9 på kvelden. Han må jobbe syv ganger i uka. Nespresso bruker ord som «fermenter» når de beskriver kaffe kvaliteten før møllen kom. Garcia

forteller oss at du uansett får fermenterte kaffe, men at det er litt mindre fermentering på produktet etter møllen kom.

Er det troverdig?

Nespresso har skrevet denne innholds reklamen for å bevise deres kunder om at de gjør verden til et bedre sted ved hjelp av deres møller. I teksten får du Nespresso som kilde, det gjør det ikke særlig troverdig. Men i teksten bruker de også en av sine bønder som kilde. Når de får en av deres bønder som kilde blir det altså automatisk mer troverdig. Etter det Garcia har fortalt meg, har jeg en grunn til å tro at bonden som ble skrevet om i teksten ble enten tvunget eller ikke er en virkelig person i det hele tatt.

Ikke vær naiv

Garcia har oppfordret meg til å dele hans historie. Han oppfordrer også leserne av denne teksten til å prøve å kjøpe mer produkter som er fairtrade merket. Spesielt i et land som Norge som drikker nesten mest kaffe per innbygger i verden. Han vil også at vi skal åpne øynene for at slave arbeid skjer overalt i verden. «Ikke være naive» sier Garcia. tillegg at mange av de største firmaene i verden er de som bruker slavearbeid mest.

Dette er meg som plukker kaffebønner.

*Kaffegården til Humberto som visstnok skal
«tiltrekke dyreliv»,*

Møllen som ikke endret noe

200 bønder i Jardín i Colombia skal visstnok tjene mer, ha mer tid til familien sin og spare verdifullt vann – alt takket være en kaffemølle.

Mine besteforeldre var kaffebønder, faren min var og nå er jeg. Gården min består bare av kaffe, alt annet liv har dødd ut. Planter har visnet overalt, og trærne har for lengst bli hogd ned.

Det har alltid sett slik ut.

Bare før besteforeldrene våre kom var dette et frodig landskap. De hugde ned skogen og dyrelivet forsvant, og slik er det fortsatt.

Det ble ingen løsning

Før møllen åpnet i 2010 behandlet vi lokale bønder våre egne kaffebær på forskjellige måter. Det var stor variasjon på kaffekvaliteten, men vi bestemte selv hvilke måter og metoder vi brukte, og derfor også kvaliteten på kaffen.

Problemet var alt vannet som ble brukt, og det fermenterte skallet som forurenset vannet i elven.

Nespresso var derfor på jakt etter en måte å sikre stabil tilførsel av kaffe av høy kvalitet, øke bøndenes inntekt og samtidig beskytte miljøet og få selskapet sitt til å virke veldig generøse og klimavennlige.

«Løsningen» ble å bygge en mølle.

Tiltaket er en del av Nespresso AAA Sustainable Quality™ Program, som i 2003 ble opprettet i samarbeid med Rainforest Alliance.

Tjener mindre

Møllen har hatt stor påvirkning på lokalsamfunnet. Nå står jeg i kø med 200 andre bønder som også skal ta kaffebærene sine til møllen for behandling.

TEKST 74

De 4 timene vi sparer, bruker vi opp i køen. De bøndene som før viste innsats og produserte kaffe med god kvalitet, som meg, måtte nå senke prisen får å få den solgt grunnet større forsyning på kaffe med god kvalitet.

Elven nyter godt av møllen. Anlegget sparer ikke noe vann, siden vi bruker det vannet vi sparer på å holde oss hydrerte i køen. Elven blir derimot ikke forurenset, men der er vi for lenge siden forbi punktet til at den kan bli reddet. Kanskje vi kan bade i den igjen om 20 år.

En stund etter Nespresso bygde møllen, kom de for å få informasjon fra bøndene om påvirkningen den har hatt. Selvfølgelig stakk de til Humberto Galeano. Han ble nok ikke betalt mye får å si det han sa, så lett bestikkelig han er.

Å lese den reklamen og høre på Humberto snakke om at han ikke forurenser vannet, at dette er arven til barna hans og at han planter trær gjør meg sint. De måtte gå 2 mil inn i regnskogen får å få et fint bilde med Humberto ved siden av et frodig tre. Gården hans minner mer om Sahara enn Amazonas.

Forandrer et par bønders liv

Den andre bonden de selvfølgelig spurte, var Esteban Suarez. Han og en annen kaffebonde er de eneste møllen har hatt betydelig positiv påvirkning på. Det er fordi de bor rett ved møllen, så de slipper å stå i kø.

Ikke rart at Suarez nå har mer tid til familien sin, men jeg har ingenting imot han. Han begynte å jobbe som brannmann med den ekstra tiden han fikk, og slukket brannen jeg hadde her om dagen.

- *Juan Escobar*

Nestlé har tidligere bekreftet slaveliknende forhold i kaffeindustrien, og nå skjer det igjen

6 barn på 5-6 år tvunget inn i kaffe industrien under dårlige forhold i Colombia

“Mine besteforeldre var kaffebønder, min far var kaffebonde, og jeg er fortsatt, forteller Humberto Galeano og ser utover sin flotte gård i Colombia. Hvor fugler og sommerfugler danser blant trærne” (Schibsted Partnerstudio, 2020) står det i en reklame fra Nespresso. Reklamen heter “Møllen som endret 100 år med kaffe”, og vi får vite om de fantastiske heltene som reddet miljøet, økte bøndernes inntekt og og sikret kaffe av høy kvalitet men hvordan kan vi vite at dette er sant?

“Nestlé tolerer ikke brudd på menneskerettighetene. Ingen er tjent med dårlige arbeidsforhold” (Susannes hefte, 2020), sier Axel Heiberg Andersen. Like etter anslår han at kun 90 prosent av bønnene fra colombia brukt i Nespresso er sertifisert/verifisert av eksterne organisasjoner eller egne ordninger. En morgen, tok jeg og gruppen min på skuddsikre vester og kjørte i terrengbiler, også beskyttet av politi med våpen. Det er nemlig så farlig å nærme seg noen av kaffeplantasjene i Colombia. Da vi ankom fikk vi være øyevitne til salveriet som pågår under Nestlé's industri.

Mitt navn er Sarah Wiksnes og jeg er en representant fra *Fairtrade*. Nylig undersøkte jeg Nespresso, for å avsløre hvor dårlige arbeidsforholdene til kaffebøndene er i Colombia. Nestlé som eier Nespresso, har tidligere innrømt slaveliknende arbeidsforhold i Thailand. Da jeg kom i kontakt med Esteban Gonzales (17) fortalte han meg at forholdene er de samme i Colombia. Sammen skrev Gonzales og jeg ned punkter på en liste over hvordan det egentlig er å jobbe for Nestlé. De er som følgende:

- Prisene har blitt så lave at flere bønder i Colombia tvinges til utlendighet eller kokainkatellene,
- Lav lønn
- Få bønder har råd til å investere i nye kaffebusker som ikke vil gi noen inntekt før om ca 10 år
- Blir rammet av økte temperaturer, store nedbørmengder, stormer og endrede værmønstre.
- Barn under 18 blir tvunget i arbeid

Virkeligheten

Nestlés troverdighet svekkes når dem lyver til kundene sine. Lederne av kaffebransjen Nestlé forteller oss at dem ikke tolererer brudd på menneskerettigheter, men går likevel bak ryggen og gjennomfører det. Møllen har gjerne bidratt til enklere arbeid, men den har lite effekt om arbeiderne må leve under disse forholdene.

TEKST 75

Mest sannsynligvis din kaffe

Store deler av kaffen kommer fra Colombia, produsert av Arbeidere med slaveliknende forhold og levert av industrier som Nestlé. Mange vil gjerne tenke at dette ikke angår oss, fordi vi bor jo I Norge. Men I realiteten er det ikke sånn det funker.

En mølle endrer ikke en hel produksjon.

I fair trade jobber vi mot kaffeproduksjonen slik den er i dag, fordi den går imot flere menneskerettigheter. Vi vil ikke la store selskaper lene seg på små produsenter og si at en kaffemølle er nok. Denne manipuleringen og makt misbruken er uakseptabel og urettferdig ovenfor flertallet av de misbrukte kaffebøndene i verden.

Det finnes en kaffemølle i Járđin i Colombia som hjelper rundt 200 kaffebønder. De som får brukt møllen har bedre lønn, kortere arbeidsdager, lettere arbeid å utføre og nærområdet sparer verdifullt vann.

Men disse positive påvirkningene og konsekvensene gjelder bare for rundt 200 mennesker. Mens flere tusen mennesker fortsatt jobber under umenneskelige krav. Reklameringen som føres for denne kaffemøllen er en manipulert versjon av hvordan en hel produksjon foregår.

- Jeg vet om møllen i J rdin. Jeg har hørt at den gir familier mer tid hverandre, at arbeidere får bedre lønn. Vannet blir rent. Det høres fantastisk ut. Men det er ikke sånn hvor jeg må jobbe. Omstendighetene der høres nesten falske ut, fordi det er jo ikke sånn det egentlig er. Forteller en ung jente, ikke eldre en 17 år.
- Jeg vet at forholdene i J rdin pleide å være like som det de er her. Skogen ble hugget ned, de mistet masse dyrebart vann og dyrelivet forvant.

I kilder blir kaffeproduksjonen omtalt som en produksjon basert på barnarbeid, menneskehandel og slaveri. <https://www.dagbladet.no/mat/nestl-bekrefter-slaveliknende-forhold-i-kaffeindustrien/67682962> Bildet viser to barn som tar en pause fra arbeidet på et jordbruk. Lignende arbeid som kaffeproduksjonen. Foto: UNICEF

Fant de en løsning eller en ny type markedsføring?

Før møllen i Járđin åpnet i 2010 var arbeidsforholdene til bønder i området likt alle andres. Flertallet av andre kaffebønder jobber med svært store arbeidskrav i forhold til lønn per dag.

I tillegg blir mye vann forurenset. Dette er en av de mange problemene med hele kaffeproduksjonen. Bærene som vaskes har et skall som forurenser vannet i elven.

Nespresso mener de endelig gjør det som er etisk riktig. De sikrer at kaffeproduksjonen blir trygg og at kaffen er av høy kvalitet.

Løsningen i dette spesifikke området ble en kaffemølle. Tiltaket hadde mange samarbeidspartnere og gjorde mye bra for rundt 200 bønder.

Kaffeåker i Guatemala. Mulig arbeidsplass hvor brudd på menneskerettigheter kan skje. Foto: filter partner.

Man kan være sikker på at omtrent alle som liker kaffe har et forhold til Nespresso, men ikke dem som faktisk lager kaffen.

Hvis man spør noen forbigående med kaffekopp i hånden vil ingen være klar over at kaffen de drikker kan være produsert av barnehender. Eller ofre av menneskehandel. Fordi man skulle trodd at et så klassisk merke med høy kvalitet ikke produserte skittent. Med skittent menes av barn, slaveri eller menneskehandel.

Man tror at et enslig prosjekt er nok til å manipulere svære befolkninger. Man tror at kaffen man kjøper ikke er produsert skittent, fordi markedsføringen sier noe helt annet. Markedsføringen lurer kjøper til å tro at kaffen man drikker er etisk riktig produsert.

Hvem tjener på disse heltmodige løsningene?

Møllen har påvirkning på 200 kaffebønder. De sparer opptil fire arbeidstimer om dagen, tjener bedre ettersom de mottar høyere priser for selve kaffen og de har fritid til overs.

Men hvem tjener mest på dette? Arbeidsgivere. Produsenter. Bedriftseiere. Ikke arbeidere. Arbeiderne er bare en brikke i det store spillet til produsentene. Ingen vil kjøpe kaffe produsert av slaver. Det er «etisk» feil. Å kjøpe av barnarbeid påvirker samvittigheten til en kjøper. Derfor setter Nespresso ut en mølle som tilsynelatende gjør hele produksjonen bedre. Men dette prosjektet er ikke alt de skal ha det til. Dette er bare en manipulert virkelighet.

Nespresso alene gjør gjerne en grei innsats i en mer bærekraftig og etisk riktig endring. Men dette er bare en liten detalj i et større bilde. Nestlé er stort selskap som eier blant annet Nespresso og andre merkevarer. Selskapet har tidligere innrømmet slavearbeid i Thailand. Sammen med andre selskaper erkjenner de at kaffeproduksjonen i land som Brasil og Colombia strider imot lovlige forhold.

Det er ikke bønnene som tjener på dette.

En mølle som hjelper 200 mennesker til et bedre arbeidsliv? Bedre kvalitet. Bedre kvalitet? Mer penger. Mer penger? Bedre marked. Hvordan opprettholde dette gode markedet? Manipulere et helt middels bra prosjekt om til noe som har reddet flere hundre mennesker fra slaveri og menneskehandel.

Og her er det ikke bare arbeiderne som er en brikke i det store spillet, det er naturen og klimaet. Møllen behandler sitt eget avløpsvann, som gjør at 60 prosent av mengde vann blir spart, så nå er det ingen vannforurensing.

Makt er grunnlaget for et tilsynelatende uselvisk prosjekt

Penger gir makt, og makt gir penger. Dette prosjektet handler ikke om mennesker. Det handler ikke om klimaendringer og naturen. Det handler om marked. Nestlé, eller Nespresso vil være bestselger. De vil ha bedre kvalitet. De vil ha makt. De vil være de beste produsentene i verden. De vil ha makt. Hvordan arbeiderene har det når de lager kaffen som blir solgt, angår ikke dem. Hadde de virkelig brydd seg, ville de hjulpet flere en 200.

Vi må kjempe imot store selskaper. Vi må unngå å gi dem den makten de ønsker. Vi må tenke rettferdighet før nytelse. Menneskerettigheter før morgenkaffe. Vi må tenke uselvisk, ikke egoistisk. Store selskaper ønsker makt, og vi mater dem med det. Vi må kjempe imot produsenter og store selskaper, og kjempe med stakkarslige arbeidere.

Uklar sannhet om kaffebondens forhold

Kaffebønder i Sør-Amerika og flere deler av verden har opplevd forandring gjennom generasjonene, de tjener mer og har mer tid til familien sin, men forholdene er fremdeles litt dårlig.

Flere kaffeprodusenter og bedrifter har skrevet artikler, der de uttaler seg om at kaffebransjen har blitt bedre de siste generasjonene, men har det egentlig blitt det? Vi ser for eksempel at bønder flykter på grunn av de lave kaffeprisene, at giftige kjemikalier forurenses elver, til og med slavearbeid i dette århundre.

Den lille løsningen

Selskapet og kaffeprodusenten Nespresso har tydeligvis nevnt at de har laget en mølle som har endret forholdene til kaffe bøndene. Det hevdes at bønnene tjener mer, miljøet er bedre siden møllen forurenses ikke like mye vann.

Nespresso skal få litt ære, de har prøvd og gjort ting mer bærekraftig og mindre forurensende, men alt er ikke helt fint i kaffeindustrien som de nevner det. Bønder jobber kjempehardt i dårlige kondisjoner, og at én mølle har endret hele bransjen er helt utenkelig. Det finnes selvfølgelig plantasjer der ting har blitt bedre, som for eksempel i [Jardin](#), men i andre plasser som i Brazil foregår det til og med slaveri.

Svært høy risiko i kaffebransjen

Ifølge en rapport, så viser det seg at kaffe-industrien er et av de bransjene som har verst arbeidsforhold. Dette er blant annet på grunn av dårlig lønn, dårlige arbeidsforhold, gamle busker som kan bli ødelagt, også mer. I tillegg så har tjener bøndene fra 7% til 10% av utsalgssummen i en butikk, dette er så vidt nok.

TEKST 77

I det siste så har det også vist seg at bøndene tjener for lite, som at de blir tvunget til å flykte vekk. I Brazil har bøndene blitt anbefalt i å bekjempe kafferust, for å beholde og bevare kaffebønnene. Dette hjelper ved å kjøpe kjemikalier som de fleste bønder ikke har råd til.

Nestlé tolererer ikke brudd på menneskerettigheter, produktene deres har Fair Trade-merke, da vet vi at bøndenes jobb har blitt gjort på en bærekraftig fornuftig måte.

Vanskelig å få gode resultater

FN hadde gitt 12 millioner dollar til 6 land i Sør-Amerika i håp om å bekjempe konsekvensene som kaffeproduksjonen har for miljøet. Problemene var at avrenningen av gårdene forurenset elvene, og at de giftige kjemikaliene hadde effekt på dyrelivet og naturen.

FN sitt bidrag har vist små framgang, flere gårder har blitt bevisste om hvordan de burde håndtere forurensningen og bruk av plantevernmidler, men det er fremdeles ikke nok.

Må endres

Disse kaffeplantasjene har vært en stor inntektsform for mange familier i årevis, å se at de jobber nesten under slaveriforhold er tragisk. Nespresso burde forbedre forholdene til arbeiderne sine, akkurat som Nestlé.

Kan vi egentlig stole på Nespresso?

Aftenbladet har publisert en tekst om Nespresso og deres kaffemøller som skal spare bønder i Columbia for opptil 4 timer med arbeid hver dag. Det skal også spare kaffe bøndene for mye vann som igjen fører til at vannet i elvene ikke blir like forurenset. I artikkelen får vi vite om Humberto Galeano og hans erfaringer med kaffemøllen. Jeg skal prøve å ta rolle som en gravejournalist og skal prøve å utfordre "Nespresso" sine skjulte ideologier og politikk.

Premiss for oppgavetekst er feil

I oppgavebeskrivelsen i dokumentet del 3 står det at vi skal "utfordre Nespresso som tekstforfatter sine skjulte ideologier og politikk". Dette er feil, og har stor betydning for resten av oppgaveteksten. Med et enkelt tastetrykk på "annonsørinnhold" nederst i artikkelen om kaffemøllene fant jeg ut at teksten overhodet ikke er skrevet av Nespresso. Det står at teksten er skrevet av Schibsted partnerstudio AS som publiserer innhold av høyt innhold på alle Schibsteds plattformer, men ikke i samarbeid med Schibsted selv. Dette indikerer at Schibsted selv avskriver seg ansvaret for det Schibsted partnerstudio produserer. Med noen flere tastetrykk på proff.no la jeg merke til at selskapet er 100% eid av Schibsted Norge AS. Premisset for oppgaven er rett og slett feil fordi Nespresso ikke er skaperen av reklameartikkelen. De har betalt et annet selskap for å produsere en reklame kamuflert som en avisartikkel. Likevel er artikkelen lovlig, siden den er merket som "annonsørinnhold". Men klarer alle å se dette? Nei. Til og med oppgaveteksten som ligger til grunn for denne oppgaven hevder at Nespresso har skrevet teksten.

Journalistene og redaksjonene i Schibsteds medier har ingen rolle i produksjonen og publiseringen av dette annonsørinnholdet.

Schibsted Partnerstudio ^

I samarbeid med utvalgte annonsører utvikler Schibsted Partnerstudio AS innhold av høy kvalitet, som publiseres på alle Schibsteds plattformer og i sosiale medier. Innholdet kan også bli publisert på merkeverens egne flater.

Annonsørinnholdet fra Schibsted Partnerstudio merkes tydelig, så leseren klart kan oppfatte at innholdet er betalt for og produsert i samarbeid med en annonsør.

Akjeselskapet Schibsted Partnerstudio AS er et separat produksjonsselskap uten tilknytning til noen av redaksjonene i Schibsteds avishus. Ingen i studioet jobber samtidig redaksjonelt i Schibsted.

Schibsted-mediens samfunnsoppdrag og rolle som uavhengig redaksjonell gransker påvirkes derfor ikke av leveransene fra Schibsted Partnerstudio AS.

Dette er informasjonen som dukket opp om Schibsted partnerstudio under annonsørinnholdet

Hvorfor er dette viktig?

Schibsted partnerstudio har også skrevet reklameartikler for Storebrand og sminkemerket Lyko. Med andre ord er Schibsted partnerstudio et selskap som tar betalt for å skrive reklame artikler. Slik Nespresso har brukt Schibsted partnerstudio er et prakt eksempel på hvordan et godt språk og penger til sammen utgjør en stor makt. Dette kan vi for eksempel koble til hvordan Donald Trumps penger og hans talemåte gjorde han til president i USA i 4 år. Vi vet allerede at Trump er en suksessfull forretningsmann i tillegg til hvordan han klarte å overbevise folk om alt det gode han skulle gjøre for Amerika ved hjelp av sine uttalelser. Dette førte som sagt til at Trump fikk stor makt og ble president for USA i 4 år. Valgkampen til Trump hadde også mye penger og han har garantert betalt for utrolig mye tekstproduksjon.

“Timing is everything”

I august 2017 kom det en rapport fra det danske selskapet Danwatch om at arbeidsforholdene til bønder som arbeidet for Nespresso var dårlige. I teksten står for eksempel at “Nestlé bekrefter slaveliknende forhold i kaffeindustrien. - Problemet er alvorlig. Rammer også Norge.” (Kilde: <https://www.dagbladet.no/mat/nestle-bekrefter-slaveliknende-forhold-i-kaffeindustrien/67682962>). Videre kan vi lese at artikkelen “Møllen som endret 100 år med kaffe» er skrevet i september 2017, altså en måned senere. (Kilde: <https://inspio.no/retorisk-analyse-av-mollen-som-endret-100-ar-med-kaffe/>). Med andre ord kan vi spørre oss om Nespresso har betalt Schibsted partnerstudio for å dekke over de negative overskriftene? Er timingen tilfeldig?

Hvordan er dette relatert til politikk?

Artikkelen i aftenposten er merkevarebygging som er kjøpt og levert av Schibsted partnerstudio. Merkevarebygging er viktig for å skape et godt omdømme. For å få gjennom politikk er det viktig å ha et godt omdømme og virke pålitelig. Artikkelen om Nespresso kan bli lest av politikere og personer med stor påvirkning. Hvis disse personene ikke er kritiske til det de leser kan det føre til at Nespresso får et bedre rykte og en god reklame. Artikler som “Møllen som endret 100 år med kaffe” er utformet som journalistikk for å “lure oss”.

Vær kritisk

Nespresso er et verdenskjent selskap. De har mye makt og stor påvirkning via reklamer og media. Når annonser som “møllen som endret 100 år med kaffe” blir publisert for å likne på en saklig artikkel vil de aller fleste lesere akseptere det som står der uten spørsmål. Vi har også en tendens til å stole på norske medier som Aftenposten, VG, Dagbladet osv. Dette betyr ikke nødvendigvis at det de sier er feil, men denne reklamen viser kun den positive siden av Nespresso. Kaffe bøndene i Columbia har ingen makt. Hvis de sier opp jobben som kaffebonde har de kanskje ikke noen annen inntekt. De kan heller ikke publisere en artikkel i avisen om hvordan situasjonen virkelig er på disse kaffegårdene, og de kan i hvert fall ikke betale store mediebyråer som

Schibsted Partnerstudio for å skrive gode journalistiske tekster for dem. Derfor er det viktig at vi leser slike artikler med et kritisk blikk.

Merk annonser tydeligere som "reklame"

Jeg begynte denne oppgaven med å poengtere at artikkelen ikke er skrevet av Nespresso. Noe jeg selv kun fant ut av ved å klikke på en liten knapp helt nederst på siden. Det at til og med oppgaveteksten fra Hetland forteller at teksten kommer fra Nespresso betyr for meg at teksten ikke er merket godt nok som reklame. Ved å markere teksten tydelig som reklame vil slike misforståelser bli unngått og leseren vil få vite at han/hun skal være mer kritisk. Jeg oppfatter det slik at Schibsted partnerstudio prøver å skjule at denne teksten er en annonse, og mener at slike tekster bør merkes tydeligere som reklame.